IV-1369

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBL. CENTR. UNIV.
M. „EMINESCU" IAȘI
GEOLOGIE GEOGRAFIE
IV-1369

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Istoria comerțului

339 (498) (091) "..."

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

N. IORGA

ISTORIA COMERŢULUI ROMÂNESC

EPOCA VECHE

Lucrare scrisă din iniţiativa şi cu sprijinul „Sfatului Negustoresc“ din România.

208306
B.C.U. - IASI

BUCUREŞTI

Tipografia „TIPARUL ROMÂNESC“ Strada Sărindar No. 22

1925

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

4832
Geologie-Geografie
IV - 1369.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Inv. Nr. 1346
III 2105

PREFAŢĂ

Istoria comerţului interior al ţărilor româneşti e foarte modestă, acest teritoriu neînfăţişând cetăţi cu o viaţă proprie, foarte puternică, ale căror legături de la una la alta să producă un sistem, *vrednic de a fi studiat, caracterisat şi urmărit. Industria casnică, în care ţăranul era şi zidar şi lemnar, — lăsând Ţiganului, căruia şi astăzi i se dau în schimb* lucruri, *sarcina de a pregăti puţina fierărie absolut de nevoie, mai ales pentru potcoavele cailor —, în care ţerancа era ţesătoare şi cusătoare, nu îndrepta spre târg decât într'o epocă mai apropiată de noi, în care locuitorii satelor aveau, dacă nu un prisos din produsul muncii lor de acasă, dar nevoia banului pe care-l cerea, prin sarcinile sale, Statul. Deci, nici curent continuu şi puternic între centre orăşeneşti libere, nici schimb viou, activ, producător de lucru pentru schimb şi de economie bănească, între târguri şi oraşe, de o parte, iar de alta, între satele din şeş şi din munte,—acestea sînt condiţiile care se constată măcar în cele d'intâiu veacuri ale comerţului făcut pe pământul românesc de Romîni.*

Ceia ce nu înseamnă că acest comerţ, pentru noi *mai ales, n'ar fi interesant. Totuşi, oarecare legături între oraşe erau, şi, cu multă greutate, din lipsă de izvoare, putem spune ceva cu privire la dînsele. Apoi trezirea, prin trecerea la gospo-*

dăria în bani (Geldwirtschaft) a țerănimii, la sensul, fie cît de rudimentar încă, al comerțului, al valorii de schimb, al cunoștinței rostului și puterii monedei, merită, fără îndoială, și din punctul de vedere economic general, *un studiu. Dar mai interesant decît acestea toate e alt lucru : negustorul de țară însuși ca tip, Românul sau străinul creștin romanisat care nu știe decît taraba lui, care nu mai vrea să fie țeran de loc, care se face moșier numai cînd își lasă îndeletnicirea de pănă atunci și care, cît ar fi el de bogat și de cunoscut, nu poate — nici supt Regulamentul Organic, ba nici supt Căimăcămia lui Vogoridi — să fie boier. Acest om, care nu înlocuiește pe Sas, pe German, pe Italian, pe Grec în marele rol de mijlocitor al schimbului internațional, fiindcă n'are nici mijloacele une ori, fiindcă n'are orizontul și nici condițiile politice necesare, în vremea cînd apare el, acest „jupîn" de sîngele ori măcar de legea noastră — de alminterea mai totdeauna, ori de unde ar veni, căsătorit cu o Romîncă, — ne atinge adînc. De la el vin mulți dintre cei cari joacă azi un rol în viața publică — al patrulea înaintaș al mieu chiar era Românul din Balcani Iorga Galeongiul, negustor din Botoșani, — și vine o mare parte din cele mai sănătoase datine, de economie, de cinste în legăturile materiale, de păstrare a cuvîntului dat, de obscur sacrificiu pentru țară, pe care, contra voinței generațiilor următoare, „occidentalisate", puterea de resistență firească a lucrurilor solide și vechi ni le-a păstrat. Din secolul al XVI-lea, cînd îl avem acuma, pănă la 1870, cînd el dispare, lăsînd haosul și putința de întindere cuceritoare a străinului, asupra lui, în cadrul liniilor generale, va trebui să ne oprim cu luare aminte — și cu dragoste.*

Pentru oricine cercetează însă comerțul lumii în totalitatea și în esența lui, teritoriul românesc, cu sau fără participarea noastră ca neam, *în locurile de frunte, care aduc faimă și cîștig, e de cel mai mare ineres. Am avut, pe lîngă pagubele enorme, și foloasele, foarte însemnate, ale prezenței noastre într'*un punct de legătură între mari domenii de producție deosebită, *ajutând din puterile noastre mai slabe*

o vastă circulație și vămuind-o, nu numai ca bani primiți de vameșii domnești, ci și ca bogăție generală, ca influență culturală, ca valoare politică. Nici gospodăria noastră națională — cu strălucitele biserici de piatră și ruinele mândrelor palate, cu adâncile pivnițe boltite ale caselor de negoț dispărute, cu eleganța și soliditatea vechilor locuințe orășenești, cu caldarâmul târgurilor bătrâne și liniile sigure ale drumurilor mari de odinioară, — nici civilisația noastră originală contopind în forme proprii cugetarea latină, arta gotică, ornamentul Renașterii din Apus cu cugetarea greco-slavă, adecă bizantină, cu arta orientală, cu ornamentul asiatic din Răsărit, nici Statele noastre, două pentru că erau două direcțiile de comerț, *n'ar fi existat fără această* fericită fatalitate geografică. *Istoria comerțului nostru e astfel o condiție necesară pentru a înțelege supt toate raporturile, în originea ca și în desvoltarea sa, istoria neamului nostru însuși.*

Am spus : două direcții. Și ele se recunosc ușor, din cele mai vechi timpuri. Una duce de la Marea străbătută de corăbiile tuturor neamurilor, de la Grecii lui Herodot până la Austro-Ungurii lui Széchényi și la Piemontesii de la 1830, în interiorul unui continent care produce ușor și vinde ieftin materii prime de felurile cele mai deosebite, de la grâu și porumb până la piei și la „dinții de pește". Vom vedea că, prin nevoile comerțului cu cetatea cea mare a Genovesilor din Crimeia, Caffa, acest drum de negoț a creat pe la 1340—1400 Moldova, atrăgând-o răpede, aproape cu sila și peste puterile ei, de la smerita cetate săsească din fundul muntelui, Baia, până la Cetatea-Albă, cu superbe ziduri bizantine și italiene, privind sigură de sine de la margenea limanului apărător către întinderea nemărginită a Mării Negre. Cellalt drum lega adîncul european depărtat, acea Europă centrală care numai după anul 1000 a ajuns un mare laboratoriu de fabricate, mai ales postav—de la Flandra până la Boemia și Silesia — cu provinciile bizantine care lucrau stofe scumpe, de mătasă și brocart, și cu teritoriile ultramarine, asiatice, care trimeteau țesături de păr

de capră şi de cămilă, arme arabe din Siria, pietre scumpe din India şi, mai ales, din aceleaşi regiuni ale Asiei şi Africei de Nord, „colonialele“, speciile, *„spiţeriile“, de la zahăr şi bumbac până la piper şi scorţişoară. Fără această legătură necesară, care cerea o comunicaţie sigură, în veacul al XIV-lea, Domnii din Argeş n'ar fi fost ispitiţi, iarăşi printr'o neaşteptată săritură, printr'o expansiune îndrăzneaţă şi periculoasă, a trece de la cetatea lui Negru-Vodă, în adâncul codrilor înnalţi, la Brăila cu portul plin de galioane, pe larga Dunăre primitoare şi roditoare, la Chilia, în ostrovul, întărit de mâni genovese, al deltei ce ducea la aceiaşi Mare Neagră.*

Aceste volume, întâiul apare în a doua ediţie — pe care le-a voit întâiu sacrificiul făcut de d. Hagi-Theodoraky şi iubirea sa pentru cunoaşterea trecutului economic al ţerii sale, apoi înţelegerea amicală a d-lui Niculescu-Rietz, vor căuta să înfăţişeze în strânsă legătură organică *desvoltarea celor două linii de comerţ în ce ne priveşte pe noi, oraşele, ţara şi activitatea comercială a noastră, urmărind însă pas cu pas trezirea şi întărirea prin ele a comerţului intern şi mai ales producerea şi caracterisarea acelui tip de veche viaţă naţională care e neugstorul romîn.*

Această expunere poate să aibă chiar o valoare morală. *Dintr'însa se poate vedea cum odinioară ştiam să atragem spre folosul nostru prin muncă, economie şi chibzuinţă o largă parte din activitatea şi folosul altora, pe când astăzi, din nenorocire, dăm altora, prin lipsă de muncă, economie şi chibzuinţă, o prea largă parte din activitatea şi folosul nostru.*

Nu e o critică nimicitoare aceasta, prin care să ni se închidă orizontul. Mai mult decât o rătăcire ceia ce s'a petrecut la noi — şi în domeniul economic — e mai curând o zăpăceală, de care s'au folosit străinii, cari o provocaseră în chip firesc şi o prevedeau, ca să se îmbulzească. Forţele vii ale neamului n'au fost atinse măcar, necum distruse, ca în Turcia. Din şase milioane de ţerani ai României de ieri,

din douăsprezece milioane ale neamului întreg,—și sunt șaptesprezece ale cetățenilor României crescute prin marea jertfă a războiului lumii,—oameni în cari dorm puteri care, de la marile sforțări de vitejie din veacul al XIV-lea, al XV-lea, și al XVI-lea, au fost prea puțin întrebuințate, se poate face orice, în proporții mari, și se va putea face foarte mult, chiar pentru generația pe care o creștem, nu în ilusii moleșitoare, ci în aspră critică rece, care înviorează, și în domeniul, de recucerit, cu forțe proaspete, entusiaste și disciplinate, al economiei naționale.

27 Octombre 1914.

I-iu Ianuar 1925.

N. Iorga.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INTRODUCERE

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliotecă de Geologie-Geo

INTRODUCERE

Teritoriul românesc înnainte de Români ca valoare de producţie şi de schimb.

I.

Epoca ante-romană.

Cu cinci veacuri înnainte de Hristos, un Grec din Asia Mică, de la Halicarnas, care crescuse în amintirea luptelor pe care cetăţile de pe această coastă le dăduseră împotriva Perşilor cu ajutorul Greciei europene, învingătoare, pentru libertatea şi desvoltarea comerţului şi a culturii lor, Herodot (n. 484), pornia să cerceteze, ca exilat al luptelor politice de acasă, toată lumea lui elenică pentru ca să arăte într'o mare operă cum se lămureşte această biruinţă, încă recentă, asupra puterilor fără număr ale regelui asiatic. Pretutindeni, pe malul Mediteranei ca şi pe acela al Mării Negre, negustori de neamul său îi vorbiră despre toate popoarele pe care le atinsese, de la începuturile ei, de la pregătirea ei cea mai depărtată, această mare luptă. I se pomeni despre Traci, — strămoşii noştri cei mai vechi pe acest pământ, dincoace şi dincolo de Dunăre, ca Geţi şi ca Daci aceştia din urmă o uniune războinică neexisentă încă supt acest nume —, „a căror limbă iaste, afară de Indiani, mai mare decît toate limbile, care, de ar fi supt o ascultare, ar

fi nebiruită, şi-i foarte tare“ [1] şi „cărora a trăi din jac, furtişag şi războiu iaste lucru bun şi cinstit, iar, de lucrează pământ, iaste fără de cinste“[2], despre Sciţii nenumăraţi, păstori cu toţii[3],—afară de „Sciţii elini“, de la Nipru, şi de vecinii lor, „Alazones“, „Mândrii“, „plugari“, „cari ară şi seamănă, şi le mănîncă, şi ceapă, şi aiu, şi linte, şi mălaiu“ [4]. Apoi despre Sighinii, îmbrăcaţi ca Mezii — deci tot în port tracic —, cu „caii păroşi, câte cinci degete de păroşi, şi mici, şi nu pot amintrile să poarte oamenii, ci trag la car bine, şi cu dînşii se poslueşesc ei, locuind până la Veneţi, pe Marea Adriatică [5]“, despre „albinele foarte multe“, de „nu pot oamenii să lăcuiască“, ce s'ar afla, după mărturia Tracilor, „decinde Dunăre“ [6]. Grecii de la Tyras, „Nistrienii“, cum li zice vechiul tălmăcitor românesc al lui Herodot, i-au spus despre Nevri, vecinii lor, deosebiţi de neamurile scitice, care merg numai până la liman, „iezeriul cel mare“, — deci şi ei o seminţie tracică, influenţată însă de viaţa Sciţilor [7]. Numele Agatirsilor, aşezaţi la Vest şi Sud de Nevri, e aric, asemenea cu numele arice obişnuite în clasa stăpînitoare a Sciţilor ; cu datine tracice însă, cu civilisaţie elenică prin lucrarea aurului pe care-l aflau în minele lor [8], — deci în Ardeal —, eu nu sunt decît strămoşii Dacilor de mai tărziu, aşezaţi în acelaş unghiu ardelean, lângă aceleaşi gropi cu aur.

Se ştie ce însemnătate mare au avut cetăţile greceşti de prin aceste părţi : Panticapea, Phanagoria, Olbia, Tyras, Tanais, pe coasta de Nord a Mării Negre, către Sciţi şi

---

[1] Cartea V, 3. Traducerea românească din 1643, ed. Iorga, Vălenii-de-Munte 1909, p. 276.

[2] *Ibid.*, § 6, p. 276.

[3] Cartea a IV-a, p. 209 şi urm.

[4] *Ibid.*, §§ 17-8, pp. 25-6.

[5] *Ibid.*, § 9, p. 277.

[6] *Ibid.*, § 10, p. 277.

[7] *Ibid.*, § 100; scurtat pe p. 239 a traducerii. Cf. şi § 102, p, 240. V. şi *ibid.*, § 105, p, 240.

[8] *Ibid.*, § 104, p. 240.

către aceia, dintre Traci cari izbutiseră a ocupa, pentru mai marele lor folos, coasta [1]. S'au păstrat de la ele inscripţii şi multe monede frumoase pe care barbarii le cereau pentru valoarea ca şi pentru înfăţişarea lor artistică. Regii „Sciţilor elini", purtând măreţe, sunătoare nume arice, băteau şi ei monede după aceleaşi modele, în care se văd capetele lor pletoase, în caracteristicul lor port, îndătinat, şi se cetesc în litere greceşti aceste nume şi calitatea lor de „basileis", de regi ca şi aceia ai Perşilor, de cari nici nu voiau să ştie. Lîngă Grecii cari se intitulau astfel se desvoltase şi o clasă de negustori de obârşie amestecată, „mixeleni", ca la Tanais, unde „Tanaiţii" erau una şi „Elinii", cu şeful lor, „elinarhul", alta [2]).

Infolrirea acestor centre orăşeneşti, obişnuit ocrotite de astfel de şefi — cum mai târziu Hanii Tatarilor şi domnii „Campaniei" crîmlene ocrotiau pe Genovesii din Caffa, Sorgat, Soldaia, Bosporo şi alte cetăţi ale lor —, alte ori prădate de dînşii — cum o păţiau şi Caffesii de la protectorii lor—, se datoreşte negoţului de grâne în rândul întâiu, de la Sciţii despre cari se spune anume că nu sunt, ca tovarăşii lor din stepă, numai păstori rătăcind cu „coşurile" pentru familie şi avere [3], ci „plugari", făcând „pâini bune" ; se mai cumpăra însă de la aceştia şi sare, „peşte murat" (sărat) „mare, făr de oasă într'însul" [4], „tarichos" (de unde mai târziu Greci ca negustori de peşte sărat, „tarichenporii" la Boristene) [5]; pieile de fiare nu lipsiau nici ele[6]. Să nu uităm lâna oilor multe, vinul, care se întrebuinţa şi la jertfele

---

[1] V. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge 1913. Cf. *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, I, p. 36.

[2] Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Reiche*, Breslau 1909, p. 87.

[3] Herodot, cartea a IV-a, § 53, pp. 224-5.— Ţiganii indieni au împrumutat acest obiceiu de la Turcomanii, „Sciţi" şi ei, ai lui Ginghiz-Han, cu cari, pe la 1250, au venit în părţile noastre.

[4] *Ibid.*

[5] Pârvan, *l. c.*, p. 86.

[6] Herodot, § 58, p. 225. Pentru cele de castor la Finii mâncători de păduchi —, ca Laponii de astăzi —, *ibid.*, § 109, p. 241.

făcute Aresului, Martelui scitic[1]. Aceste produse naturale treceau prin cetatea de la strâmtori a Bizanţului, care şi atunci îşi datorià acestui transit marea însemnătate, ce a determinat apoi ridicarea ei, supt numele de Constantinopol, la situaţia de Scaun al Impărăţiei romane.

Caii „părosi şi mărunţi" ai Sighinilor sunt şi până astăzi caii Cazacilor, şi au fost odinioară caii, tot aşa de vestiţi, ai călărimii moldoveneşti; ei trăiesc încă, aproape degeneraţi, în satele noastre. Export cu dânşii nu credem că se făcea, de şi Grecia propriu zisă, ale cării cetăţi aveau nevoie şi de cavalerie în armatele lor, n'are Ţinuturi potrivite pentru creşterea cailor. Aurul podoabelor şi monedelor eline se aducea fără îndoială în cea mai mare parte de aici. Iar mierea şi ceara — pentru care se lăuda muntele Himet din Atica — era prea mult cerută în gospodărie şi cult pentru ca aceste produse care făceau gloria Moldovei şi a Ţerii-Româneşti în tot timpul până la introducerea mai largă a agriculturii să nu fi fost căutate în aceste regiuni tracice de negustorii greci (milesieni), de la Tyras, la margenea între Sciţi şi Traci, şi din cetăţile de pe coasta Mării Negre, Tomis, Kallatis, Dionysopolis, Odessos (azi Constanţa, Mangalia, Balcic, Marcianopolis), ori de la Istropolis, la gurile vechi ale Dunării, lângă lacul Razelm.

Se pare că pe acest timp exista numai legătura cu Euxinul şi cu partea din Dunăre care se apropie de guri — ele aveau atunci însă o înfăţişare cu totul alta[1]; vadurile Dunării muntene nu erau întrebuinţate, lumea tracică, stăpână pe amândouă malurile, nefiind destul de sigură pentru trecerea negustorilor greci. Nimic nu împiedeca însă pe Tracii înşii de a-şi strecura mărfurile dela Nordul râului către Sud, ceia ce ar explica şi marile deposite de monede, şi din epoca aceasta greacă, ce s'au aflat în deosebitele puncte de pe acest teritoriu. O întrebuinţare a pasurilor din Carpaţi — pe cari Herodot nu-i pomeneşte supt niciun nume — era necesară pentru transportul aurului măcar.

[1] *Ibid.*, § 62, p. 226; § 66, p. 227; § 70, p. 228.

Pentru epoca în care viața acestor Ținuturi se strânge în jurul Dacilor, al căror centru era în vechea regiune, bună de apărare și bogată în metale prețioase, din Sud-Vestul Ardealului de astăzi, izvoare narative sau descriptive lipsesc, și nu putem culege deci lămuriri așa de bogate și sigure ca acelea pe care le înfățișează Herodot, cu două-trei veacuri înainte. Un lucru se petrecuse însă în lumea politică și etnografică, de natură să aibă urmări foarte însemnate și în ce privește viața economică. deci și legăturile de comerț.

Anume puterea scitică slăbește. Regii pontici ai barbarilor se pierd pe încetul. Confederația de Arieni dominanți și de Turani supuși, care face puterea scitică, se desface în curând. Pe când din sfărâmăturile acestei asociații se alcătuiește formațiunea mai puțin întinsă și temută a Sarmaților, Tracii câștigă tot mai mult teren spre Răsărit. *Lumea noastră înaintează*, cu datinile și îndeletnicirile ei, pe sfărâmăturile organisației unor dușmani ereditari.

Alexandru-cel-Mare, trecând Dunărea cu Macedonenii săi, cari nu erau decât tot Traci ma mult sau mai puțin elenisați [1], află aici pe Geți — în părțile Ialomiței, unde a pătruns mai târziu și Sultanul Baiezid—, iar când, în secolul întâiu înnainte de Hristos, după peirea de către Romani a regilor odrisi și traci în genere, de dincolo de Dunăre, Boirebista întemeiază o „basileia", o Impărăție, după datinele pontice ale Sciților, pentru seminția tracică întreagă, sprijinită acum în Carpați, și nu în Balcani, el ajunge, pe de o parte, până la Olbia, iar, pe de alta, până la Dionysopolis, pe care le „ocrotește" tot așa cum făcuseră înnainte de dânsul șefii „regali" ai Sciților înlăturați [2].

Pe acest timp avem impresia că orașele grecești de la Pont și Dunăre sunt în oarecare scădere, urmând, de alminterea, mersul general descendent al culturii elenice. Răz-

[1] Cf. Iorga, *Chestia Mediteranei*, Vălenii-de-Munte, 1914, p. 23 și urm.

[2] Pârvan, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice". IV, p. 1, nota 6.

boaiele dintre ele, şi mai ales cu Bizanţul, nu lipsesc; şu brede autonomii urmează strânsele legături de odinioară. Cetăţile primesc însă şi acum de la barbarii din preajma lor grâne — poate mai mult meiu decât grîu [1] — vin, de şi Zalmoxis îl oprise, din motive morale, Geţilor, miere şi ceară, piei, aur. Alexandru-cel-Mare găsise lanuri gata de secerat la trecerea sa peste Dunăre.

Monedele din Tomis, cu dioscurii, cu caii, monedele din Istros, cu vulturul de mare, cele din Kallatis, cu arcul şi ghioaga lui Hercule, se răspândesc şi acum cu miile. Când Lisimah, ajuns în stăpânirea Traciei, ca urmaş al eroului macedonean, vrea să strângă prea mult legăturile de dependenţă, oraşele pontice, cu Kallatis în frunte, se unesc pentru a zdrobi încercarea tiranului, şi armele „regelui" trebuiră să atace, până la Istros, pe rebeli [2]. La vre-un veac după aceasta, Polibiu arată că Bizanţul primia numai peşti şi untdelemn din Sud, pe când grânele, mierea şi ceara, blănile veniau din porturile Mării Negre. Legăturile lui cu Olbia erau obişnuite, şi cetăţenii de acolo erau onoraţi la Bizanţ [3].

II

Epoca romană.

Substituirea Romanilor, în plină expansiune militară şi culturală, în locul regilor sciţi, traci şi daci, întâmplată în Scitia Minoră dobrogeană încă de la 25 înn. Hr., are şi o mare însemnătate economică. Până acum cultura venia *din afară*, de pe ţerm, prin colonii de comerţ, către interior, întocmai precum va fi în aceste părţi mai târziu, în evul mediu, până la întemeierea Statelor româneşti. Acuma însă

[1] Cf. Xenopol, *Istoria Romînilor*, I, pp. 77-8.

[2] Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I, *Dacien und Moesien*, Berlin 1899, p. 84 şi urm.; Raymund Netzhammer, *Aus Rumänien*, I, Einsiedeln 1909, p. 271.

[3] Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute*, p. 85.

coasta dalmatină, ilirică atunci, a Mării Adriatice, moștenitoare a tradițiilor și intereselor iliro-tracice, care *din lăuntru*, de pe continent, răsbate spre țerm. Grecii procedaseră sămănînd colonii aliate cu locuitorii din adînc, cari erau atrași prin bogăție, onoruri, prin firescul prestigiu al oricării civilisații. Romanii nu înnaintau în stoluri desfăcute pentru a-și găsi un alt cuib, fără a uita însă vre-odată locul de plecare, ci ca oștiri care ocupă *tot* teritoriul, care distrug orice independență locală, care dau în lături, mai curînd sau mai tîrziu, orice fel de stăpînire. Ei nu procedează prin asociație, ci prin eliminare.

Și aceasta își are însemnătatea și în ce privește faptele economice. Regimului vechiu de libertate, de individualism orășenesc, de anarhie barbară, legat prin tratate, nevoi și îndatoriri, *i se substituie o singură ordine de Stat*, care cunoaște o singură formă a relațiilor sociale și politice. Mai mult, oricît ar fi trăit și în epoca romană rămășițe ale elenismului anterior, acestea sînt desfăcute din marele complex economic de care se țineau pănă atunci, pentru a întra în altul, care corespunde unor nevoi cu totul deosebite, tinzînd către un centru roman care pănă atunci putea să li fie cu tot la o parte. Și, în sfîrșit, dacă aceste colonii la hotarele barbariei trăiseră pănă atunci pentru ele, pentru comerțul lor, de acum înnainte ele vor fi silite a trăi în rîndul întăiu pentru un scop politic, și anume pentru unul străin de ele ca și de vecinii lor de pănă aici.

In ce privește pe barbari, independența lor era o amenințare pentru granițile militare, căci condițiile lor de viață îi siliau ori să-și caute pensiile de la orașele riverane, care, pentru cinstea Romei, nu le mai puteau plăti acum, ori să vămuiască prin despoiere cele mai apropiate ținuturi de cultură. Dar, în acelaș timp, această independență barbară era și o primejduire a drumurilor de comerț, care legînd strîns ținuturi romane foarte depărtate, devenind *artere mari ale unui vast schimb internațional* — să amintim *Via Egnatia*, care lega Dyrrachium (Durazzo) cu Bizanțul, și calea lui Tiberiu, care, puțin timp înnainte de era

creștină, ducea din Reția alpină, de-asupra Italiei, în Panonia, la Apusul cetății dacice —, trebuiau să fie absolut sigure pentru a nu se atinge interese esențiale ale civilisației economice a timpului.

Astfel pe încetul și *cetățîi eline* de la Prut și Dunăre și *regalităților barbare* de la Sciți și Traci i se substitui *ordo romanus*, rînduiala neînduplecată a Romei. Regiunile acestea își pierdură pentru întâiași dată caracterul lor local și individual pentru *a intra în vasta mișcare comercială a lumii europene organisate de Romani.*

Ele deveniră însă *un teritoriu de exploatare pentru stăpînii noi, și mai ales pentru necesități absolut în afară de dînsele.* De aceia colonisările cu veterani, de aceia chemarea de locuitori pentru mine — din lumea dalmată a Piruștilor experți în acest meșteșug —, de aceia favorisarea afluxului aventurierilor. De aceia drumuri nouă, care, urmînd cursul Oltului și tăind acela al noilor rîuri ardelene și chiar moldovenești, servesc, nu unor scopuri de comerț, ci scopurilor apărării lumii romane de elementele, încă nesupuse și incapabile de supunere, din Răsărit. De aceia creșterea de cetăți mai totdeauna fără origine barbară, fără legături cu tradiția, fără participare a elementului indigen, create din nou pentru soldați ori pentru „uitlanderii" aduși de patima cîștigului din toate părțile lumii [1]. De aceia o civilisație improvisată, cu cele mai desvoltate forme ale plăcerilor și luxului, care, neavînd rădăcini, va fi spulberată de cea d'întâiu furtună a năvălirilor sau se va veșteji de la sine îndată ce se vor tăia legăturile prin care îi vine o viață artificială, rămînînd ca, pe urmă, din vechea infiltrație populară latină, verită pe la Adriatica și din Balcani, din *aportul real* adus de cucerirea lui Traian și din elementele indigene scăpate de distrugere să se înte-

[1] Pentru exploatarea de particulari a minelor de aur, v. Xenopol, *l. c.*, pp. 242-3. Pentru negustori, *ibid.*, pp. 250-2.

ințeleze o nouă viață, foarte modestă de sigur, dar naturală, deci și durabilă [1].

Trebuie să se observe însă că în epoca aceasta romană cetățile nouă, întemeiate de coloniști și pentru coloniști, destinate a trăi cît și regimul colonisării, au, în lumea lor administrativă și militară, o altă viață decît vechile cetăți grecești de pe țerm, care păstrează încă destul din vechiul lor caracter. Servind și unei vieți locale, cu un caracter special, a Scitiei Minore, a Dobrogii de astăzi, unde, pe lîngă castele, se aflau, în *vici*, Romani noi alături cu Daci vechi și cu elementele intermediare ce se creaseră între unii și alții, cari făceau liniștit operă de agricultori, avînd acum și tovărășia unor creațiuni imperiale, ca Tropaeum, ridicată în amintirea unei biruințe, ele par a se strînge laolaltă în cultul unui trecut național acuma închis. La Tomi se întîlnesc Greci, dintre cari unii pomenesc în numele lor că vin de la Olbiopolis ori de la Tyras [2]; chiar latineasca lor comună e plină de greșeli care corespund formelor limbii vorbite aproape exclusiv [3].

De fapt, o romanisare deplină nu se putea atinge în aceste părți într'un timp așa de scurt și cu base elenice așa de adînci și așa de puternice. Pretutindeni rămăsese același popor politic (demos), același Sfat al cetății (boulè), aceiași magistrați, une ori și de origine indigenă, scito-tracă (archontes); și calendarul milesian se păstra mai departe [4]. Ovidiu, exilat la Tomi, era aici un străin cu totul, și doar dacă-l interesau „carele sarmatice" cu boi din jurul cetății împuținate și umilite, de și onoruri solemne se făcuseră poetului de trei din cetățile vecine. Așteaptă mult timp în

---

[1] V., în special pentru naționalisarea negustorilor, V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute*, pp. 33, 71 și urm.: Romani din Dacia, magistrați orășenești, la Salona și aiurea. — Schimb cu lumea din lăuntru se făcea, de mult, și prin gura Siretiului; v. Pârvan, *Castrul de la Poiana*, în „Analele Academiei Române" pe 1913, p. 117 (25) și urm.

[2] Pârvan, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, IV, p. 165.

[3] *Ibid.*, p. 163.

[4] Vezi Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 21.

zădar corăbii din Italia, căci negustorii „nu străbăteau decît ape vecine“ [1]. Totuși în Tomi erau mulți Greci din Anatolia, și negustorii din Alexandria aveau chiar o „casă“ a lor, deosebită de a „corăbierilor din Tomi“ [2]. In curînd pentru a trezi amintirile și a înlătura suprafața supțire de latinisare se adauseră năvălirile barbarilor celor noi, de rasă tracică, precum au fost Costobocii și Carpii liberi, de la gurile Dunării, — cari luară Tyras și Istros supt Alexandru Sever (222-35), — ori Germani, deosebite seminții ale Goților.

Innainte de a se părăsi, după lungi și grele lupte, pe la 270, Dacia lui Traian. în care ei fuseseră admiși ca *foederați*, aliați militari, plătiți și răsplătiți, ai Impărăției, acești Goți, din ramura de Vest, visigotică, mai ales, contribuiră la sărăcirea, la înceata și iremediabila decădere a orașelor improvisate de Traian, prin întreruperea căilor de comerț, de sigur, dar înnainte de toate prin tulburarea necontenită a unui organism administrativ care nu putea funcționa decît în condiții de siguranță perfectă. In același timp, așezîndu-se mai ales în spațiul liber, în lacuna de apărare dintre rîurile și valurile oltene și ardelene și linia Dunării-de-jos, ei rupseră contactul obișnuit dintre Dunărea dacică și părțile dobrogene.

La Apus era deci pe acest timp, în răstimpurile de pace, pe lîngă venirea la tîrg a vechilor barbari, cari și prin aceasta — dar nu *mai ales* prin aceasta — ajunseră a se latinisa, și înfățișarea la anume locuri fixate pentru schimb de către cîrmuirea romană a noilor barbari visigoți. Scenele de la Rin, de la izvoarele Dunării, din Panonia se repetară și aici, barbarisînd pe Roman în măsura în care barbarul se romanisa. Dar în orașele grecești de la Marea Neagră, — la care se adauge Halmyris de lîngă lacul Razelm și vechiul curs al Dunării [3], — care aveau legături acuma numai cu

[1] *Tristia*, c. III, elegia XII.

[2] Pârvan, *Nationalität der Kaufleute*, pp. 73, 86, 100.

[3] Moisil, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“, III, pp. 93-4; Pârvan, *Ulmetum*, în „Analele Academiei Romîne“, XXXIV, p. 597, nota 2.

întreaga linie a ţermului pontic, cu toate cetăţile de aceiaşi origine, de acelaşi caracter, de aceiaşi desvoltare istorică, elenismul primitiv se întorcea pe încetul: cultul lui *Supiter Olbiopolitanus*, al lui Zeus străbunul din Olbia, reuneşte şi religios aceste colonii [1]. Numai chipurile de Cesari cu inscripţie latină, dar şi greacă [2], rămaseră pe monedele a căror emitere nu fu împiedecată şi se continuă pînă pe la 250 a. Hr. [3]. Dar o ortodoxie strictă, de limbă elenică, — în anume inscripţii creştine textul grec precede, şi numele martirilor din Axiopolis sînt mai mult greceşti —, se întări aici, timp de un veac, în stare să se lupte apoi cu arianismul oficial al Impăraţilor [4]. Şi nici vechii „pontarhi" ai „Metropolei" din Tomi cu aproape mia de monede [5] nu mai ieşiră la iveală de la Diocleţian înnainte [6].

Din nenorocire izvoarele lipsesc ca să ni putem da samă pe deplin de înrîurirea pe care a exercitat-o asupra vieţii orăşeneşti, asupra mişcării de comerţ în tot cuprinsul Pontului aşezarea, de Constantin-cel-Mare, a sediului Impăraţilor pe locul vechiului Bizanţ, care se prefăcu în „Roma cea nouă". O cetate uriaşă se ridică aici, care cerea foarte mult, nu numai pentru hrana, dar şi pentru luxul şi petrecerile ei. Regiuni de o însemnătate secundară până atunci se treziră astfel la o nouă şi puternică viaţă pentru a putea servi Metropola Cesarilor. Raze de cultură căzură şi asupra seminţiilor barbare, asupra neamurilor gotice şi sarmatice care erau cunoscute până atunci numai prin povestirile de groază ale fugarilor sau prin rapoartele îngrijorate ale ofiţerilor de la graniţă. Pe cînd cu vre-o jumă-

---

[1] Pârvan, *Nationalität der Kaufleute*, p. 165.

[2] V. una şi în Raymund Netzhammer, *Aus Rumänien*, p. 238. Tomi admite pe monede trofeul traianic.

[3] *Ibid.*, p. 278. De la Kallatis, supt Geta.

[4] *Ibid.*, p. 252.

[5] *Ibid.*, p. 262.

[6] *Ibid.*, pp. 271-2. Cf. acelaşi, *Die christlichen Altertümer der Dobrogea* şi „Buletinul societăţii numismatice, I (1908).

tate de veac în urmă șeicele Goților de Răsărit, cuibăriți în Crimeia ca și, de sigur, la gura Niprului, debarcau jăfuitori sălbateci pe toate coastele Mării Negre, făcînd ca litoralul Asiei Mici, cu Trapezuntul, Cerasuntul și Sinope, să nu fie mai fericit decât litoralul sarmatic opus, în care abia dacă mai erau urme din vechile orașe, de mai multe ori recucerite și pierdute, acuma flota imperială avea neapărata datorie de a ține libere aceste ape.

Dacia devenia deci pentru noii Romani ceia ce Galia Cisalpină fusese pentru cei vechi; era absolut necesar ca ea să fie liberată. De aici șirurile de lupte[1] ce se dau pentru reocuparea Dunării, supt Constantin și fiii săi, de aici podul de la Celeiu și refacerea, după cîteva biruințe, a castelelor pe amîndouă malurile Dunării, Bononia, Novae, Nicopolis, Transmarisca-Turtucaia, Durostorum, Axiopolis, Troesmis, Arrubium, Noviodunum, de aici restabilirea solidă, începută încă de Licinius, a dominației în Dobrogea, unde Tropaeum ieși din ruinele sale, de aici bogăția diferitelor monede ale erei constantiniane și, de sigur, întărirea și în vechiul șes getic a creștinismului, predicat pănă acuma mai mult prin inițiativa spontanee, setoasă de ispravă și de martiriu, a misionarilor latini din Apusul Peninsulei Balcanice[2].

Dar dualitatea de odinioară se menține și mai accentuată, între Ținutul Mării Negre și al gurilor dunărene, de o parte, și între al Dunării-de-jos, de alta. Aici bărbarii, cercetând cu sfială *emporiile* de la hotar, dincolo viața elenică înnoită, pănă și în ce privește limba actelor publice, a inscripțiilor[3]. De o parte creștinismul arian predicat și în limba gotică noilor locuitori, tovarăși ai provincialilor, de episcopul Ulfila, fără reședință, ambulant, al cărui ucenic Auxenius,

[1] Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 56 și urm.; ediția românească, I, p. 82 și urm.

[2] V. Pârvan, *Studii asupra creștinismului în Dacia, passim.*

[3] Același, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", IV, p. 173.

un Latin, va păstori în Durostorum, la unul din vadurile dunărene înviate, iar, de alta, vechea tradiție ortodoxă greacă în Tomi și Tropaeum [1].

Existau legături de comerț între cele două regiuni, perfect delimitate ? De sigur. Bizanțul nou avea nevoie, nu numai de produsele Roxolanilor din stepa rusească, dar și de acelea ale Dunării-de-jos. Drumurile romane fuseseră restabilite în veacul al IV-lea, și în epoca lui Attila provincialii mai știau direcția lor. Centre însemnate ca Durostorul și Novae, unde marele Teodoric și-a petrecut tinerețea, erau însemnate ca emporii. Dar credem — și prosperitatea centrelor Troesmis și Axiopolis în această epocă o arată îndestul, — că acest mare export de materii prime, atestat și prin limba Bibliei traduse de Ulfila, se făcea prin porturile dobrogene ca înnainte sau pe drumul care de la Tropaeum prin Abrittus se înfunda în adîncul Traciei maritime către Constantinopol.

Această stare de lucruri nu ținu însă mult. Ea fu distrusă un moment de mișcarea de neamuri produsă prin înnaintarea hunică după 370. Timp de cîțiva ani întreaga Pensinsulă a Balcanilor. ca și părțile dunărene, fu frămîntată de luptele pentru adăpost și hrană, înnaintea primejdiei altor barbari, ale foștilor „federați" cu trupele împărătești ale lui Valens, care peri însuși în lupta de la Adrianopol. Nici cînd Curtea regelui ostrogot fu așezată la Novae, vechea stare de lucruri nu fusese pe deplin restabilită, de și evenimente ca acestea arată că un însemnat schimb trebuia să se petreacă din nou în aceste locuri.

III.

După Romani.

Attila, „regele" hun al barbarilor de dincoace de Dunăre, a avut fără îndoială mari ambiții de dominație „civilisată", cu toată grozăvia ce-i încunjură numele. Dovadă „palatul"

[1] Cf. *ibid.*, p. 188 și nota 174.

lui de piatră din stepa dunăreană a Panoniei și fastul de care-i plăcea să se încunjure, meșterii pe cari, ca odinioară Decebal Dacul, îi chema la sine. Din prădăciunile lui peste hotarul bizantin, în părțile Moravei și mai departe decît atîta, el aducea înnadins robi de prin orașe, pe cari-i *colonisa* în țara lui. Se știe că astfel dușmanul Imperiului roman a ajuns să întărească elementul romanic pe malul stîng al Dunării, — fără a mai pomeni pe aceia cari treceau de la sine din stăpînirea celor cari erau prădați totdeauna la acela care prăda el totdeauna.

Aceasta are o deosebită însemnătate pentru istoria comerțului. După plecarea Ostrogoților din Crimeia, nici măcar corăbiile lor ușoare nu dădeau viață apelor Mării Negre. Cetățile dobrogene se ruinau, așeptînd o nouă și ultimă refacere bizantină, care era să mai întîrzie cîteva decenii. Dar pentru înăia oară după vremea Dacilor exista acum la Nordul Dunării un Stat barbar oarecum organisat, care, prin tendințele sale de progres, ca și prin luxul unei Curți „regale“ [1], unei clase stăpînitoare trebuia să provoace un schimb de mărfuri cu părțile vecine din Impărăția bizantină. Cînd Priscus, trimes de stăpînul lui din Constantinopol, făcu drumul cunoscut spre reședința lui Attila, hrănit cu mălaiu de meiu și adăpat cu mied de locuitorii din părțile Banatului, el nu încerca o cale nouă, ci urma pe aceia care era adesea frecventată de negustorii bizantini.

Intărirea Imperiului de către Iustinian, în veacul al VI-lea,—într'o vreme cînd Imperiului hunic, sfărîmat în bucăți prin înfrîngere, îi urmase, în aceleași regiuni și cu aceiași direcție, Imperiul, turanic și el, al Avarilor, — aduse noua refacere de castele la Dunăre și în Dobrogea. Procopiu, istoricul acestei glorioase Domnii, le înșiră pe toate: întîlnim vechile nume cunoscute și alte nouă. Supt scutul cetăților, care opriau tăierea drumurilor și despoierea negustorilor, emporiile de odinioară au trebuit să înflorească din nou.

Această situație nu dură niciun secol. Negoțul în părțile

[1] Băi ale Ior; Teofilact, ed. Bonn, pp, 40-1. Cf. Iorga, *Points de vue sur le commerce de l'Orient au moyen-âge*, Paris 1924.

noastre se făcu din nou vioiu. Mai pretutindeni, până în fundul Ardealului, se află monedele lui Iustinian, chiar și marii bani de aramă cu crucea pe dînșii. Cumpărători de obiecte necesare ca și de stofe de lux și de arme scumpe erau, nu numai Avarii, cu haganii și șefii lor în frunte, dar și Slavii, supușii lor, cari-și aveau domni și „regi" și în stepa munteană.

Supt Mauriciu, la începutul veacului al VII-lea, Slavi, pe cari Iustinian voise să-i coloniseze formal în părțile oltene[1], arată neastîmpăr, după întețirea suzeranilor turanici cari dispuneau de dânșii. De aceia se dau, timp de mai mulți ani, cu o stăruință îndărătnică, lupte la Dunăre, — prin părțile Ialomiței de pildă, și până la Tîsa, unde erau sălașurile Gepizilor —, dar și în Scitia Minoră, unde cetățile erau ținute perpetuu asediate ori prefăcute în grămezi de ruine. Trupele bizantine apărură din nou la Durostor, care-și făcea deci și mai departe negoțul cu barbarii[2], la Marcianopolis lîngă Mare Neagră, la Novae, la Tomi chiar[3], fără a putea să împiedece desastrul în care se sfărîmă și tronul Impăratului nevinovat.

Peste încă o sută de ani Bulgarii turanici, veniți din Bugeacul basarabean, întâiul lor sălaș, ocupau Dobrogea și treceau mai departe pe malul Mării Negre, unde-și așezau cele d'intâiu capitale, la Plisca și Preslav. Fără să se fi sprijinit pe Dunăre, acest d'intâiu Stat prădalnic al lor își avu căpitani și la Durostor, iar cete răzlețe se luptară și până la Tisa[4]. Intru cât ei zburătăciră la început pe negustorii bizantini din emporiile lui Iustinian, cari vor fi profitat și din prezența îndelungată a ostașilor lui Mauriciu la această graniță de Nord, noii veniți împiedecară comerțul între cele două maluri ale rîului. Cît privește cetățile

---

[1] Procopiu, *De bello gothico*, II, p. 287 și urm.

[2] Teofan, ed. Bonn, p. 251.

[3] *Ibid.*, pp. 271, 281, 293.

[4] V. Iorga, *Notele unui istoric*, în „Analele Academiei Romîne" pe 1912, p. 120 și urm.

de la Mare și Dunăre, ele nu mai existau acuma : înfrîngerea oștilor imperiale fusese sentința lor de moarte, și niciodată ele nu erau să se mai ridice. Pe linia de orașe de pe malul drept al Dunării, dela Vidin-Bononia pănă la Durostor-Drstr, peste cîtva timp Slavi, dintre supușii aristocrației militare a Bulgarilor, înlocuiră pe Latinii și mai ales Grecii cari stătuseră pănă atunci acolo pentru negoț.

De aici vin numele slave pe care le poartă în limba noastră, care se urmă atunci, o sumă de obiecte de zilnică întrebuințare în toate timpurile, pentru poporul nostru. Atunci cînd, în plugărie, el are *agrul* și *cîmpul*, cînd știe încă de la Romani, — strămoșii lui nu numai prin colonisarea lui Traian, dar mai ales prin înceata romanîsare a Tracilor copleșiți de imigrația elementelor rurale din Italia [1] —, despre *grîu, săcară, ovăs, orz, meiu*, ar fi de neînțeles cum n'a știut din capul locului și de instrumentele prin care se capătă aceste produse agricole: *plugul, sapa, rariția, secerea*. Ori atunci, de oare ce *oul* și *găina* vin din limba latină, dar *cocoșul* nu, ar trebui să admitem că amestecul lui nu era necesar în vremurile mai vechi. Dar și în păstorie, și tot pentru același motiv, că *lucrul cumpărat se chiamă așa cum îi zice negustorul* și că *o formă mai practică și mai perfecționată înlătură, nu numai vechea formă, dar, odată cu dînsa, și numele ei*, cuvintele slave nu lipsesc, și ele nu provin nici aice de la conlocuitorii noștri slavi din veacul al VI-lea și al VII-lea, cari și-au amestecat sîngele cu noi, căci aceștia, viind din locuri pustii, nu puteau să ne învețe pe noi, cari *fusesem pănă atunci în comuniune directă cu Bizanțul cultural*, ci de la acești ucenici slavi de la Dunăre ai negustorilor greci cari plecaseră. Cu atît mai numeroși sînt la îmbrăcăminte acești termini, pe lîngă cei vechi dacici, și cei, așa de mulți și ei, luați din limba latină (*cămașă*, a *îmbrăca*, — de la *braccae*, pantaloni largi, — *colțun, călțun* —

[1] V. Iorga, *Trei lecții pentru principele Carol*, Vălenii-de-Munte 1911; *Breve storia dei Rumeni*, 1911; *Istoria poporului românesc*, I.

și *a încălța*— , *vesmînt*): *căciulă*, *cușmă*. *opincă*, *haină*, *suman*, *cojoc*, *mintean*, *bondiță*, *zavelcă*, *opreg*, *fotă*, *catrință*, *berneveci*, ș. a. Mai tîrziu aceste elemente ale veșmîntului s'au făcut de țerance acasă, la războiu, dar la început ele nu sînt—mai ales în ce privește portul femeiesc—decît imitația, adaptată după gustul poporului nostru, a îmbrăcămintii claselor superioare din Orient. Și *pînză*, *postav* sînt slave, pe cînd — lucru foarte caracteristic — *lîna*, *inul* și *cînepa* se păstrează cu vechile lor numiri latine. Materialul de clădit, întru cît n'a primit, în Moldova mai ales, influența turcească în veacul al XVIII-lea, prin exploatatorii de păduri musulmani din munții Bistriței, aparține în cea mai mare parte tesaurului latin, dar numele părților casei, amestecate (*odaie* e turcesc; *ușă*, *fereastră*, latine, *ogeac*, *prag*, *sobă*, slave) iar ale mobilelor în parte slave (*pat* e slavo-grec, dar *scaun*, *masă* latine, și se poate admite, cum s'a încercat a se dovedi [1], că o populație fără paturi are totuși scaune și mese ?). Cât privește ornamentele, *podoabă* e slav, *inelul*, *brățara* sînt latine, dar *cercelul*, *salba*, *lanțul* străine. In ce privește uneltele, ele parțin în mare parte împrumutului făcut de la Slavii din Bulgaria nouă creată, cari moșteniseră în orașele lor, încă pe prin veacul al VII-lea, de sigur, tehnica înnaintașilor bizantini.

Acest mare număr de cuvinte, referindu-se, cum am văzut, la toate domeniile de comerț, arată cît de strînse și de puternice au trebuit să fie legăturile în acest timp între malul drept ale Dunării, care expunea în *nedei* (de la *nedelia*, duminecă; numele, unguresc, de *bîlciu* și cel. săsesc. de *iarmaroc*-Jahmarkt datează numai de prin veacul al XII-lea-XIII-lea) *mărfuri* (în legătură cu *marha*, sarmatico-sciticul „vită“ [2]), produse industriale fabricate acolo sau

[1] V. pentru această eresie ca și pentru aceia privitoare la originea bulgaro-maghiară a agriculturii noastre critica din „Bulletin de l'Insiitut pour l'histoire de l'Europe sud-orientale“, I. p. 6 și urm. V. și Iorga, *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, ed. a 2-a, București 1922, p. 107 și urm.

[2] La Ammianus Marcellinus, în povestirea luptelor cu Sarmații ale fiilor lui Constantin-cel-Mare.

aduse din Bizanț, *cu care noi pierduserăm acuma vecinătatea*, și între cel stîng al nostru, unde orașele periseră cu totul — și orașele lui Iustinian acuma, după ale lui Traian —, dar unde totuși locuitorii păstraseră întrebuințarea banilor (*ban* înseamnă însă numai moneda Banului unguresc de Slavonia, așezat abia în veacul al XIII-lea). Căci altfel nu s'ar fi putut face un așa de vast schimb în țară străină, și pămîntul nostru n'ar da necontenit, pe lîngă vechiul ban dacic, imitat după al lui Lisimah, regele Traciei, deci după cel macedonean, pe lîngă banul roman, al Republicei ca și al Imperiului, cu o ușoară quasi-întrerupere în a doua jumătate a veacului al III-lea, banii deosebiților Impărați bizantini, de și, trebuie s'o recunoaștem, în cantitate mult mai mică.

Nu cunoaștem influența ce a putut să aibă atunci supt raportul comerțului întinderea dominației *france* asupra Sirmiului și părților vecine, dar, cînd ne gîndim la marele rol „regal" pe care-l jucase între Avari și Slavi cutare negustor franc, Samo, în epoca Merovingienilor încă, putem admite că această influență n'a fost cu totul neînsemnată. Oricum, pentru întăia oară în Vestul, pustiu sau barbar mult timp, în toată epoca Avarilor, se înstăpînia o cultură aducând cu ea produsele ei și foarte doritoare de acele mărfuri bizantine care hrăniau luxul începător al noului Imperiu din Roma cea veche.

In acest timp însă, Marea Neagră învia. La Nordul ei, pe locurile ocupate odată de Milesieni, se așezase un popor turanic, trecut mai apoi, pe o cale încă nedeplin explicată, la iudaism: *Cazarii*, cari dovediseră, nu numai că sînt în stare a întemeia o Impărăție ce țin două secole, dar și a relua tradiții de cultură, între altele, tradiții de comerț ce fuseseră de mult părăsite. Avîndu-și capitala într'un simplu castel de lemn, la Sarchel, ei întrebuințară toate silințile pentru a-și însuși Crimeia întreagă, cu cetatea Chersonului, pe care comandantul bizantin trebui în sfîrșit s'o

părăsească în mînile lor. Cu aceasta ei căpătară o poziție eminentă în lumea barbară, primind pribegi împărățești, însurîndu-i cu princesele lor trecute la creștinism, ajutîndu-i să-și recupereze tronul, dîndu-li un puternic sprijin împotriva Bulgarilor dușmani, cari, din partea lor — cu tot exemplul Avarilor și al Slavilor dunăreni, — nu fură niciodată în stare a-și organisa o flotă, nici, bine înțeles, a juca un rol comercial apreciabil.

Urmașii Cazarilor în aceste locuri fură Rușii slavi cari purtau numele Varegilor scandinavi, mîna de aventurieri străini cari-i organisaseră și li dăduseră o direcție. Ei cumpărau de la hordele de Pecenegi turanici, vecinii lor, cari impuseră tributul și populației românești de la Nordul Dunării, oi, boi și cai [1], iar de la Chersoniți, mărfuri orientale, pe care le aduceau negustori arabi [2]. Dar, așezați pe locurile Ostrogoților, ei reluară, ceia ce nu făcuseră Cazarii, tradițiile lor de piraterie. Ele-i aduceau anual pe luntrile lor ușoare, dintr'un singur lemn, ca șeicele de mai tărziu ale Cazacilor, de la Bug și Nipru pănă la gurile Dunării: la Asprokastron sau Maurokastron („Cetatea-Albă", „Cetatea-Neagră") de la gura Nistrului, la „insula Sf. Grigore", la „Sulina („Selinàs") în delta Dunării", pentru a trece apoi la „Conopà", în „țara Bulgariei", la „Constantià" (Constanța-Tomi?), la „rîul" Varna și la rîul „Ditzina" [3].

A fost un moment cînd Rușii de la Chiev păreau să poată ajunge stăpîni în Balcani. Cînd Impăratul bizantinilor Nichifor Phokas sfărîmă întăiul Țarat bulgăresc la sfîrșitul veacului al X-lea (către 970), el avea în solda lui bandele de mercenari și pirați ale cneazului Sviatoslav. La asasinarea lui Nichifor, ei se răsculară, încercînd a face din această Bulgarie pe sfîrșite stăpînirea lor. Aceiași putere politică s'ar fi întins astfel de la Chiev pănă la hotarul Traciei, sprijinindu-se și pe Ținuturile noastre. Din Duros-

[1] Constantin Porfirogenetul, *De administratione Imperii*, p 69.
[2] *Ibid.*, p. 72.
[3] *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 23 și urm.

tor șeful barbar făcu noua sa capitală dunăreană. Aici însă îl încunjură și-l sili la fugă noul stăpînitor al Bizanțului, Ioan Tzimiskes. La 971 nu mai era un Stat bulgăresc, ci dominația bizantină directă se întindea pănă la vecha linie de hotar a lui Constantin-cel-Mare și a lui Iustinian. In același timp începea și opera de grecisare prin Biserică și cultură a provinciei recuperate.

Astfel „pacea romană" se restabilia în aceste părți, cu toate urmările ei prielnice comerțului. Orașele de pe malul drept al Dunării, cu Durostorul în frunte, se putură ținea vii și înfloritoare. Iarăși cultura economică a Bizanțului ne atinse fără să trebuiască întâiu a se răsfrînge prin alții.

Dar încă de la începutul veacului al IX-lea malul stîng dunărean ajunse în atîrnarea noilor bande turanice ale Pecenegilor, care, firește, nu locuiau în satele sau orașele regiunii, ci făceau popas de vară cu corturile, caii și turmele între ierburile înnalte ale Bugeacului ori Bărăganului. Sînt cunoscute aprigile conflicte cu Bizantinii, în paguba cărora năvăliseră peste apă, și soarta grozavă care-i aștepta în lupta cu Impăratul Alexie Comnenul.

Supt dînșii s'au alcătuit de sigur cele d'intâiu Voevodate românești mai libere în mișcările lor. Pe cînd ei ocupau o parte din Bulgaria maritimă, la Durostor era stăpîn un anume „Tatos" pentru cronicile grecești, care se chema pe românește, neapărat, Tatul. Vadul acesta, pe care-l avu pe urmă ofițerul bizantin trimes pentru recucerire, dar revoltat pentru a-și păstra aici o situație de neatîrnare. Nestor, se deschidea astfel în chip mai larg pentru schimbul de producte cu locuitorii romîni ai Nordului Dunării ca și cu dominatorii lor turanici.

După peirea Pecenegilor urmară frații lor buni Cumanii, cari stătură numai vre-un secol în aceleași rosturi. Și poate că dominația unora ca și a celorlalți a avut pentru Romîni și foloase economice: din stepa rusească pănă la noi se întindea aceiași putere politică, și la hotarul ei răsăritean ea atingea sfera de acțiune comercială a Arabilor. Monede

de-ale acestora, ce e dreptul. nu s'au găsit, dar prin schimb (*troc*) poate ei au avut a face cu populația noastră în aceste timpuri cînd pentru Bizantini drumurile erau iarăși tăiate și primejduite.

Inlăturarea Cumanilor o încercă Impăratul bizantin de la jumătatea veacului al XII-lea, puternicul, întreprinzătorul Manuil Comnenul. In luptă cu Ungurii, cari de la 900 pătrunseseră, viind din Bugeac, în Panonia, pe locul Hunilor și Avarilor, și de la 1000 trecuseră și pasurile către Ardeal, el trimese pe ostașii săi, și în părțile Banatului, întărite de noii stăpîni maghiari, și chiar în ale Moldovei. *Intru aceasta el urmà firește vechi drumuri de negoț:* acela care ducea de la cetatea de hotar bănățeană către Murăș, pe de o parte, iar, pe de alta, cellalt drum, care se îndrepta către „Taurosciți", către Rușii cei noi din părțile Haliciului.

Cînd Manuil își isprăvi lunga și glorioasa domnie, de pe urma căreia rămînea o Impărăție întinsă până la Dunăre și la Marea Adriatică, vînd ca vasali pe Sîrbi ca și pe Unguri, pe aceștia ca și pe Rușii, vecinii lor la Răsărit, nu era cine să poarte o moștenire așa de grea. După un copil ucis pe ascuns, după un aventurier criminal, noua dinastie a Anghelilor începu prin șovăiri în afară, prin lupte de familie înlăuntru. O răscoală de „Vlahi", de păstori aromîni aduse consolidarea noului Stat bulgăresc al lui Petru și Asan, apoi al „Impăratului" de provocare și concurență Ioniță, pe cînd o nouă cruciată dădea, la 1204, Constantinopolul însuși în mînile Latinilor, cari încoronau un Impărat „frînc", pe Balduin de Flandra. In același timp cu aceste mari schimbări, creatorii acestui „Imperiu latin". Venețienii, luau pentru dînșii Marea Neagră, pe care o stăpîniau la intrare prin bogata lor colonie Pera, în fața Constantinopolei.

Dacă „Impărăția" lui Ioniță, căruia-i urmâ marele suveran care a fost Ioan Asan, împărțitor de privilegii comerciale în Statele lui și găzduitor bucuros, patron sigur al negustorilor de toate națiile, n'a avut totuși o prea mare in-

fluenţă comercială dincoace de Dunăre, atenţia noilor Ţari fiind îndreptată spre Salonic de o parte — unde erau Latini, apoi Greci din Epir —, spre Durazzo pe urmă — unde şi pătrunseră—, în schimb corăbiile veneţiene trezîră o nouă viaţă pe coastele Mării Negre, de la care cereau produsele cunoscute şi, în rîndul întâiu, grîul, în acelaşi timp cînd pentru întâiaşi dată, *din Nord*, din Ardealul cucerit de Ungurii Panoniei, începea o încercare de *a tăia, peste această Cumanie, rău apărată, un drum de comerţ către Dunărea-de-jos şi către tot Răsăritul, către noul cîmp de activitate al corăbierilor îndrăzneţi din Veneţia.*

Intrînd în Ardeal pe valea Murăşului, lîngă care cuceriră şi întăriră castelul Bălgradului (Cetatea-Albă, zisă Alba-Iulia), Ungurii înlocuiră numai printr'un om al lor pe Voevodul romîn, pe *singurul* Voevod romîn pe care-l găsiră în această ţară. Işi făcură castelele, aşezară un episcop în vechea cetate, dar atîta nu li ajungea. Pentru a da locuitori supuşi Ardealului (ceia ce înseamnă ţara de peste „Pădurea“ Regelui), ei chemară din Apusul cu locuitori prea mulţi, bîntuiţi adesea de foamete, un număr de „Flandri“, de „Flondori“, de Germani de la Rinul de mijloc şi de jos, pe cari dialectul lor îi dovedeşte — de şi au venit din mai multe regiuni — ca fraţi buni ai Alsacienilor, de pildă.

Nu era vorba de nicio intenţie economică în această importare de „oaspeţi ai regelui“. Pe vremea lui Manuil Comnenul în Orient, nu se puteau lua iniţiative în contra lui şi nici chiar pe alăturea de dînsul, iar Cumanii, de şi în decadenţă, însemnau totuşi încă un puternic element tulburător. „Theutonici ultransilvani“, „Nemţii de peste pădure“ cum li zice Papa la 1191 [1], erau simpli ţerani, avînd în fruntea lor „gherebi“ *(comites)* şi organisaţi bisericeşte de aducătorul lor „în pustiu“, regele Geysa (1141—61), într'o prepositură (Probstei) anume, a cării reşedinţă era la

[1] Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, Sibiiu 1892, pp. 1-2, no. 1.

Sibiiu, numit încă *Cipinum*, *Zebyn*, după românește, și nu Hermannstadt, „cetatea lui Hermann“ [1]. Cum se vede încă dintr'un privilegiu de la 1206, ei păsteau porci, plantau vii și, afară de vre-un cas de scuteală, păziau hotarele de către Cumani [2]. Totuși încă de atunci, cum se constată din actul pentru aducerea altor locuitori străini, la 1211, erau în aceste părți, și anume chiar în „Țara Bîrsei“, pe lîngă *ville*, „sate“ de oaspeți, și *tîrguri* nouă stabilite de Unguri pentru țeranii și barbarii vecini, *fora*, de la care Coroana lua venituri speciale, *tributa*, plătite în *denarii*, în *bani* ungurești; greutățile, *pondera*, obișnuite în regat, se întrebuințau și în aceste părți „de spre Cumani“.

In Țara Bîrsei se așezară, deci, la 1211 Cavalerii Teutoni, Germani, fugari de la Ierusalim. Colonisarea lor de către regele Andrei al II-lea, care făcuse o cruciată la Ierusalim și avea deci cunoștința împrejurărilor locale, era să deie o *formă politică* unui nou „deșert“, fără locuitori“, apoi să exploateze „aurul sau argintul“ ce s'ar găsi acolo [3], într'o țară pe care cîrmuitorul o cunoștea abia ca fiind în părțile spre Cumani și n'o privia, la dreptul vorbind, ca a sa și, în sfîrșit, să întărească hotarul cu „cetăți de lemn“ și întărituri *(urbes)* de lemn, întinzând-o, dacă se poate, pe sama barbarilor [4].

Se știe că ei și-au făcut datoria, și așa de mult încă, de au speriat pe rege, care li-a retras concesia. Pasul de la Rucăr al Carpaților fu străbătut de mica lor ceată bine înarmată, și se făcu în regiunea de peste „munții de zăpadă“ un „castel de lemn“, o împrejmuire de lemn, o biată bisericuță catolică în acel nou *burg* [5], la Cîmpulung, *Lan-*

---

[1] *Ibid.*, pp. 2-3, no. 2.

[2] *Ibid.*, pp. 9-10, no. 17.

[3] Sarea mergea pe Mureș, spre Apus, ca și pe vremea ducilor franci; *ibid.*, p. 17, no. 29.

[4] *Ibid.*, p. 12, no. 19.

[5] Cf. Kreuzburg în Bârsa; *ibid.*, p. 14.

genau al lor, numit *ca oraș* după *vale*, după *Ținutul* întreg al Rîului Tîrgului.

Ca și Templierii și Ospitalierii, Teutonii se pricepeau, încă din Locurile Sfinte pe care le părăsiseră, la negoț. Ei îl introduseră aici, ca și datina cetăților, fie și de lemn, ca și tendința spre comerțul cu acei Cumani pe cari-i câștigau pentru botez [1]. Banii lăsați de „nummularii" ai regelui, banii cei noi de argint, începură să umble deci și pe plaiurile noastre, și numele de *dinar* se întâlnește ca nume vechiu îndătinat („dinarul văduvei") și în cele mai vechi traduceri ale Scripturii. O nouă concesie întindea dreptul lor „până la Dunăre" și la „brodnicii" vadurilor moldovenești (poate ale Siretiului), dându-li și dreptul de a duce sare, pe câte șase „corăbii", și pe Mureș — deci către Ungaria —, și pe Olt, deci către părțile noastre. Pentru aceasta li se concedau ocne de sare *unde voiau*, și, de oare ce nu putem crede că li s'ar fi acordat lângă Sibiiu, ar trebui să admitem că tot ei au deschis și ocnele moldovenești de la Bacău [2].

In urma lor, Teutonii lăsară un început orășenesc la Brașov, până atunci un simplu sat cu obârșii româno-slave, precum și Kreuzburgul de la Năieni, Marienburgul Feldioarei [3]. Acum se poate vorbi de un comerț. Pentru întâia oară, regele Ungariei îl recunoaște și Sibiienilor, așezați, supt contele lor, ca o „villa", nu încă o „civitas" (cetate), dar numai în margenile „regatului" [4]. Episcopia ungurească a Cumanilor, cu centrul în „cetatea" Milcovului, era încă un mijloc potrivit ca să asigure legătura între plaiurile de amândouă părțile [5].

Atunci căzu asupra Ungariei și părților noastre năvălirea Tatarilor, nimicitoare pentru regat. Tradiția brașovea-

---

[1] Cf. Iorga, *Studii și documente*, I-II, Prefața

[2] *Ibid.*, p. 19. Cf. M. Perlbach, *Der deutsche Orden in Siebenbürgen*, în „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung", XXVI, p. 415 și urm.

[3] Și Skt. Peter lîngă Brașov, cu muntele său, trebuie să vie tot de la ei; *ibid.*, p. 68. no. 76.

[4] Zimmermann-Werner, *l. c.*, I, p. 14, no. 43.

[5] *Studii și documente*, I, *l. c.*

nă spune că trei ani întregi ei petrecură în aceste părți. Cetatea Milcovului și de sigur și altele erau în ruine. Regele trimetea pe Voevodul Ardealului, Laurențiu, „ca să reculeagă popoarele risipite“ [1], la 1243.

Hanii rămaseră suveranii țerilor noastre, cari, astfel, *intrară în raporturi directe și continue cu toată lumea orientală*, căci Impărăția noilor stăpîni, din Horda de Aur, se întindea peste tot circuitul Mării Negre, afară de țermurile bizantine și niceene, și pătrundea până afund în stepa europeană și asiatică. Prin ei înviară porturile acestei Mări, în care se așezară în curând, — după întoarcerea, cu ajutorul lor, contra Veneților, a Paleologilor din Niceia ca Impărați greci, ortodocși, la Constantinopol, — Genovesii. Știm că pe la 1290 ei aveau acum, pe un teritoriu dăruit de Tatari, Caffa, pe locul vechii Teodosii [2]. Și castelul bizantin de la Cetatea-Albă [3], unde până pe la 1330 stătu un dregător tatar, luând vamă pentru Han, și unde de pe urma cuceririi veniseră din Orient un număr de Evrei, așezați în cartier special, avu o colonie genovesă, ca și vechiul Lykostomo („gura lupului“), dintr'o insulă ușoară de apărat, în delta Dunării, chiar lîngă Mare —, încă un castel bizantin în care, supt ocrotirea Tatarilor, pătrunseră noii negustori italieni [4].

Influența politică a Tatarilor supt puternicul Nogai, de care se temea și Paleologul din Constantinopol, fu foarte mare în Bulgaria vecină, unde se încearcă așezarea ca străpânitor a fiului său Ciochi, care și peri acolo într'o răscoală. Vadurile Dunării erau în mânile lui ca și porturile Mării, și el știu să le întrebuințeze. Și supt acest raport ca și supt cel militar, dară, dominația barbarilor însemnă un progres notabil pentru viața istorică, nouă, a Românilor.

Ungurii încercară a se împotrivi. Dar puterile lor nu a-

---

[1] Zimmermann-Werner, *l. c.*, p. 71, no. 79.
[2] *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, I, p. 3 și urm
[3] *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 26 și urm.
[4] *Ibid.*, p. 31 și urm.
[5] *Studii și documente*, *l. c.*, p. XVII.

jungeau pentru aceasta. In 1247, amintindu-şi de isprava aşa de mare şi aşa de prost răsplătită, a Teutonilor, ei căutau să aşeze în „ţara Severinului", numită aşa după castelul de pază la Dunăre, care era mai vechiu [1], nu pe aceiaşi Teutoni, sălăşluiţi acum în Prusia păgână, ci pe Ospitalierii francesi, Ordinul Sf. Ioan din Ierusalim. Fratele Raimbaud trebuia să se strămute din Palestina pierdută în aceste locuri primejduite de alţi păgini. I se încredinţau „munţii vecini" (ai Mehedinţului şi Gorjului), chenezatele româneşti ale lui Ioan şi Farcaş „pînă la rîul Olt" — cele d'intăiu organisaţii româneşti cunoscute sigur şi direct, cu numele căpeteniilor lor —, „afară de chenezatul lui Litovoiu Voevod, pe care-l lăsau Romînilor *(Olacis)*, cum l-au ţinut şi pănă acum", chenezat din care făcea parte şi „ţara Haţegului" *Harszoc* în documentul Papei, prin lectură greşită pentru *Hatszec)*, Românii din acest Voevodat tributar, având să fie aliaţii în războiu ai cavalerilor. Aceiaşi situaţie de autonomie, în legătură cu singură Coroana, trebuia s'o aibă dincolo de Olt, în Cumania ocupată de Tatari, Seneslau, pe care-l bănuim în Argeş şi care nu e numit Voevod simplu ca Litovoiu, ci „Voevod al Românilor" *(Voevoda Olacorum)*, deci al „Ţerii-Româneşti, cum şi-au zis urmaşii lui.

Domeniul cedat cavalerilor avea şi un rost economic însemnat. Se sprijinia, de o parte, în Banat, pe aşezarea cea nouă de vad a Voilei, „nu departe de Semlin" *(Zemlen)*, scoasă pentru aceasta de supt cetatea Craşovului; dincolo de Voevodatul lui Seneslau, în vechiul pămînt teutonic, li se acordau „500 de pluguri", de „jugăre" (Teutonii avuseră la început numai 30 [1] !), lângă „Fekety" (probabil Feketehalom, Cohalmul) ori aiurea, „dincolo de păduri" (deci în Ardeal); la Marea Adriatică ei trebuiau să aibă un port de comunicaţie, la Scardona. Cumania toată stătea la dispoziţia lor, şi regele trăgea nădejde că, „precum Dunărea se întinde pănă la Marea constantinopolitană", se va putea întinde dominaţia cavalerilor pănă la hotarele Imperiului la-

[1] Zimmermann-Werner, *l. c.*, p. 41, no. 49.

[2] Hurmuzaki, I [1], p. 261.

tin doritor de ajutoare [2]. Aveau voie să trimeată sare, scoasă de oamenii lor din Ardeal, de unde poftesc, „spre Bulgaria, Grecia și Cumania". Pescăriile *(piscationes)* în Dunăre și *piscinele* (deci erau exploatări sistematice, cunoscute, bogate) li se încredințau pentru câștig. Și mai este vorba — în această Oltenie, care-și avea fruntașii, boierii („maiores terre"), supuși în judecata capitală numai regelui, de *mori* existente, de *fânațe*, de „pășuni pentru vite și oi". Numai jumătate din banii ce vor umbla vor fi ai regelui. Colonisarea de Sași sau Germani din regat era oprită fără permisiune specială [2].

Dar Ospitalierii, de și sosiră în țară, nu se văd a fi adus la îndeplinire acest tractat, pe care la 1250 îl întăria și Papa. Nici trecerea prin Cumania ca luptător, cu ajutoare românești, a regelui unguresc Ștefan-cel-Tânăr, oploșit în Ardeal, care pătrundea, contra Bulgarilor, până la Plevna, nu lăsă ceva durabil pe urmă [3]. Litovoiu se răsculă, cu fratele său Bărbat, contra regelui, neplătindu-i „veniturile", și fu ucis, iar fratele ținut în închisoare până se răscumpără, cu mulți *bani* [4]. In Ținutul Severinului prădaseră cumplit Bulgarii lui Sfentislav [5]. Domeniul politic și economic al Tatarilor rămase astfel până la uciderea lui Nogai, până la usurpația lui Toctai, până la desfacerea Imperiului Hordei. Dar aceasta coincide cu stingerea în Ungaria a dinastiei arpadiene, cu luptele pentru coroană, și în Ardeal, cu anarhia în tot regatul vecin. In același timp o mai grozavă anarhie sfâșia Statul bulgăresc, pe care nu-l putu îndrepta pe alte căi decât Gheorghe Terterii, „Cuman" cu sânge românesc, din aceste părți, ale Severinului. Serbia, care-și întăria organisația regală, era mai la o parte.

In aceste condiții se întemeiè la Argeș, de Basarab, urmașul lui Seneslav, cea d'intâiu autonomie românească, supt raportul politic **ca și supt cel economic.**

---

[1] *Studii și documente*, I-II, p. XVII.
[2] Zimmermann-Werner, *l. c.*, pp. 73-6, no. 82.
[3] Iorga, *Gesch. des rumänischen Volkes*, I, pp. 140-1.
[4] Hurmuzaki, I [1], p. 454 și urm.
[5] *Ibid.*, p. 348.

CAPITOLUL I-iu

Comerţul românesc în veacul al VIV-lea supt ocrotirea Domnilor Ţării-Româneşti

Prin lupta dela Posada din 1330 Basarab-Vodă, care fusese aliatul Bulgarilor contra Sîrbilor, într'un timp când Dobrogea-de-sus se ţinea încă de o dominaţie străină, *se liberase cu totul de Ungaria*, al cării rege, Carol-Robert, îi ceruse a plăti tributul, întârziat, de 7.000 de mărci de argint, tribut — asemenea ca al lui Litovoiu —, pe care el îl şi oferise înnainte de lupta răscumpărătoare [1].

Nu cunoaştem legăturile de comerţ care-i puteau da această monedă. Dar Severinul era al lui, şi numai în mersul expediţiei Voevodul ardelean Toma îl ia pentru un pretendent, Dionisie, fiul lui Nicolae, fiul lui „Ivanco" (se pare), şi numai pentru puţină vreme. Deci pe acolo era un vad românesc, puternic şi sigur. Cât priveşte contactul cu Dunărea-de-jos, Domnul din Argeş nu-l avea, fără îndoială.

Se ştie că, la suirea pe tron a noului rege Ludovic, Alexandru-Vodă, urmaşul lui Carol-Robert, îi făcu omagiul. Poate că oferi şi cele 7.000 de mărci de argint. Oricum, Ludovic considera o latură din Ţara-Românească, — aceia care făcuse parte din provincia cumană de odinioară şi din diocesa cumană, şi pe care Domnii din Argeş, abia coborîţi până la Cîmpulung, deci încă adevărat şi cu totul „Munteni", nu apucaseră a o ocupa—, ca o posesiune a sa, la 1358 când încep actele scrise privitoare la comerţul nostru.

---

[1] Iorga. *Istora armatei*, I, pp. 84-5.

La 28 Iunie din acest an, în adevăr, el se îndreaptă către Braşoveni, către „cetăţeni" ca şi către „oaspeţi"—cei d'intâiu având îndatoriri la cetate şi, de altfel, ceilalţi fiind scutiţi de sarcini, ca în Serbia aceleiaşi epoce[1]—şi li acordă cererea de a putea „trece liberi şi siguri", „cu mărfurile şi orice alte lucruri ale voastre", pe un drum care li se înseamnă anume, „între Buzău şi Prahova", deci în judeţul care până la desfiinţarea lui s'a zis al Secuienilor, nu numai după Secuii strecuraţi aici mai târziu, ci şi după aceia cari de la început, oficial, politic, fuseseră colonisaţi aici de regele lor. Şi privilegiul, redactat după spusele Braşovenilor de cineva căruia geografia acestor locuri îi era, vădit, cu totul străină arată şi partea din Dunăre asupra căreia se întinde atât interesul Braşovenilor, cât şi puterea ori autoritatea teoretică a regelui: „de la locul unde râul zis Ialomiţa se varsă în Dunăre până la locul unde râul zis Siretiu se varsă şi ei tot în Dunăre". De notat e că nu se arată oraşe, pe care peste puţine decenii le întâlnim, şi încă înfloritoare: la vărsarea Ialomiţei, „târgul de Floci", numit aşa după vânzarea însemnată de lână ce se făcea acolo — Mocanii fiind deci încă de pe atunci cu oile lor într'un Bărăgan mai vast şi mai pustiu decât cel de astăzi[2],—iar la vărsarea Siretiului, Brăila, numită după Brăilă (cf. Brae, Brăiescu, Brăiloiu), întemeietorul satului de pescari care era chemat în curând la o aşa de puternică desvoltare. Regele porunceşte ca „nimeni să nu vă împiedece, peste datoria lui, în această trecere a voastră"[3].

Ni putem pune întrebarea dacă *drumul nu se opria aici*. Braşoevnii abia ajunseră a fi „cetăţenii" unui oraş. Până după 1350 ei nu apar în documentele timpului decât cu de-

[1] Jirecek, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*, I, p. 60 şi urm.

[2] Îl aflăm existând după 1400.

[3] Încă din vremea lui Schiltberger, pe la 1390, cum vom vedea peste puţin.

[4] Ultima ediţie a privilegiului în Hurmuzaki, XV, p. 1, no. 1.

canul și preoții lui, cari păstrează vechea organisație săsească—nuteutonică—, asemenea întru toate cu a Sibiiului. Numele de Kronstadt apare alături cu acela, vechiu, româno-slav de „Brasso", ca lucruri deosebite: se zice astfel la 1336 că, precum cutare e „decan de Sibiiu și pleban de Stolchenberk" (Stelzenburg, *lângă* Sibiiu), astfel actul e „decan de Brașov-*Brasso* și pleban de *Corona*". Din „Corona" la 1342 dă un act plebanul Coronei, care e și decan *al Bârsei (de Wrcia)*, pomenind pe „gherebi", pe comiți,—cum era pe la 1300 unul, tot Sas, și la *Câmpulung*, îngropat în vechea biserică de acolo, supt o piatră cu inscripție latină care ni s'a păstrat [3]. In „Corona" sânt acum „cives", cetățeni", având în frunte cu *villicus*, un represintant administrativ al Coroanei, *creatoare și proprietară a noului oraș*; bisericile, cu caracter de mănăstire, de la Sf. Petru și de la Sf. Pavel, fundații teutonice, cu *priori*, îi sunt supuse; ele fac parte din cetate, sunt „în Corona". Mai este și o biserică a Sfântului Iacob, ca și în Câmpulung. Juzii cetății erau vechi, de vreme ce bunicul cuiva din 1360 avea această sarcină [4]. „Brașov" pare să însemne de acum înnainte și județul, fiind echivalent cu Țara Bârsei — se zice Heltven (Heldsdorf, Hălchiu), *„în Brașov"*, atunci când satul se află la o apreciabilă depărtare [1], și i se zice apei Bârsei și „râul Brașovului" [2]. Dar încă de pe la 1344 Brașovul e „cetate", deci corespunzător cetății Coronei: făcând el însuși acea „descălecare", acea călătorie de supraveghere și judecată pe care o îndeplinia de obiceiu Voevodul Ardealului, regele Ludovic constată faptul la anul 1344, când puse la cale de sigur și legăturile cu Țara-Românească [3]. Un conte, peste tot comitatul Brașovului, sau un vice-comite, și un

[1] Zimmermann-Werner, *l. c.*. I, p 482.

[2] Iorga, *Studii și documente*, I-II, p. 273, no. 1: v. „Laurencius comes de Campolongo".

[3] Zimmermann-Werner. *l. c.*, II, p. 753. Cf. și no. 671.

[4] *Ibid.*, p. 16, no. 597.

[5] *Ibid.*, no. 755.

[6] *Ibid.*, p. 18, no. 600.

castelan stăteau acolo după ce, din porunca aceluiași rege, se făcuseră întăriturile de nevoie; el înlocuia pe „villicus", pe vechilul regal de pe vremuri [1], al cărui titlu se adăugia une ori la al său și avea întâmplător putere și asupra Secuilor [2]. La 1353, Ludovic, ținând seamă de faptul—foarte ipotetic — că Brașovenii, „Sașii din Brașov", ar fi avut vechi acte regale pe care le-ar fi pierdut, întărește privilegii orășenești ce dovedesc care era situația reală a lor: tributul anual, cules printr'un trimes anume al Coroanei, e numai de *150 de mărci de argint sibiiene;* au datoria de a servi gratuit în oastea lui dacă s'ar lupta personal „în părțile orientale", iar pentru lupte, tot personale, în părțile apusene vor da numai 50 de ostași cu suliță [3].

Un oraș recent, abia recunoscut cu acest caracter, supus și judelui regal, comitelui Coroanei, privit mai mult ca proprietate a aceleiași Coroane, care-l așezase pe base nouă supt dinastia angevină, ce înlocuise de curând pe Arpadieni, nu putea să aibă mari mijloace de comerț. Dar totuși el nu se mulțămia a vinde locurilor românești mai apropiate, ducându-li postav, fierării, confecțiuni, lucruri în sfârșit asupra naturii cărora ne vom lămuri imediat, ci înainta cu activitatea sa negustorească și până la Dunăre, până la vadurile Dunării. Probabil însă mai mult ca să cumpere: lână la târgul de Floci, pești la gura Siretiului, la Brăila, decât ca să vândă.

Mai departe decât aceste locuri Brașovenii cădeau în alte domenii, bine păzite, asupra cărora regele lor n'avea nicio putere și nicio înrâurire. Dincolo de Brăila, pe malul drept al Dunării, între Isaccea și Tulcea de azi, era cetatea Vi-

---

[1] *Ibid.*, p. 188, no. 780. Se vorbește în acest act din 1361 de *tempus impactum*, când se ieau de la decanat venituri pentru a se da „castelelor din părțile ardelene"; cf. *ibid.*, pp. 193-5, no. 787.

[2] *Ibid.*, p. 110, no. 693. Dar se păstrează vechea distincție „plebanus de Korona et decanus de Brassou".

[3] *Ibid.*, pp. 94-6, no. 677.

cina [1], de care se vorbește de mai multe ori, mai ales în legătură cu episcopia grecească funcționând aice, și pentru țările noastre, care n'aveau încă o organisație ierarhică; ea aparținea la început Bulgarilor, dar, de când cetățile de la Marea Neagră, Cavarna, Kalliakra, Varna, ajunseseră a fi reședința unor condotieri usurpatori, a căror expansiune tindea către Sud: Balica, Dobrotici, e foarte probabil — și vom reveni îndată—că Vicina, cu tot acest mal dunărean, fu ocupată de Tatari, până ce se îndreptă după Țara-Românească, îndată ce aceasta ajunse stăpână pe cellalt mal al Dunării. Am putea face aceiași ipotesă și pentru Chilia-Licostomo, din insula gurii cu acelaș nume, unde știm bine că la 1360 veniau negustori genovesi ca și negustori venețieni pentru a căuta grâu, ceia ce făceau, de alminterea, „și în alte părți chiar", din vecinătate [2].

De alminterea, în afară de participarea, încă modestă, a Brașovenilor—și, dintre toți orășenii sași ai Ardealului, nu mai a Brașovenilor—la comerțul Dunării între cele două puncte arătate mai sus, aceste regiuni căpătaseră o însemnătate deosebită tocmai din punctul de vedere al exportului de grâu. Peninsula balcanică era încă de la izbucnirea, prin 1320, a luptei dintre cei doi Andronici din Constantinopol, cel Bătrân și cel Tânăr, într'o veșnică frământare, la care participau, prădând și împiedecând une ori cu totul negoțul, nu numai mercenari sârbi și bulgari, dar și Turci din Asia Mică, mai ales de la Smirna, la început, dar apoi și de la Brusa—Osmanlâii—, cari veniau cu corăbii și ale căror rătăciri făceau Marea foarte nesigură pentru cine nu era aliatul lor prin tratat. Pe de altă parte, tocmai pe vremea ciumei celei mari, Gianibec-Han, căpetenia Tatarilor de deasupra Crimeii, deschise un aprig război împotriva „oaspe-

[1] Că nu era la Măcin, cu care, ca derivație a numelui, n'are nicio legătură, o arată și înfățișarea acestor regiuni în portulane; *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 47 nota 5. Cf. acum Gh. Brătianu, în „Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine", 1924 și N. Grămadă, în „Codrul Cozminului" din Cernăuți.

[2] *Ibid.*, p. 49, după Tbomas, *Diplomatarium veneto-levantinum*, p 57 și urm., no. 30.

ţilor" săi din Caffa genovesă, care fu asediată cu stăruinţă mai mult timp, la 1343 şi 1346 [1]. Veneţia, care avea încă mult înainte de 1330 legături cu Tana, „cetatea Donului" (Tanais), de lângă gura acestui râu, pe locul mai vechii colonii milesiene de sigur, se crezu ameninţată şi ea de această ofensivă recuperatoare a indigenilor [2]. Se ajunse deci la o alianţă între cele două Republici care luaseră în Marea Neagră moştenirea vechilor Greci, în aceleaşi condiţii comerciale de schimb, între monedă şi lucruri de lux, din partea lor, şi grâu, mai ales grâu şi materii prime, din partea celorlalţi; ea fu încheiată la 22 Iulie 1345 şi opria comerţul cu această „Gazarie", în numele căreia se păstra acela al Cazarilor de odinioară [3].

Până ce stăpânirea lui Dobrotici, înrudit, prin măritişul fiicei lui după prinţul bizantin Mihail, cu Casa domnitoare a Paleologilor şi amestecat apoi tot prin această căsătorie şi în rosturile împărăteşti al Trapezuntului, ajunse, înaintând până la Chilia, a concentra supt aceiaşi mână o mare parte din debuşeurile de grâne ale Mării Negre [2], locurile dunărene corespunzătoare cu teritoriile locuite de Români căpătară o deosebită însemnătate economică. Nu e dovedit documentar că Genovesii şi Veneţienii s'ar fi coborît dela Chilia în jos, până la Vicina, la Brăila, dar e sigur că Brăila şi Vicina n'ar fi avut o însemnătate aşa de mare, căpătată aşa de răpede, dacă porturile Mării Negre ar fi fost pe la jumătatea veacului al XIV-lea statornic şi sigur deschise şi dacă, apoi, asupra Caffei şi Tanei s'ar fi revărsat în chip liber prisosul de grâne al stepei ruseşti.

Dar tocmai această mare însemnătate a litoralului dunărean, în partea dobrogeană, trebuia să îndemne pe Domnii munteni a pune stăpânire pe dânsul, cât mai iute şi cu

[1] V. Iorga, *Notes et extraits*, I, pp. 4-5; IV, cap. I.

[2] Cf. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge*, trad. Furcy-Raynaud, II, p. 182.

[3] Izvoarele în *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 49 nota 1.

[2] V. studiul nostru *Veneţia în Marea Neagră*, în „Analele Academiei Romînu" pe 1914, I.

orice preț. In împrejurări necunoscute, ei ocupă acel Ținut al Secuienilor, al Teleajenului, care era în legătură cu pasul Bratocea, cu Tabla Buții și cu vechiul Kreuzburg buzoian de la Năieni, și pe unde se făcea, la 1358 încă, tot comerțul ardelean cu aceste părți transalpine ale noastre. Să se ție samă și de aceia că un privilegiu al Voevodului ardelean pentru cetățenii și oaspeții domnului regelui nostru din Cluj" (Kluswar)[2] pomenește și drumul spre „villa Buza", poate „satul Buzăului" în regiunea de la hotarul de azi al Ardealului. Incă de la 1359 — ba chiar înainte de aceasta, căci se spune că se răspundea de către Patriarhia din Constantinopol la cereri repetate — Alexandru-Vodă al Țării-Românești căpăta de la Scaunul ecumenic un administrator al Bisericii sale în persoana Mitropolitului din Vicina. Iachint, „vecin cu dânsul", ceia ce însamnă stăpânirea românească asupra Dunării inferioare, pe unde se desfac gurile, dacă nu — precum vom vedea — la Chilia (Licostomo) însăși.

In timpul când principatul se întindea în această direcție, el înainta și în altele. N'avem niciun singur act din care să se poată vedea o stăpânire asupra regiunilor vâlcene — unde odată regii unguri avuseră Loviștea, țara Loviștii („a vânătorii"), lângă Olt, dând-o ca răsplată „comiților" săsești—, ori în regiunile Gorjului, unde se întorsese Bărbat, fratele lui Litovoiu, după răscumpărarea lui. Dar, de vreme ce încă de la 1330 fuseseră lupte între Români și Unguri și pentru cetatea Severinului, trebuie să admitem că se găsise, măcar prin șes, — unde însă orașele lipsiau cu totul, afară de centrul de poscărie al Râmnicului, așezat ceva mai sus—, o legătură cu acest mal dunărean, de mare însemnătate politică măcar. Serbia, care se întărise supt Ștefan Dușan, nu oferia Ungurilor un drum ușor, sigur și lipsit de taxe, așa încât datina trecerii pe la Belgrad și Niș către Adrianopol se va fi părăsit poate în folosul acestui vad. Dinastia bulgărească a Terterizilor dăduse însemnă-

[1] Zimmermann-Werner-Müller, *l, c.*, II, p. 191, no. 785. Dar e și o Buxa în comitatul Solnoc-Dobâca.

tate Vidinului, întrebuințat și ca reședință în veacul al XIV-lea, așa încât și vechiul vad avea însemnătate pe această vreme ; și pentru valoarea legăturilor de negoț, încercă Ludovic să facă din această cetate, cucerită în 1365, capitala unui nou Banat, întinzându-se pe amândouă malurile Dunării[1]. Calafatul nostru, satul Calafatului (grec. (Kalafatis, dar pare a fi un nume de persoană) e pomenit încă de pe la 1400. Celeiul de la 1240 nu mai intră în socoteală acum. Dar Slatina lângă Olt era vamă muntenă, și vamă nouă, înainte de 1370[1], ceia ce ar putea să însemne : ori vama către porțile oltene, încă nesupuse, ori vama către Nicopol, pe această vreme încă bulgăresc, cu oarecare drepturi teritoriale poate și pe malul stâng.

De vre-o intervenție comercială *sibiiană* pe acest drum n'avem nicio dovadă : e nu numai lipsa de privilegii peste hotare pentru oraș, dar valoarea lui economică nu apare nici în documentele ardelene până la 1360. In schimb, ridicarea iute a Brașovului e evidentă : în 1364, când era pace deplină cu țara lui Alexandru-Vodă, — de care auzise și în Apusul lui depărtat, predicatorul de cruciată Philippe de Mézières[2], — se acordă de rege, după cerere, dreptul de a se ținea un bâlciu, un iarmaroc anual la 1-iu Novembre (*Jahrmarkt* însemnă, nu mici adunări comerciale cu caracter de târg săptămânal, ca *nedeile* slave de Duminecă, ci astfel de „fora annua"). Era o inovație, căci se ieа un model de aiurea, din Buda. Apelul regal e făcut către negustorii din țară, dar e netăgăduit că se țintia înainte de toate clientela de peste hotare[3]. Fără a pomeni încă de rosturile de comerț ale teritoriului care, pe acest timp, după trecerea din Maramureș a Voevodului Bogdan și înlocuirea de către dânsul, prin luptă, a vechii provincii ungurești de lângă

[1] V. Iorga, *Lupta pentru stăpînirea Vidinului*, în „Convorbiri literare" pe 1900.
[2] Hurmuzaki, XV, pp. 1-2, no. II.
[3] Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 1, no. 1.
[4] Zimmermann-Werner, II, pp. 212-3, no. 809.

Baia printr'o formaţiune politică independentă, se chema „ţara Moldovei", vom observa că încă din 1353 se dăduse drept de iarmaroc, după acelaşi model, pe cinsprezece zile, începând de la 24 August, *Bistriţei*, din unghiul nord-vestic al Ardealului, înconjurată de Români supuşi şi de Români liberi [1]. De sigur că şi la Braşov nici nobilii, nici agenţii regali n'aveau voie să se amestece în lucrurile iarmarocului, supuse numai rânduielii şi judecăţii magistraţilor orăşeneşti. Totuşi Braşovenilor normele de la Buda nu li fură trimise prin Bistriţa, ci direct din oraşul de obârşie [2].

Aproape în acelaşi timp se constată legături directe ale Sibienilor şi ale „tuturor cetăţenilor părţii ardelene" cu Viena austriacă, unde veniau carele cu postavuri din Boemia şi Silesia, probabil că şi din Colonia şi Flandra ; locuitorii din Buda, cari aveau şi ei postavurile lor, încearcă să-i oprească, împotriva îngăduinţii regale, care fu înoită la începutul anului 1365 [3]. Iar, în Iunie 1367, Sibienii în special sunt lăsaţi a merge, nu numai la Viena, dar şi la Praga, la Zara şi la Veneţia, ca şi negustorii din alte părţi ale regatului, şi încă odată se declara că vechiul drept de oprire *(Stapelrecht)* al locuitorilor din Buda va înceta în această privinţă [4].

In acest moment, când legături aşa de vaste erau stabilite, când bâlciul de la Braşov contribuise de mai mulţi ani a atrage şi pe ai noştri în mişcarea comercială care, după ce transformase marile sate de la Sudul Ardealului în oraşe, le înălţa la rangul de factori ai comerţului mondial, Braşovenii cer şi capătă la 20 Ianuar 1368, prin solia unui curtean regal Dimitrie Lepes, de la Vlad, Vladislav sau Vlaicu-Vodă, Domn al Ţării-Româneşti până la Brăila şi la Severin, drep-

[1] *Ibid.*, pp. 97-8, no. 679.
[2] *Ibid.*, p. 219, no. 817. Cf. şi *ibid.*, pp. 219-20, no. 818; pp. 222-3, no. 823.
[3] *Ibid.*, p. 223, no. 824.
[4] *Ibid.*, pp. 297-8, no. 899.

tul de a face după voie comerț în tot cuprinsul Ținuturilor sale, vechi și nouă [1].

Ca „Domn muntean din mila lui Dumnezeu și a Maiestății Sale Regelui“ și ca „Ban de Severin“, el face și întăreşte pace cu „vecinii și prietenii prea-iubiți“ din cetatea săsească de la hotar. Aceasta presupune legături rele în ultimele timpuri, și ele vor fi venit din prezența la Bran, la Satu-Lung, la Cernat, la Crâstian și până la Tohani a unor oameni infeudați de rege cu aceste posesiuni cari, prin numele lor de „contele Stanislav“ ori „nobilul de Drag“, ar părea că sunt niște Români, niște pribegi sau pretendenți incomozi [2]. De și se vorbește despre „libertățile avute de Brașoveni din vechi *(ab antiquis)* în Țara-Românească“, nu putem să ne încredem în această motivare a concesiilor făcute în acest moment: „din vechi“ nu era nici principatul și nici activitatea comercială a Brașovenilor nu era „din vechi“; dacă ar fi existat ceva scris, nu s'ar fi lipsit a se aminti de acest punct de plecare, cum se va face, în privilegii ulterioare, pentru chiar actul acesta al lui Vlaicu. Și de sigur că niciodată înainte de acest moment, când regele deschidea Brașovenilor Orientul, fiindcă deschidea Sibiienilor rivali Occidentul, ei nu trecuseră prin aceste părți „transalpine“ spre „țări streine“ *(regna extera)*. Nici pe lângă calea Brăilei, numită acuma, nu fuseseră alte căi de comerț în principat, cum se spune aici, și nici Dunărea nu putea fi privită până pe la 1370 ca granița de Miazăzi a Țării-Românești. Vama Slătinei e iertată poate fiindcă era înlocuită prin vama Dunării în urma întinderii hotarului. Se vede lămurit tendința Domnului de a ridica Brăila în dauna altor vaduri; numai pe acest drum mărfurile străine sunt scutite de darea întrării, rămânând a fi supuse plății numai la întoarcere acelea care se vor aduce din părțile răsăritene.

În ce privește sistemul de vamă, el cuprinde două ele-

[1] Hurmuzaki, XV, pp. 1-2, no. II.

[2] Zimmermann-Werner-Müller, *l. c.*, II, pp. 242-3, no. 850; p. 79, no. 884.

mente : „vechiul și dreptul *tributum* (dajdé)“ pentru mărfurile ce nu se vor exporta : el se plătește la Câmpulung sau „în apropiere“ *(iuxta)*. S'ar părea că știm ce înseamnă această aproximație : pe valea Dâmboviței, la intrarea chiar în principat, era *Ruffa arbor*, „copacul roșu“, Rucărul nostru, unde apăreau mai târziu vameșii de Câmpulung. Dar pe atunci, după cum se vede dintr'un act ceva mai târziu (1377), la „Ruffa Arbor“ se lua „tributul“ regelui, — deci locul era pe teritoriul acestuia [1]. Apoi „tricesima“, plata a 30%, care e de origine brașovenească : li se aplica deci Brașovenilor sistemul pe care ei înșiși i l aplicau străinilor. Represaliile — oprirea mărfurilor unuia pentru datoriile altuia, o adevărată plagă, dar o inexorabilă necesitate în aceste timpuri de nesiguranță, — era oprită.

Această măsură trebuia complectată. De la Brăila negustorii Brașovului trebuiau să treacă mai departe prin ape care nu mai erau ale Domnului muntean. Era însă vechiul *Ținut tătăresc*, care, în ce privește Cetatea-Albă, dură până pe la 1330, când Tatarii schingiuiră aici pe Sfântul Ioan cel Nou, negustor din Trapezunt [2], din ordinul căpeteniei din cetate, a „iparhului“, spune legenda, întrebuințând un cuvânt greco-slav. De sigur că e vorba tot de un „iparh“ asămănător, la gurile Dunării sau chiar în Cetatea-Albă, plină de Evrei și de negustori italieni, Genovesi veniți de peste Mare [3], când, tot în 1368, anul privilegiului muntean, la 22 Iunie, regele Ludovic, după cererea anume a Brașovenilor, îngăduie ca „negustorii domnului *Demetrius, princeps Tartarorum*“ *(Dimitrie*, principe al Tatarilor“), să nu-i mai plătească lui tricesima obișnuită, „așa încât și voi în pământul *(terre)* aceluiași domn Dimitrie să puteți trece sigur și liber, fără plata tricesimei, cu lucrurile și mărfurile voastre“ [4].

---

[1] Hurmuzaki, I [2], p. 243, no. CLXXXIX.
[2] *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 36 și urm.
[3] Aceiași legendă, analisată *l. c.*
[4] Zimmermann-Werner-Müller, II, p. 315, no. 917.

Nu e aici locul să se stăruie mai mult cu privire la acest prinț tătăresc. S'ar putea crede că, pe un timp când Ludovic nu recunoștea încă neatârnarea „provinciei sale moldovenești", pe care se străduia, prin trimeteri repetite de trupe, s'o recucerească, acești Tatari, al căror „Domn" poartă un nume creștin, n'ar fi decât numai locuitori români din Țara-de-jos, cuprinși apoi și ei în Moldova deplină. Din listele celor d'întâiu robi tatari în această Moldovă știm de altfel, că mulți din ei erau creștini. Dar, gândindu-ne la prigonirea, cu treizeci, patruzeci de ani înnainte, a Sfântului Ioan de către păgânii din Cetatea-Albă, am crede mai curând că scriitorul acestui privilegiu a reprodus prin *Demetrius* numele tătăresc, așa de obișnuit, mai ales la stăpânitori, de Timur [1].

Încă în cursul anului următor, alte acte regale ne arată care era circulația comercială brașoveană, și ardeleană în genere, care se întindea și asupra noastră. Pe la Brașov, urmând aceleiași nevoi care concentrase mai mult pe Dunărea munteană schimbul de produse între Apus și Răsărit — căci Bizanțul abia se liniștise supt Ioan Paleologul, împăcat acum și cu Cantacuzinul, rivalul său, și cu Bulgarii și cu Turcii, împotriva cărora trebui să vie ca să-l ajute ruda din Savoia, — se grămădiau să treacă negustori din părți ale regatului, dar și Germani („Teotonici"), Poloni — de sigur mai mult din Silezia — „și alții" (adică Cehii, și ei fabricanți de postav). Brașovenii se temură să nu fie întrecuți, înnecați de aceștialalți, cu toate că nu aveau privilegii de comerț și plătiau vămi mai grele. Ei cerură și căpătară dreptul de oprire, cântărire și vânzare către ei, după obiceiul de la Buda, a tuturor acestor mărfuri [2]. In acest timp la Sibiiu sosiau iarăși carele din Boemia, iar negustorii de aici mergeau până la Zara — Dalmația fusese recucerită de Ludovic — pentru a lua mărfuri venețiene și, pe Dunăre,

[1] În Schiltberger (*Reisen*, ed. Langmantel, Tübingen 1885) numele de Dimitrie se zice „Timiter".

[2] *Ibid.*, p. 336, no. 937.

până la Viena, pentru postavurile Apusului [1]. Legătura cu Zara exista și în ce privește Brașovul, și regele se bucura că vin astfel din belșug și cu carele brașovenești „mărfuri maritime“ [2], evident din Veneția și Ancona.

Să nu uităm că încă din 1370 Ludovic regele Ungariei avea, printr'o moștenire care privia pe mamă-sa Elisabeta, încă în viață, *și regatul Poloniei* și că, dacă cele două țări se cârmuiau fiecare după datina ei — în Polonia Elisabeta fiind de fapt regina — totuși *o viață comună supt raportul general politic și economic devenise cu putință*. De aceia Sibienii și, neapărat, și Brașovenii trec îndată după aceasta în provinciile polone vecine, și în *acea Galiție care, prin sfărâmarea stăpânirii ruso-litvane, de răposatul rege Casimir, fusese reunită cu Statele acestuia*. Aceasta o fac și negustorii Ungariei Superioare, din Cașovia, din Leutschau și, pe de altă parte, negustorii din *noua cetate galițiană*, colonisată cu Germani și împodobită cu privilegii de însuși Casimir, *Cracovia*. Ei trec deci în Ungaria, același regim de vămi fiind stabilit într'o țară și în alta pentru supușii din cealaltă latură ai aceleiași Coroane [3].

Am putea ști și în special ce mărfuri se duceau prin Brașov spre noi și se aduceau de la noi în cetate. La 1370 e vorba de măsurile pentru *ceară* și *postav* [4], și știm că în 1373 Sibienii și în 1374 Brașovenii desfăceau până departe *ceară topită* [5]. Vânzarea de *piei* era însă oprită [6]. Străinii din Răsărit — deci în rândul întâiu Grecii — se grăbiau să aducă și ei mărfuri de peste Mare, „*piper, șofran și alte feluri de specii*“ (mirodenii, băcănii) : trecerea lor îndărăt [7]

[1] *Ibid.*, pp. 337-9, no. 939; p. 401, no. 1001 și urm.
[2] *Ibid.*, pp. 354-5, no. 954. Și pentru Sibiu, *ibid.*, pp. 361-2, no. 961.
[3] *Ibid.*, pp. 369-70, no. 972.
[4] *Ibid.*, p. 349. no. 948.
[5] *Ibid.*, pp. 402-3, no. 1003; pp, 416-7, no. 1022.
[6] *Ibid.*, p. 451.
[7] Acesta mi se pare sensul actului de la 1382, din Hurmuzaki, XV, pp. 2-3; cf. pp. 3-4, no. IV, și p. 3, nota 1. Cum s'ar fi adus altfel specii în Ardeal pentru a le trece la noi, de unde *tocmai* se exportau asemenea mărfuri ?

în Țara-Românească și vânzarea în parte, cu mărunțișul, fu oprită formal, după plângerea orășenilor din Sibiiu, la 1382; se pare însă că Brașovenii o îngăduiau, măcar pentru aceia cari veniau pe la dânșii ca să eludeze măsura de mai sus[1]. Sibienii aveau grijă ca „negustorii de târguri" *(mercatores forenses)* nu numai să nu vândă în orașul și pe teritoriul lor, dar nici măcar „în părțile de dincolo de munte"[2].

Cașovienii, cărora li se acordase la început scutirea de această oprire, fură îndatoriți apoi a nu cerceta decât piețele Clujului, Bistriței, Bălgradului, Aiudului, Turdei și Sibiiului — nu și a Brașovului deci, — putând, în afară de aceasta, să vândă numai la iarmaroacele anuale, iar nu și la *bâlcuri* ori „sfințiri de biserici" (aceasta e sensul de la început al cuvântului unguresc *bucsu*), și nici într'un chip să se tot poarte prin „târgurile și satele *(fora et villas)* Secuilor noștri"[3].

Acest negoț așa de bine îndrumat, s'ar fi desvoltat mai normal și mai iute dacă împrejurări politice nu i-ar fi stat în cale, împuținându-l, primejduindu-l și apoi distrugându-l pe încetul. Trebuia întâiu pentru siguranța și înaintarea lui ca legăturile regelui cu „Voevodul Transalpin", căruia îi dăduse feuda Făgărașului, cu atâtea sate românești din țara Oltului, pentru a-l avea oricând în mână, să păstreze atitudinea sa credincioasă, ceia ce era cu neputință, dată fiind răpedea lui creștere și împuternicire. Încă din 1368 el ocupa Vidinul, primit călduros de o populație ortodoxă, care avuse până la 1365 ca doamnă pe însăși sora lui, Tariță a Bulgariei apusene. Urmă de aici război, și

---

[1] *L. c.*

[2] Zimmermann-Werner-Müller, *l. c*, p. 590. no. 1190 Cf. *ibid.*, pp. 612-3, no. 1216.— Ei aveau neînțelegeri, până pe la 1400, cu castelanul de Lotrioara (Lotorvár). — Ultimul castelan, Mihail Lengyel („Polonul"), e pomenit la 1406 cu fiul tovarășului său Anton; *ibid.*, III, pp. 415-6, no. 1579.

[3] *Ibid.* pp. 491-2, no. 1095.

lupta cea mare cu Voevodul ardelean se dădu pe cursul Ialomiței și la „cetatea Dâmboviței“ [1]. La sfârșitul anului 1369 Vlaicu se împăcase, și el admitea jurisdicția episcopului ardelean asupra „plebanilor și rectorilor“ bisericilor sale *catolice*, muntene și făgărășene [2]. După 1327 însă el scăpă din nou de „supt jugul și din mila regelui“ [3], care încă din 1370 întărise prin cetatea Landskrone granița din părțile Oltului [4] și era să facă în curând din stânca Branului, a Terciului (Törcsvar, Lapis Tydrici), la pasul Brașovenilor, cari și fură puși la contribuție pentru aceasta, o nouă și puternică cetate de hotar. Oprirea exportului *sării* muntene prin Brașov la 1373, așezându-se aici un dregător anume pentru a-i supraveghia venirea [5], nu putea să fie o dovadă de prietenie față de Voevod. Se ajunse la lupte formale, la recuperarea cu armele a Severinului [6], — probabil încă din 1374-7. La 1377, negoțul era de sigur oprit : răsplătind pe Brașoveni pentru lucrul devotat și obositor la cetatea Branului [7], regele făgăduia să le mute vama de la „Ruffa Arbor“ la această „cetate nouă“, *dacă ar supune Țara-Românească :* deocamdată însă, ei vor plăti în Brașov chiar [8]. Ceia ce nu înseamnă altceva decât că Branul ca și Rucărul erau ocupate de oamenii Voevodului vecin, pe care îl cred să fi fost încă Vlaicu.

Sfârșitul Domniei acestuia înseamnă întinderea Turcilor.

---

[1] Iorga, *Istoria armatei* I, p. 88 și urm.

[2] Ediția ultimă, în Zimmermann-Werner-Müller, *l. c.*, II, p. 334, no. 934.

[3] *Ibid.*, p. 386.

[4] *Ibid.* pp. 358-60; no. 959.

[5] Hurmuzaki, I [2], p. 213, no. CLIX. Cf. și expediția pomenită în no. următor și p. 222, no. CLXX. Cf. *Lupta pentru stăpânirea Vidinului*, *l. c.*, și I. Minea, *Din trecutul stăpânirii românești asupra Ardealului*, București 1912, p. 12.

[6] Iorga, *Studii și documente*. XII, pp. 275-6. no. 1.

[7] Situația orașului era așa de înfloritoare, încât după 1382 începu să se lucreze la „sumptuoasa“ biserică a Maicei Domnului (Zimmermann-Werner-Müller, *l. c.*, II, p. 599, no. 1201). Iar la Sibiu ze făcea Spitalul Sf. Duh, cu vitralii colorate, datorite lui Nicolae „pictor vitricus“ ; *ibid.*, p. 604, no. 1207.

[8] Hurmuzaki, I [2], pp. 242-3, no. CLXXXIX.

cărora Vlaicu li-a luat o clipă stăpânirea, foarte importantă supt raportul comercial, a Nicopolei de la gura Oltului —, deci și a „Nicopoli-Mici", din fața vechii cetăți, pe care mai târziu o va ataca regele Sigismund al Ungariei, împotriva Turcilor, la 1394. Și această înnaintare otomană, care trebuia să asigure pe urmă o nouă „pace romană". strict garantată și prielnică negoțului, nu dăduse încă toate roadele ei, ci urmau strașnicele frământări (1371, lupta de la Cirmen, 1387 cea de la Plocinic, 1389 cea de la Cosovo), în care se pierdu neatârnarea creștină a Statelor balcanice. Adrianopolul, Capitala emirului, era deocamdată numai un punct de plecare pentru necontenite expediții nouă. Să adăugim luptele pe care Genovesii, așezați, în sfârșit, pe ruinele Tatarilor, la Chilia-Licostomo. unde-și aveau acum consulul și casierii, *massao*, le duceau împotriva lui Dobrotici, apoi și împotriva lui Ivanco, fiul acestuia. Iar, mai jos, spre strâmtori, dacă fusese un timp liniște, acuma lupta dintre Veneția și Genova pentru insula Tenedos și supravegherea Constantinopolei, de formă, dar, în fond, pentru dominația asupra „schelelor de grâu" *(caricatoria frumenti)* din Marea Neagră, aruncară și aici nesiguranță, provocând tulburări dinastice, prin „închiderea Mării Negre", în Bizanț chiar. După încheierea păcii de la Turin (1382), Geneva biruitoare făcu ce-i stătu prin putință, măgulind, ca și Veneția, de altfel, și puterea în creștere a lui Murad I-iu, că să împiedice pe rivala sa italiană de a se aprovisiona cu grâu, dar și cu sclavi. din părțile Mării Negre, din stăpânirile „domnului Dobrotici". Conform cu tratatul chiar, corăbiile venețiene n'aveau voie, timp de doi ani, să răsbată la Tana, dar se încercau alte legături cu domnii tătărești de pe coasta de Nord a Mării Negre. La 1383 colonii genovesi din Pera opriau chiar, cu samavolnicie, orice intrare a Venețienilor prin Bosfor [1].

In sfârșit, moartea, la 1382, a lui Ludovic-cel-Mare, care lăsă numai două fete, ai căror soți intrară în luptă pentru

[1] Jorga, *Veneția în Marea Neagră*, I, în „Analele Academiei Române" pe 1914.

moştenirea întreagă, rupse unitatea politică de la Nordul Dunării, înlocuind-o cu acea îndelungată şi aprigă duşmănie dintre Ungaria lui Sigismund de Luxemburg şi Polonia lui Vladislav Jagello.

In aceste împrejurări, de împiedicare din mai multe părţi a comerţului în părţile răsăritene. îşi începu Domnia, după cei câţiva ani fără vre-o însemnătate ai fratelui Dan, Mircea-Vodă, căruia i s'a zis pe urmă, — spre a-l deosebi de Mircea Ciobanul, — Mircea-cel-Bătrân, adică: cel Vechiu.

N'avem nicio dovadă că încă de la începutul unei Domnii foarte nesigure el ar fi înnoit privilegiile Braşovenilor. In Ardeal chiar, nu era linişte deplină în greutăţile schimbării de regim, şi numai în 1390 regele Sigismund lua măsuri pentru ca Sibiienii să se bucure de vechile lor drepturi, încălcate într'o privinţă de Caşovieni şi în alta de Braşoveni chiar [1].

In acest an Mircea, care călători pentru aceasta până la Lublin, era aliatul lui Vladislav din Polonia, rivalul lui Sigismund [2]. Domnul muntean, înrudit cu Paleologii prin mamă-sa, moştenise până atunci. — el, şi nu Ivanco fiul lui Dobrotici, care nu poartă niciodată titlul părintelui său, — provincia şi despotatul lui Dobrotici, rămânând să înlăture cu puterea pe acest Ivanco, care încheia la 1387 un tratat, cunoscut, cu Genovesii, pentru libertatea comerţului. Purta în tratatul cu regele polon titlul de „despot al ţărilor lui Dobrotici şi domn *(dominus)* al Silistrei". Dar relaţiile rele cu Ungaria împiedecau reluarea negoţului braşovean de odinioară.

Primejdia turcească, izgonirea lui Mircea de Vlad-Vodă, ocrotitul lui Baiezid Fulgerul, după lupta de la Rovine, în 1394, schimbă însă esenţial situaţia. Pentru întâia oară apărea astfel la Braşov, poate nu cu totul ca fugar, căci va fi păstrat unele părţi nordice ale principatului, un Domn al

[1] Zimmermann-Werner-Müller, *l. c.*, II, pp. 640-2, n-le 1243-44.
[2] Şi *ibid.*, pp. 642-43, no. 1245.

Țării-Românești. Pe bază de egalitate politică Mircea încheia în Mart 1395 tratatul de apărare comună contra păgânilor, de recuperare, pentru el și creștinătate, a „Transalpinei".

In ajunul încheierii acestui tratat — Mircea fiind cu Sigismund acolo la Brașov—, se întăriau de rege, la 18 Februar 1395, privilegiile Brașovenilor înlăuntrul Ungariei, voia legăturilor cu Viena, dreptul de a opri mărfurile în trecere către principatul vecin. Incă odată e vorba de *ceară*, despre care se spune anume că „vine mai ales din părțile muntene", arătându-se că orășenii au dreptul de a o topi, curăți și vinde [1]. Din preajma cetății, de la Codlea, comitele Secuilor era oprit formal de a lua vamă ori alt venit în orașul însuși — de Rucăr sau Bran nu se suflă nimic — de la Brașovenii și chiar de la Sibiienii ce vin — deci și *aceștia din urmă tot pe această cale* — din Țara-Românească [2].

Catastrofa cruciaților conduși de regele Sigismund la Nicopol, unde-i striviră Turcii lui Baiezid Fulgerul, făcu pe mulți Apuseni cari fură despoiați în Țara-Românească, unde fugiseră [3], să cunoască pentru întâiași dată aceste locuri. Intre dânșii vor fi fost și negustori. Știm că pe această vreme Târnova, unde se isprăvise dominația Țarului Șișman și începuse a Turcilor, era legată printr'o cale de comerț cu „Czwista", Schiltau al Germanilor, Nicopol, de unde se putea merge în 1385 la „Nicopolul Domnului muntean", la Rușii-de-Vede („Russenart"), cari erau deci un vechiu oraș, la Cetatea-Nouă (Neustadt), poate Slatina, la Argeș (*Nerxs*), de unde se trecea la „Langnowe"-Câmpulung, cu „urma piciorului Sfântului Andrei" și apoi în Ardeal spre Brașov [4]. Un călător de pe la 1350, care luptă și în oastea regelui Ioan contra păgânilor (Prusienii) și mai făcuse odată drumul pe Mare de la Constantinopol în Rusia, iea,

[1] Hurmuzaki, XV, pp. 4—5, no. VI.
[2] *Ibid.*, pp. 5-6, no. VI.
[3] Poyestirea, in Froissart.
[4] *Acte și fragmente*, III, p. 1-2.

după un nou pelerinagiu la Locurile Sfinte, calea, din acelaşi Constantinopol, prin „Valahia", în Ungaria : e Frederic de Kroisbach [1]. Negustorii de la gurile Dunării, de la Chilia, — unde şi la 1403 se pomeneşte un fost consul, Nicolae Fieschi, şi un casier [2] — veniau curent în Pera Genovesilor, care avea aceiaşi stăpâni, şi nu lipsiau nici ştafete muntene, cu veşti, bune sau rele, despre întâmplările din Ungaria [3]. Colonişti din Pera veniau şi pe la noi, unde plătiau, — ca Iulian de Finario pe la 1392, în bani munteni, după sistemul monetar al Bizanţului, în „perperi de Valachia", — pe aducătorii de ştiri [4]. Şi alţi Peroţi se află în trecere pentru informaţii, dar de sigur şi pentru negoţ, şi pe lângă dânşii, de sigur, în aceiaşi calitate, şi Ragusani din Dubrovnicul italo-slav de la Marea Adriatică: ba unul din marea familie de Resti, Pascal, căpătă de la podestatul din Pera, ca un mai deprins călător pe aici, o misiune la regele Ungariei [5]. Schiltberger, care cunoaşte cele două Capitale ale Ţării-Româneşti : Argeş („Agrisch") şi Târgovişte („Turkoisch"), vorbeşte de *cetatea* („Stadt") Brăila („Uebereyl"), „care e pe Dunăre şi au acolo deposit („Niderlegung") *cocele* („Kocken", it. *cocche*, corăbii mai mici) şi galerele, care aduc marfă din Păgânătate [6]. Trebuie să ne mulţumim însă cu atâta în ce priveşte legăturile cu Orientul, care au fost, firește, multe şi însemnate. Ba chiar se pomeneşte averea pe care o făceau în aceste părţi cutare Greci, până şi cântăreţi şi muzicanţi de profesie, cari contribuiau să răspândească

---

[1] Suchenwirth, *Werke*, ed. Primisser, Viena 1827, p. 47. Cf. Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen nach dem Heiligen Lande*, Innsbruck 1900, pp. 8[illegible].— Pentru un „Nicolae Ungurul", pelerin la 1340, *ibid.*, p. 91. Şi ducele Vratislav de Pomerania călători în 1393 la Ierusalim prin *Polonia şi Ungaria ; ibid.*, p. 99. Ducele de Liegnitz se întoarce în 1404 prin *Praga ; ibid.*, p. 101.

[2] *Acte şi fragmente*, III. p 5, no. 2; p. 6, no. 1.

[3] *Ibid.*, p. 3: notiţe din 139[illegible].

[4] *Ibid.*, p. 3 nota 4.

[5] *Ibid*, p 4. no. 1.

[6] Ediţia Langmantel, p. 52.

părerea despre paradisul dunărean al „Valahiei“ [1]. Dacă lingurile, paharele de metal se aduceau și din Ardeal, brâiele de argint și alte obiecte de lux erau de fabricație orientală [2].

Mircea-Vodă se apropia de sfârșitul Domniei lui, când acordă la Câmpulung, în ziua de 6 August 1413 (forma latină are 25), privilegiul său de vamă pentru Brașoveni. Pentru ca el să fie înțeles, trebuie să amintim unele fapte.

Probabil că în Chilia se făcea acum puțin negoț : orașul era în mâna Domnului muntean. De aceia-și zice el domn al „țărilor tătărăști“, — luate de la Dimitrie-Timur. Dincolo de Dunăre nu mai era niciun Stat bulgăresc. De mult cetățile în care Ivanco fiul lui Dobrotici îngăduise, prin tratatul pomenit mai sus, stabilirea de colonii genovese, perote, se aflau în mâinile Turcilor. Mircea avea, pe lângă Silistra și pe lângă drumul la „Marea cea mare“, o seamă de „cetăți turcești“ la Dunăre, căpătate după moartea lui Baiezid. în cursul luptelor pentru moștenirea lui, ca o feudă din partea lui Musa, care cu sprijinul lui își căpătase moștenirea împotriva lui Soliman. E sigur că la 1403, când face un tratat cu regele Poloniei, el nu avea niciuna din posesiunile transdanubiane — înșirate încă la 1399 [4], — în urma atacului din partea lui Baiezid, care-l pedepsise pentru participarea la cruciata de la Nicopol. In Novembre 1406, când Soliman era încă Sultan, Mircea are Silistra și chiar malul drept dunărean, pe care-l ocupase, în vremea tulburărilor, de la Osmani. Cât se purta încă lupta dintre cei doi fii ai lui Baiezid, el nu anunță această stăpânire, care-i fusese răpită de acest Sultan în 1410, pentru a-l pedepsi de ajutorul dat

---

[1] Elissen *Analekten*, p. 223. Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 35 și nota 1.

[2] Hasdeu, *Arhiva istorică* I, p. 10.

[3] *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 60 și urm.; I Minea, *l. c.*, p. 171 nota; Bogdan, *Relațiile Țării-Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI* I, București 1905, p. 3.

[4] Hasdeu, *Arhiva istorică*, I, p. 97. Dar pomenirea fiului Mihail pare să arate că e mai curând din 1409.

lui Musa, care se și refugiè la noi [1]. Actele puse din greșeală la 1389 sunt deci posterioare așezării lui Musa, în 1410, și chiar celor d'întâiu luni ale stăpânirii acestuia, ocupată cu asediul Constantinopolei și cu luptele de lângă Salonic, care sunt contemporane cu actul de față. Dominația Dunării întregi ținu și până la 10 Iunie și chiar 6 August 1413, când Mircea apare în titulatura sa ca „domnind peste întreagă țara Ungrovlahiei și peste părțile de dincolo de munți și spre cele tătărești și pestet amândouă laturile Dunării întregi până la Marea cea mare și stăpânitor al cetății Dârstorului“ [2].

Acestui fapt, *situației dunărene privilegiate a Domnului muntean*, i se datorește deci, după o lungă perioadă de oprire din causa tulburărilor continue în aceste părți, cererea, de către judele brașovean Valentin și doi din bătrâni, cari căpătaseră pentru Brașov privilegii nouă de la Voevodul Ardealului și de la contele Secuilor, de a se înnoi și „drepturile și datinele cele vechi, mai ales în ce privește vămile de amândouă părțile, adică Țara-Românească și Țara Bârsei“ [3]. Căci e vorba acum — de aceia și unul din negociatori e de la Râșnov — de *măsuri care privesc pe toți locuitorii Ținutului bârsean.*

Brașovenii nu veniau însă de-a dreptul la Domn : printr'o cerere anterioară, ei căpătaseră de la Voevodul țării lor, la 7 Septembre 1412, un privilegiu general, *răzimat pe vechea datină*, pe „anume scrisori privilegiate, vechi și bătrâne, care cuprindeau drepturi, libertăți vrednice de laudă, de mult obișnuite. ținute și întebuințate, cu aceste vechi și bătrâne privilegii ale lor, scutind anume o seamă de lucruri de vamă“. Aceste privilegii, datând încă de la regina Elisabeta, a lui Ludovic-cel-Mare, și de la regina Maria, soția lui Sigismund, *se referiau și la întrarea cu marfă în Țara-Româ-*

[1] Iorga, *Gesch. des osmanischen Reiches*, I, p. 348 și urm.

[2] Cf. I. Mlnea, *l. c.*

[3] Hurmuzaki, XV, p. 8 și urm.. no. X; I. Bogdan, *Relațiile cu Brașovul*. p. 3 și urm.

nească și la aducerea acelorași mărfuri din Țara-Românească. O prescripție care s'ar părea curioasă căci, evident, nu era să se treacă postav de la Munteni și ceară, pești, ș. a. la dânșii. Dar ea își află explicarea prin aceia că vechiul privilegiu fusese acordat într'un moment când stăpânitorii Ardealului aveau, sau își atribuiau, calitate de a da ei scutirile și a statornici vămile și în această Transalpină, în care recunoșteau totuși Voevodului lor anume drepturi fiscale [1]. Mircea nu făcu decât să *accepte* acest tarif.

Se pomenește încă trecerea peste Dunăre spre „regiunile maritime" : cine merge acolo dă 3% și nimic la întors, iar cine se întoarce de acolo, cu marfă nouă, plătește la vad 3%. Astfel privilegiul special pnetru Brăila e suprimat.

Dar partea cea mai întinsă privește mărfurile care rămân în Țara-Românească, — de și despre postav se spune că poate trece în aceleași condiții și *de la Brăila încolo,* — ori se aduc de aici. Intâiu postavul apusean : „vilariul" *(velours), catifeaua de lână* de Ypres sau „franțuzească", de Louvain, de Colonia, de Polonia sau Cehia, — de fapt de Silesia, — în bucăți mari, întregi ori „tăiate". Numai bucățile întregi, *vigurile,* cum li se zicea mai târziu, plătesc, și anume la Rucăr : în ordinea de mai sus, 24 „ducați" sau bani [2] (=un fertun, sau sfert de marcă, un florin sau 14 groși) 18 (=un perper), 12 și 6. La Dâmbovița (poate Dragoslavele) se va plăti numai pe jumătate vama. Postavul în bucăți neîntregi, cizmele și pălăriile, „șepcile frâncești" (nu căciuli) — *toate de fabricație săsească, brașoveană* — sunt scutite de orice taxă, ca și postavul prost, „cenușiu", de sumane [3], pânza, — și cea de in, — traistele, cuțitele, săbiile și

[1] Zimmermann-Werner-Müller, III, pp. 545-7, no. 1629. O confirmare generală fusese acordată încă de la 1-iu Septembre; *ibid.*, pp. 541-2, no. 1690. Se amintește privilegiul și pe p. 554.

[2] Echivalența acestor monede se poate constata prin aceia că la trecătorul pedestru Mircea zice un ducat, iar Voevodul ardelean Știbor: „unum ban".

[3] V. *postav guniș* (de la *guna*, gonna, rochie, haină) și *postav holev* în dania de la 1424 a lui Dan al II-lea către Tismana (Hasdeu, *Archiva istorică*, I, p. 19).

„alte manufacturi", arcele şi funiile, blănile şi cojoacele gata făcute, — tot *lucru ardelean pentru ţărani :* Braşovenii vor fi cerut neapărat scutire în vederea marelui câştig ce ieşia pentru dânşii de aici. Miedul sau mierea [1] dă de vas, 12 ducaţi, vinul, 6, la Rucăr. Prin Brăila, Târşor *(Novum Forum)*, Târgovişte şi „Dâmboviţa" veniau care cu peşte, trase de cai : pentru vamă întâiu, se luau bani : 18 ducaţi de majă la Brăila — deci un perper ; Stibor admisese doi —, la „Dâmboviţa" de fiecare cal un singur ducat ; dar şi pentru masa domnească — credem — în fiecare din popasuri câte un peşte, ba chiar la vama ardeleană încă unul (cine trecea peştii dincolo, dădea, după privilegiul ardelean, 15 ducaţi comitetului Secuilor, dar era scutit apoi de vama vânzării în piaţă sau la bâlciu). Dacă pescarul trece pe la Rucăr, dreptul vămii e de 36 de ducaţi, numărul peştilor opriţi de 7, dar se pare că *nu se mai cerea nicăiri mnoedă sau marfă.* La „Dâmboviţa" treceau mărfurile cu calul ; de aceia vama : 2 ducaţi calul cu povară, care purta pieile şi cojoacele [2], 1 calul slobod, 1 călăreţul, un ban („banus") trecătorul pedestru. Pe la Turciu *(Törcs)*, unde se aşezaseră pârcălabi de Mircea şi fiul său Mihail, — Stibor însuşi recunoscând că cetatea e „în mâni străine" şi mutând vama la Braşov [3], — se face însă marele transport : ceara, care dă 12 ducaţi de majă, de *Zentner* („centenarium"), boi şi vaci, vama : 3 ducaţi, berbeci : 1, porci : 2, piei de cerb : 1 ducat, — celelalte piei fiind scutite —, brânză : 1 ; calul împovărat, fiindcă ducea de obiceiu mărfuri mai scumpe, 3 bani, calul slobod 2, călăreţul 2, pedestrul 1, pieile de fiară 3% ; calul cumpărat în ţară 6 ducaţi. Oprirea de represalii se păstrează. Piperul, scorţişoara sau *cariofola, clous de girofle*, nucuşoară, şofranul, bumbacul, camelotul, ţesătura de păr de cămilă

---

[1] Se vede această echivalenţă din comparaţia cu privilegiul lui Stibor.

[2] „Sive sint lodices sive corium", în privilegiul lui Stibor; p. 546. V. şi St. Meteş, *Relaţiile comerciale ale Ţării-Româneşti cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighişoara 1921, p. 50 şi urm.

[3] Zimmermann-Werner-Müller. III, p. 554.

sau de păr de capră, pieile scumpe și alte mărfuri ultramarine 3% în perperi.

Privilegiul are de scop vădit să favorizeze vama Dâmboviței ; a Branului fiind mai grea, se încerca a se îndepărta de dânsa transporturile obișnuite. Intâlnim pe Mircea uneori, ca în 1399 (1409 ?) [1], la Giurgiu, al cărui nume n'are nimic a face cu San-Giorgio, patronul Genovesilor, cari nu înnaintau pe Dunăre nici până la Brăila și, în casul contrar, n'ar fi lipsit să-și facă aici o colonie, pe care ar pomeni-o, între altele și registrele. păstrate, ale Perei și Caffei. In cursul unei colaborări la războiul purtat contra Turcilor de flota cruciată pe Dunăre, Vlad-Vodă Dracul, fiul lui Mircea, aminti oaspeților săi cheltuielile făcute de părintele său pentru înnălțarea cetății, arătând că a plătit în pietre de sare. Cu turnuri la cele patru colțuri, cetatea era așezată în insulă, și două ziduri cu alte două turnuri o uniau cu malul [2]. Până la țărmul muntean era apoi un pod statornic. Cu Giurgiul în puterea creștinilor, spunea Vlad, și femeile cu furcile lor ar fi în stare să ieà „Grecia", posesiunile europene ale Sultanului [3]. O linie nouă de comerț ducea de la Rucăr până la Giurgiu și la Rusciucul din față, care n'avea pe departe aceste întărituri. Acestei linii i se datorește ridicarea cetății dâmbovițene a Bucureștilor, în umbra căreia se desvoltă apoi un oraș, un „podgrad", care luă numele satului precedent: un act, probabil falș, al lui Mircea ar dovedi că încă pe acest timp, în 1401, Domnul își avea aici una din reședințe [4].

De altminterea pe toată linia Dunării Mircea făcu întăriturile de vaduri, pentru asigurarea militară și culegerea de

---

[1] Hasdeu, *Archiva istorică*, I, p. 97.

[2] *Ibid.*, p. 38.

[3] „Son père l'avoit faite faire ; si avoit esté par dedans plusieurs fois... C'est la plus forte quy soit sur la Dunoue et quy plus puet grever à tous lès crestiens de par decha, ycelle estant ès mains des Turcqz" (Jean de Wavrin, *Anchiennes cronicques d'Engleterre*, ed. M-lle Dupont („Société de l'histoire de France"), II, Paris 1869, pp. 126-39.

[4] Ionnescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, București 1899, p. 22.

vămi, pe care le găsim mai târziu. Despre vechea Chilie insulară, pe locul târgușorului Eschi-Chilia de astăzi, nu putem spune nimic. *Acest* Licostomo, „Licocosme", exista astfel, ținându-se tot de Domnul Țerii-Românești [1], la 1445. Corăbierii știau încă bine de Brăila, „Brilago", ca portul următor [2]. Silistra se păstră, cu o populație însemnată, chiar după ce, cum vom vedea, Dan al II-lea, fiul lui Mircea, îi distruse întăriturile bizantine [3]. Caracterul pătrat al cetății de la Turtucaia [4], cu cele patru turnuri de la colțuri, ar dovedi că și aceasta e o creațiune a lui Mircea, de și se afirmă la 1445 că Turcii au înnălțat-o [5]. Știm că Nicopolea-Mică exista încă din zilele lui Vlaicu-Vodă : e „Turnul" de mai târziu, *Cule* al Turcilor, cu zidurile sale groase ; Mircea-i va fi avut grija, de și ne îndoim că el ar fi stăpânit și cetatea cea mare din față, legată de țărm cu două linii de ziduri, pe care le unia în lat o palisadă [6]. In față cu Vidinul, garnisonat de Turci, era vadul Calafatului [7]. La Severin, Mircea era în locul Banului, și el primi aici pe regele Sigismund al Ungariei la 1406 [8]. O flotilă de luntri, pe care călătorul înarmat de la care luăm aceste lămuriri le numește „manocques" [9], întreținea raporturile dintre aceste vaduri asupra cărora se întindea puterea Domnului muntean.

Dar expediția Sultanului Mohammed în 1417, după ce răpusese pe Musa (Iulie 1413), puse capăt acestei scurte vremi de bogăție și înflorire. Incă din 1414 sau 1415, Mircea

---

[1] Wavrin, *l. c.*, p. 88 „Jusques au chastel de Lycocosme, quy appartenoit au seigneur de la Vallaquie." „Jusques au chastel de Lycocosme, qui sciet en la Vallaquie" (*ibid.*, p. 90). „Au chastel de Lycocosme, où ilz trouvèrent les Vallaques" *ibid.*, p. 94).

[2] *Ibid.*, p. 88.

[3] *Ibid.*, p. 102.

[4] „Quatre pans de mur en quarrure" ; *ibid.*, p. 115.

[5] *Ibid.*, p. 117.

[6] *Ibid.*, pp. 145-7, 151.

[7] Hasdeu, *Arhiva istorică*, I, p. 19.

[8] *Ibid.*, p. 98.

[9] „Les vaisseaulz des Vallacques, nommez manocques"; Wavrin, *l. c.* p. 107.

pierduse Silistra, pe care o arsese, sprijinind pe rebelul cadiu Bedreddin. Venirea lui Mohammed îl făcu să piardă și Giurgiul, și chiar boierii de la Severin se închinară emirului Acesta va fi ridicat din nou Nicopolea-Mică. Toată linia Dunării îi aparținea și, așezându-și locțiitorul în Vidin, Mohammed dădu apărarea acestui însemnat hotar în mânile fiilor lui Evrenosbeg, unul din vechii șefi asiatici ai cuceririi.

Tot odată, *Dobrogea fu smulsă Muntenilor*. Cetățile de la Ieni-Salè, lângă vechea Istros, și Isaccea, la vadul Noviodunului roman, pe locul Obluciței slavo-române, arătau că s'a ivit un nou urmaș al lui Dobrotici și pe care nimeni nu era să fie în stare a-l scoate din stăpânirea lui. Iar, mai jos Mangalia, Pangala Genovesilor, rămăsese, cu zidul înnalt către Mare, larg de 30—40 de picioare, cu portul cuprins între dânsul și uscat, dar era în ruine și luntrile se fărâmau adesea de furtună [1]. Nu se mai pomenește de „Costanza", „de Grossea" și „Bambola", de „Straviqui" și „Aspera" („la Spera"), de Preslavița, de Sf. Gheorghe, până la Sulina-*Saline*, notate în aceleași portulane genovese. „Zanavarda", „Cinavarda", pusă lângă Constanța, e foarte probabil Cernavoda, care ar fi, deci, veche. „Vicina" dispare și ea de pe asemenea hărți ale navigatorilor [2].

Inceputurile Domniei lui Mihail, fiul, asociat la tron până atunci, al lui Mircea, nu sunt fără însemnătae pentru desvoltarea negoțului românesc în principatul muntean. Un act curios ni-l arată ca ocrotitor al Mocanilor de la Hălchiiu, cari veniau la noi cu oile, și se adauge că Voevodul e gata să apere această comunitate de Sași, care-i deputase pe Iacob Armeanul și încă pe unul, și anume în timp de război — de sigur e vorba de un atac turcesc—trimețând acolo un boier „cu săgeata noastră" *(sic)*[3]. Mihail stăpânia,—pînă

---

[1] Wavrin, *l. c.*, p. 93; „Ung port appelé Panguala..., bien estrange".

[2] *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 47-8.

[3] Hurmuzaki, I [1], p. 502; după Engel, *Geschichte der Walachey*, p. 164, nota.

în vara anului 1419, când Sigismund luă măsuri pentru o reocupare de ai săi, — cetatea Branului, și de aceia porunca lui de a scuti de vamă postavul tăiat și încălțămintea (*calțea*, ital. calze) se îndreptă, nu numai către vameșii de la „Dâmbovița cetate" și de la Rucăr, care se întâlnește pentru întâiași dată în forma românească-slavă (*Ruchel*), ca și către aceia din Bran [1].

Urmă îndată după aceasta haosul politic în Țara-Românească, deci și întreruperea negoțului, mai ales cu vecinii de la Miazănoapte. Ostatec al unchiului său la Turci, trecut apoi din lagărul noului Sultan Murad în Bizanțul asediat, Dan-Vodă, fiul celui d'întâiu Dan, vine pe o corabie să-și reclame moștenirea [2]. Ajutat poate și de Turcii dunăreni, el biruiește la sfârșit. Intervenția Voevodului ardelean, căruia Mihail îi cedase Branul, în folosul acestuia, nu izbutește ; ea se mântuie printr'o catastrofă, în care cad amândoi Voevozii (vara anului 1420). Sigismund trebui să primească mai târziu vecinătatea acestui Dan, care se dovedi prin luptele sale alături cu Pippo Spano, păzitorul florentin al graniței Banatului, unul din cei mai viteji apărători penru creștinătate ai liniei Dunării, arzând și Silistra.

Dar Sultanul așează în locul biruitorului pe un Radu-Vodă, zis Pleșuvul, fiu al lui Mircea. Acesta declară că dorește ca țara lui să fie „una singură" cu a Brașovenilor, îngăduind a umbla slobod pânea și fierul [3]. Din Târgoviște, la 21 Novembre 1421, el întăria întru toate vechiul privilegiu al părintelui său [4]. In altă ordine, sunt toate punctele actului din 1413, care nu e însă arătat anume, vorbindu-se cași în actul lui Mircea însuși, numai de „așezămintele ce le-au avut de la înnaintașii săi (*prearoditeli*)". Se păstrează

Cf. Hurmuzaki, XV, pp. 10-1, no. XI; p. 10 no. 2 și Bogdan, *l. c.* pp. 6-7. Scrisoarea e fără îndoială *după* moartea lui Mircea, căci Mihai nu și-ar fi zis altfel „Mare Voevod și Domn".

[2] Ducas, p. 201.

[3] Bogdan, *l. c.*, pp. 8-9.

[4] *Ibid.*, pp. 11-2.

și menţiunea vămii Branului, ceia ce, împreună cu pomenirea prădăciunilor turceşti prin satele bârsane[1], ar însemna o recucerire muntească a cetăţii. Vama Rucărului şi a Dâmboviţei rămăseseră, şi ele sunt pomenite într'o scrisoare a lui Radu către pribeagul Ţar bulgăresc pe care-l răsplătise pentru anume servicii militare, dându-i folosinţa celui d'intâiu din aceste venituri[2].

În cursul anului se dădură ordinele de nevoie vameşilor de Dâmboviţa şi de Prahova[3], introducându-se în ele însă o vamă pentru morun, nouă perperi şi două „curele" din mărimea peştelui ; se adauge plata pentru cergi, de 1 ducat, şi se arată că piei de fiară sunt cele de veveriţă, jder, vulpe, pisică sălbatecă şi iepure ; vama calului, vândut ori cumpărat, se ridică la 12 ducaţi.

Încă de la 23 Octombre 1422 şi apoi la 10 Novembre 1423, din Târgovişte, ca vasal ungar, mulţămitor că i s'a dat derptul de „hărăghie"[4], de a bate „fileri" în numele său, cari să umble şi la Braşov — o consecinţă a unei mai strânse alipiri la Ungaria, cu care părea că tinde a confunda Domnia lui autonomă —, noul stăpânitor al Ţerii-Româneşti dădea noi privilegii solemne negustorilor din Braşov şi din împrejurimi[5]. In cea d'intâiu formă, avem o copie mai exactă a privilegiului lui Mircea decât chiar actul, mai vechiu cu un an, al lui Radu cel Simplu, rivalul său, acum înlocuit.

După acordarea hărăghiei, trebuiau însă unele schimbări, pentru care veniseră aceiaşi trimeşi ce încheiaseră şi tratatul cu Mircea ; data aceasta, taxele sunt prefăcute din „ducaţi" în noii dinari. Se adaugă doar că vama pentru

[1] Hurmuzaki, XV, pp. 11-2.
[2] Bogdan, *l. c.*, p. 14.
[3] *Ibid.*, p. 17 şi urm.
[4] De la „charasso", lat. *imprimo*, bat monedă.
[5] Actul datat 6931 de la Bogdan, *l. c.*, pp. 15-6, e din acelaşi an — cum dovedeşte lista boierilor — cu acel de pe pp. 21-2. Indicţia, care avea o mare valoare în cancelariile orientale, nu e exactă, pentru anul de la Hristos, căci se scădea de la Septembre înnainte din anul bizantin 5509, nu 5508.

mărfurile ce trec în Orient se va plăti și la Rucăr și la Dunăre[1]. Iarăși vameșii primiră ordinele de nevoie[2]. Brașovenii refusară însă peste doi ani această nouă monedă munteană, care nu era primită în străinătate: „ducatul" cel nou, de o valoare ce era mărturisită a fi mai mică, chiar prin taxele acestea mărite, decât cel vechiu. Și regele Sigismund ceru lui Dan să nu li facă silă[3].

La capătul Domniei sale, în 1431, Dan pe care Sigismund însuși îl restabilise la 1427, ajunsese herțeg de Făgăraș și Amlaș, ca tatăl său; el avea Severinul, unde la 1427 se încercase de Impărat așezarea Teutonilor lui Klaus de Redwitz, și pretindea și asupra moștenirii lui Mircea până la „Marea cea mare". Incercarea cu banii săi nu izbutise; el se întoarse deci, prin actul de la 28—30 Ianuar 1431, la situația din vremea lui Mircea, fără nicio schimbare[4].

Cu aceasta se mântuie fluctuațiile în comerțul Terii-Românești cu Brașovul. Când, la 8 April 1437, decanul din Brașov, „burgărul" Michel și judele Râșnovului, totdeauna adaus la astfel de soliii, căpătară de la Vlad Dracul, noul Domn muntean, o nouă confirmare, ea nu inova nimic, înmonedă ori în taxe[5]. La 7 August 1444, în urma unor încălcări ardelene, Ioan Hunyadi, Voevodul țării vecine, trebui să întărească starea de lucruri de supt Mircea, și atunci Vlad se mulțămi să arăte, într'un act latin, că și el o restituie, neschimbată[6]. Iar Țepeș desființează, la 7 Octombre 1476, *scala* care se introdusese (la Rucăr), împiedecă pe „pârcălabii de orașe, vornicii și vameșii de la orașe", pe vameșii plaiurilor și ai vadurilor dunărene, pe dregătorii târgurilor de a lua ceva peste „așezământul cel vechiu" al lui Mircea, întărit și de părintele său, îngăduindu-se și expor-

[1] Bogdan, *l. c.*, p. 21 și urm.; Hurmuzaki, XV, pp. 12-3, no. XV.
[2] Bogdan, *l. c.*, pp. 27-8.
[3] Hurmuzaki, XV, p. 14, no. XVI.
[4] Bogdan, *l. c.*, p. 32 și urm.; cf. Hurmuzaki, XV, p. 14 și urm.
[5] Bogdan, *l. c.*, p. 71 și urm.
[6] Hurmuzaki, XV, pp. 31-2, no. LII.

tul, ce fusese oprit un timp, al cerei[1]. E și cel din urmă privilegiu muntean pentru Brașov. De acum înainte găsim numai țidule, care, după o închidere provisorie, din motive politice, redeschis calea[2].

Comerțul cel mare era definitiv oprit. De la 1427 măcar, regele și Impărat Sigismund e în conflict continuu cu Turcii, pentru Țara-Românească, pentru Serbia, pentru datoria sa de Impărat și pentru ideia cruciatei. Se creiază o neapărată tradiție ofensivă a Ungariei, pe care o continuă în scurta-i Domnie regele Albert, ginerele și urmașul Cesarului, apoi, în cursul unei îndelungate regențe, Ioan Hunyadi, neobositul luptător contra „păgânilor", și regele polon pe care-l aduce la un moment pe tronul Ungariei pentru ca el să piară alături de oastea noului său regat pe câmpul de luptă de la Varna (1444), lăsând lui Ioan o datorie de răzbunare, pe care n'a uitat-o până la moartea lui însuși, supt zidurile Belgradului despresurat, la 1456. Se cunoaște marea pradă pe care o făcu în Ardeal la 1436 Sultanul Murad în persoană, luându-se o mulțime de ostateci și robi[3].

Și chiar după aceia campaniile lui Ștefan-cel-Mare, continuatorul acestei politice contra Turcilor, ating aproape necontenit Țara-Românească și aceste văduri ale Dunării.

Nici măcar la stabilitatea dinastică nu se putea ajunge în aceste împrejurări, când fiecare vecin vrea să-și aibă la Târgoviște Domnul *său:* Turcii ca și Hunyadi, acesta ca și Domnii Moldovei. După Dan începe crâncena luptă pentru Scaun: Alexandru-Aldea, așezat de Moldoveni, are de luptă câtva timp, cu Vlad Dracul, care va rămânea Domn până la lovitura ucigașă a lui Hunyadi, după care se schimbă

[1] Bogdan, *l. c.*, pp. 95-6. Basarab-cel-Mare amintia din parte-i, numai privilegiul tatălui său Dan; *ibid.*, p. 118.

[2] Bogdan, *l. c.*, pp. 112-13; Hurmuzaki, XV, p. 108, no. CXCV (de la Basarab-cel-Mare); Bogdan, *l. c.*, p. 93 (de la Țepeș); pp. 107-8 (de la Radu-cel-Frumos); p. 184, no. CVII; pp. 136-7, 145-6, 156 (de la Basarab-cel-Mic); pp. 185-6, 189-90 (de la Vlad Călugărul); pp. 183-4 (credem *de la Vlăduț*).

[3] Cf. *Acte și fragmente*, III, pp. 8-10.

Voevozi pe cari nu-i putem măcar urmări cu siguranță în trecerea lor răpede. Prin groază, ca și prin succese de îndrăzneală și de cruzime față de toți vecinii săi, Vlad Țepeș se va impune, după slabul Vladislav-Vodă, pentru șase ani, dar, dacă, prin așezarea lui de către Ioan Hunyadi, el pare prielnic negoțului ardelean, chestia posesiunilor sale de peste munți îl învrăjbește cu Șașii, îl face să prade pe Sibieni pentru Amlaș și să nu ierte nici pe Brașoveni pentru adăpostirea pretendentului Dan. Iar după dânsul activitatea războinică a lui Ștefan-cel-Mare va face să se strecoare din colo cinci Domni într'o jumătate de veac: Radu-cel-Frumos, cei doi Basarabi („Mare" și „Mic"), Mircea, Vlad Călugărul, cari încep toți ca prieteni ca să-i ajungă dușmani prin nevoile situației lor și să cadă neapărat — afară de Vlad — pentru aceasta tocmai.

Nu urmează de aici că nu se continuă negoțul. Dar în această aspră și rece furtună, aproape necontenită, el se închircia. De la comerț universal, se prefăcea într'un simplu biet comerț de vecinătate, în stare să ție în viață pe meșteșugarii de postav, de pânză de in și de cânepă, de pălării de pâslă și de cizme, de lucruri de fier și de metal în genere, de arme de tot felul[1]: săgeți, arce, săbii, scuturi, de fier, de platoșe, și de podoabe de război, ca: hamuri scumpe, frâie bătute cu aur și argint[2], de cuțite, cești de argint, policandre și clopote (ale lui Mircea chiar sunt făcute în Ardeal)[3], de care sau leagăne — Basarab-Vodă cere și carătași[4], — de mese[5], care mărfuri toate se lucrau în cea mai mare parte de locuitorii Brașovului mai ales. Dar noul negoț era cu totul nedestoinic să plutească pe Dunăre și pe Mare, către locurile răsăritene ale șofranului.

---

[1] Bogdan, *l. c.*, pp. 81, 88.

[2] *Ibid.*, p. 121, no. XCIV; pp. 164, 180-90; Hurmuzaki, XV, p. 31, no. LI; p. 1913.

[3] *Ibid.*, p. 133, no. CCXLI; cf. Bogdan, *l. c.*, pp. 167, 304; Hasdeu *Istoria critică*, ed. a 2-a, p. 132.

[4] Hurmuzaki, XV, p. 87, no. CL; Bogdan, *l. c.*, pp. 219, 220.

[5] Bogdan, *l. c.*, p. 170, no. CXXXVII.

bumbacului, piperului, scorțișoarei și scumpelor produse industriale din Orient. Se aduc în loc porci, oi, mărfuri de țară. Postavul de Ypres apare numai rare ori, pe trupul vre unui bogat[1].

Așa e supt Alexandru-Aldea, care „mâncase pânea și sarea Craiului" și se credea, mai mult decât Dan chiar, sprijinit de Sigismund, ce nu l-ar fi privit ca vasal, ci ca fiu adoptiv[2]. Așa e supt Vlad Dracul, care se consideră numai ca un „marchis" al „Craiului și Chesar", pus „să păzească această margine"[3]. Sibienii părăsesc „ducații cei vechi" munteni, și Vlad cere Brașovenilor, înainte de instalarea sa, să facă același lucru[4], dar acesta nu-l împiedeca de a bate banii săi la „hărăghia" ardeleană, din arama pe care Sașii i-o dădeau după împrejurări, când lui, când lui Alexandru[5]. Ducații cei vechi ajunseseră, de altfel, un obiect de trafic în Ardeal și Ungaria, și doar Brașovenii erau opriți de a o face, până la înfrângerea totală a lui Alexandru, din motive politice[6]. Pe la 1436—7 Vlad își făcu „hărăghia" lui deosebită, cu voia „Chesarului" și cu fierul Brașovenilor[7], dar tot în Ardeal, — la Sighișoara, credem, de unde fu mutată numai cu multă împotrivire la Brașov[8]. Când, „pentru apărarea regatului", Hunyadi dădu orașului, prin 1440, dreptul de a bate moneda[9], — cu meșteri italieni —, Vlad se supără, mai ales că nu i se mai trimetea metalul necesar „hărăghiei" sale, ba chiar se exporta și cel aflător în țară și bani în cantități mari pentru a-i retopi: de aceia el li im-

---

[1] *Ibid.*, p. 81.

[2] *Ibid.*, pp. 48, 50. Dan e ultimul din „Marii Voevozi": toți ceilalți își zic numai „Voevod și Domn".

[3] *Ibid.*, p. 54. De aceia i se dau în samă Brașovenii; Hurmuzaki, XV, p. 25, no. XXXIX.

[4] Bogdan, *l. c.*, p. 56.

[5] *Ibid.*, pp. 57-9. S'ar părea că *acesta bătea banii lui, nu la Chesar, ci în Moldova.*

[6] *Ibid.*, p. 64.

[7] *Ibid.*, pp. 69-70.

[8] *Ibid.*, p. 259.

[9] Hurmuzaki, XV, pp. 27-8, no. XLIII.

pune a-şi lua marfă pentru postavul, pânza şi cizmele lor, iar bani câţi îi pot „pune în sin", supt pedeapsă de confiscare şi chiar de moarte; nici Românii lui n'aveau voie să exporte mai mulţi bani. Importul însă al banilor îl admitea şi cu carul, şi, ştiind ce poate câştiga la schimb, el făgăduia să-i vestească de „ieşirea ducaţilor lui celor noi" ca să-şi poată schimba pe cei vechi ai lor [1]. *Când astfel de învoieli sunt cu putinţă* — căci pentru aceasta veniseră la Domn trei soli, cu judeţul braşovean în frunte —, *e evident că un comerţ în stil mai mare este cu totul imposibil*" [2]. La 7 Martie 1448, nevoi de politică externă impuneau lui Hunyadi însuşi să ceară, nu numai Braşovenilor, dar şi Sibienilor, a nu mai pretinde de la Munteni bani turceşti ori ungureşti, florini şi aspri, ci a se mulţămi cu „bani mărunţi de acuma" [3].

Branul nu mai era acum al lui Vodă, şi încălcările pârcălabilor de acolo, „hoţiile" lor, contribuiau şi ele să scadă însemnătatea legăturilor dintre cele două domenii economice [4]. Se făcură intervenţii la regele Albert, din partea Braşovenilor, ca să se împiedece represaliile româneşti (1438) [5], şi plângerile muntene se repetau aprige la 1493 încă [6].

Vladislav deschide din nou un *drum al Prahovei, al Predealului* [5], pe lângă celelalte două, care se zic: „al *Dragosdealului* [7], pe lângă celelalte două, care se zic: „al *Dragos*-Rucărului [8]). Încă de mult, o nouă vamă, la Câmpulung, fusese iertată negustorilor, de al doilea Radu [9]. Dar pe la

---

[1] Bogdau, *l. c.*, p. 76.

[2] Asupra unei nouă campanii, Hunyadi mută hărăghia la Sighişoara, în 1443; Hurmuzaki, XV, p, 28, no. XLV. Cf. *ibid.*, p. 29, no. XLVII.

[3] *Ibid.*, pp. 34-5, no. LIX.

[4] Bogdan, *l. c.*, pp. 78-9, 81.

[5] Hurmuzaki, XV, pp. 25-6, no. XL. Cf. *ibid.*, pp. 31-2, no. LII.

[6] *Ibid.*, p. 135, no. CCXLVI. Cf. *ibid.*, pp. 136-7.

[7] Bogdan, *l. c.*, pp. 87-8. Cf. Iorga, *Documente de pe valea Teleajenului*, Vălenii-de-Munte, 1925, Prefaţa.

[8] Bogdan, *l. c.*, p. 89.

[9] *Ibid.*, p. 13, no. VI.

1476 erau acum încă două drumuri, interne şi ele, al *Teleajenului*, cu vama la Drajna [1], şi al *Buzăului* [2].

Ţepeş isprăvi prin tragerea în ţapă a patruzeci şi unul de negustori, prin jertfirea a trei sute de tineri, braşoveni şi bârsani, răspândiţi prin târgurile ţării, ca spion [3]. Se răspunse printr'o confiscare, îngăduită de pretendentul Dan, ca Domn legiuit, a lucrurilor muntene aflătoare la Braşov [4]. Reînceperea legăturilor de negoţ ajutată şi de căsătoria lui Vlad cu o rudă a noului rege Matiaş Corvinul şi de alianţa contra Turcilor, fu însă de scurtă durată: îndată se porniră acele lupte cu Turcii care aruncară ţara în haos pentru multă vreme, dându-i faţă de Ardeal mai mult o însemnătate politică şi militară. De aceia se reţinea oţelul cumpărat de Ţepeş [5]. De aceia, pe la 1468, se luau la Bran arcele de mână ale Românilor, — ceia ce se opri de rege [6]. De aceia se interzicea exportul de arme şi fier — nu aramă [7] — pentru Vodă Basarab [8], iar la 1484 se oprise ,o clipă, exportul de arme, fier şi cânepă (pentru funii de arce) [9]. Şi oţelul, caii rămaseră mărfuri prohibite, ca şi oile pline [10].

Astfel micul negoţ de hotar veegta şi mai departe [11]. Pe

---

[1] *Ibid.*, p. 206.

[2] *Ibid.*, p. 98, no. LXXVI. La 1508 erau vămile Dâmboviţei, Prahovei. Numai Prahova şi Teleajenul, *ibid.*, p. 250; v şi pp. 286-7. A Teleajenului, *Ibid.*, p. 2.6.

[3] Hurmuzaki, XV, p. 51, nota 3; p. 52, nota 1.

[4] *Ibid.*, pp. 53-4, no. XCII; cf. *ibid.*, p. 55, no. XCIV.

[5] Bogdan, *l. c.*, p. 94, no. LXXII.

[6] Hurmuzaki, XV, p. 69, no. CXXI. Une ori era lipsă de *grâne* la Munteni şi se făcea de consângenii din Ardeal un export care fu oprit la 1470; *ibid.*, p. 75, no. CXXX.

[7] Bogdan, *l. c.*, pp. 2.0, 255. Se opria une ori şi fierul pentru obezi; Bogdan, p. 241.

[8] Bogdan, *l. c.*, pp. 124-5, no. XCIX; p. 128.

[9] Hurmuzaki, XV, p. 123, no. CCXXIII.

[10] *Ibid.*, p. 127, no. CCXXXI. Exportul de oţel, *ibid.*, p. 1925. Cf. admiterea exportului de arme în Moldova; *ibid.*, p. 130, no. CCXXXV. Oprirea cailor după 1500; Bogdan, *l, c.*, p. 238.

[11] Ordin al lui Matiaş către pârcălabii de Bran; Hurmuzaki, XV, p. 65, no. CXIII.

lângă peşti, vin [1], porci, boi, oi şi vaci, — care se făceau şi dar judeţelor [2] —, se mai aduceau din Orient piperul şi bogasiile [3]. Dar blănile de vulpe, jder, helge şi râs — care se cereau şi peste hotar — le păstra la 1470 Vistieria domnească [4].

La 1473 Sibienii lărgiau chiar drumul Turnului-Roşu, aşa de îngust, încât caii puteau trece numai unul după altul şi apele ori zăpada-l stricau adesea [5]; peste douăzeci de ani însă vicevoevodul Ardealului trebuia să intervie în folosul *vigesimei* regale, căci tot ei, cu de la sine putere, închiseseră absolut hotarul [6]. La 1495 negoţul de export al Ardelenilor în genere se mărgenia mai ales la postavuri, — care se împărţiau şi Curţii —, la cojoace [7], la şube gata [8], la metale şi mărunţişuri—între altele, laţuri şi cuie de şindrilă [9] —, ceia ce face pe Vlad Călugărul să trige Sibienilor, după oprirea unui om al lui la Bran: „Nu ştiu ce vreau să fie aceste lucruri, ca oamenii şi negustorii noştri să nu poată merge cu îngăduire ici şi colo în mijlocul vostru! Să ştiţi că închidem drumurile, ca oamenii noştri să nu mai treacă la voi şi ai voştri să nu mai vie la noi. *Ori credeţi că postav ori fier nu putem găsi în alte locuri?* În Moldova ori în Turcia vom găsi atâta câtă va fi voia noastră [10]. Vadurile de la Brăila şi de la Floci sunt pomenite

---

[1] Bogdan, *l. c.*, pp. 186, 189.

[2] *Ibid.*, p. 92, no. LXX.

[3] Hurmuzaki, XV, p. 132, no. CCXXXIX; Bogdan, *l. c.*, pp. 121-2, no XCV; p. 176; pp. 285, 294.

[4] Bogdan, *l. c.*, pp. 103, 219, 304.

[5] Hurmuzaki, pp. 81-2, no. CXL. Cf. *ibid.*, pp. 111-2, no. CC. Cf. Bogdan, *l. c.*, p. 224.

[6] Hurmuzaki, XV, p. 140, no. CCLIV.

[7] Bogdan, *l. c.*, p. 242.

[8] *Ibid.*, p. 248.

[9] *Ibid.*, p. 243.

[10] Hurmuzaki, XV, p. 143, no. CCLX. Şi Basarab-cel-Mare mustra pe Braşoveni: „De-i socotiţi că se află destul fier şi la Turci, şi încă mai ieftin, şi vom cumpăra; iar marfa ce vine din ţara voastră o voiu opri şi eu"; Bogdan, *l. c.*, pp. 124-5, no. XCIX.

din nou numai pe vremea lui Vlad Călugărul, când, iarăşi, la Dunăre erap ace[1], dar nici acum nu e vorba de altceva decât de negoţul *direct* cu peştele. Domnul însuşi o spune categoric: „V'am slobozit drumurile peste tot prin Ţara-Românească, să umble oamenii voştri şi să se hrănească şi să cumpere ce li place. Când oare au umblat oamenii voştri la Brăila şi la Floci şi peste tot locul la Dunăre, să-şi cumpere ei singuri peştele, precum umblă acuma? Altă dată oamenii voştri cumpărau doar peştele şi tot ce li trebuia de la oamenii noştri, şi n'au fost niciodată aşa volnici cum sunt acum; căci i-am slobozit Domnia Mea, ca să trăim şi să fim o ţară ca şi cealaltă[2]". În faţă cu târgul de Floci stătea, de altfel, acum subaşa Hârşovei ocupate de Turci[3] şi, supt Basarab-cel Tânăr ca şi supt Vlad Călugărul, nu odată Turcii umblau în preajma Brăilei[4].

Această stare de lucruri urmă până la 1526, când, după pierderea Severinului, regatul Ungariei fu sfărâmat prin marele asalt al Sultanului Soliman-cel-Măreţ, în lupta de la Mohács, în care rămase printre morţi însuşi regele Ludovic al II-lea. De la Braşoveni, Radu-cel-Mare cerea doar oale de aramă, cuie, cară, blăni de vulpe şi jder[5]. Luptele pentru moştenirea lui până la aşezarea lui Neagoe Basarab, în 1512, aduseră Ardealului mai mare frică de năvăliri turceşti decât câştig negustoresc[6]. Neagoe însuşi avu mai cu mult a face cu meşterii ce-i pregătiau frumoase lucruri de metal, pentru mănăstirile lui, ori cu ceasornicari, tiparnici, manganari, decât cu negustorii, pe cari-i opri din nou

[1] *Ibid.*, p. 192.
[2] *Ibid.*, p. 194.
[3] *Ibid.*, p. 229. Cf. *ibid.*, pp. 302-3, no. CCXLVII.
[4] Hurmuzaki, XV, la anul 1481; Bogdan, *l. c.*, p. 216.
[5] *Ibid.*, pp. 219-20. 243; Hurmuzaki, XIV, p. 159, no. CCXCI.
[6] Mihnea opreşte zăberiile după cererea Sibienilor; Hurmuzaki, XV, pp. 188-9, no. CCCXLIV. Cf. Bogdan, *Documente şi regeste*, pp. 138-40. Oprirea exportului de grâu ardelean în 1510; Hurmuzaki, XV, p. 207, no. CCCLXXV.

a vinde cu mărunțișul, fixând și el *deposite : la Târgoviște, Câmpulung și Târșor* [1].

După dânsul ca și înaintea lui, luptele lăuntrice făcuseră negoțul imposibil : încă de când domnia Neagoe, se oprise cu poruncă din partea Voevodului ardelean trecerea la Munteni [2] și, după lungile frământări ale lui Radu de la Afumați, adesea adăpostit în Ardeal, acesta amenința cu „urâciunea" sa pe Brașoveni pentru același motiv, în 1528 [3]. Uciderea lui Radu, așezarea Domnilor puși de Turci, cari cereau de la Brașoveni doar șoimi pentru stăpânii lor [4], slăbiră tot mai mult vechile legături.

De altfel, *acum nicium vad nu mai era liber*. Pe lângă Severin, pe lângă „Turnul" „Nicopoii-Mici", Turcii aveau Giurgiul, *Iercochi* al lor, și la 30 Octombre 1450 cetim într'un raport polon : „Iar în Țara-Românească, de ceastă parte a Dunării, Turcul, luând o cetate mare și bogată, anome *Brăila*, a supus-o stăpânirii sale și a început a face cetate de zid" [5].

Cu aceasta o nouă eră începea în comerțul muntean: era schimburilor principale cu Orientul.

---

[1] Bogdan, *Documente și regeste*, pp. 151-2 (17 Mart 1517). Vechea ceartă pentru exportul de fier și arme. *ibid.*, p. 153.

[2] Hurmuzaki, XV, p. 234, no. CCCXXVII.

[3] *Ibid.*, pp. 302-4, n-le DLIV-V.

[4] *Ibid.*, p. 358, no. DCLXVII.

[5] *Chilia și Cetatea-Albă*. p. 323, no. XXXII ; *Studii și documente*, XXIII, p. 46, no. XLV.

CAPITOLUL al II-lea.

Comerțul exterior al Moldovei până la 1500.

Comerțul exterior al Țerii-Românești e mai nou decât ființa Principatului, căruia, într'un anume moment din desvoltarea sa, împrejurări prielnice la hotarele sale îi îngăduiră să joace rolul, câtva timp așa de însemnat, pe care l-am arătat în capitolul precedent. Din potrivă, comerțul prin Ținuturile „tătărești" care se chemau de pe la 1360 înainte țara Moldovei este simțitor mai vechiu decât întemeiarea și consolidarea acestei nouă forme politice pentru Români.

Încă de pe vremea când provinciile de la izvoarele Nistrului și Prutului făceau parte din organismul de Stat lituano-rus, deci înainte de cucerirea polonă care se îndeplini în cea d'intâiu jumătate a veacului al XIV-lea, fiind desăvârșită de Casimir-cel-Mare, era târguri și chiar orașe care făceau negoțul cu Răsăritul. Lăsând la o parte Cracovia, mai depărtată, — Lembergul-Lwów, Liovul, cetatea lui Lev Danilovici, principe rus al Galiției, care o întemeiè după năvălirea Tatarilor, lângă o așezare mai veche, juca un rol cu mult înainte de anul 1300 [1]. Erau acolo Ruși „de drept rutenesc", Armeni, Evrei, Tatari și Saracini [2], ba chiar și alte „neamuri", trăind fiecare după rosturile lui de acasă, conform principiului medieval că fiecare duce cu sine oriunde dreptul *lui*.

---

[1] Rasp, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Lemberg*, în „Archiv für österreichische Geschichte", XLIII, p. 381.

[2] Îi înșiră privilegiul din 1356; *Akta grodzkie i zemskie*, III, p. 13 și urm

Presența Tatarilor, a „Saracinilor" și a Armenilor [1] se explică prin negoțul ce făcea acest oraș, care, în Apus, avea legături până la Thorn, în Prusia, cu bogata cetate genovesă, pe pământ tătăresc, Caffa Crimeii, unde toate aceste neamuri erau represintate. Erau două drumuri străbătând „pustiul" rusesc: unul trecea de-a dreptul spre Hotin, al cărui nume, vădit slav, amintește atâtea altele din Galiția: Sniatin, Rohatin, Husiatin, și care e pomenit încă de la începutul veacului al XIV-lea, se pare [2]. Aici era vadul Nistrului și se putea trece către Cetatea-Albă, atunci fără îndoială încă Moncastrul (Maurokastron, Mauocastro, Moncastro) Genovesilor. Ori se putea urmă și mai departe prin stepă.

Cine voiă un drum prin părți mai bine locuite, unde așteptau prietenoase popasuri, putea trece Prutul pe la vadul Țeținei, unde îndată se alcătui târgul Cernăuților, pentru a se opri la Siretiu și Suceava, din care, la început, n'a lipsit de sigur și o oarecare populație rusească, pentru ca de aici să se ieă calea spre Prut, prin vadul Ștefăneștilor sau cel, mai de jos, al Țuțorei și, de-a latul Basarabiei de mai apoi, să se caute vadul Nistrului la Tighinea, care se chema la început, se pare, Teghin, Tehin, nume tătăresc, ori tot slav.

Îndată după ce regele Casimir avu Galiția, unde începu o întreagă organisație în sens nou, el se îngriji să așeze coloniști germani, având de la început — *cum nu l-au avut niciodată orașele săsești, pe încetul ridicate din așezări rurale* — dreptul german de Magdeburg (*„ius theotonicum*, quod magdeburgense dicitur"). Se dădea în toate colțurile câte un terene pentru a „se așeza" o *villa*. Orașele care erau, trebuiau să fie prefăcute în acest sens. La Liov se înlătură prin decretul din 17 Iunie 1356 „toate drepturile rutenești și datinele rutenești toate, care în orice chip și supt orice nume s'ar fi socotit că pot tulbura acel drept german".

---

[1] V. memoriul mieu despre Armeni, în „Analele Academiei Române" pe 1912 și în catalogul Bibliotecii Gr. Buiucliu, 1914.

[2] V. *Studii și documente*, I-II, p. XXV.

Comunitatea orășenească liberă va avea pământ împrejur, drept de cârciumă până la oarecare distanță, apoi un *advocatus*, cu căpitanul lui ; ofițerii regali nu se vor amesteca în administrația orașului, iar străinii, păstrându-și situația deosebită, sunt îngăduiți să se adreseze și la dânsul[1].

Cu o răpeziciune pe care o pot explica numai împrejurările generale pe care le-am analisat mai sus, coloniștii germani dominară viața Liovului și se revărsară asupra Siretiului, asupra Sucevei: pe la 1380 în aceste orașe erau „burghesi" cari se chemau Bertold, Friedmann, Ioan Zimmermann, Henric, Anselm, Leffel, Schonebek, Kempe, Konrad, Springer, printre cari se purtau călugări latini, de aceiași națiе, ca Minoriții Nicolae de Melhsack și Pavel de Schweidnitz, cari propuseră Papei la 1370 întemeiarea unei diecese latine pentru această nouă regiune cucerită contra „shismei rutene"[2]. Încă din același an 1380 regimul comun cu Ungaria se stabilise pentru orașele Poloniei, și, în folosul Liovului, cu toată vechea egalitate de drepturi a Cracoviei în ce privește negoțul la Tatari prin Podolia, se hotărîa că nici o marfă în această direcție nu va putea fi dusă mai departe de cât cea d'intâiu cetate, căreia deci îi revenia monopolul desfacerii pe această cale[3].

Cele d'intâiu colonii armenești în Suceava și Iași veniră de sigur prin Liov. De „drumul Moldovei" nu se vorbește încă nimic. Între 1370 și 1380 Domnia se mutase însă dela Sașii din Baia la Nemții din Siretiu, unde Margareta-Mușata, fiică a unei princese litvane, credem, și a lui Latco, trecută la catolicism, ridica mănăstirea Dominicanilor, a Predicatorilor, pentru îngroparea ei, dându-i venitul *cân-*

---

[1] *Akta* citate, p. 13 și urm. Nu dăm mai multe lămuriri despre desvoltarea orașului, ca nefiind legată de aproape și exclusiv cu a pământului românesc vecin, cum a fost casul pentru Brașov.

[2] V. *Studii și documente*, I-II, pp. XXV-VI.

[3] Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert*, Gotha 1911, pp. 19-21, după acte din Piekosinski, *Codex diplomaticus civitatis cracoviensis*, în „Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia", Cracovia 1879.

tarului din oraș („libra seu pensatorium"), ceia ce se întărește de fiul ei, Pertu-Vodă [1].

Un act oficial al regelui dovedește în 1400 că Liovenii au dreptul de a trece prin „părțile Moldovei" și Cracovienii „Crăcăuanii", nu mai puțin, și la 1406 cearta între cele două orașe — că aceia din Ardeal între Brașov și Sibiiu — urmă [2].

La început „țara Moldovei" a lui Bogdan, în valea râului cu acest nume, își avu, cum am spus, reședința domnească în Baia Moldovei, *Stadt Mulda*, Moldvabánya, *civitas moldaviensis*. Cum dovedește legenda peceții sale, — marca e cerbul Sf. Hubert [3] —, era un vechiu centru săsesc, întemeiat în veacul al XIII-lea de coloniști veniți de la Bistrița și Rodna, pentru acel lucru de mine pe care-l arăta și numele de Baia ; nomenclatura geografcă mai vădește și azi ici-colo această origine (satul Sasca), precum și tipul neobișnuit al țeranilor cu ochii limpezi albaștri.

În această fasă, care fu scurtă, relațiile de comerț se păstrară cu cetățile săsești arătate. Dar nici regele Ludovic nu dă un privilegiu, nici Voevodul moldovean, Bogdan însuși, Lațcu, vre-un tarif de vamă. Cel d'intâiu, hotărât să cucerească această provincie rebelă, nu era dispus s'o recunoască nici într'un fel; ceilalți se simțiau prea slabi, prea puțin întemeiați încă, prea în afară de dreptul public al timpului, și nici nu erau în puterea lor mai vaste linii de negoț.

Ludovic se afla la Bistrița în 1349, în legătură cu aceste greutăți răsăritene [4], pe o vreme când pentru apărarea împotriva Tatarilor același om, Andrei, era conte al Secuilor, al Brașovului, al Sătmarului și Maramurășului, de unde

---

[1] *Studii și documente*, I-II, p. XLIX.

[2] *Akta, l. c.*, p. 148 și urm.

[3] Al. Lăpedatu, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice", II, p. 64.

[4] Zimmermann-Werner-Müller, *l. c.*, II, p. 62, no. 642.

porni peste puțin Bogdan Voevod, întemeietorul Moldovei. Se pare chiar că el făcuse din Bistrița un fel de Capitală a-sa [1]. Pe acest timp încă, legăturile cu Moldova începătoare erau destul de însemnate ca să îndemne pe Clujeni a veni cu mărfuri până la acest oraș de hotar [2]. Dreptul de a ține un bâlciu pe an ca și Brașovul și Sibiiul, după datina din Buda, i se acorda la 24 April 1353 [3], și orașul avea o înflorire a meșteșugurilor capabilă să-l facă foarte folositor [4]. La 1366 regele apărea iarăși în Bistrița, tot pentru o anumită intervenția contra provinciei rebele a lui Bogdan [5], și-l găsim aici și în 1377 [6].

Care au fost condițiile acestui comerț nu se poate cunoaște [7] înnainte de actul, din 21 Iulie 1412, al Voevodului ardelean Stibor. Creșteri mari de vămi, datorite unui Procopie, căruia Rodna î-i fusese acordată [8], la Bistrița ca și acolo chiar, la Rodna, îndepărtaseră pe negustorii moldoveni. Stibor, care sosise cu vicevoevodul său, cu contele Secuilor și cu o întreagă suită, luă măsuri pentru restituirea vechilor datini. Se vede din cele ce urmează că la acest hotar se culegeau cam aceleași taxe pe care le culegeau vameșii munteni de Dâmbovița, Rucăr sau Bran pe vremea lui Mircea. Un

---

[1] *Ibid.*, pp. 72-3.
[2] *Ibid.*, pp. 191-2, no. 785; pp. 308-9, no. 910.
[3] *Ibid.*, pp. 97-9, no. 679; pp. 214-5, no. 812.
[4] *Ibid.*, pp. 281-3, no. 886; cf. p. 189, no. 782.
[5] *Ibid.*, pp. 248-9, no. 857; III, pp. 325-7, no. 1514.
[6] *Ibid.*, pp. 462-3, no. 1072.
[7] Scrisoarea lui Ulric Pergauer din Suceava și a Vistiernicului Giurgea către Bistrițeni, datată 1-iu Novembre 1404, am pus-o în Hurmuzaki, XV, la data de 1594 (p. 169, no. CCCXI). Căci judele Fabian, către care se îndreaptă scrisoarea, e cel de la no. CCCCVIII, data 30 Mart 1514 (jude la Suceava fiind Stan). Și din alte izvoare se știe că Fabian, singurul cu acest nume, a ocupat judecia între anii 1502 și 1514, cu întreruperi.
[8] Cf. Zimmermann-Werner-Müller, *l. c.*, III, p. 613: „Procopii, castrum nostrum Rodna vocatum videlicet protunc tenentis". Bistrițenii se plângeau că-i oprise de la pescuit.

privilegiu moldovenesc asemenea cu al acestui Domn trebuie să se admită deci neapărat şi, pe lângă aceasta, că el a fost căpătat de regele Sigismund — nu credem de Ludovic însuşi, rămas, probabil, ireconciliabil faţă de Moldova — cam în acelaşi timp cu privilegiul pentru negoţul în Ţara-Românească. Dacă ni amintim că în 1394 regele făcuse o expediţie contra lui Ştefan-Vodă, înaintând până la Hârlău, putem admite că Alexandru-cel-Bun a fost acel Domn supt care s'au codificat întâiu datinile vămii.

Se vorbeşte, bine înţeles, de ce luau Ardelenii, la Rodna *lor*, dar *principiul unei desăvârşite reciprocităţi hotăria legăturile dintre ţeri* [1], şi aici ca şi faţă de Ţara-Românească a lui Mircea, în acelaşi an. Socoteala se face în groşi, căci şi Moldova primise, dacă nu de la început, cel puţin de la mutarea Capitalei în Siretiu, apoi în Suceava, sistemul monetar polon. Mărfurile se urmează în ordinea privilegiului muntean din 1413: postavurile (de Ypres, 32 de groşi, de Louvain 24, de Colonia 7 sau o jumătate de florin, „după socoteala acelei ţeri"; cel prost, „boboul"; 2 dinari), porcii, articol mai important decât dincolo (1/28-30 sau, în cantitate mai mică, un dinar de fiecare), oile (acelaşi tarif), boii şi vacile (2 dinari), piperul (de fiecare „piatră", un florin), ghimbarul, *gingembre* (tot aşa), povara (ungureşte *tár*, turceşte *iuc*), de lână (4 dinari), peştii (1/30), povara de său (4 dinari), caii (4 dinari). Scutit e numai postavul ce se aduce pentru îmbrăcămintea oamenilor din popor, şi anume de cumpărătorul însuşi, pentru sine ori pentru femeia sa [2].

Testamentul unui Ungur din Şoncherec, lângă Bistriţa, evident un negustor, mort în Moldova, după ce făcuse un testament pe care Domnul — Alexandru-cel-Bun iarăşi — îl întăreşte cu pecetea lui, ceia ce arată însemnătatea individului, dovedeşte că mai erau în aceste legături de comerţ şi

[1] Cf. şi mai sus, capitolul precedent. Situaţia e identică: o veche datină de pe când ţara era provincie a Ungariei, întâiu, al doilea, recunoaşterea ei de Voevodul ardelean, al treilea, privilegiul de întărire al acestuiaşi Voevod, ajuns neatârnat.

[2] Ultima ediţie, Hurmuzaki, XV, pp. 7-8, no. XI.

alte articole, pe care tariful lui Stibor nu le prevede: el lasă măsuri de grâu *(annonae)*, 20 de oi, cești de argint *(cant(a)rum, ciphus)*, un veșmânt de purpură (olofir, în românește), o plapumă zisă „poplan" (grec. „paploma") „de purpură", o bucată de camocat, stofă orientală (camhă în românește, grecește: „kamuchà") [1].

La data privilegiului lui Stibor, care evita și el, prin forma ciudată a spațiului, a pomeni puterea de Stat din Moldova, Alexandru-cel-Bun fixase basa legăturilor sale cu Liovul.

Încă de la începutul Domniei lui, din 1399, el avuse legături cu orășenii marelui oraș galițian. Ele ni arată în ce consista comerțul cu dânșii. Se trimet în Moldova, Domnului însuși, „căpitanului Moldovei" și altor oameni de folos din această țară, puști *(baliste)*, postavuri orientale, ori primiții, trufandale din Orient, coșuri cu smochine, ba chiar spinări de moruni [2].

Pe atunci Domnia Moldovei ajunsese până la Mare; Roman, fratele lui Petru al Mușatei și tatăl lui Alexandru, o spune în titlul său: „eu, marele autocrat" — ceia ce era mai mult decât „Mare-Voevod" din titlul muntean —, „cu mila lui Dumnezeu Roman Voevod, oblăduind țara Moldovei din munte la Mare" [3]. „Argintul frâncesc", *rublele* genovese, și, probabil, ducații de aur de la Caffa veniau în așa de mare cantitate, încât Petru putea face un împrumut de 4.000 din aceste ruble „moștenitorului lituan", ajuns rege al Poloniei, lui Vladislav Iagello, ruda sa, căpătând astfel ca zălog țara Haliciului, de unde a resultat apoi stăpânirea moldovenea-

---

[1] Zimmermann-Werner-Müller, *l. c*, III, pp. 426-7, 21 Ianuar 1407. — Fratele său stătea în Budac, aproape. Testamentul văduvei unui Bistrițean la Viena în 1403; *ibid.*, p. 301, no. 1494. Cf. *ibid*,, pp. 412-3, no. 1570; p. 435, no. 1589; pp. 514-5, no. 1666. — Privilegiul ducelui de Austria pentru Sibieni (1404), *ibid.*, p. 329 și urm.

[2] Al. Czolowki, *Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta*, II. *Ksiega przychodów i rozchodów miasta*, Lemberg 1896, pp. 20, 35, 30, 48; am avut la îndemână și volumele III și IV din această importantă publicație.

[3] Hasdeu, *Archiva istorică*, I, p. 18 (30 Mart 1392).

scă în Pocuția [1]. Dar Cetatea-Albă n'o avea încă: altfel n'ar fi trimes el „un boier cu oaste" ca să ridice din acest oraș, care era și reședință de episcop ortodox, moaștele Sfântului Ioan-cel-Nou pentru a le așeza în biserica Mirăuților din Suceava, lângă noul episcop și Mitropolit Iosif. La 1410 încă, un notar genoves pomenia Moncastro între cetăți care toate se știu a fi fost stăpânite de fapt de către ai lui. O știre întârziată, căci la 1408, *poate tocmai în acest an*, cetatea era a Moldovei, cum se vede chiar din privilegiul pentru Lioveni. Dar la 1412, când Sigismund încheia cu Iagello și ducele lituan Vitovt un tratat de împărțire a Moldovei, dacă ea n'ar voi să dea ajutor contra Turcilor, se fixează Ungariei *Chilia, care ajunsese și ea acum, — dar cea de pe țerm, în fața insulei Licostomului, — a Moldovenilor*, iar Cetatea-Albă, căreia i se zice ungurește: Fejérvár (= Belgrad, Bialogrod al Polonilor), Polonilor [2].

In aceste condiții se negocia cu Alexandru-Vodă, — care făcuse omagiu Polonilor la 6 Octombre 1407, în Liov chiar, și ajunsese a cunoaște direct pe orășeni [3], — ca și cu regele, tratatul orașului pentru „drumul moldovenesc". El fu încheiat la Suceava în ziua de 8 Octombre 1408, — negociatori fiind pentru Moldova cei mai pricepuți dregători: starostele de Cernăuți, pârcălabii de Siretiu și Dorohoiu, Vornicul Sucevei, pe lângă doi boieri, iar pentru Liov patru negustori, din toate națiile — și pisarul —, de și „înțelegerea definitivă" se desăvârșește în Moldova chiar, înainte de jumătatea lui Septembre.

Acest privilegiu e vădit decalchiat — cum vom vedea — și după acelea pe care Lovenii le avuseră cu principii tatari, în calea lor spre Caffa, ori chiar cu Genovesii de acolo cari păstraseră sistemul Hanilor. El se caracterisează prin *vămi mari* și *vămi mici* [4], prin *vămi la fiecare oraș*, prin

[1] *Acta zapadnoi Rossii*, X, p. 22 = Hasdeu, *Archiva istorică*, I, p. 177. Cf. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, Viena 1910, p. 33.

[2] *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 57, 77, 79.

[3] Hurmuzaki, I [2], pp. 827-8.

[4] Cf. Nistor, *Das moldauische Zollwesen*, în „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkwirtschaft", XXXVI, 1.

vămi de hotar și *vămi de strajă*. Pe de altă parte, monopolul domnesc e foarte strict, specificat anume, nu ca la Munteni, unde numai practica opri pentru Vistierie unele blănuri. Pe când în Țara-Românească — afară de favorisarea, trecătoare, a Brăilei de Vlaicu — nu se încearcă a se îndemna negoțul către o țară și a se îngreuia cu alta, aici vădit se face aceasta în folosul Tatarici și în dauna Ardealului.

E un act de o mare complicație, foarte corespunzător însă în aparența sa haotică. Aceasta se vede și mai bine prin comparația cu acela pe care, cam tot pe atunci, îl dă Mircea acelorași Lioveni[1]. Târgoviștea e singurul loc în care ei își vor deschide lăzile, singurul în care vor da vamă. Aici Domnul alege ce-i place lui. Încolo, negustori sunt liberi a trece spre Severin și Porțile-de-fier, spre Brăila, spre munte, „și nicăiri să nu plătească vamă, nici într'un târg și nici într'o scală", nici unde vama a fost „vândută", dată în arendă, de Domnie, —, ci *taxele se vor trece în socoteala lui Vodă*. Se știe că lână și piper, pești de Brăila, ceară (și de Brașov) se aduceau mai ales de aici.

În Moldova, o vamă de hotar se plătește la Cernăuți — pe car nemțesc ori car armenesc, sau pe capete de vită —, la Cetatea-Albă ori la Tighinea,—după cum se iea un drum ori altul, — pentru Tatari; la Bacău și Bârlad pentru Munteni; la Baia și Moldovița pentru Bistrițeni; la Bacău și Trotuș pentru Brașoveni; la Hotin pentru Podolia.

Altă vamă, „mare" *(glowni)*, se răspunde la Suceava, unde se „descarcă postavurile" și se vând neapărat, dacă sunt pentru țară (3 groși la grivnă, — vamă pe valoare, tricesimă[2]. Și mărfurile menite exportului dau în aceiași proporție; chiar și la exportul vitelor se plătește, oricum, la Suceava. La ieșirea mărfurilor către Tatari se răspund însă aici tot vămi pe greutate (1 rublă la 12 cântare), *nu-*

[1] *Archiva istorică*, I, pp. 3-4. Soli ai lui Mircea se află la Liov și în 1408 și în 1409 (Czolowski, *l. c.*, pp. 78 și 83). — Actul lui Alexandru, la Hasdeu, *Archiva istorică*, I, p. 130 și urm.

[2] Cf. Nistor, *l. c.*, pp. 246-7. D. Nistor arată că groșii moldoveni nu erau groși întregi, ci jumătăți.

mai pentru că ele nu erau desfăcute. La exportul de mărfuri indigene se face plata pe valoare. Peștii din Muntenia dau însă pe grivnă 1 groș și jumătate, tricesima, pentru că sunt marfă neîmpachetată. Numai ceara munteană și brașoveană plătește pe greutate la Suceava, groșul de fiecare piatră. Există și un drept de *deposit* („sklad"), pentru caii de export.

Vămile locale se află la Iași, Siretiu, Cernăuți, Dorohoiu, Roman și Neamț. Se însemnă tariful pentru cumpărătură (de vite), în care cas această vamă a pieții scutește, dovedindu-se cu cărțulie, orice plată la Suceava.

Mai sunt apoi, am spus, vama de vad și de strajă, pe car Cernăuții au și vamă de oraș și vamă de vad.

E de observat, pe lângă deosebirea firească a vămii pevite, care nu s'au cântărit nicăieri și se pot prețui mai cu greu, că unele produse plătesc pe valoare, altele pe greutate. Se înțelege lesne de ce. Marfa care *intră* de transit prin țară — cum e a Muntenilor, a Ardelenilor —, nu și acea care *iese* într'acolo [1], marfa care *nu se desface* într'un anume loc pe care-l străbate, dă numai pe greutate: la Siretiu se plătește, pe valoare, tot tricesimă, măcar în ce privește unele lucruri, pentru că era un târg obișnuit de desfacere pentru mărunțișuri [2].

Mărfurile ce se aduc sunt postavuri, pălării, nădragi, coarde de arc, săbii. Doamna lui Alexandru primia în dar „pentru a suplini lipsuri ale negustorilor lioveni", la 1419, *postav de Anglia* —, care era pe acest timp o noutate în locurile noastre [3], cum primia și Domnul, iar doi din negociatori, căciuli *(mitre)* roșii de *scarlatto, Scharlach* [4].

Se exportă în schimb mărfuri tătărești, în *tovarele* (ung.: tár), „poverile" lor: mătasa, piperul, camha, tebenca (tot mătăsărie), tămâia („temianul"), vinul grecesc dulce

[1] La Bacău de ex. marfa ce trece în Muntenia plătește însă pe grivnă, nu pe cântar.

[2] V. observațiile d-lui Nistor, *l. s.*

[3] *Studii și documente,* XXIII, pp. 291-2. Se dau și scrumbii.

[4] Czolowski, *l. c.,* pp. 25, 34, 68.

(„cvas" în rusește). Marfa tătărească plătește la Suceava 3 groși de grivnă, în alte locuri 2 groși, fără a prejudeca asupra celei de la Suceava, care, oricum, trebuie răspunsă.

Apoi vite, care dau la Suceava câte un groș, și tot atâta pentru 10 porci ori 10 oi, ori 100 de veverițe, cai, 6 groși, vulpi, la 100, 10 groși, piei nelucrate de oaie, la 100, 4 groși, de miel, la 100, 2 groși, deb ou, la 100, 15 groși. Când se trece la Tatari, vama vitelor și oilor e foarte deosebită, mult mai mare pentru vite, ceva mai mică pentru oi.

Monopolul atinge, nu numai jderii — luați și din Ungaria — și caii moldovenești cei buni (se pot vinde până la valoarea de 3 grivne și cei ungurești), dar și argintul, ba chiar ceara. Argintul „topit", „ars" din Ungaria *(lingots)* e supus preempțiunii domnești.

În sfârșit dreptul de *fondaco* se recunoaște Liovenilor, la Suceava, dar fără cârciumă, berărie, fabrică de mied, măcelărie și pielărie.

A presidat o ideie la alcătuirea acestui privilegiu. Liovul adusese un singur element: vama principală pentru orașul de căpetenie, dreptul pentru Domnul țerii de a impune vânzarea acolo ori de a o îngreuia, făcând din Suceveni prin urmare negustorii exclusivi sau principali, ca, în Ardeal, Brașovenii și Sibiienii, ca Liovenii și Cracovienii din Polonia galițiană.

Acest element nou apare și la Mircea, care-l introduce în folosul Târgoviștii sale, neavantagiată în vreunul din privilegiile pentru Brașoveni. *Încolo, era însumarea datinelor locale din țară, însumare care se făcuse pe încetul, de la sine, căci negustorii din Liov ceruseră și căpătaseră numai o ușurare a vămii față de trecut.*

Moldova lui Bogdan găsise la Siretiu și Suceava, la Dorohoiu și Hotin, la Bacău, Trotuș și Agiud, la Bârlad și Tecuciu patru regimuri deosebite, în toate privințile, căci erau patru situații politice deosebite: în orașele germane din Nord, în provincia de influență lituano-rusă din Nord-Est, în vechea provincie ungurească din Vest, în teritoriul care fusese tătăresc, cu câteva decenii în urmă chiar, din

Sud-Ost. Vama oraşelor, cu capriciile ei aparente, era o reminiscenţă a unor vremuri de autonomie, nu numai un mijloc de ajutor a desvoltării lor sau de îmbogăţire a Vistieriei şi pe altă cale decât a vămii de căpetenie.

În ce priveşte toată jumătatea răsăriteană a ţerii, în ce priveşte chiar concepţia generală a Domnului şi poate, într'o privinţă, şi a Liovenilor, *teoria vamală e tătărească*. Până târziu s'a păstrat în Crimeia Hanilor datina de a se plăti, nu numai asupra capetelor de vită ori a „poverilor", dar şi *„asupra valorii curente a mărfurilor în locul de vămuire"* [1]. Privilegiul lui Alexandru-cel-Bun spune şi el anume că „preţul postavurilor va fi în Suceava după preţul obişnuit din Liov" [2]. Tot acolo se păstrează principiul de a se tratà deosebit mărfurile venite de la un teritoriu străin şi cele venite de la altul : ale Cazacilor şi Ruşilor plătesc la întrare 5 %, la ieşire 4 %, afară de vin, grâne şi sare; cele din Polonia, din Principate dau 4 % intrare, 3 % ieşire. Musulmanul are un tarif, creştinul altul. Şi acolo exportul grânelor e liber. Pe lângă vama de la Perecop, pe valoare, pentru anume articole, este vama pe greutate : polobocul de vin, carul de sare. În sfârşit, Hanul îşi are o vamă, Calga, Nuredinul, Or-beiul, dregătorii de căpetenie — altele, în oraşe deosebite, Ghiuslevè, Balaclava, Perecop, etc. Şi nu trebuie să se uite că la noi, dacă vama de la Suceava era a Domnului însuşi, cea de la Botoşani a fost mai târziu a Doamnei, cele din Sud, după Alexandru-cel-Bun, în vremea stăpânirii împărţite dintre fii săi Ilie şi Ştefan, a fratelui domnesc şi coregentului, cele de la Bacău, Tazlău ale mănăsttirii Bistriţa, cea de la Moldoviţa a mănăstirii cu acelaşi nume [3] (cum în Ţara Românească mănăstirea Tismanei avea

---

[1] Peysonnel, *Commerce de la Mer Noire*, II, pp. 205-6 : „sur la valeur courante des marchandises sur la place".

[2] *Arch. istorică*, I, p. 131 ; Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile*, p. 249.

[3] Pentru aceasta Nistor, *l. c.* Cf. lucrarea recentă a d-nei Lucia Charewicz, în revista istorică polonă din Liov, *Kwartalnik historyczny*, 1924 şi Jan Ptasnik, *Kultura wloska wiekón srednich w Polsce*, Varşovia 1922, n'am lucrarea aceluiaşi *Italia mercatoria*.

vama Calafatului și „Țarul" bulgăresc Alexandru, pe a Rucărului). Unii termeni: *tarhat* pentru „povară", *tarhan*, „scutit", sunt de origine tătărească, și acest argument se adaugă la celelalte pentru a lămuri originile sistemului vamal moldovenesc. *Depositul* de la Suceava (pentru cai) își are părechea în depositul de la Perecop. Să amintim terminul a *tăngălui* (a însemna vitele) după tătărescul: *tamga*.

Prin acest tratat Alexandru se punea în legătură indirectă cu toată lumea apuseană, mai ales germană, dar și venețiană, căci Venețienii nu lipsiau la Liov încă din 1404[1], iar Tana venețiană, care lâncezia față de Caffa, nu avu relații directe cu Moldova decât după moartea Voevodului[2]. Drumul moldovenesc, odată bine asigurat, înlocui răpede, aproape cu totul, în folosul aproape exclusiv al Lioveniior, cari izbutiră iute să înlăture pe rivaliii din Cracovia[3], vechiul drum tătăresc, între altele pentru că nu mai era de nevoie acum riscul trecerii pe la Tatari ori cheltuiala suplementară a Caffei, căci tot ce era cerut se găsia în deposit la Cetatea-Albă, unde erau și negustori — îi vom cunoaște pe urmă — cari se oferiau au cumpăra pentru export pe sama lor tot ce aduceau Armenii și Nemții din Galiția. De aceia Tighinea rămase un simplu vad, și nu unul din cele mai bogate. Asediul turcesc din 1420, pe uscat și pe Mare, după așezarea lui Radu cel Simplu la Munteni, fu socotit așa de periculos de Poloni și Litvani, încât regele Vladislav înaintă prin Sandomir cu trupe de ajutor. Turcii plecară, dar un mare dregător lituan, un prieten al lui Alexandru, Voevodul Podoliei, Ghedigold, care aduse în Moldova pe soția polonă a moștenitorului, Ilie, veni cu 12.000 de oameni și 4.000 de care cu lemne și cu piatră pentru a face, cu cea mai mare grabă[4], în timp de numai o lună, un castel

[1] *Studii și documente*, XXIII, p. 293.

[2] V. mai departe.

[3] Nistor, *Handelsbeziehungen*, *l. c.*

[4] Aceasta înseamnă: *par force*. Descrierea lui Guillebert de Lannoy și în Hasdeu, *Arhc. istorică*, I, pp. 129-30. Pentru ediții, v. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 83.

nou pe lângă cel moștenit de la Genovesi. Chilia fiind și ea moldovenească, *între 1408*, când încă Sigismund voia s'o întărească pentru a fi basa unei expediții cruciate îndreptate spre Galipoli[1], *și 1412* se putea lua de acolo morunul tot așa de bine ca de la Brăila, și, cetatea fiind, cum spune lămurit Schiltberger, care a și trecut pe acolo, la gura chiar a Dunării[3], se putea trece în Marea cea Mare", fiind legătură directă cu Constantinopolul. Nu lipsiau nici schimburile de marfă cu aceasta, căci de sigur pe aici veniră la 1410 oameni din Caffa ca să cumpere în „Valahia" „trei clopote pentru turnurile cetății[4]".

Călătorii începură să favorizeze această cale, care ducea prin posesiunile *unui singur domn*. Pelerinii ruși apăruseră, ca să nu dea ochii cu Latinii din Caffa, încă din 1416, când călugărul Epifanie trece pe la „Belagrod". Peste câțiva ani diaconul Zosima plătește vama la „Mitrevu Căminu", ceia ce înseamnă „vama Stâncii", care trebuie așezată la Otac (rusește, azi : Atachi), în față cu Movilăul (Mohilev)[5]. Călătorul frances Guillebert de Lannoy venia în 1421 de la Curtea lui Vitold, care se afla la Cameniţa, de frica înnoirii atacului turcesc contra Cetății-Albe ; el voia să treacă la Turci, deci prin Chilia. Văzu în cetatea de hotar Tatari în turbane cu bărbile „până mai jos de genunchi", ospătându-se de trei ori pe zi, cu „Voevodul" lor în frunte, văzu soli de la *orașele cele mari de negoț din Rusia răsăriteană, Pscov și Novgorod* — ceia ce arată *legături moldovenești și cu centre ale comerțului Hansei în Est* — și el înșiră darurile lor către Vitold, asemenea, evident, cu mărfurile lor ce străbăteau la noi pe această cale : blăni de jder, mătasă în haine, șube, căciuli de blană („șăpci blănite"), postavuri de lângă, dinți de peste („couraques"), lucruri de aur

[3] Ljubic, *Listine*, V, pp. 136-8. Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 71.

[4] V. mai sus.

[5] Ed. Langmantel, p. 111: „zu ainem Sloss das haist Gily und *doselbst fleust die Thonau inn das Meer*".

[1] *Notes et extraits*, I, p. 20.

[2] V. Iorga. *Basarabia noastră*, p. 13 (călătoria, și în Hasdeu, *Arch. orică*, I, p. 13).

și de argint. Erau aici pisari de latinește, tătărește și rusește (corespondența cu noi se făcea în această din urmă limbă). Erau și călăuzi, cărăuși, atât Ruși cât și Români, cari cunoșteau foarte bine acest drum și erau informați la timp de moartea Sultanului Mohammed, ceia ce zădărnicia planul de a trece, *peste Dunăre*, într'o Impărăție care era atunci, și trebuia să mai rămâie câțiva ani, tulburată, ca și Țara-Românească vasală.

Pentru Guillebert de Lannoy, ca și pentru toți călătorii din acest timp [1], Moldova era încă „Țara-Românească *cea mică*". Pe aici trebui să treacă, pe un drum de „pustietate" (Basarabia de astăzi e, multă vreme, și în documentele moldovenești, „pustiul", *pustina*), până ajunse la reședința lui Alexandru, în „Cozial", care e „*Socîav*", Suceava. Vodă avea și el călăuzi și cărăuși, dar, pentru că, după știința lui, trei pretendenți se luptau pentru moștenirea otomană [2], el nu putea să-i ofere drumețului până la Dunăre, primejdia fiind prea mare. Călătorul se hotărî deci pentru drumul pe uscat la Caffa, căpătând de la Alexandru cal, strajă („conduitte"), călăuzi („guides") și tălmaci de turcește („truchemans"). Se trecu iarăși prin „pustie", cale de patru leghi, până se ajunse la Cetatea-Albă, cu locuitori „genovesi, români și armeni". Despărțindu-se prea mult de escorta lui, Guillebert fu prădat de hoți până la cămașă și legat de un copac, — ceia ce nu se întâmpla, de sigur, negustorilor cari mergeau în caravane. Pârcălabul prinse de alminterea pe făcătorii de rele, cari, aduși cu funia de gât, fură iertați de păgubași, după restituirea ducaților. Călătorul merse *pe uscat* spre Caffa, pe când ai lui luau drumul Mării.

Ce drum părăsise, de nevoie, Guillebert, ni-o arată întâiu mențiunea din 1414 a trecerii prin „Basarabia", deci pe la Chilia, a ducelui Sigismund Koributh, care visitase pe Mircea, încă în viață atunci, și venia acum la Liov [3]. Apoi

[1] V. și *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 81 și urm.
[2] V. *Geschichte des osmanischen Reiches*, I, pp. 377-8.
[3] *Studii și documente*, XXIII, p. 193.

călătoria Impăratului bizantin Ioan al VIII-lea, care se întorcea din Apus spre casă, în Octombre 1424. El veni prin Moldova, unde amintirea visitei sale a hrănit legenda, și a fost luat, în „Megale Blachia"—ceteşte „Moldovlachia"—de triremele bizantine pe care i le trimesese tatăl [1]. Pe la Chilia dar apoi pe la Cetatea-Albă („Weysstadt"), ca să aibă tovărășia unor negustori, se întorcea, tot în 1424, Schiltberger. De aici luă drumul Liovului, și el îl făcu să treacă prin Suceava, și printr'un oraș nu se află încă în privilegiul din 1408 : *Aspasery*, care e *Iasbazar*, *Iașii* [2].

Legăturile Moldovei lui Alexandru-cel-Bun cu Brașovenii nu fură de sigur așa de strânse și deșe ca acelea cu Bistrițenii, dar ele-și au totuși însemnătatea. Se urmau tradițiile de pe vremea Tatarului „Dimitrie" [3], noul Stat românesc păstrând și în această privință sistemul moștenit dela stăpânii mai vechi ai acestor locuri. Privilegiul lui Alexandru însuși s'a pierdut, dar ființa lui o dovedită, ca și cuprinsul, prin întăriri de mai târziu. Brașovenii nu plătiau „vama cea mare" în Moldova și, tot așa, nu se cerea Moldovenilor să răspundă „tricesima" regelui. Acești negustori din Moldova erau destul de numeroși pentru ca, atunci când judele din Brașov încerca să strice obiceiul, oprind mărfurile acelor cari nu voiau să plătească, Domnul să intervie și Voevodul ardelean Stibor să se simtă dator a face aspre mustrări călcătorilor de datină [4].

Încălcarea-și găsește explicația prin acordarea, cu câtva timp înainte, a privilegiului referitor la negoțul cu Muntenii, cari, ei, aveau să plătească în adevăr, pe basa *altor* convenții de reciprocitate, tricesima de la mărfurile de peste Mare, la Brașov chiar, unde se mutase vama Branului, care încăpuse acum în „mânile străine" ale lui Mircea [5].

Dar, bine înțeles, această scutire nu împiedecă pe negus

---

[1] Phrantzes, pp. 118-9; *Notes et extraits*, I, p. 377 nota 1,
[2] P. 111.
[3] Nistor, *Handelsbeziehungen*, p. 139.
[4] Zimmermann-Werner-Müller, III, pp 554-5, no. 1697.
[5] V. mai sus, cap, I.

torii braşoveni de a răspunde anume drepturi la hotarul Moldovei, la Oituz, la Breţc sau Várhegy, cum şi negustorii moldoveni erau îndatoriţi acolo la o plată analogă. Probabil că de atunci încă, pe lângă această plată generală, care e *vigesima*, se plătia şi *tricesima*, pentru vinul, boii şi „altele ca acestea" care se exportau în Moldova [1]. In schimb Moldovenii aveau să răspundă numai patru groşi de *tărhat* (Ungurii au luat de aici cuvântul lor *terh*). Postavul singur şi pânza aveau tarif deosebit, 12 groşi de aceiaşi povară. Aceasta se înţelege pentru acela din Colonia, care era cel mai obişnuit; cât priveşte pe cel din Louvain, el da 18, cel din Buda („Bâtvar", *Budvár*) 8, cel de Silesia 4, — cum se vede din acte mai târziu [2] — deci mult mai puţin decât prin Bistriţa, total biruită. Dacă se făcea însă o cumpărătură în ţară — mai ales de la Lioveni, firește, — se plătiau 2 groşi de *grivnă* sau marcă, după valoare; negoţul cu cotul al postavului era singur reservat oamenilor de ţară; represaliile rămâneau oprite [3].

Braşovenii erau atunci într'un moment de mare înflorire. După o lungă ceartă cu Sibienii şi cu întreaga „Universitate" săsească, li se recunoscuse, într'o adunare solemnă, cu jurământ, dreptul de a desface în tot cuprinsul provinciei, nu numai postavuri de tot felul, cu bucata, şi pânză, barhet (*barhanus*), bumbac fin (*sindon*) sau, cum se zice şi azi în Ardeal, fără sensul special căpătat la noi, „giulgiu", dar şi vin, care nu se prea aducea de dincoace, miere şi ceară, producţii ale Voevodatelor libere [4]. Şi chiar postavurile, giulgiul nu veniau exclusiv din Viena, din Germania, ci în mare măsură şi din ţerile noastre, unde erau aduse, cele d'intâiu din Galiţia, celelalte din regiunile „ultra-

[1] Restituirea vechii stări de lucruri, după cererea Braşovenilor, de Sigismund Báthory, la 1588; Hurmuzaki, XI, p. 709, no. CLXIX.

[2] Bogdan, *Documente moldoveneşti din sec. XV şi XVI în arhivul Braşovului*, Bucureşti 1915 (extras din „Convorbiri literare"), pp. 26, 30.

[3] Bogdan, *Doc. Mold.*, pp. 12, 14. Cf. Stoica Nicolaescu, *Documente slavo-romîne*, Bucureşti 1905, p. 90, no. 37.

[4] Zimmermann-Werner-Müller, III, pp. 470-1, no. 1625; pp. 505-6, no. 1656; pp. 552-3.

marine". În marea întindere a afacerilor lor, vedem pe Braşoveni întrebuinţând şi trecătorile care corespund altor oraşe, expuindu-se astfel să-şi vadă mărfurile confiscate de castelanul de Tălmaciu, pe care-l bănuiau înţeles cu Sibienii [1]. Bistriţenii, în schimb, erau siliţi să ceară, la 1414, un privilegiu de colonisare pe pământurile lor din hotarul Moldovei, „în mare parte prădate şi jăfuite" [2]. Se capătă scutirea formală de dări pentru asemenea locuri rămase pustii, săseşte : *Gerotzel* [3]. La 30 Iulie 1414 se dobândi de la „Chesarul" însuşi, care se afla tocmai în Spira, o întărire a privilegiului lui Stibor cu privire la tariful faţă de Moldoveni, şi li se îngăduia orăşenilor a scoate pe la Rodna şi fier, pe care Lovenii se vede că nu erau obişnuiţi a-l aduce, şi din causa greutăţii transportului [4].

Astfel, pe la Breţc, pe la Trotuş, pe la Bacău, — unde se făcea *scriptura* vitelor, consemnarea de către diac [5], — treceau în impul Domniei lui Alexandru-cel-Bun spre Suceava mărfuri braşovene [6]. Privilegiul lui Alexandru slujia pentru aceste legături ca model, precum în Ţara-Românească era ca model orânduiala lui Mircea. Acest comerţ se împuternici chiar, fără îndoială, prin faptul că, în ultimii ani ai bătrânului Domn moldovenesc, alianţa acestuia cu Svidrigailo, duşmanul regelui Poloniei, şi conflictul armat ce resultă cu acesta, trebuiră să înceteze, ba chiar să întrerupă relaţiile cu Liovul.

Cu toată lupta crâncenă, întreruptă de mai multe ori şi reluată cu şi mai mare furie, dintre fiii şi urmaşii lui Alexandru, Ilie şi Ştefan, viaţa de negoţ a ţerilor noastre nu

---

[1] *Ibid.*, p. 522, no. 1673.
[2] *Ibid.*, pp. 615-6, no. 1743.
[3] *Ibid.*, pp. 617-9, no. 1750.
[4] *Ibid.*, pp. 617-9, no. 1745.
[5] Bogdan, *Doc. Mold.*, p. 14 şi 15, nota 3. „Scriptura" din actul latin al lui Ilie (v. mai departe) trebuie redată cu acelaşi cuvînt în româneşte.
[6] *Ibid.*, p. 13, no. II; Nicolaescu, p. 89.

fu distrusă. Se va vedea în alt capitol mai pe larg, cum cresc legăturile cu orașele italiene și cu Levantul. Să semnalăm deocamdată intenția Veneților de a stabili, la 1435, un consul în Cetatea-Albă, printr'o simplă înțelegere cu „Domnul de acolo“ [1]. Gurile Dunării și ale Nisrului erau moldovenești. La 1438 și 1440 se întăriau, împotriva Tatarilor, cari începuseră a roi asupra Moldovei, zidurile amândoror cetăților, de și n'avem decât numai inscripțiile, relative la această lucrare, de la cea d'intâiu [2]. În tributul făgăduit de Ilie la 1435 rudei sale, regelui Poloniei, nu e vorba numai de cai, de boi, de morun dunărean, pe 200 de care, dar și de porfiră orientală [3].

Deci toți vecinii se grăbiră a-și înoi privilegiile. Cei d'intâiu fură Ardelenii. Dar nu Brașovenii, cari erau mulțămiți cu situația odată dobândită, — datorîi de Suceveni la dânșii se înseamnă la începutul stăpânirii acestui Domn chiar [4], — ci ceilalți negustori sași de peste munți, prin *Bürgermeister*-ul dn Sibiiu, Iacob, întovărășit de jupânii Gaspar și Ioan, cu dreptul de a represinta întreaga „Universitate“, și mai ales cele Șepte Scaune, în oarecare opoziție cu Brașovul. E cereau, pentru a *începe* comerțul, un privilegiu nou, o învoială deosebită. Li se deschisese o *altă* cale de comunicație, prin Agiud — nu prin Trotuș și Bacău —; li se fixă, nu un tarif mixt, de import pe „povară“, de export pe „grivnă“, deci pe valoare, ci *numai* un tarif pe valoare, pe marcă, și anume aceleași pentru mărfurile aduse în Moldova și pentru cele ce erau să se scoată de acolo: tot câte patru groși. Vitele plătesc pe capete: un cal 12 groși, o iapă 6, un bou sau o vacă 2 groși (numai în acest ultim cas se păstrează vechiul tarif bistrițean). Vama târgului pentru ce vor vinde în Moldova va fi de 2 groși; la cumpă-

[1] *Notes et extraits*, I, pp. 573-4, 581. Cf. *Basarabia noastră*, p. 15.

[2] *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 98-9; Bogdan, *Inscripțiile de la Cetatea-Albă*, în „Analele Academiei Romîne“, pe 1908, p. 322 și urm.

[3] *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 96 (după Długosz, la acest an; reprodus de Cromer).

[4] Hurmuzaki, XV, pp. 18-9, no. XXV.

rare, vor da 2 groşi de oaie ori vită, 6 de cal (mai scump pentru cal şi vită decât Lioveni, mai ieftin pentru oi). *Scriptura* de hotar a capetelor de vită rămâne fixată la un singur groş. Argintul şi aurul nu se taxează. *Marfa nevândută nu va plăti nimic* [1].

Privilegiul are poate şi o latură politică. Alexandru-Vodă introdusese în Ţara-Românească, la moartea lui Dan al II-lea, pe ocrotitul său Aldea-Alexandru. Braşovenii în special, urmând ordinele primite, sprijiniau însă pe Vlad Dracul, care dădea şi porunci în ce priveşte oprirea, la un anume moment, a mărfurilor moldoveneşti aflătoare în marea cetate de hotar [2]. Sibienii nu se arată a fi luat parte la asemenea pregătiri, şi ei căutară deci să întrebuinţeze nemeritul prilej spre a înlocui pe rivalii în activitatea lor comercială prin aceste părţi.

Nu se constată prin nimic că acest negoţ peste mână ar fi căpătat vre-o însemnătate, cum nu se constată, iarăşi, că Bistriţa ar fi avut o parte mai mare în schimbul cu Moldova ori prin Moldova. Braşovul acapară şi aici tot terenul lăsat liber de Lioveni şi de Orientali. Avem privilegii şi scrisori de la Ştefan, fiul lui Alexandru şi înlocuitorul prin silă al fratelui său : în ziua de Sf. Gheorghe a anului 1437 el satisfăcea pe trimisul Braşovului, pârgarul Mihail, întărind vechiul privilegiu şi asigurând de represalii şi „în cas de războiu, ferească Dumnezeu". Pentru a se împiedeca astfel de zălogiri, „zăberiri" „zăboare" sau „opriri", îndeplini o misiune la dânsul şi Hannes Armbruster. Se dădeau şi ordine la „boieri, şoltuzi, pârgari, juzi, vătămani şi ţării întregi". Se luară măsuri şi pentru îngăduirea *vânzării cu mărunţişul*. Cumpărarea de vite în Moldova se adevereşte şi printr'o scrisoare domnească [3]. După privilegiul lui Ştefan erau să vie : noul privilegiu al lui Ilie (Dorohoiu, 29

[1] *Ibid.*, pp. 19-20, no. XXVI.
[2] Bogdan, *Rel. cu Braşovul*, pp. 59-60.
[3] Hurmuzaki, XV, p. 20, no. XXVIII.

April 1437), cerut tot de Mihail, al lui Roman (Bacău, 4 August 1447), al lui Petru (Suceava, 11 Septembre 1448),— *pomenind și vama Sucevii* —, al lui Alexăndrel, fiul lui Roman (Vasluiu, 3 August 1449, și Vasiliu, 12 August 1452[1]).

Încă de la 3 Iunie 1443, Ilie făcuse jurămînt Polonilor, încheind astfel ostilitățile deschise de părintele său[2]. Dar el nu apucă să înoiască și privilegiile de negoț ale Lovenilor, căci, încă din toamna aceluiași an, era înlocuit de Ștefan, care păstră singur puterea timp de doi ani întregi, și o împărți apoi cu fratele împăcat, până ce, după alți șapte ani, legăturile fură rupte printr'o lovitură neașteptată și o hâdă crimă.

In stăpânirea lui cea d'intâiu, Ștefan întări, la 18 Mart 1434, fără vre-o schimbare, drepturile negustorilor din Liov, așa cum i se ceruse[3]. Postavuri—și genovese—treceau din nou la noi și, în schimb, negustori din Liov, cumpărau marfa la Galați, poate morun[4]. Petru, fratele lui Ilie și Ștefan, întări, la rândul său, prin 1448, într'un moment când avea și porturile Moldovei-de-jos, care intrară apoi în stăpânirea definitivă a lui Alexandru-cel-Tânăr sau Alexăndrel, actul acordat de părintele său[5].

În același timp cu această reluare activă a legăturilor cu Moldova se dădu o bază nouă și celor cu Țara-Românească,

---

[1] Bogdan, *Doc. Mold.*, p. 12 și urm.; Nicolaescu, Ia datele corespunzătoare; Hurmuzaki, XV, p. 31, no. LI; p. 32, no. LIII; pp. 36-7, no. LXIII.

[2] *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 92.

[3] Kaluzniackl, *Dokumenta mold. i multanskie*, Lemberg, no. 4.

[4] Nistor, *l. c.*, p. 31, după *Akta grodzkie i zemskie* (XII, p. 5; XIV, no. 1340; no. 745). Volumele III și IV din Czolowski, „Pomniki, dziejowe Lwowcz archiwum miasta" au apărut în 1905 și 1921. Găsim acolo, III, pp. 7, 8, 9, 28, 45, 59, 80) în 1414 pe Petru Wirth, pe Abraham, Moldoveni. Căciuli, postavuri și „popelicze" în Moldova. Opreliște de la Ilie-Vodă, IV, p. 27 (v. și pp. 43, 50). Piper de la noi, p. 51. Pașco din Siretiu, p. 68. Armeanul din Suceava, p. 53; v. și pp. 108, 124, 127, 178, 182, 188, 190, 279, 290. Vin de Malvasia oprit de Ilie la Colomeia, p. 111.

[5] *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 100-1.

părăsite poate chiar cu totul de la Mircea încoace, şi mai ales în timpul duşmăniei dintre Alexandru-cel-Bun şi Dan al II-lea şi apoi în cursul turburatei Domnii muntene a lui Aldea-Alexandru. Vlad Dracul, ocrotitul „Ghesarului" Sigismund [1], se impuse la capătul unei îndelungate lupte. În timpul stăpânirii moldovene împărţite, în Septembre 1439, el primia la Argeş pe Cracovienii Martin Chmiel şi Stanislav Divny, aşezaţi în Lemberg, *burghesi* de acolo, şi li acorda un privilegiu curios, care nu e numai pentru Liov şi, bine înţeles, nici în schimb, pentru Cracovia, ci pentru amândouă oraşele împreună şi pentru toată „Ţara-Ruseasca", ba chiar pentru oricine va veni din Moldova —, tot Poloni, căci *legături garantate prin învoieli între cele două ţeri, cu aceleaşi producţii şi aceleaşi nevoi, n'au existat.* Cine va veni dintr'acolo, din Miazănoapte, nu va plăti mai mult decât vama de la Râmnicul-Sărat, de la Cursul-Apei, 2 florini ungureşti de car, iar, încolo, „vama dreptă" a supuşilor Domniei, vama desfacerii prin oraşe deci. La hotarul de spre „Ţara Turcească", nu se va plăti nimic. În ziua de 8 Septembre, actul era pus în scris, aşa cum cerea obiceiul, la Târgovişte).

Dar turburările provocate de lăcomia Scaunului între urmaşii lui Alexandru-cel-Bun păreau că trebuie să aducă, nu numai ruina caselor boiereşti, peirea ostaşilor, prada celor mai multe Ţinuturi—mai ales prin aducerea de ajutători străini nemilostivi —, dar şi pierderea acelor stăpâniri de la Dunăre şi Mare prin care principatul îşi căpătase şi-şi putuse păstra până la 1433 însemnătatea comercială, economică. În scurta sa Domnie, Petru-Vodă „dădu Chilia Ungurilor", adecă atotputernicul Voevod ardelean, patron şi supraveghietor al ţerilor noastre, în acelaş timp când era factorul hotărâtor în Ungaria însăşi, Românul Iancu-Vodă

[1] La 1438 Braşovul fusese încredinţat, cum am mai spus, apărării lui de regele cel nou Albert de Austria; Hurmuzaki, XV, p. 25, no. XXXIX.

[2] După original, în Hasdeu, *Arch. istorică*, I, pp. 84-5.

din Inidoara, Ioan Hunyadi, care trebuia să păzească această cetate, împotriva Turcilor și supt steagul vechilor ei stăpâni, Domnii munteni. Urmașul lui Petru, Bogdan, alt fiu din flori al lui Alexandru-cel-Bun, se îndatoria față de ocrotitorul de peste munți să nu tulbure cu armele această stăpânire [1].

În același timp, ca pe vremea vechiului tratat al lui Sigismund și Vladislav Iagello pentru împărțirea Moldovei, Polonii își reservaseră și ei partea. În luptele lui Bogdan cu Alexăndrel, ei ajutară pe acesta din urmă, dar cu gândul, rostit limpede într'o dietă din Mart 1450, de a se așeza în Cetatea-Albă, unindu-se chiar toată țara cu Statele regelui [2]. În anul căderii Constantinopolului, când oamenii lui Hunyadi erau încă la Chilia, Alexandru-Vodă cel Tânăr stăpânia totuși marele port de la limanul Nistrului, în care călătorii francesi vedeau la 1445 Greci, Armeni și Germani amestecați la câștig cu Moldovenii și trăin supt „jupânii" acestora, (dacă nu e vorba, cum pare probabil, de *panii* pârcălabi) [3].

Oricât ar fi de antipatic prin uciderea trădătoare a fratelui său Bogdan, care avea acum lângă dânsul pe viitorul Ștefan-cel-Mare, Petru cel de-al doilea, zis și Aron, dădu Moldovei liniște pe mai mulți ani, deci o nouă înflorire a prosperității sale. Dovadă și acordarea unor nouă și solemne privilegii de comerț.

În Iunie 1455, la 2 ale lunii, Petru-Vodă înoia Brașovenilor privilegiile de la Alexandru, Ilie, Ștefan și cel d'intâiu Petru, fără a scoate sau adăuga ceva [4]. Relațiile dintre Moldoveni și Brașoveni ajunseră a fi așa de strânse, încât cutare croitor din Roman îș trimetea fiul la Brașov ca să învețe „*bărbieria*", *adecă medicina*" [5]. Negustorii brașoveni

---

[1] *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 102-3.
[2] *Ibid.*, pp. 103-4.
[3] Wavrin, ed. citată, p. 95.
[4] Bogdan, *Doc. Mold.*, pp. 34-5.
[5] Hurmuzaki, XV, p. 22, no. XXXIII.

mergeau pentru „cinli“ în Bârlad [1]. Cunoaştem şi legăturile lor cu Vasluiul, ai cărui şoltuz şi pârgari schimbau păreri cu judeţul braşovean în privinţa unor judecăţi [2]. De oare ce însă Petru Aron poftia, la 12 August 1456, pe Braşoveni să-i vie în ţară, se pare că privilegiul nu-şi produsese efectul într'o vreme când războaiele lăuntrice de la noi aduceau, nu numai prada, dar şi schingiuirea negustorilor străini [3].

✗ În 1456, anul supunerii Moldovei la tributul faţă de Turci [4], Petru chema întâiu, la 15 Ianuar, din Suceava, pe „prietenii săi, toţi negustorii din Liov şi din toată ţara domnului nostru“ — căruia de curând îi făcuse omagiu — „Măriei Sale Craiului şi la toţi oamenii buni“, acordându-li un salvconduct, un *gleit (Geleit)*, o carte de trecere sigură prin ţara sa, atâta timp tulburată de războaie ; li se va cere numai „vama cea dreaptă“. E gata a le da cărţi asemenea cu cele ce aveau de la fraţii săi răposaţi, Ştefan şi Petru, şi „după obiceiul acela“ [5]. El nu mai avea acum Pocuţia, care se pierduse îndată după moartea lui Alexandru, aşa încât cei din urmă dregători ai Moldovei stăteau la Hotin şi la Cernăuţi, iar Sniatinul, Colomeia, Carapciul şi Buciaciul (Buczacz) şi le cerea, în schimbul concesiilor sale, ca adăpost pentru el şi ai săi, la o vreme de nenorocire, de la Muzilo de Buczacz, starostele cetăţilor pocuţiene, şi de la starostele Podoliei [6]. Să nu se uite însă garantarea comerţului cu ţerile Sultanului printr'un privilegiu care urmă actul de închinare [7].

Acestea erau legăturile lui Petru Aron, când el dădu „privilegiul cel mare“ din 29 Iunie 1456, pe care nu-l ceruseră Lovenii intimidaţi, pe lângă starea de anarhie a Moldovei,

---

[1] Bogdan, *Doc. Mold.*, p. 60.
[2] *Ibid.*, p. 61, no. XXIX.
[3] Hurmuzaki, XV, p. 44, no. LXXVIII.
[4] V. privilegiul Perei, în „Analele Academiei Române“ pe 1914, pp. 80-2.
[5] Hurmuzaki, II [2], p. 672, no. DXV.
[6] *Ibid.*, pp. 673-5, no. DXVI.
[7] V. *Revista istorică*, 1924, p. 105 (9 Iunie 1456).

de noua cucerire turcească a Bizanţului, de întinderea Osmanlâilor în Marea Neagră, ameninţătoare, cum ştim, pentru Chilia şi Cetatea-Albă [1], de primejdia chiar a Caffei, de atacul lui Mohammed al II-lea asupra Belgradului, care începu în aceiaşi vară [2]. Totuşi, după poftirea lui, ei se înfăţişară, cerând a se micşura vămile, aducându-se înnapoi la starea din vremea lui Alexăndru. Aceasta se şi făcu, înşirându-se toate clausele vechiului privilegiu, dar în altă ordine. Se adăugia doar la „mărunţişuri", care se desfăceau şi vămuiau la Siretiu, pânza lituană şi „pânza nemţească". Se introducea o vamă nouă la Lăpuşna şi se înlocuia pentru acei ce trec, nu spre Cetatea-Albă, ci pe drumul tătăresc, vama Tighinei cu a noii aşezări orăşeneşti. Banii pentru strajă se fixau la 12 groşi. Alexăndrel introdusese, după cât se pare, o vamă deosebită a Cetăţii-Albe, pretextând că ar fi pentru darul ce e dator a face fiului Hanului; de aceia se spune acum, apriat: „Iar acea vamă tătărească, ce era pusă la Cetatea-Albă, iar eu acea vamă o iert Liovenilor, să nu dea niciun ban, fie şi de la şeizeci de mii (= „întunearec" de pe vremuri, deci: număr fără margeni), ori de ar fi acolo Ţareviciul tătăresc, ori de n'ar fi [3]". Trecerea carălor pe ghiaţă la Cernăuţi rămâne liberă. Ca şi pentru Ardeleni, se specifica acum că monopolul domnesc ori dreptul de preempţiune nu trebuie legat cu nicio silnicie. Mărfurile muntene veniau acum, nu numai pe la Bacău şi Bârlad, dar şi pe la Baia chiar, ceia ce înseamnă o relativă întărire a comerţului bistriţean. Cei ce îngrijesc casa negustorilor lioveni la Suceava vor putea să-şi facă berărie, măcelărie, cârciumă, dacă se vor învoi cu oraşul [4].

Pentru a se înţelege şi mai bine acest act, trebuie să ne gândim că Petru Aron, care-şi potrivise bune legături cu toţi vecinii — *solia la Sultan e din aceiaşi lună a lui*

[1] *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 112-5.
[2] Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, II, p. 74 şi urm.
[3] Hurmuzaki, *l. c.* pp. 678-9.
[4] *Ibid.*, pp. 679-80.

Iunie, — ajunsese de curând, — încă din 1455 — *Domn al Cetății-Albe, prin moartea lui Alexăndrel* [1] și că Hunyadi, care schimbă în acest timp pe Domnul Țerii-Românești, Vladislav, așezând în locu-i pe Țepeș (April), *îi îngăduise legătura cu Chilia,* căci se dă voie Lovenilor a merge pentru pește, nu numai la Brăila, ca în privilegiul lui Alexandru-cel-Bun, ci și la acestălalt oraș „băsărăbesc", Chilia, garnisonat de Unguri. În sfârșit, cum vom vedea și mai departe, *încă din 1455 pescari moldoveni luau prin surprindere, de la niște dinaști genovesi, Lerici* [2], *la gura Niprului, din care unii oameni voiau să facă poate o nouă Cetatea-Albă.*

Negoțul și începu fără zăbavă. În zădar căutară să-l împiedece, în toamnă, anume persoane care se vede că aveau încă gâlcevi cu Moldova ori se îngrijau mai mult de câștigul lor, schimbând deci calea obișnuită. Regele însuși, — căruia i se făcuse jurământ în chiar ziua de Sâmpietru, îndatorindu-se Vodă a da 300 de boi într'o eventuală campanie contra Cavalerilor Teutoni [3], — interveni ca să deschidă calea către Ținuturile vecinului său [4].

Peste câteva luni, Ștefan-cel-Mare, răsbunând asupra unchiului criminal moartea tatălui său și câștigându-și Domnia cu sabia, moștenia de la urgisitul înnaintaș o situație politică și mai ales comercială care se poate zice priincioasă.

Avem scrisoarea prin care, încă din toamna anului 1457, el chiamă, la rândul său, pe Brașoveni în țara lui, acum liniștită. E un răvaș latinesc, nespus de rău alcătuit, prin care el se arată gata a da și un act solemn, după vechea datină, pentru asigurarea drepturilor. „Dacă va sta cineva însă împotriva dumniilorvoastre, să i se taie capul [5]".

Propunerea fu primită, firește, cu plăcere. La 31 Mart

---

[1] V. mai sus, p. 99, nota 1. Actul turcesc e pentru această cetate.

[2] Un Lerici e și pe coasta Speziei, lângă Genova. V. Formentini și Valenti, *La Spezia e la sua provincia,* Spezia, 1924.

[3] Hurmuzaki, II [2], pp. 64-7, no. LII.

[4] *Ibid.* pp. 63-4, no, LI.

[5] *Ibid.* XV, p. 48, no. LXXXIII.

1459 privilegiul se și punea în scris, și el nu cuprindea nimic în afară de fondul și chiar forma actului din 1453 [1].

Și acum se opriau cu asprime represaliile, ceia ce nu împiedeca pe Vasluieni, câteva luni numai după aceasta, să oprească lucruri de-ale unui om din Prejmer [2]. Fii de Nemți din Suceava — unde până târziu se vorbi și se scrise nemțește — își făceau ucenicia de meșteri, pielari, de pildă, la Bistrița [3]. Relațiile acestea așa de strânse fură întrerupte de adăpostirea fugarului Petru Aron, ieșit din Polonia, în acest Ținut și de marea expediție nenorocită a regelui Ungariei, Matiaș Corvinul, în Moldova, cu toate urmările ei. Zile mai bune veniră numai după câțiva ani.

Dar nimic nu tulbură legăturile restabilite de Ștefan cu Polonia în 1459, după cele d'întâiu ciocniri cu ocrotitorii înaintașului său izgonit. Când acesta fu jertfit prin tratatul de la Overchelăuți, se deschise iarăși drumul de negot pentru negustorii poloni și lituani, acordându-se reciprocitatea Moldovenilor [4]. Privilegiul veni în anul următor, la 3 Iulie 1460 [5]. Trecând peste actul, mai recent, al usurpatorului, noul Domn se punea în legătură cu acela al unchiului său Ștefan, fiu al lui Alexandru. Dar, întărind prescripțiile de căpetenie ale *ultimului* document, el îl și schimba foarte mult, adăugindu-l și definind lucrurile mai de aproape.

Marfa de mărunțișuri din Siretiu cuprinde acum pânza de Lituania și cea de Krosno (?) *(crosenscoe)*, pânza suptire, barchetul, postav pecetluit *(pociati)*, lucruri de plumb, talere de metal, brâie simple și cu nasturi de metal, unelte de fier și arme de tot soiul. Chilia figurează ca un loc de export deosebit de „Basarabii" munteni ca și de Unguri, și

---

[1] Bogdan, *Doc. Motd.*, pp. 36-8.

[2] Plângerea Brașovenilor din 27 Maiu 1460; Hurmuzaki, XV, p. 55, no. XCV.

[3] *Ibid.*, p. 77, no. CXXXIV. Cf. și n-le CXXXV, CXXXVI, pe p. 78.

[4] *Ibid.*, II [2], pp. 126-7, no. CVI. Cf. Nistor, *l. c.*, p. 33 nota 1.

[5] Hurmuzaki, II [2], p. 686 și urm.

pentru întâia oară se adaugă și Turcii, — deci se deschide pe la Isaccea sau Obluciţa drumul Dobrogii, care ducea în Împărăţia cea nouă a Sultanului. *Desvoltarea oraşelor adusese, pentru acest export spre Sud și Vest, vămi interioare nouă,* în care se plătiau 2 zloţi (de argint) de car, și anume: la Roman, *Agiud, Putna,* — până unde, după luptele pentru Aldea, mergea graniţa încă din 1445 [1], — Vasluiu, Bârlad și *Tecuciu,* afară de vechiul Bacău, care se întâlneşte de la început, ca „graniţă", la 1408. La întorsul cu mărfuri de la Munteni *sau Turci* se plăteşte, nu numai la Bacău, dar și la Roman, și acuma plata e pe car, în *monedă turcească,* doi zloţi turceşti [2]. Romanul îşi are partea și din marfa ce trece la Braşov ; la Trotuş se cer iarăşi cei doi zloţi de car.

Pe basa acestui nou privilegiu călătoriră Lioveniĭ prin Moldova în anii următori, aducând lui Vodă spori (pinteni), pălării de vară, postavuri de Bruges, de Florenţa, cupe, scrumbii, vin de Malvasia, cai scumpi [3]. Cetatea-Albă era întrebuinţată de ei și pentru a merge apoi pe apă la Caffa [4].

Interveni însă năvălirea lui Mohammed al II-lea în Ţara-Românească împotriva lui Vlad Ţepeş, luptele lui Ştefan pentru cucerirea Chiliei, presenţa flotei turceşti în Marea Neagră. Această stare de lucruri o întrebuinţară negustorii din Cameniţa, cari începuseră a cumpăra ceară și „specii", pentru a cere fără folos să li se îngăduie a ocoli Liovul și a lua o cale nouă, pe la Luck și Oleczko (1462) [5]. La reclamaţii presintate în 1463 de Lioveni, Ştefan declară în sfârşit printr'un nou act că e gata să se ţie de îndatoririle

---

[1] Melchisedec, *Notiţe istorice și arheologice,* p. 98 și urm. Cf. presenţa Vornicului Moldovei la Putna în 1431, în Hurmuzaki, XV, p. 15, no. XX. Cf. Iorga, *Istoria Românilor în chipuri și icoane,* ed. I, II, p. 93. O a doua ediţie, într'un volum, s'a dat la Craiova, la 1921.

[2] „Florenus turcensis" deosebit de „florenus hungaricalis", în Socotelile Liovului; *Studii și documente,* XXIII, p. 289, no. XXIII.

[3] *Ibid.,* XXIII, p. 294 și urm.

[4] Vigna, *Codice diplomatico tauro-ligure,* III, p. 472. Locul a fost semnalat și reprodus de Nistor, *l. c.,* p. 34, nota 4.

[5] Hurmuzaki, II [2], pp. 144-5, no. CXCII.

luate cu trei ani înainte[1]. Luarea Chiliei prin surprindere în 1465 îl făcu, de alminterea, deplin domn pe gurile Dunării, ale Nistrului, dacă nu și ale Niprului, unde Lerici va fi fost evacuată. Încercarea făcută de Poloni, încă din 1415, pentru a-și putea exporta grâul cerut de Constantinopolitani, de a preface într'un mare port localitatea tătărească zisă Cociubeiu[2] pe locul căreia a răsărit apoi Odesa, nu izbutise. De sigur prin Moldova lui Ștefan era să se facă acel contact de-a dreptul cu cetatea puternică a Genovesilor Caffa, pe care regele-l îngăduie la 1466[3]. Când însă, la atacul turcesc din 1475, Ștefan birui în Ianuar, cetățile lui se păstrară în Iulie, iar Caffa căzu, intrând pentru veacuri în stăpânirea Turcilor, *Domnul din Suceava se făcu pentru Poloni singurul stăpân al negoțului bizantin, ajungând astfel, cu neatârnarea și puterea lui, nesfârșit de prețios pentru averea și înaintarea Poloniei.* O mare parte din silințile, târzii și prea slabe, ce e dreptul, pe care le cheltui regatul până în 1484, când Chilia și Cetatea-Albă fură cucerite de Sultanul Baiezid, pentru apărarea Moldovei, se lămuresc prin aceasta.

Un timp, de pe urma campaniei isprăvite prin înfrângerea hotărîtoare de la Baia, relațiile politice de tot rele cu Ungaria împiedecară negoțul ardelean. De alminterea Brașovenii nu ajutaseră numai expediția contra Moldovei, ci dăduseră contingentul lor militar, care sângeră până la sfârșit, în luptă, — pentru care și fură îndată răsplătiți prin scutirea de noua vigesimă[4]. Pe la ei se trimise în Secuime, în cursul aceluiași an 1468, o scrisoare a boierilor moldoveni trădători față de Ștefan[5]. Prin părțile ardelene „hoții moldoveni" prădau și în 1469[6]. Că Brașovenii încercară însă a-și face din nou pacea cu cel mai puternic dintre

---

[1] *Ibid.*, pp. 699-700, no. XXXIV.
[2] Dlugosz, I, col. 367.
[3] Hurmuzaki, XV, p. 171.
[4] *Ibid.*, p. 65, no. CXIV.
[5] *Ibid.*, p. 67, no. CXVII și nota respectivă.
[6] *Ibid.*, p. 71, no. CXXIV.

Domnii români, aceasta se înțelege de la sine, cum se înțelege și aceia că ei nu întâmpinară piedeci prea mari din partea acestuia. Sibienii, cari, deci, aveau și ei legăturile lor cu Moldova, dăduseră drumul negustorilor români pe cari Guvernul ardelean îi oprise la 1468, cu mărfurile lor, din ordinul regelui însuși [1]. Din 1469 avem o scrisoare a lui Ștefan către Sfat, dar ea privește un act de represalii exercitat de Domn [2]. Iar, la 1470, Radu-cel-Frumos, Domnul muntean, se plângea Brașovenilor că ei favorisează pe dușmanul său moldovean cu dare de vești și export de arme". Era și un lucru firesc : *doar, în ziua de 27 Februar 1470, Ștefan „prădase și dărâmase Brăila"* [3], *ceia ce nu era numai un act politic, ci și unul economic, căutându-se a se strânge în Moldova tot comerțul Levantului.*

Brăilenii nu uitară niciodată, cum nu uitară nici Râmnicenii, nici Buzoienii, prădați și ei, cu prilejul luptei de la hotar (Râmnicul-Sărat, Cursul-Apei) din 1481, aceste pagube din partea lui Ștefan și, în acest an 1481, ei răspunseră cu batjocuri grosolane la poftirea Moldoveanului de a primi ca Domn din mâna lui pe Mircea-Vodă, fiu al lui Vlad Dracul și al Călțunei din Brăila, pe care, ca Mircea Comisul, îl primise la 1471 [4].

Urmă, tot în 1471, solia formală a diacului moldovenesc Grigore la regele Matiaș [5]. În August, acesta era la Gilău, după ce vorbise cu cămărașul ocnelor regale din Ardeal, și în ziua de 20 Ianuar 1473 regele acorda Moldovenilor din nou voie întreagă și largă de a face orice negoț în provinciile sale [6].

---

[1] *Columna lui Traian*, 1874, n-i 1 ; Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, pp. 308-9, no. CXXXVII.

[2] Hurmuzaki, XV, pp. 75-6, no. CXXXI.

[3] Bogdan, *Cronice inedite*, p. 38.

[4] Bogdan, *Relațiile*, pp. 178, 283-5. Brăila se întoarse apoi supt stăpânirea munteană. La 1401, Turcii se adunau lângă oraș (la Măcin) ; Hurmuzaki, XV, pp. 131-2, no. CCXXXVIII. O scrisoare a lui Vlad Călugărul (Bogdan, *l. c.*, p. 215) pomenește presența lui Mezet-Pașa în acele părți.

[5] Hurmuzaki, XV, p. 77, no. CXXXIII.

[6] *Ibid.*, p. 80, no. CXXXVIII.

Dar încă din 3 Ianuar 1472 Ștefan însuși dăduse permisiune, solemn, Brașovenilor „să vie și să treacă la Domnia Mea și în țara Domniei Mele slobozi și în bună voie, cu toate mărfurile lor și cu tot avutul lor, mult-puțin cât îl vor avea", fără a fi supărați cu monopolul Domniei ori cu opreliști [1]. Sucevenii, locuitorii din Baia reluară deci vechile lor trimeteri de vite la Bistrița [2], iar Brașovenii cutreierâ ca mai înnainte cu marfă măruntă târgurile și satele Moldovei, mergând până la Chilia cea bogată în moruni; în 1483 și negustori din Sighișoara umblau după acest articol de comerț [3]. Pentru uleiu și postav însă se trimiteau de Domnie oameni anume la Brașov [4].

Luptele cu Turcii aduseră numai o întrerupere momentană a acestor legături, prielnice amânduror părților. Una din cele mai bogate și sigure descrieri ale biruinții moldovenești de la Podul-Înalt asupra Turcilor e datorită expunerii făcute de „un Român" unui „negustor din Ungaria" german ori sas [5], și scrisoarea acestuia poartă data de Buda, 24 Februar 1475, câteva săptămâni după luptă, la care, cum se știe, luaseră parte și mulți Secui. În același an. de două ori, la 10 Iulie și la 1-iu Novembre, Domnul învingător, care-și scăpase de prmejdia turcească porturile, chema în Moldova curățită de dușmani pe „toți negustorii din sfânta Coroană a Ungariei", chiar și pe vreme de războiu", „fără înșelăciune și fără vicleșug". În a doua scrisoare, căpătată de solii regali, Gașpar de Hatvan și Mihai din Pesta, el asigura în deosebi pe Brașoveni, adăugind că „noi suntem slugile Craiului și ale Sfintei Coroane și prieteni ai voștri și ai Creștinătății întregi" [6].

[1] Bogdan, *Doc. Mold.*, pp. 89-40; *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, pp. 315-6.

[2] Hurmuzaki, XV, p. 78; p. 113, no. CCIII; p. 158, no. CCXXXIX; p. 169, no. CCCXI; p. 203, no. CCCLXVI; p. 226, no. CCCVIII; pp. 290-1, no. DXXX.

[3] *Ibid.*, p. 121, no. CCXIX.

[4] *Ibid.*, p. 118, no. CCXIII.

[5] *Acte și fragmente*, III, p. 92 și urm.

[6] Bogdan, *Doc. Mold.*, pp. 42-3; *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 329 și urm.

Pentru întâia oară deci, acest negoț trecea de marginile orașelor respective pentru a lua caracterul unui schimb general cu Ungaria aliată, suzerană. În adevăr, la 12 Iulie, aceiași trimeși ai lui Matiaș Corvinul încheiau un tratat, care cuprinde și clausa unei depline libertăți de comerț în Moldova ca și în tot regatul vecin [1]. În August, din Buda, regele asigura lui Ștefan adăpostul ardelean din Ciceu, cetatea din prejma Dejului, în vecinătatea Vadului bistrițean, pe Someș, unde se așează un Vlădică al Românilor ardeleni, și la această posesiune, de care erau legate și multe sate, se adause Cetatea-de-Baltă, pe Târnave, în mijlocul provinciei [2]. O însemnătate comercială nu pare să fi avut însă vre-odată această întindere a lui Ștefan în Ardeal [3]. Dar în toate luptele următoare cu Turcii el avu putința de a-și culege știri și de a-și aduce arme de la Brașoveni [4].

Nici Lovenii nu rămâneseră fără pierderi de pe urma erei de războaie cu Turcii și clienții lor care începe pentru Moldova încă din 1470: un act al arhiepiscopului din Liov vorbește la 1472 de peste 30.000 de florini ce s'ar fi luat de la negustori, mai mult germani, din acest oraș, cari sunt aduși apoi a cerși ori a muri pe paturi de spitale [5]. Moldovenii cereau acum mai multe arme și muniții și de la vecinii lor din Nord [6]. În 1478, servitori ai orașului „călăriau în Moldova" cu Domnul [7]; un zidar mergea acolo, în anul următor [8].

---

[1] Lewicki, *Codex epistolaris saeculi XV*, I, I, Cracovia, 189', pp. 219-20, no. 199. Cf. Dlugosz, XIV, p. 632.

[2] Hurmuzaki, II [1], pp. 8-10, no. XI. Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 270-2.

[3] În 1474, încă, regele ajuta întărirea Bistriței tocmai pentru vecinătatea ei cu Moldova; Hurmuzaki, XV, p. 82-3, no. CXLII.— Cetatea-de-Baltă avea bâlciu la Sântă-Mărie; *ibid.*, p. 155, no. CCLXXXIII.

[4] Bogdan, *Doc. Mold.*, pp. 44-8; *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 337 și urm.; Hurmuzaki, XV, p. 105, no. CLXXXVII.

[5] *Akta grodzkie i ziemskie*, IX, p. 108; Nistor, *Handelsbeziehungen*, pp. 38-9.

[6] *Studii și doc.*, XXIII, p. 309, no. LV.

[7] *Ibid.*, p. 312, no. LXVII.

[8] *Ibid.*, no. LXVIII.

Căderea Chiliei și Cetății-Albe, pe care Sultanul Baiezid, apărut cam pe neașteptate, le cuceri, cu ajutorul tătăresc, la 14 Iulie și 4 August 1484, însemna, nu numai o mare lovitură, cu urmări ireparabile, pentru Moldova, nu numai cea mai adâncă durere pentru sufletul lui Ștefan, nu numai o amenințare directă pentru Polonia întreagă și, în deosebi, pentru Camenița, pentru Liov, care-și luară îndată măsurile de apărare, dar încheierea unui capitol din istoria Levantului [1].

De acum înainte comerțul cu Polonia e într'o continuă decădere, căci el mai lâncezește câțiva ani până ce, contându-se că nimeni nu mai poate goni pe Turci din cuceririle lor, regele ceru și căpătă de la Turci, la 1487, pentru a doua oară — după 1464, voia de a face negoț cu aceleași porturi [2]. Din aceste legături cu Baiezid se poate vedea că și supt noua stăpânire negustorii din Caffa veniau în provinciile lui Casimir [3]. La 1489, la 1492, la 1497 apoi, tratatul, care era încheiat și pentru negoț, se întărește la Constantinopol [4].

Războiul lui Ștefan pentru Pocuția începu încă din 1490; urmă expediția de anexare a Moldovei pe care Ioan-Albert, fiul lui Casimir, o încercă în 1497 și care se sfârși cu catastrofa, cunoscută, din codrii Cozminului; în sfârșit Domnul Moldovei se luptă și în ultimii săi ani pentru Pocuția.

În tot acest timp, cu toată asigurarea, dată chiar prin pacea din 1499 [5], că negustorii își pot relua drumurile, comerțul fu adesea ori tulburat, une ori chiar și pe ani întregi întrerupt cu totul. Ștefan fusese cercetat de Lioveni la 1485, când merse, cu inima frântă, la Colomeia, să facă jurământ regelui Poloniei. În 1486 un sol mergea în Moldova să-l caute cu daruri de postav „macheliensis", de Ma-

[1] *Ibid.*, pp. 317-8, no. LXXXVI.

[2] *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 296-7, n-le I-II.

[3] *Ibid.* Pentru încă un Venețian, din Creta, la Cetatea-Albă, v. *Ceva nou despre Cetatea-Albă*, în „Analele Acad. Rom." pe 1925.

[4] *Ibid.*, p. 297, nota 2.

[5] Hurmuzaki, II², p. 403 și urm.; Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 417 și urm.

lines roşu, şi de blană de biber; oamenii lui Ştefan la dieta din Piotrkow primiră cele de nevoie pentru întreţinerea lor. La 1487 „afacerile oraşului" aduc misiunea în Moldova a lui Drzewicki, apoi, în 1490, aceia a lui Szarnowski, castelanul de Szarnow, în 1492 a lui Gheorghe Wayner, cu plângeri, întovărăşite de peşcheşul postavului de Malines, acum obişnuit; în 1494 a aceluiaşi şi a unui senator Ernst [1]. La 1498 Turci aţâţaţi de Domnul Moldovei prădau însă Palatinatul Rusiei şi „cercetau" chiar Liovul [2].

Încă dela 4 Ianuar 1499, înainte de actul solemn al păcii, Ioan-Albert îngăduia negustorilor moldoveni să vie la Liov. Nu ştim bine ce urmări va fi avut această îngăduinţă, căreia Ştefan îi răspunse, fără îndoială, cu alta asămănătoare, dar relaţiile se constată în oarecare măsură până la noua campanie moldovenească pentru Pocuţia. Când o întreprinse, în 1502, Ştefan trimese din Colomeia pe omul său Ilie Steclă pentru a spune Liovenilor că „el nu vrea să aibă niciun războiu cu regele", ci „şi-a luat numai ţara bunicului său, care i se răpise înainte de aceasta cu puterea [3]. Dar orăşenii aveau să se gândească şi la socotinţa, întru toate deosebită, a suveranului lor, şi astfel vameşii cei noi ai lui Ştefan de la Nijniov pe Nistru rămaseră fără niciun câştig din partea lor [4]. Numai în Decembre 1503 mai găsim un sol al Liovenilor în Moldova [5], unde peste câteva luni gloria lui Ştefan se stingea.

Ne oprim aici deocamdată pentru a urmări şi relaţiile cu Ardealul până în acest an de mare însemnătate pentru viaţa tuturor Românilor. Şi aceasta cu toate că până la 1538 relaţiile acestea se continuară cu Domnii următori ai Moldovei, şi ei preocupaţi de aceiaşi problemă a Pocuţiei ca şi Ştefan.

---

[1] *Studii şi doc.*, XXIII, p. 318 şi urm.
[2] *Ibid.*, p. 326, no. CXIII.
[3] *Ibid.*, p. 328, no. CXIX.
[4] Nistor, *Handelsbeziehungen*, p. 47.
[5] *Studii şi doc.*, XXIII, pp. 229-30, no. CXXIII.

Brașovenii nu păgubiră atâta din luarea cetăților moldovenești de la Mare, fiindcă întregul lor negoț era, cum se vede și din scrisorile pe care le trimețe Ștefan în acest timp, numai o desfacere de „mărfuri mărunte". Și la dânșii Domnul Moldovei se aprovisiona cu arme și, după deschiderea erei de conflicte cu Polonii, numai de la dânșii [1]. Și după moartea lui Ștefan negustori moldoveni se mai abăteau până la Sibiiu [2]; s'ar părea chiar, cum se va vedea și pe urmă, că, în măsura în care scădea amestecul *activ* al Ardelenilor la noi, începea acela al Moldovenilor la dânșii. Bogdan Orbul intervine pentru ca ai săi să nu fie supuși a plăti *tricesima* la Bistrița decât în timpul bâlciului ori la un cas de vânzare înainte ca bâlciul să se fi deschis [3]. La 1516 același Domn stăruia la Brașov ca să nu se iea *vigesima* crescută de la oamenii săi [4]. Până și țărani își mânau vitele spre vânzare la Sașii vecini [5], dar și Maramurășeni unguri veniau în Moldova pentru a cumpăra boi [6]. Și porci se treceau din Baia, la Rodna [7], iar Sucevenii aduceau pe la 1530 pește sărat [8]. Aur din minele domnești se strecura pe furiș la Bistrița [9], care căpăta la 19 Iulie 1523 dreptul de deposit pe care-l avea de mult Brașovul și Sibiiul [10]. Meșteri de postav, ca „Ioan" din Suceava, pomenit în 1528, se găsiau acum și prin orașele noastre [11]. Meșteri-zidari însă tot se mai aduceau din acele părți, și unul din ei, Ioan, a

---

[1] Cf. Hurmuzaki, XV, p. 131, no. CCXXXV; p. 158, no. CCXL.

[2] *Ibid.*, p. 186, no. CCCXXXVI.

[3] *Ibid.*, pp. 185-6, no. CCCXXXVII.

[4] *Ibid.*, p. 231, no. CCCCXIX.

[5] *Ibid.*, p. 204, no. CCCLXVIII.

[6] *Ibid.*, pp. 258-9, no. CCCCLXXII.

[7] *Ibid.*, p. 293, no. DXXXV.

[8] *Ibid.*, p. 294, no. DXXXVIII. Cf. *ibid.*, p. 301, no. DLII.

[9] *Ibid.*, pp. 230-1, no. CCCCXVIII. Se spăla aur și de oamenii Sașilor la hotarul nostru; *ibid.*, p. 232, no. CCCCXXI. Plan de redeschidere a minelor Rodnei, *ibid.*, pp. 247-8, no. CCCCXLVI; pp. 250-1, no. CCCCLIV; p. 259, no. CCCCLXXIII.

[10] *Ibid.*, pp. 269-70, no. CCCCXII.

[11] *Ibid.*, p. 305, no. DLVIII.

făcut să se vorbească de dânsul foarte mult în cursul Domniei lui Petru Rareș.

Cu toate că luptele acestui Domn în Ardeal, după catastrofa, în 1526, a vechii Ungarii regale unitare, trebuiră să facă adesea cu neputință pașnicele și sigurele legături de comerț, — el fu stăpân al Bistriței prin cesiune formală din partea unuia dintre pretendenții la moștenire și era cât pe-aci să ieie, după un serios asediu, Brașovul—, schimbul cu provincia de la Apusul Moldovei a fost adesea mult mai vioiu decât acela cu Polonia, împotriva căreia Bogdan Orbul, fiul lui Ștefan-cel-Mare, răspins ca pretendent la mâna unei surori a regelui Alexandru, purtă un înverșunat război și dela care Rareș însuși, în două războaie, se strădui a smulge moștenirea pocuțiană, pierdută îndată după 1504, a părintelui său. La 21 Octombre 1529, în mijlocul campaniei contra Brașovului, Petru îngădui Ardelenilor negoțul liber în țara sa [2].

Pe Bogdan Liovenii îl sprijiniră la 1505 în negocierile lui cu Sigismund [3], și în Octombre al aceluiași an mergeau la Curtea domnului Gheorghe Wagner, Ioan Koszner, care avea afaceri cu Sucevenii, și notariul Liovului, Mihail, „pentru întărirea privilegiilor de Vodă", pe care-l intitulau, ca și pe marele său tată, numai „Palatin" : iarăși se desfăceau înaintea unui stăpânitor moldovenesc viguri de postav roș și brun de Malines [4]. La 1507 însă începea războiul, întrerupt numai cât timp Bogdan atacă pe vecinul său muntean, Radu-cel-Mare. La 1509, pentru întâiași dată un Voevod al Moldovei încunjură Liovul, împroșcându-l cu tunurile și dând lupte de călăreți supt zidurile îndoite ale orașului, fără nicio izbândă însă, căci Bogdan pierdu și tu-

[1] V. articolul d-lui Al. Lăpădatu, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", V, p. 83 și urm.

[2] Nistor, *Handelsbeziehungen*, p. 155 și nota 6, după o copie a Academiei Române, pe care n'am mai găsit-o pentru a o cuprinde în vol. XV din Hurmuzaki.

[3] *Studii și documente*, XXIII, p. 330, no. CXXIV.

[4] *Ibid.*

nul cel mare și pe șeful artileriei sale[1]. Chiar după ce pacea din Mart 1510 îngădui reluarea legăturilor[2], — cu dreptul pentru Poloni de a trece în Turcia și în „țara Basarabilor", cu observarea depositelor și vămilor[3], — ele nu putură fi statornice și roditoare, căci de la 1510 la 1513 Moldova fu atacată de Tatari și la 1514 întâlnim o nouă ciocnire cu Muntenii[4]. Numai cei din urmă trei ani din stăpânirea lui Bogdan se strecurară în liniște.

La 1511 regele-l mustră că a adaus cu 6 aspri „vama obișnuită", care avea deci alături o altă basă, ceia ce ne face să regretăm îndoit pierderea privilegiului din 1505[5]. Plângerea se repetă în vara anului 1512, prin același Gheorghe Krupski, pentru că Bogdan mai opria — în anul când aștepta o năvălire a Turcilor și Tatarilor fiului celui mai mare al Sultanului Baiezid, Selim, așezat și însurat în Crimeia — trecerea negustorilor spre Dunărea-de-jos. Ca motiv pentru aceasta credea că el ar putea aduce înainte faptul că nici negustorii lui nu pot merge, din causa dreptului de deposit al Liovenilor, *până în Lituania*, — ceia ce iarăși arăta că *Moldovenii treceau tot mai mult un negoț activ, până 'n locuri destul de îndepărtate*. O afacere de represalii aduse observațiile aspre din cursul aceluiași an. Nici în 1513 nu se încetaseră cu represaliile, ba nici măcar nu se îngăduise trecerea Liovenilor și Caminecenilor — *înaintea* marii loviturî tătărești — în Turcia[6].

În 1515, unele reclamații tărăgănindu-se și banii bătuți de Domn fiind păgubitor pentru Lioveni, căpitanul orașului se gândia să oprească negoțul, ceia ce nu se aproba

---

[1] Iorga, *Ist. Armatei*, I, pp. 209-10.

[2] Hurmuzaki, II[2], p. 613 și urm.

[3] *Ibid.*, II[2], p. 617.

[4] *Ibid.*, II[3], pp. 13-4, no. XVI. Probabil însă că, precum a fost în casul lui Ștefăniță, e vorba numai de o socotire a „zlotului moldovenesc", neexistând ca monedă, în mai mulți aspri. Supt Ștefăniță se luau 8 aspri mai mult.

[5] *Ibid.*, p. 67. Se pare că existau și legături de negoț ale Liovenilor cu Muntenia lui Mihnea-Vodă; *ibid.*, p. 69.

[6] *Ibid.*, pp. 73 și urm., 83-4, 90-1, 103-4, 154.

însă de rege [1]. Trebui ca după moartea lui Bogdan (în 1517) să se facă stăruinţi, tot prin Krupski, pe lângă boierii epitropi ai lui Ştefan cel Tânăr, pentru a se căpăta, printr'o înoire generală a păcii, asigurări, care nu folosiră însă prea mult [2]. Actul de înţelegere din 1519 se ocupa şi de uşurarea şi ocrotirea la hotare a comerţului [3]. Această convenţie e interesantă, de altfel, şi prin aceia că statorniceşte bâlciurile anuale de hotar, care se vor ţinea, de Sfânta Treime şi două săptămâni după aceia, la Hotin, şi la Colacin, odată pe teritorul moldovenesc odată, pe cel leşesc — era şi un bâlciu la Braczlaw. Se specifică felul de judecată, cu doi marturi cari vor jura pentru pârât, din cei patru pe cari el îi va înfăţişa. Se dă voie a se urmări hoţii, şi, la recunoaşterea mărfii furate, ei vor fi spânzuraţi. Măsuri precise şi numeroase se iau pentru răspunderea proprietarilor pământului unde se face un furt spre a se înlătura opririle de persoane ori de mărfuri [4]. Ca Domn pe sama sa, Ştefan reproduce apoi către Lioveni, în Septembre 1522, vechea invitare la comerţ a marelui său bunic, şi în Octombre 1523 Liovenii făceau să li se cetească de un diac „privilegiile ruseşti ale Voevozilor Moldovei date negustorilor noştri" [5]. Senatorii mergeau îndată în Moldova pentru căpătarea drepturilor cele-au avut din vechiu, întorcându-se în Novembre 1522 [6]. În acelaşi timp negustorii moldoveni cercetau, nu numai provinciile Poloniei, ci şi ale Lituaniei [7], şi Ştefan se ruga de rege să se îngăduie a căuta, prin mijlocul lor, la Lublin blăni de sobol, de „byelky", de cacom, dinţi de peşte şi postav „stamet", — peşcheşul Sultanului [8]. Din răspunsul regelui

---

[1] *Ibid.*, p. 166.

[2] *Ibid.*, p. 264.

[3] După *Acta Tomiciana* (în Hurmuzaki, II [2] şi II [3]) şi Hasdeu, *Arch. istorică*, I [2], p. 185 şi urm., n-o 276, şi în Nistor, *Handelsbeziehungen*, pp. 52-4.

[4] Hurmuzaki, II [3], p. 700 şi urm.

[5] *Studii şi doc.*, XXIII, p. 333, n-o CXXXIV.

[6] Hurmuzaki, II [3], pp. 706-7, n-o CCCLVII.

[7] *Ibid.*, p. 708 şi urm.

[8] *Ibid.*

se vede că Voevodul ceruse — și căpătase și aceasta — 50 de măji de porumb, pentru acoperirea Mitropoliei din Suceava, care fuseseră refusate lui Bogdan [1].

Năvălirile tătărești nu încetaseră însă supt urmașul lui Bogdan. Dând voie Brașovenilor să vie în Moldova ca să cumpere boi, Ștefăniță însemna cu durere „cât de pustiită și de arsă e această țară de procleții de Turci și de Tatari, ca și de Leși și de Munteni [2]": în adevăr el suferise atacul tătăresc din 1518 și mântuise abia, la 1526, lupta pentru mireasă cu vecinul din Țara-Românească, Radu de la Afumați. Cât privește prădăciunile dela Leși, le cunoaștem: hoți ruși ai graniței, începătorii Cazacilor, așezați în cuiburile de lângă Nistru, Braczlaw, Winnice, Chmielnicz. năvăliau în părțile Sorocei și Orheiului și mânau spre adăposturile lor oile negustorilor turci, cari le țineau pentru păsune, cum vom vedea, pe aceste grase șesuri basarabene cu iarbă înaltă, cu zecile de mii [3]. La o răzbunare pentru aceasta nu se ajunse totuși, nădejdea lui Ștefan față de păgâni fiind mai mult în acest puternic Craiu de peste Nistru. Abusurile căpitanilor de Cernăuți și ale dregătorilor cari socotiau „zlotul moldovenesc" cu 8 aspri mai scump și umblau, împotriva privilegiilor, prin marfa negustorilor, nu se făceau cu știrea și încă mai puțin cu voia Domnului. Iar, dacă, în Ianuar 1525, se luau măsuri pentru asigurarea bâlciului, din causa „zvonurilor suspecte ce se repetă despre Domnul Moldovei" [4], aceasta însemnă numai că se auzia din nou despre vre-un atac turco-tatar împotriva lui Ștefan. În 1526 încă relațiile cu Polonia erau așa de bune, încât Camenicenii încercau, împotriva dreptului de deposit al Liovenilor, să lege o linie de comerț prin orașul lor, între Turcia și Moldova, de o parte, iar de alta, Lituania și Moscovia [5].

[1] *Ibid.*, p. 722. Cf. *ibid.*, pp. 16, 29.

[2] Bogdan, *Doc. Mold.*, p. 49.

[3] Hurmuzaki, II [3], p. 819.

[4] *Studii și doc.*, XXIII, p. 333, no. CXXXVI.

[5] *Ibid.*, n-o CXXXVIII. Nu e sigur că moneta polonă falșă ce se făcea în Moldova (Hurmuzaki, II [3], p. 596, n-o CCCCIII) era în legătură cu oficialitatea.

Relaţiile erau deci bune, şi ele urmară astfel şi supt Petru Rareş, care succedă lui Ştefăniţă, omorît de boieri. Îndatorit faţă de Poloni, el înoi la 1527, odată cu alianţa sa şi în schimbul unui act corespunzător al regelui, clausele asigurătoare ale convenţiei de hotar din 1519 a lui Bogdan, adăugind că e bine pentru a se opri furtişagurile ca vînzarea de mărfuri polone să nu se mai facă la hotar şi să se respecte depositele, căile obişnuite şi vămile [1]. Dar la 1530 începu noul războiu pentru Pocuţia şi legăturile cu Moldova fură hotărît oprite de regele Sigismund, fie şi pe calea lăturalnică a Grecilor „negustori ai Sultanului", de cari ne vom ocupa în alt capitol [2]. Cu toată mijlocirea altor vecini [3], şi mai ales cu toată înfrângerea, la Obertyn, a lui Rareş, care nu se dădu totuşi învins, relaţiile nu mai putură fi reluate, până la căderea lui în 1538, prin expediţia personală a Sultanului înteţit de Poloni.

Se ştie că resultatul de căpetenie al acestei intervenţii fu reunirea Tighinei, devenită acum un Bender păgân (Bender = poartă), cu raiaua cetăţilor de Miazăzi smulse lui Ştefan, cu Bugeacul. De şi n'avem nouă dovezi că negustori poloni treceau pe la acest vad, *închiderea lui, datorită neapărat unor consideraţii economice, fu o nouă şi mare lovitură dată prosperităţii moldoveneşti.* De aici silinţile de a relua din partea boierilor, supt Ştefan Lăcustă, care, între nevoile scurtei şi grelei lui Domnii (fu omorît de boieri în 1540), a fost silit a îndoi vama pentru Poloni [4]; de aici atacul contra raialei pe care-l făcu Alexandru-Vodă Cornea, ales şi sprijinit de ţară anume pentru aceasta ; de aici toate legăturile tainice cu creştinătatea ale lui Petru Rareş, care, împăcat cu Sultanul, se întoarse în Moldova la 1541 pentru a mai ţinea timp de cinci ani Scaunul domnesc.

Totuşi comerţul negustorilor din Liov, din Cameniţa,

---

[1] *Ibid.*, p. 732 şi urm.
[2] V. Nistor, *Handelsbeziehungen*, pp. 57-8.
[3] Hurmuzaki, *Supl.* II [1], p, 48 şi urm.
[4] *Ibid.*, p. 121. Cf. pp. 119, 122-3.

a cării însemnătate creştea tot mai mult [1], nu înceta cu totul, aşa cum se trimeteau acuma, din Polonia, numai spioni [2], ori a Chiliei, unde se cumpăra doar morun de la nazirul pescăriilor împărăteşti. Numai în vremea urmaşilor lui Ştefan-cel-Mare începând de la 1510, întâlnim, regulat, pârcălabi la Soroca [3], puternica cetate de la Nistru zidită totuşi de Ştefan-cel-Mare [4], şi aceşti pârcălabi apar de multe ori, în discutarea afacerilor de graniţă, pe vremea lui Bogdan-Vodă, ca şi, mai ales, supt urmaşii lui [5]. Bogdan căpătase de la regele Sigismund proprietatea morilor de peste Nistru, prin care la vreme de nevoie se putea hrăni garnisoana [6]. Pe la Orheiu, care se ridică încă supt Ştefan [7], pe la Soroca treceau deci carăle cu marfă după anexarea turcească din 1540. Încercarea Turcilor de a se aşeza în Orheiu, ridicând ziduri, nu avu urmare : e pomenită numai în treacăt într'o scrisoare de temeri pentru viitor a ofiţerului polon de la graniţă [8].

Deci, în momentul când Brăila munteană întra în stăpânirea Sultanului, acelaşi stăpânitor adauge la posesiunile sale româneşti Tighinea. Aceleaşi consecinţe se produc de amândouă părţile. Comerţul Moldovei şi al Ţerii-Româneşti se îndreaptă tot mai mult către Răsărit, întră în domeniul levantin supraveghiat şi exploatat de Turci. *Aceasta* e ramura de căpetenie a schimbului de produse din ţerile dunărene ; legăturile ce se mai păstrează, de o parte mai mult cu Ardealul, de alta mai mult cu Polonia nu fac decât să complinească ori, în alte domenii, să suplinească acest mare

---

[1] *Ibid.*, II², p. 184 (an. 154).

[2] *Ibid., Supl.* II [1], p. 125 şi urm.

[3] *Ibid.*, II [2], p. 617 ; *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 187.

[4] Lăpedatu, *Soroca*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" pe anul 1914, p. 85.

[5] Hurmuzaki, II [3], *passim*,

[6] *Ibid.*, p. 699, no. CCCCLV.

[7] *Uricariul*, XVIII, pp. 480-1 ; I. Bogdan, în „Analele Academiei Române", XXX, p. 361 şi urm., actul Răzeniior; Lăpedatu, *l. c.*, p. 85, nota 3

[8] *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 323 ; *Studii si doc.*, XXIII, p. 46, no. XLV

negoț al Răsăritului întins și asupra amânduror țerilor românești.

Trebuie să se caute acum, dacă nu originile, care sunt străvechi și despre care s'a spus înnainte tot cât era de nevoie, dar desvoltarea în veacul al XV-lea și în cei d'intăiu ani ai veacului următor a comerțului levantin, prin Greci, prin Genovesi sau Venețieni și prin Turci, în părțile noastre.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL III.

Comerțul oriental și levantin în țerile noastre până la 1550.

Vechiul comerț răsăritean la Dunăre a fost făcut firește de Greci și alte neamuri ca supuși ai Imperiului bizantin. Dar acest Imperiu părăsise cu totul supt Paleologi tradițiile sale de inițativă economică, transmițându-le negustorilor italieni cari de multă vreme își făcuseră din apele Mediteranei orientale și ale Mării Negre un domeniu special. De și Bizantinii încercaseră a domina în veacul al XIV-lea cu ierarhii lor viața noastră bisericească, de și aveau în Țara-Românească supt Mircea și legături dinastice, de și supt Alexandru-cel-Bun, care înlătură tendința de stăpânire prin Greci a Patriarhatului în Biserica sa, influențe culturale foarte puternice se observă încă și Domnul însuși cu soția sa Maria sunt represintați în costume bizantine, cu inscripții grecești[1], totuși comerțul direct al Constantinopolitanilor, al negustorilor din Salonic, din insule, din Moreia, încă supusă Imperiului, nu se întâlnește la Dunăre. Ceia ce nu înseamnă, bine înțeles, că unele casuri sporadice nu s'ar putea descoperi în acte încă inedite.

Intr'un domeniu avem însă o lămurire, colaterală, ce e dreptul, care dovedește că Bizantinii trebuiau să se îndrepte și ei la țerile dunărene pentru a-și îndeplini nevoi care nu suferiau zăbavă. Am pomenit și mai sus că la 1415 „Împăratul din Constantinopol și Patriarhul" trimeseră la regele

---

[1] V. Iorga, *Patrahirul lui Alexandru-cel-Bun*, în „Analele Academiei Române", XXXV, p. 343 și urm.

polon Vladislav Iagello soli cu scrisori solemne, pecetluite cu plumb, pentru a cere grâu ; cronicarul Dlugosz, care a păstrat faptul, pare să fi văzut chiar aceste scrisori. Regele dădu voie să se facă aprovizionarea prin portul său „Kaczubyeiow", Cociubei sau Hagi-beiu, care era menit să ajungă pe urmă frumoasa și bogata Odesă [1].

Pe atunci Împăratul cel bătrân Manuil, lipsia din Capitala sa, fiind dus în Moreia, unde, nesigur de intențiile noului Sultan, Mohammed I-iu, el făcea să se întărească Istmul de Corint. Rămăsese în locul lui Împăratul cel tânăr, Ioan, de la care vine cererea către Vladislav. Constantinopolul era de sigur strîmtorat în acel moment, și, de oare ce au fost momente, când, în vremea de asediu din partea Turcilor, strâmtorarea era și mai mare, trebuie să credem că grâu se va fi adus și altă dată din Nord, — și nu numai de la Marea Neagră, dar și de la Dunăre, de și n'aș merge așa de departe încât să bănuiesc că aceasta a putut să aibă o influență în crearea ca despot bizantin a lui Dobrotici. Trecerea, mai târziu, a lui Ioan al VIII-lea prin Moldova [2], a putut să aibă ca urmare și vre-o înțelegere comercială. Cum se știe, el s'a întors prin Chilia.

Debarcarea lui Dan al II-lea, plecat din Constantinopol la Cetatea-Albă, cu puțin înainte, arată că drumul la aceasta cetate ca și la cealaltă nu era de loc neobișnuit pentru Bizantini. În sfârșit vestea căderii Constantinopolei fu aflată de Poloni de la Domnul Cetății-Albe, Alexandru-Vodă, care va fi oploșit și pe unii pribegi [3].

Pe Genovesii din Pera i-am găsit în Țara-Românească încă înnainte de anul 1390 ; la aceiași epocă ei stăpâniau încă de mult Chilia, pe care o găsim apoi în mânile lui Mircea, și Caffa era prosperă, domnind cu bogăția și harnica ei mișcare toate țerile mărginașe cu Pontul. Mircea stătea încă în Scaun la 1418, când Împăratul Sigismund

[1] Dlugosz, I, p. 367.
[2] V. și mai sus.
[3] Dlugosz, ed. nouă, XIV, pp. 142-3.

care nu odată avuse planuri asupra Chiliei [1], unde voia să aşeze şi pe Cavalerii Teutoni, însărcină pe fraţii Ioan şi Conrad Fischer să caute o cale între Germania şi Ungaria, de o parte, iar, de alta, între „Chilia, Caffa şi Pera" [2]. Se ştie că un delegat al Chiliei luă parte şi la desbaterile sinodului din Constanţa (1414-8) [3].

Veneţia încercă să tragă şi ea folos din aceste relaţii începute şi desvoltate de statornica ei rivală. Într'un timp când Genova — care trecea, începând cu anul 1391, când se supuse mareşalului Franciei, Boucicaut, de la o suzeranitate străină la alta, — era în atârnarea marchisului de Monferrat, ea primi propunerea „domnului de Cetatea-Albă, care e călugăr" [4], — el ar putea fi Aron, viitorul Petru-Vodă — de a trimete acolo o galeră de comerţ. Hotărîrea e din 19 April 1435; o galeră din flota Romaniei trebuia să cerceteze portul moldovenesc, şi bailul veneţian din Constantinopol fu înştiinţat despre aceasta la 27 din aceiaşi lună. La 15 Mart din anul următor se numi şi un consul de Cetatea-Albă, care nu avu succesori, Francisc Duodo. La 1439 încă se îndrepta într'acoace una din galerele ce se întorseseră la Rodos, dar în ziua de 2 Iulie comerţul fu oprit [5].

[2] *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 71, 76-7.— Pentru Chilia v. şi notiţa lui Sieveking în „Sitzungsberichte der kais. Akademie în Wien, phil.-hist. Klasse", 162, partea a 2-a, p. 5, nota 1; citată întâiu la Nistor, *Handelsbeziehungen*, p. 182, nota 5.

[1] Altmann, *Reichstagsakten*, no. 2957. Locul a fost relevat de Nistor, *Handelsbeziehungen*, p. 80 şi nota 4.

[3] Hurmuzaki, I [2], p. 497, no. CCCCIX.

[4] *V. Ceva nou despre Cetatea-Albă*, în „Analele Academiei Române" pe 1925.

[5] Iorga, *Notes et extraits*, I, pp. 573-4, 573 nota 3, 581; III, pp. 236. 240, 313. Cf. Bogdan, *Inscr. de la Cetatea-Albă*, *l. c.* Privilegiul din 1409 dat de Alexandru-cel-Bun Genovesilor, pe care Hasdeu declara că l-a văzut la Odesa în mânile lui Alexandru de Stourdza, nu-mi pare a fi existat în adevăr: dacă actul ar fi fost de fapt supt ochii lui Hasdeu, acesta n'ar fi lipsit de la datoria de a-l publică. V. *Foaia de istorie română*, p. 50. Cf. Nistor, *l. c.*, pp. 183-4 şi mai ales Ptasnik, *l. c.* Cf. *Revista istorică*, 1924, p. 6. E vorba la d. Ptasnik, p. 52, de un „Petrus Messopero de Ansaldo, haeres Licostomi, consul Francorum" (nu e greşit pusă virgula înainte de „haeres"?). V. şi lucrarea d-nei Charewicz, citată mai sus.

Comerțul, mult mai firesc, al Genovei avea altă soliditate. Dacă întâlnim la Cracovia și Liov încă din 1404 un Venețian, din popor [1], familia Spinola avea pe la 1449 legături cu orașul, ca și membri ai familiilor Lercari și di Oliva, arestați în acest oraș la 1446 pentru împlinirea silnică, la Pera, a unui Liovean, „Zindihac" [2]; și câte un Lomellino apare la Liov ceva mai târziu [3]. Iulian Gibeletto din Caffa juca un rol însemnat încă de la jumătatea veacului al XV-lea, ca și un Centurione, un Accursio, un Iulian de' Valetarii, care ajunse „jupan" la Drohobycz, în Galiția, și vameș la Liov; mai avem pe un Lucchino din Caffa, pe un Iacob de San-Salvatore; tot Genoves trebuie să fie Cristofor, predecesorul lui Iulian la Drohobycz și vameș la Grodek; un Ainolfo Tedaldi, din Florența, se întâlnește apoi în aceste rosturi, pe când dintre Venețieni câștiga pe aici familia Velluti [4]. La 1466, în Ianuar, regele dădu chiar un privilegiu de trecere a Caffesilor prin țerile sale, plătind de fiecare cap de rob un florin la Liov [5].

Putem bănui astfel de oaspeți genovesi în Galiția și înainte de jumătatea veacului al XV-lea, cu atât mai vârtos, cu cât, precum s'a mai spus, din Caffa veniseră, de mult, Armenii, Tatarii și „ Saracinii' Liovului. La Sniatin aflăm în 1403 pe agentul Genovesului Cristofor Frago (Frango, Phrangos, Francul) [6]. Pentru întâia oară se vorbește însă anume de un Genoves în Moldova în 1444, când Angelo Giustiniano se plânge că fratele său Cravcotto a fost despoiat „în Moldova, pe pământul lui Ștefan Voevod", de mărfuri în valoare de 4.500 de galbeni *(ducati)* „cari umblă în acele părți", deci „zloți moldovenești", cari se plătiau în „aspri" și pe cari până acum i-am găsit în acte po-

[1] *Studii și doc.*, XXIII, p. 293, no. I.
[2] *Acte și fragmente*, III, p. 23, nota 1.
[3] *Studii și doc.*, XXIII, p. 300, no. XXVII.
[4] *Ibid.*, pp. 295-9, 301 și urm. Ainulf de Tedaldi, Florentin, avea și vama Liovului la 1466; *ibid.*, p. 298, no. XXI. Cf. și *ibid.*, p. 299, no. XXII.
[5] *Ibid.*, p. 288, no. XIX; Hurmuzaki, II [2], p. 171.
[6] *Akta grodzkie i ziemskie*, XIV, p. 94, no. 745.

lonie de la jumătatea veacului al XV-lea înnainte. În zădar merse Angelo în mai multe rânduri cu „sclavul" lui la Suceava, stând acolo optsprezece luni și cheltuind 88 de „galbeni" ai țerii pentru a cere despăgubiri, precum dovedesc marturii — alți Italieni veniți în Moldova, — Cristofor Guardia di San-Romolo, Francisc de Bergamo și Ioan Rovello, Genoves; el trebui să plece în deșert, pierzând doi cai pe drum. Căpătă deci la Genova dreptul de represalii, putând opri pe orice negustor moldovean spre a-și lua de la dânsul această sumă [1]. Peste câțiva ani apare Preotul Dominic de Riva, care, *în calea de la Suceava la Liov*, e despoiat de un supus al regelui Poloniei, luându-i-se între altele, niște „postavuri de mătasă" [2], pe acest timp Genovesii din Cetatea-Albă aveau și o arganisație locală — căci în 1448, pentru meritele câștigate acolo, ale unui Anton „de Francisc Jula" i se dăruiseră [3] 10.000 de aspri de guvernul Caffei, care hotărăște că se vor scoate din lucrurile ce se trimet în cetatea moldovenească ori se aduc de acolo [3]. La 1449 ei erau în măsură să facă pagube Turcilor, cari-și răzbunau aiurea prin represalii [4].

Deci pe calea dintre Liov, Suceava și, de sigur, Cetatea-Albă [5] treceau înainte de Ștefan-cel-Mare și Genovesi din Caffa, din Pera, din Galiția chiar, unde acești capitaliști luau în arendă importante venituri regale. În schimb, Lioveniĭ nu mergeau numai până la Caffa, de unde, cum am văzut, ajungeau și la Soldaia-Sudac [6], — aici locuia la 1445 Românul Teodorca „de Thelica" (Ghelica ?, Chilia ?), care era intitulat la 1471 „cavalerul Teodorcha de Telicha" [7]. Ei treceau la Brusa, pentru cumpărare de piper, luând cu

---

[1] *Acte și fragmente*, III, p. 16 și urm.

[2] *Ibid.*, pp. 22-3.

[3] *Notes et extraits*, II, pp. 255-6.

[4] *Ibid.*, p. 240.

[5] Pentru toate căile, note amănunțite în Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, Cernăuți 1912.

[6] Vigna, *l. c.*, III, p. 472.

[7] *Ibid.*, I, pp. 371-2; cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 118. Și *ibid.*, p. 137 și nota 2.

dânșii și mărfuri de-ale Romârilor ce se opriau la Cetatea-Albă, cum a fost, în 1449, casul unui Sucevean. În legătură cu un astfel de schimb e procesul din 1452 al lui Petru de Gravaigo, Genoves, contra lui Bogdan-Vodă al Moldovei, pentru represalii: Petru plătise pentru un conațional, și vedem, din ce i se luă de dregătorii Domnului, care erau mărfurile ce se aduceau la noi de acești Italieni ai Levantului: „bumbac, pălării („capelli pilosi"), taftă („teftica"); între marturi, pe lângă doi concetățeni ai pârâșului, este și un Italian așezat în Cetatea-Albă, Hector Mansano [1]. Gravaigo avea de cules aici o datorie de 4.000 de „galbeni de Moncastro", de „zloți de Cetatea-Albă" [2].

În acest comerț levantin *negustorii de țară își aveau deci partea*, care nu era mică. Exista și înainte de Ștefan-cel-Mare în această Moldovă a veacului al XV-lea un avânt către luptă și cucerire, prin afaceri și alături cu afacerile. Astfel la 1455, când paisprezece locuitori din Cetatea-Albă, prinși de Tatari, erau opriți până la prețul de răscumpărare — 3.400 de „zloți de Moncastro", — ori poate și ca sclavi, în cetatea Lerici (Illex), de la gura Niprului, de către frații Senarega: Ambrosiu și alți patru. „Jupanii" de acasă, adecă pârcălabii, împreună cu „bătrânii" ce stăteau în fruntea municipalității, pregătiră, supt masca unei expediții de șaizeci de pescari, un asalt neprevăzut, în tovărășia prinșilor, și izbutiră a se face stăpâni pe Lerici. Faptul că administrația Cetății-Albe primi stăpânirea castelului și luă ca prinși pe doi dintre frați, unul greu rănit, arată, orice ar spune cei păgubiți, că presența la Lerici a celor paisprezece prinși nu era chiar așa de curată: doar Toma, un al treilea frate, încasase o parte din prețul răscumpărării și se afla chiar în Cetatea-Albă, unde fu pus la prinsoare. Afacerea merse până la Domn, la Petru-Vodă, care dădu drumul celui rănit. De altfel stăpânirea la Lerici era reclamată și de Caffa, ca și de Oficiul colonial genoves al Sfântului Gheorghe. 10.000 de galbeni venețieni ar fi fost prădați cu acest

[1] *Acte și fragmente*, III, pp. 27-30.
[2] *Ibid.*, p. 31.

prilej, și Petru-Vodă îngădui să se ia și cu sila la „jupani" suma de 14.000 de „galbeni turcești" *(ducati turchi)*, care fusese reclamată de Grigore Senarega, adus înnaintea sa [1].

Totuși Domnul Moldovei se hotărî să păstreze Lerici, de și se armase la Caffa o galeră pentru a relua cetatea, dacă se poate însă fără o ciocnire cu Moldovenii din Cetatea-Albă. Galera întră în gura Niprului, dar cererile făcute de comandantul ei nu găsiră nicio ascultare. Măsurile de recuperare ce fură luate în Octombre nu folosiră mai mult. Era mare lipsă de grâu în Marea Neagră, și prietenia Moldovenilor ajunsese cu atât mai prețioasă. În Mart 1456, după ce se ceruseră provisii, care fură acordate, cu prețul de 50—55 de aspri *berbeniță*, — era un grâu ca acel din Anhial, dar ținea mai bine la transportul pe Mare [2], — se luă hotărârea de a se amâna recâștigarea portului pierdut de la gura Niprului [3]. Totuși până la sfârșitul apropiat al stăpânirii lui Petru cetatea nu fu restituită, și Ștefan o ținea încă, împotriva reclamațiilor familiei Senarega, în 1465, anul când o altă lovitură îl puse și în stăpânirea Chiliei [4]. La 1472, călăuzi din Rusia polonă, de la Braczlaw și din locurile vecine, duceau pe magistrații viitori ai Caffei de la Cameniță la „aqua Illicis", la râul Lerici sau Niprul, de unde apoi se trecea la Caffa [5]. După ce, poate, în 1475, Turcii luară Lerici, se credea că ei au fost izgoniți de acolo de cruciata polonă din 1496 [6].

Situația lui Ștefan, de domn al cetăților de la gurile Dunării până la hotarele Crimeii, de cumnat al fraților Comneni ce stăpâniau la Mangup sau Theodoroi, de-asupra Caffei, de ajutător în vremuri grele al marii cetăți de comerț a Pontului face ca numele lui și al Moldovei să fie foarte dese ori pomenite în actele, păstrate măcar în parte,

---

[1] *Ibid.*, pp. 32-6.

[2] Pegolotti, *Practica della mercatura*, p. 25 (întâiu la Nistor, *Handelsbeziehungen*, p. 188, nota 2).

[3] *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 116-18.

[4] *Ibid.*, pp. 129-30.

[5] *Acte și fragmente*, III, p. 49.

[6] *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 173.

ale guvernului genoves în Marea Neagră. „Soli ai Cetății-Albe" primiau daruri la Caffa în 1460 încă [1], precum de alminterea veniau aici și trimeși de-ai lui Vlad Țepeș, în clipa ultimei lupte și căderii acestuia, față de Sultanul însuși, care întrase în țara lui, la 1462 [2]. Ștefan avea ca representat aici în 1463 pe un Bartolomeiu sau Barcac, — poate Bartolomeiu Dragffy, care joacă apoi un rol în Ungaria —: aducea un cal și primia în dar bucăți de camocat *supai* și *besłabes*, varietăți tătărești; i se dădu și un ospăț solemn [3]. Astfel de soli românești mergeau și mai departe, până la Sevastopol, până la Symbolon-Cembalo (acum Balaclava). Nu lipsiau nici negustorii de frunte din Suceava, pentru cari se găsiau iarăși viguri de prețioase postavuri asiatice [4], ori Armeni din Cetatea-Albă [5]. Luarea Chiliei fu îndată comunicată la Caffa, unde trimesul se învrednici de o foarte bună primire [6].

Când apoi, la 1469, o flotă turcească se presintă la Sulina și se zvonia de o surprindere asupra Cetății-Albe, Caffesii, la cari Ștefan trimesese iarăși solii săi, avură aceleași temeri ca și Domnul Moldovei [7]. Se cereau acestuia cărți de trecere, se ajutau legăturile lui cu cumnatul său „Sachi", Isac de Mangup (1471) [8]. În afacerile tătărești ale Sultanului Eminec, care fu întemnițat un timp la Cetatea-Albă, până izbuti să se strecoare de acolo [9], în ale lui Uzun-Hasan, puternicul Hân al Persiei — soț al unei Comnene din Trapezunt, rudă cu Doamna Maria din Mangup, — care se ridicase asupra Sultanului [10], interesele Caffei și ale Mol-

[1] *Acte și fragmente*, III, pp. 37-8.
[2] *Ibid.*, pp. 39-40.
[3] *Ibid.*, pp. 40-1.
[4] *Ibid.*, p. 42.
[5] *Ibid.*, p. 46.
[6] *Ibid.*, p. 43.
[7] *Ibid.* Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 31-2.
[8] *Acte și fragmente*, III, p. 47.
[9] *Ibid.*, pp. 50-1.
[10] V. Iorga, *Veneția în Marea Neagră*, III („Analele Academiei Române" pe 1914).

dovei erau solidare. Magistraţii numiţi pentru această cetate luau foarte adese ori drumul Moldovei.

Un Dorino Cattaneo, care ocupă în 1465 locul de „cămăraş şi vameş al ţării Moldovei“ [1], un Conrad dal Porto stăteau în Suceava, şi „bărbierul“, adecă medicul Domnului înnainte de 1460 era „maestru Zoane“, un Genovez [2]. In 1464-5 se dădu un salvconduct general tuturor oficialilor Caffei [3].

Totuşi Ştefan nu era un observator riguros al păcii cu negustorii genovesi din Marea Neagră. De multe ori ei avură a se plânge de dânsul pentru pagubele aduse oamenilor lor. Fiindcă Grigore de Reza, unul din consulii anului 1464, nu putuse furnisa destul de răpede „o sabie după moda românească“ — i se dăduse însă la venire un buzdugan aurit —, acest fu arestat în trecerea prin Moldova, la sfârşitul funcţiunilor sale, în 1467, şi adus cu carul cu boi la Voevod, pentru că „nu i se înfăţişase“ ; boierii ce-l păziau îl prădară şi-l ameninţară cu moartea [4].

De aici urmă solia lui Guglielmo Centurione din partea Caffei şi alta din partea Hanului ; solii nu îndrăzniră însă a ieşi din Cetatea-Albă : cu aceasta Reza şi ai săi îşi putură scăpa trupurile, dar nu şi lucrurile [5]. Urmă solia genovesă a lui Carlo Cicogna (1470), care nu se mulţămi cu un nou salv-conduct dat Caffesilor. În 1473 Ştefan opri, în trecerea lui, pe noul consul Antoniotto de Gabella, şi salv-conductele Moldovenilor pentru Caffa fură suspendate în schimb, la 1474. În Septembre încă, de şi se lua grâu de la Cetatea-Albă, „unde este destul“, se vorbia numai de negocieri pentru pace, care se urmau la Suceava de un nou trimis, Cavallino Cavallo [6]. Poate că o deplină înţelegere nu fusese încheiată nici în acea grozavă zi din Iunie 1475, când

---

[1] *Studii şi doc.*, XXIII, p. 296, no. XIV.
[2] *Acte şi fragmente*, III, pp. 42-3.
[3] *Ibid.*, p 43.
[4] *Ibid.*, pp. 4, 5.
[5] *Ibid.*
[6] *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 134-6.

puterea Caffei, atacată de flota lui Mohammed al II-lea, se prăbuși. Ștefan trimisese vre-o 300 de ostași din Cetatea-Albă, cu cumnatul Alexandru, împotriva domnului de Mangup, Isac, fratele acestuia, unit cu Turcii [1] : o parte din ei luptară la Caffa și perire apărând-o. Între locuitorii prădați, prinși, vânduți ca robi, deportați la Constantinopol erau, pe lângă Caucasieni, Georgieni, Ruși, și de sigur Greci și Armeni, un număr de Români, mai ales Moldoveni. Soldaia, Cembalo, Kopa, Tana venețiană, Mangupul Comnenilor ajunseră tot atunci în puterea Sultanului [2]. Numai Chilia și Cetatea-Albă putură scăpa deocamdată [3].

În 1476 erau însă la Suceava prinși genovesi, de la cari ni-a rămas o povestire a vicisitudinilor din acest an al înfrângerii lui Ștefan la Valea-Albă. Sclavii se duceau prin Moldova în Apus de către Caffesi, și Angelo Squarzafico, care avea cu el paisprezece roabe, fu omorît de hoți în munții Bistriței [4]. La Cetatea-Albă veniau în 1478 Florentini din Pera cu piper și cumpărau, pentru sume așa de mari ca 2.000 de „galbeni", piei (3.000 de bucăți) [5]. Iar și după căderea cetăților din Sudul Moldovei câte un Italian din Caffa se afla, la Suceava pentru a cumpăra postav apusean de la Armenii din Liov [6]. Când, la 1482, Matrega, în peninsula Taman, fu luată de Turci, seniorul, Zaharia de' Ghizulfi, se plânge că a fost prădat în Moldova, unde fugise, de Ștefan, fiind „lăsat gol", de și pe urmă el îi oferia un adăpost, un „castel" în Moldova, lui și alor săi [7].

Soliile pe care Ștefan le trimise, din 1475 înainte, în

---

[1] Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 334 și urm.

[2] *Studii și doc.*, XVI, p. 110 și urm.

[3] *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 143-5.

[4] *Acte și fragmente*, III, pp. 52-3.

[5] *Studii și documente*, XVI, p. 122, no. XVI. Câte un Tedaldi la Liov încă în 1492, 1496, 1506; *ibid.*, XXIII, p. 321, no. C; p. 323, no. CVII; p. 831, n-o CXXV.

[6] *Ibid.*, pp. 321-2, no. CI.

[7] *Acte și fragmente*, III, p. 63.

Apus[1], pentru a-şi arăta starea nenorocită şi primejdia care-l ameninţă din partea Turcilor, atinseră în rândul întâiu Veneţia şi apoi Curtea romană şi Florenţa[2]. Ele aveau însă numai un scop politic: chiar când păstrau Tana, ale cării vechi legături cu Liovul[3] încetaseră de mult, Veneţienii nu încercaseră a înoda legături cu Moldova; acum, când punctul de plecare lipsia, cu atât mai puţin. O decădere desăvârşită şi iremediabilă atinse şi porturile Mării Negre îndată ce Ienicerii întrară în ele. Într'un târziu se mai pomeneşte doar de un negoţ sărac cu materii prime la Chilia[4]. Prin solia, din 1479, a lui Ţamblac, „unchiul" său, Ştefan asigura guvernul veneţian că, atâta timp cât Chilia şi Cetatea-Albă-i aparţin încă, el ar avea mijlocul să dea înapoi creştinilor Caffa şi toată acea Goţie crâmleană[5]. Dar steaua lui Uzuan-Hassan apusese, marile speranţe ale Ligei creştine cu greu înjghebate contra Sultanului Mohammed al II-lea se stinseseră cu totul, ceasul păcii cu Turcii se apropia. În loc să redea creştinătăţii posesiunile pontice pierdute, Ştefan trebui să sufere durerea despoierii sale de portul Dunării-de-jos şi de acela al Limanului. Vestea sosi la Veneţia într'un moment când legăturile cu Poarta erau excelente, şi Signoria, în loc să arăte păreri de rău aliatului de odinioară, se grăbi să felicite pe cuceritorul păgân[6].

Şi mai târziu soli moldoveni cercetară Veneţia. Ei căutau un medic pentru vechea rană de la picior a stăpânului lor ori leacuri, şi aveau şi sarcina de a face unele cumpărături de obiecte de lux, ca brocartul de aur şi mătasa, juvaierele, pentru Curte[7]. Dar, precum trimeterea lor — şi tot aşa sosirea la Suceava de soli veneţieni — nu mai avea

---

[1] Notiţele, privitoare la cele de după 1479, din *Diarii* ale lui Sanudo le-am strâns într'un articol din „Archiva" de la Iaşi, IX.

[2] *Veneţia în Marea-Neagră*, III; *Studii şi doc.*, XVI, p. 121, n-o XIV.

[3] Tafel şi Thomas, *Diplomatarium veneto-byzantinum*, I, p. 267. Cf. Nistor, *Handelsbeziehungen*, p. 197.

[4] *Notes et extraits*, IV, tabla V.

[5] *Veneţia în Marea Neagră*, III. p. 70.

[6] *Ibid.*, pp. 75-6. Cf. şi Hurmuzaki, VIII, pp. 28-8.

[7] *Archiva* din Iaşi, *l. c.* Cf. şi Nistor, *Handelsbeziehungen*, p. 201.

nicio însemnătate politică, ea nu însemna niciun adevărat schimb comercial. Când Matei de Murano, medicul venețian al Voevodului, descrie Moldova, el îi laudă situația și bogăția în tot felul de reade : grâne care se samănă în April și Maiu și se culeg în August și Septembre, vinuri ca acelea din Friul, „patria" friulană a Venețienilor, „pășuni desăvârșite", care ar putea hrăni și peste 100.000 de cai. Dar vre-o' amintire a unui comerț venețian serios, vre-un îndemn ca acest comerț să înceapă, vre-o indicație a domeniilor asupra cărora el s'ar putea întinde cu folos, nu întâlnim. Petru Rareș trimetea doar la Veneția ca să-i aducă otravă împotriva dușmanilor săi [1] ! Iar, pe de altă parte, afară de mențiunea unor negustori uciși la Dunăre în 1481 [2], Turcii ei înșii nu veniau să înlocuiască pe acei Levantini pe cari-i înlăturase întâiu numai groaza, apoi și stăpânirea lor. Singuri Evreii băteau încă înainte de 1480 aceste drumuri, venind de-a dreptul din Constantinopol [3].

Matei de Murano a putut vorbi în Suceava cu „negustori de vin din Constantinopol", cale de cinsprezece—douăzeci de zile, cari, rostindu-se dușmănește despre Turci, erau prin urmare creștini. În mare parte creștini catolici, „Latini", „Frânci", dar de sigur și Greci în oarecare număr. Pe departe acești Greci nu erau așa de mulți în Moldova — cei din Cetatea-Albă dispărură iute între negustorii pământeni, cum vom vedea —, ca în principatul vecin al Țării-Românești, la care veniau acuma.

Aici rostul Genovesilor, al Venețienilor e nul. În 1469 doar un Gaspar Italianul pretinde că Ștefan diacul din Brașov a vândut fără drept piperul a patru Greci și provoacă represalii împotriva aceluia : în lipsa lui, procesul se judecă înaintea Vornicului Neagul și a delegaților târ-

[1] Hurmuzaki, XV, p. 414.

[2] *Ibid.*, p. 116, n-o. CCVII.

[3] Un Avram din Constantinopol în Liov la 1477-9; *Studii și doc* XXIII, p. 312, n-o LXVI. Avram și Moise la 1479; *ibid.*, p. 313, n-o LXX. Dar un David fiul lui Moise, *Armean*, la 1484: *ibid.*, p. 316, n-o LXXXIII.

goviști și brașoveni, în orașul celor dintâiu [1]. Ce sărăcie în această privință față de Moldova, în care un Dorino Cattaneo e vameș, un „meșter Ioan" medic, atâția alții, negustori cunoscuți și sprijiniți de Domnie, în care sute de Italieni trăiesc supt oblăduirea pârcălabilor din Cetatea-Albă ori a altor dregători ai țării!

Rolul elementului latin l-ar fi putu juca însă Ragusanii, de foarte mult timp — încă din zilele Țarului bulgăresc Ioan Asan, dela începutul veacului al XII-lea, — amestecați, pe basa unor largi privilegii, în toată viața comercială a Peninsulei Balcanice. Ștefan Dușan îi oprise, în 1349, numai de a exporta arme „în țara lui Basarab", iar Murad al II-lea li întărise dreptul de a face comerț și aici fără vre-o restricție [2].

În scrisorile ragusane de la începutul veacului al XV-lea informațiile privitoare la Țara-Românească și chiar la Moldova nu sunt fără motiv așa de nouă și exacte: ele se sprijină pe scrisorile negustorilor așezați la noi. Câteva nume se și întâlnesc în documente: la 1438 se judecă Liubisa Ivanovici cu „Bogdan Vlasievici și Racaț Boghisici și Maroe și Marin, frații Iurcovici, din Târgoviște", pentru „o neînțelegere de târg privitoare la niște postav roșu („de certis cremesiis"; fr. *cramoisi*). Că e vorba de Târgoviștea munteană, o dovedește un act din Novembre, în care Marinco Iurghievici e arătat ca fiind „din Valachia" („de Vlalachia"). În sfârșit tot pe acest timp întâlnim alți doi Ragusani cari fuseseră păgubiți „în Valabia" („în Vlachiam") de lucruri în valoare de 50 de perperi, împreună și cu calul care ducea această marfă [3]. Negustori din acest depărtat Dubrovnic dela Marea Adriatică se află și în Brăila; ni s'a păstrat scrisoarea slavonă a județului și pargarilor de acolo către Brașoveni în afacerea lui Mihociu, căruia i se zice din cauza obârșiei sale ragusane „Latinetul", „Letinul": venit din patria sa

[1] Hurmuzaki, XV, p. 73, n-o CXXVII.

[2] Miklosich, *Monumenta Serbica*, pp. 146, 410. Cf. Nistor, *Handelsbeziehungen*, pp. 204-5.

[3] *Studii și doc.*, III, pp. LXXX-I.

de-a dreptul, acesta se făcuse supus muntean, „dându-i-se om domnului nostru Voevodului, și este orășean și plătește bir la un loc cu ceilalți orășeni“ ; el merge și pe Brașov, unde i se făcuse o năpaste[1]. Dincolo de Dunăre, în Vidin, în Silistra, așezările Ragusanilor erau și mai vechi, și ei aveau o colonie, de prin veacul al XIV-lea, credem, în Timișoara. „Latinii“ din actele ungurești ale evului mediu sunt adesea, nu Italieni, ci Ragusani.

În timpuri mai vechi nu întâlnim și relații oficiale, — și de sigur că Ragusanii n'aveau privilegii, ceia ce aducea pe unul ca Mihociu, ba poate și pe tovarășii din Târgoviște, să treacă supt ocrotirea orașului unde se așează și a Domniei, ceia ce în Moldova, unde totul se făcea cu drepturi scrise, nu se întâlnește niciodată. Dar la 1517 se întrebuința calea prin Ragusa pentru a se trimete la Veneția „medicul hirurg“ al lui Neagoe Basarab, care aducea dogelui, ca și solii lui Ștefan-cel-Mare odinioară, blăni scumpe din Răsărit și căuta probabil brocarturi : alegerea căii celei nouă se datorește naționalității trimesului, el însuși un Ragusan, Ieronim Matievici, pe care orașul lui de naștere-l cinsti dându-i daruri, la dus și la întors (cești de argint, între altele); pentru calul, „de vre-o 12 galbeni“, pe care-l adusese Guvernului micii Republice, se acorda „un tratament prietenos la vamă“ „lucrurilor și mărfurilor“ venețiene ce se îndreptau, în April 1518, spre Dunăre[2].

Cel d'intâiu Grec făcând din Țara-Românească negoț în Ardeal e Femiano („Themianos“), în serviciul lui Alexandru-Vodă Aldea, care fuge la Brașov, nu numai cu sinete ale unui negustor din Câmpulung, dar și „cu unele lucruri luate din Cămara noastră“, scrie Vodă, „ca un trădător și necredincios al nostru“ ; Alexandru trimete pe zisul negustor

[1] Bogdan, *Doc. și regeste*, pp. 236-7.

[2] *Archiva* din Iași, anul IX, articolul mieu, citat, „Două documente din archivele ragusane relative la un trimes la Veneția de Basarab al III-lea (Neagoe)“. Cf. și Hasdeu, *Arch. istorică*, II, p. 69; Hurmuzaki, VIII, p. 45, no. LV.

după fugar[1]. Avem apoi pe „jupan Sarandino", din epoca lui Vlad Dracul[2]. La 1495 se aresta la Brașov un Grec, pe care Voevodul Ardealului îl închidea în cetatea Branului[3]. Am văzut pe cei patru Greci judecându-se înnaintea Vornicului Neagul la Târgoviște, îndată după aceia. Un Gheorghe Grecul lucra la Sibiiu, în 1500, cu Armeanul Avedic și cu Români[4]. Întreprinzători și șireți, ei supărau pe Ardeleni, cari cereau, după 1500, Domnilor munteni să li se taie calea, dar aceștia răspundeau că n'au nici o putere asupra unor oameni cari sunt și ei supuși ai aceluiași Împărat din Tarigrad[5]. De sigur nu un boier din satul Greci, un Grecean, ci un negustor din „Greci", adecă „dintre Greci", e acel Duca, de care vorbesc, pe la 1460, Brașovenii, când îi dau în mână lucruri, probabil tot ale lui, oprite cândva în orașul lor: stofă de atlaz, de urșinic, de camhă, de postav roșu, zis aici, românește, *ciocârlat (scarlatto, écharlate)*, paftale, covoare și o plapomă, tot de camhă[6]. Printre acești Greci cari prin Muntenia făceau un necontenit comerț cu Brașovul este și acel Gheorghe Lascar (Laskaris), care vindea ceară românească pentru aramă, fier, pânză și postav[7]. Faptul că Vlad Dracul și-l făcuse agent, nu înseamnă mai mult în ce privește obârșia lui decât pentru cutare Genoves din Moldova faptul că ajunsese vameșul lui Ștefan-cel-Mare.

Grecii figurează încă la 1545 în rândul întâiu față de Români în negoțul oriental al Sibiiului. Ei sunt datori, ca și aceștia, să-și depuie marfa în *Kaufhaus*, în „casa negustorilor", un fel de *fondaco*, putându-le și lăsa în sama dregătorilor ce o păzesc și o supraveghează: *der Hausgraf*, „contele casei", și hangiul, *der Wirt*. Nu e voie a se vinde zilnic

---

[1] Hurmuzaki, XV. p. 15, no. XIX (anul 1431).

[2] Bogdan, *Relațiile*, p. 69, no. XLVI.

[3] Hurmuzaki, XV, p. 144, no. CCLXII.

[4] *Ibid.*, pp. 153-4.

[5] Bogdan, *Documente și regeste*, p. 281, no. CXXII.

[6] Bogdan, *Relațiile*, pp. 297-8, no. CCXLII.

[7] *Ibid.*, pp. 264-7, n-ie CCXIII-IV. — Zăgoreanu (literal: din „Zagora") de la p. 231, no. CXCIII, nu e un Bulgar adevărat, ci un Șcheiu din Brașov.

în oraș, nici a se desface cu mărunțișul prin sate, ci numai la Sibiiu, în ziua târgului. La plecarea în Țara-Românească trebuie înștiințat Magistratul. Heringii (scrumbiile), vinul de Malvasia, piatra ácră nu se pot vinde cu butea, untdelemnul („Paumoell") cu funtul. Vînzarea către orășeni supt valoarea de 3 florini nu e îngăduită, precum nici aceia de covoare și plapome („Tekeltucher") la gospodine. Cumpărarea de fier sau oțel li e îngăduită numai după ce orașul își va fi îndestulat nevoia. Se mai vede că pentru precupeție astfel de negustori se așezaseră prin sătele vecine, ca la Avrig : de aceia se înlătură de aici toț aceia cari trec peste numărul de paisprezece[1].

Dintre Orientalii de altă confesiune sau de altă lege, găsim aici, la Munteni, câte un Armean. Astfel — precum îl vădește și numele — acel Hacic de Râmnic, al cărui fiu, un „sărman" al Domniei, avea gâlcevi cu un Sas din Brașov pe la 1500 : el întreținea legături de afaceri cu un Evreu, ceia ce înseamnă unul venit din Turcia, cu mărfuri răsăritene[2].

Armeni mai erau : astfel acel Avedic care, la 1500, apare lângă Gheorghe Grecul și Românii Mihnea și Chirca, lângă Dragotă din Argeș, într'o afacere de datorie cu un Sibian[3]. Dar Evreii nu sunt pomeniți în documente.

În schimb, din aceleași părți de peste Dunăre, aveau Turci. Astfel „Turcul" — și nu e vorba numai de un nume ca acesta — care scrie pe la 1480 Brașovenilor cu privire la un om din Făgăraș, a cărui femeie, robită, se îndatorise a o aduce din Nicopol, precum făcuse și cu femeia, copiii și însăși persoana altui Făgărășan, dintr'un cunoscut neam de boieri, Talabă[4]. Era deci unul din răscumpărătorii prinșilor de război, cari, pe vremea aceasta de neastâmpăr militar turcesc, făceau bune afaceri în toate țerile Răsări-

[1] Hurmuzaki, XV, p. 439, no. DCCCXXII.
[2] Bogdan, *l. c.* p. 234.
[3] Hurmuzaki, XV, pp. 152-4.
[4] Bogdan, *Relațiile*, p. 285. no. CCXXX.

tului. În Moldova, un Evreu aducea la 1467 o doamnă polonă de la Tatari și fixă prețul de răscumpărare [1]. Vitele pe care în vremea lui Neagoe Basarab le vindeau la noi Turcii [2], erau de sigur tot din prada năvălirilor anuale. În legătură și cu Domnia pe acest timp, ei apar ca „prieteni" ai lui Vodă, căruia-i aduceau banii trebuitori pentru tribut și cumpărători: nu treceau în Ardeal, ceia ce putea să fie une ori primejdios pentru dânșii, ci se opriau cu marfa la București, unde Vodă chema pe ceilalți „prieteni", sași, să vie cu bani de cumpărătoare [3]. Un Turc, Mehmed, făcea afaceri la 1509 cu ginerele lui „Petre doftorul", pe care Mihnea-cel-Rău, Domnul muntean, îl privia ca pe un boier al său; „doftorul" dăduse garanție pentru ginere și era urmărit pentru datorie cu ajutorul pârcălabului ungur din cetatea Poienarilor. „Și ce", striga Vodă, la amenințările de zăbrire ale acestuia, „putem noi să dăm legați în mânile Turcilor pentru datoriile ginerelui lui pe acest om drept, cu copiii și soția sa" [4]?

Marfa turcească era mai cunoscută decât negustorii turci. Basarab-cel-Bătrân o definește odată: „piper, mătasă" ș. a. [5]. Să adăugim, și după o însemnare de vamă brașoveană din 1507: bogasiile, camelotul, olofirul (purpura) [6], camha, hazdecle [7], covoarele (pe lângă „cocârlatul" roșu) [8]. O altă socoteală de vamă, slavonă, din 1508-9, adăugia.: astariul de bumbac, atlazul, *ceatmà* de matasă brodată, *ceftul* tot de mătasă, sandalul, *cofteriile* de satin, găitanul, caftanele, mahramele, meșii și papucii, mutcalul (cit), tafte, sârme,

---

[1] Iorga, *Istoria Evreilor în țerile noastre*, din „Analele Academiei Române" pe 1913, pp. 4-5.

[2] Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 150.

[3] *Ibid.*, pp. 153-4, no. CLV; *Relațiile*, pp. 123-4, no. XCVIII: în locul d'intâiu e fixată scrisoarea în vremea lui Neagoe, în cealaltă, în a lui Basarab-cel-Mare.

[4] Hurmuzaki, XV, pp. 190-1, no. CCCXLVII.

[5] Bogdan, *Relațiile*, p. 128, no. CII.

[6] Pentru acesta v. *ibid.*, p. 152.

[7] *Ibid.*, p. 167.

[8] Hurmuzaki, XV, p. 176, no. CCCXXVI.

stofe de fir, beteală, blăni de sîngeap, testemele, *mese* (fețe de masă), teci, *paivane* (funii), năstrape și ibrice, tămâie, nestimate[1]; în aceiași categorie întrau scrumbiile, vinul de Malvasia, piatra acră, plapomele[2], untdelemnul.

Dar, cum e în casul a doi negustori din Câmpulung, pe vremea lui Neagoe, cari luaseră marfă de la un „celebì"[3], negustori pământeni, dacă nu negustorii greci, se îngrijiau de purtarea prin țară și trecerea peste graniță a mărfurilor levantine.

În Moldova, Grecii „nenaturalisați", aceia cari sunt numai în trecere, cari nu-și au așezarea într'un anume oraș bucurându-se de toate drepturile pământenilor, sunt foarte puțini: i-au înlăturat de la început Italienii levantini. Niciodată o asociare a lor cu Moldovenii nu se face, așa cum am văzut că până la 1550 se făcea între Munteni și Greci. Doar la 1562 un „Giani (Dzany) Grecul, negustor în Moldova", aduce șofran la Sniatin[4], și îndată după aceasta apare ca negustor al Sultanului în Moscovia — pentru blăni și dinți de pește — Andrei Chalkondylas din Constantinopol, care făcea însă și pe ascuns afacerile lui Petru Rareș, dușman al Poloniei, până ce măsuri de oprire fură luate[5].

În schimb, sunt foarte mulți Armeni, *dar, iarăși, nici orientali, ca dincolo, nici străini de țară*[6], *ci deveniți, de mult, indigeni în orașele de sus ale Moldovei, precum Grecii erau în cele de jos.* Sunt Galițieni, de origine caffesă, așezați în Siretiu și în Suceava, în Roman deocamdată, — de unde vor trece cu vremea în Botoșani și Iași, în Galați, în Bacău, în Tîrgu-Ocnei și în Focșani, îndată ce aceste orașe vor dobândi o însemnătate comercială sau, în general, economică. Astfel Cocșea Armeanul din Suceava, care făcea, se pare, și

[1] Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 319 și urm.
[2] Hurmuzaki, XV, pp. 117-8, no. CXXI.
[3] Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 266, no. LXXVIII.
[4] *Studiii și doc.*, XXIII, p. 334, no. CXXXVII.
[5] *Ibid.*, pp. 355-6, no. CXLII; Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 47.
[6] La 1475, un Armean din Tocat e în trecere la Liov (*Studii și doc.*, XXIII, p. 309, no. LVI).

el în 1462 negoț de răscumpărare a prinșilor de război din Polonia[1]: el era în legături cu Dorino Cattaneo, cunoscutul vameș al lui Ștefan-cel-Mare[2] și îngrijia de negotul cu pește, cu morun (chiar și prăjit), în care, pe care-l făcea la Liov Ștefan-Vodă însuși[3]. Armenii Sahac și Agopșa, din Suceava, amândoi, — care oraș avea însă negustori germani, supt un șoltuz zis „grov" *(Graf)* și pârgari și purta corespondență cu Ardealul în limba acestora până târziu în veacul al XV-lea, ca și Baia singură[4], — cumpără la Liov piei de iepure de casă; cel d'intâiu avea și locuință acolo[5]. Armenii din Suceava, unii cu nume tătărești, Tolac, Ulubeiu, Șabdbeiu, primesc la 1476 dreptul de cetățeni armeni ai Liovului, unde se strămută împreună cu câte un meșter rus din același târg[6]. Mai de mult era așezat acolo Armeanul Fârtat, pe care numele-l arată a fi de la noi[7]. La Siretiu erau negustorii Șimco și Hreor (Grigore), fiul lui Ohenco, Armeni rusificați, cari erau bine prețuiți pe piața Liovului[8]. Un Asvadûr de acolo, socotit ca „Moldovean", făcea la 1593 negoț de ceară în Galiția[9]. Când căzură cetățile de Miazăzi ale Moldovei, acel care merse în cercetare

---

[1] *Ibid.*, p. 295, no. IX.

[2] *Ibid.*, p. 296, n-o. XIV.

[3] *Ibid.*, p. 306, no. XLVI. Pești de aceștia sumpără acolo Armeanul Calinic *(ibid.* și p. 306, no. XLVII: vânzare către negustorul de pește Iovean Matvei). Apoi p. 307, n-le XLVIII-LI; pp. 308-9, n-le LI-II.

[4] Hurmuzaki, XV, *passim.* Ioan Kelcz din Baia („de Moldavia, civitate Valachie"), în legătură cu Liovul la 1508; *Studii și doc* XXIII. pp. 331-2, n-o CXXVIII. Meșteri germani din „Moldova" și Cotnari, *ibid.*, p. 332, n-le CXXX-I. Cf. „Ioan Moldoveanul de *Bielc*", 1527; *ibid.*, p. 335, n-o CXXXIX. Ivan din Roman, *ibid.*, n-o CXLI (a. 1533).

[5] *Ibid.*, p. 297, n-o XV; p. 311, n-o LXII.

[6] *Ibid.*, p. 310, n-o LVII. Unul din Armeni era blănar (*ibid.*). La Liov, un Armean poartă numele de Timirbașa (*Ibid.*, n-o LVIII). Mamă-sa se chema Mugal-catun (cadână).

[7] *Ibid.*, p. 310, n-o LIX; p. 320, n-o XCVI. Un Dimitraș, poate tot Armean, acolo, la 1476 (*ibid.*, p. 311, no. LX). Tot așa un Mihne (*Ibid.*, p. 315, n-o LXXVI).

[8] *Ibid.*, p. 300, no. XXVI.

[9] *Ibid.*, p. 322, no. CIV.

pentru Lioveni, în 1484, fu Armeanul Zaharca [1]. Poate e același care funcționează mai târziu ca garant pentru Armeanul din Suceava „Derwal" [2]. „Nicolae din Moldova", negustor prin Liov în apropierea anului 1490, e același cu „Nigolos din Suceava", Armean ca și cei de mai sus: ginerele lui se chema Ivașco. Nicolae aducea cu dânsul și aur, argint, mărgăritare [3]. Un „Armean din Moldova" era la 1500 rudă, „consanguineus" cu „Iurgi Grecul" tot de acolo [4]. Ceva mai târziu „Stepan Armeanul din Suceava" ducea mărfuri moldovenești în Turcia ca și la Muscali [5], în același timp când lucrau la Liov concetățenii săi Manea și Bogdan, în legătură cu Nigolos, pomenit mai sus [6]. Către 1550 apare, cumpărând acolo, cu cai moldovenești, „căldări cu două torți", un Armean din Botoșani, orașul Doamnei Elena Rareș, Ivașco, ginerele lui Bogdan Sahac [7].

Am întâlnit câteva nume de Evrei constantinopolitani la Liov, unde erau și destui Evrei din Germania. În Moldova acest element comercial lipsește cu totul. Iar, cât despre Turci, aflăm doar la Liov în 1547 pe „Șeremet și Fait, Turci, factori și plenipotenți ai lui Hogea-Isaac-Emin, vameș în Adrianopol" [8], cari de sigur treceau adesea și prin Moldova.

---

[1] *Ibid.*, p. 317, no. LXXXV.
[2] *Ibid.*, p. 319, no. XC.
[3] *Ibid.*, pp. 319-31, n-le XCII-III, XCV, XCVIII.
[4] *Ibid.*, p. 327, no. CXVI.
[5] *Ibid.*, p. 329, n-o CXXII.
[6] *Ibid.*, p. 332, no. CXXIX. Cf. negoț cu malvaste și morun la 1516, *ibid.*, p. 333, no. CXXXIX.
[7] *Ibid.*, pp. 338-9, no. CCXLI.
[8] *Ibid*, p. 339, no. CXLIX.

CAPITOLUL IV.

Negustori și orașe până la 1550.

Stăpâni direcți pe o mare parte din pământul țerii, păstrându-și drepturi asupra unora dintre produse, Domnii amânduror Principatelor erau printre cei d'intâiu negustori. Ștefan-cel-Mare vindea, cum am văzut, morun la Liov. Pentru aceasta se întrebuințau în Moldova ca agenți străinii veniți în țară cu afaceri și cărora li se vânduseră vămile, așa încât erau mai mult în atingere cu negustorii din alte părți, cari și aveau mai mare nevoie de dânșii. Așa se întâmplă, pe vremea lui Ștefan, cu Genovesul Dorino Cattaneo, cu Simca Armeanul, care-i luă locul [1], cu Grecul Chiracol, Vistier și Vameș pe la 1480 [2]. De la un timp vameșul mare era (Chiracol, Trotușan) și Vistierul-cel-Mare [3]. De la vecini se căpătase scutirea totală de vamă a mărfurilor Domniei; avem dovezi pentru Moldova. „Să nu-i luați vamă de loc, căci e cumpărătura Domniei Mele", scrie odată și Radu-cel-Frumos Brașovenilor, la cari trimete pe Francul, un „Frânc", latiln sau ragusan, pentru „lucruri ce-i trebue Domniei Mele" [4]. Tot așa, ceva mai târziu, Ștefan-cel-Mare arată acelorași Brașoveni că Trotușan Spătarul, omul său, aduce „marfă de-a noastră" ca s'o schimbe acolo cu lucruri de nevoie: scări de șea, arme și funii: „vă mai rugăm pe dumneavoastră să nu ni luați vamă, căci eu al vostru sunt în toată viața mea și bucuros voiu face voia voastră, oricare

[1] *Studii și doc*, XXIII, pp. 321-2, no. CI.
[2] Bogdan, *Doc. moldovenești*, pp. 58-9, no. XXVII.
[3] *Ibid.*, p. 59.
[4] Bogdan, *Relațiile*, p. 109, no. LXXXIV.

v'ar fi voia"[1]. Se vede mai târziu că și Domnii Moldovei iertau de vamă cumpărăturile din țara lor (boi și altele) ale birăului brașovean[2]. Dar era vorba totdeauna numai de cumpărături, și anume pentru hrană, pentru casă ori pentru Stat, pentru războiu, pentru daruri la Poartă. Când găsim pe vameși, ca pe Chiracola și Bucium, plângându-se că li s'a luat de vecini vamă de la „marfa lor", înțelegem că această marfă era de fapt a unuia mai mare și mai tare decât dânșii[3].

Tot ca mari proprietari de moșii, ca oameni cu trecere politică, boierii trebuiau să facă negoț. Îi găsim în această calitate de negustori în amândouă țerile, mai ales de pe la 1450 înnainte. Cel mai însemnat „om de afaceri" din Moldova fiilor lui Alexandru-cel-Bun e Mihul Logofătul, fiul bogatului popa Iuga, „rugătorul" și favoritul lui Alexandru, care Mihul începuse ca grămatic sau pisar prin 1453[4]. Credincios epitrop al lui Vodă-Alexandru, el avea legături cu nobilii mărginași din Polonia, ca Ioan de Buczacz, cari-i rămâneau datori și se porniau la dușmănie cu dânsul, încheind apoi acte formale de pace prin care se obligau a plăti în bani, supt pedeapsă de gloabă în boi pe moșiile lor[5]. Muzile de Buczacz, starostele pocuțian de Colomeia și Sniatin, și starostele oștilor podolene, Bartoș de Buczacz, îl priviau ca pe un „frate și prieten" și-i făgăduiau adăpost la Sniatin ori Colomeia, cu dreptul de a se ține din jumătatea vămii și din venitul morii orașului ; putea să se așeze, de altfel, și la Carapciu, unde ar fi avut toată vama, ca și satul vecin, Stânca, și alte posesiuni vecine ale familiei[6]. În sfârșit regele

---

[1] Bogdan, *Doc. Moldovenești*, pp. 47-8 și de aici în *Doc. lui Ștefan-Cel-Mare*, II, pp. 467-8, no. CLXXXVIII.

[2] Bogdan, *Doc. Moldovenești*, pp. 55-6.

[3] *Ibid.*, pp. 58-9. Pentru scutirea de vamă a lui Rareș, Hurmuzaki, XV, p. 360, no. DCLXXII.

[4] Hurmuzaki, I², p. 868. Cf. *ibid.*, pp. 876, 880-1, 882-6, 884-5.

[5] *Ibid.*, II², pp. 660-1, no. DX.

[6] *Ibid.*, I², p. 888, no. DCXCI.

însuși îi acordă, la 1453, prin trimeșii săi în Moldova, cari dau actul lor din Siretiu, o pensie de 100 de mărci pe an de la ocnele Cracoviei și ale Rusiei întregi [1]. Peste trei ani, în 1456, el și frații căpătau voie de a sta în Galiția, la Colomeia, la Drohobycz și în Camenița, pentru afaceri [2]. Mihul merse la Turci ca să facă, supt Petru Aron, care-i întărise multele moșii [3], supunerea țerii ca Logofăt, „cancelariu", cum îi ziceau Polonii, dar, de sigur, și ca un bun cunoscător al țerilor răsăritene. Ștefan-cel-Mare îl chiamă înnapoi, cu un act dat din Bacău la 1484 și întărit cu iscăliturile boierilor, restituindu-i și „moșiile părintești" [4]. Iertându-l pentru trecut în Iunie 1460, Domnul pomenește „lucrurile nevrednice de amintire ce s'au întâmplat cândva, la Basarabeni sau aiurea [5].

Întors în țară, Mihul reluă negoțul care-l îmbogățise. În 1460, cu câteva luni înainte de actul iertării, regele Poloniei îi cruța toate vămile, lui și agentului, Rusul Hrinieț. Se arată că acesta mergea la Liov, la Cracovia și chiar în Lituania, și se înșiră mărfurile ce era obișnuit să aducă : oi *(pecora)* ; ori, mai curând : vite albe, vite cornute), piei, mătăsuri de Levant [6]. În 1461, Muzilo de Buczacz, vechiul „frate", fiind însărcinat cu o misiune la Vlad Țepeș, Domnul muntean, Mihul, ca „om bun", îi împrumută o sumă însemnată în „bani mărunți", ughi și bani, ducați turcești *(floreni turczenses)*, ca aceia cari sunt pomeniți și în privilegiul lui Ștefan pentru Lioveni [7]. Ba-i mai vându și un „cort turcesc", zis polonește „namyoth", pe

---

[1] *Ibid.*, II [2], p. 48, no. XXXIII ; *Inventarium cracoviense*, ed. Rykaczewki la această dată.

[2] Hurmuzaki, II [2], pp. 67-8, no. LIII. Cf. V. Pârvan, *Alexandrel-Vodă și Bogdan-Vodă*, București 1904, p. 104 și urm.

[3] *Uricariul*, XI, pp. 9-11, 79-81 (după Ulianițchi).

[4] Hurmuzaki, II [2], pp. 683-4, no. DXVIII. V. și *ibid.*, p. 685. Ori în Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 257 și urm.

[5] Hurmuzaki, *l. c.*

[6] Hurmuzaki, II [2], p. 132.

[7] *Ibit.*, pp. 135-5, no. CXV. Actul trebuie să fie scris în Moldova. Martur e și un „Dominus Czyran" *(Civrano ?)*.

care-l trmese regelui său[1]. La întoarcerea sa din Țara-Românească, unde se pusese la cale o intrigă păgubitoare lui Ștefan, Mihul, care avuse înțelegere în această privință, căpăta, încă din Ianuar 1462, voia de a se adăposti în Polonia, cu frații Duma și Teodor și cu toată casa lui[2]. Îndată după aceia începea războiul pentru Chilia al lui Ștefan împotriva lui Vlad, și Mihul părăsia Moldova.

Trebui ca, în 1468, să intervie regele Poloniei pe lângă solii lui Ștefan, Stanciul, pârcălabul de Cetatea-Albă, și pisarul Toader Prodănescul; trebui o misiune polonă anume și stăruința clerului și a boierilor Moldovei, pentru ca Ștefan să primească înapoi pe acela ce nu fusese niciodată amestecat între boierii săi activi : i se restitui numai curtea de pe Siretiu și două sate, rămânând ca purtarea lui să hotărască de i se vor lăsa și celelalte[3]. Mihul se temu însă a se întoarce, și în August 1470 el era îngăduit din nou a veni în țară, lăsându-i-se pe samă patru din satele confiscate[4].

Și mai departe el fu cunoscut în Polonia ca „Mihul cancelariul țării Moldovei". La 1479 îl vedem făcând afaceri în Liov, cu Armeanul Calinic, în calitate de represintant al lui Hărman sau Hrăman, pârcălabul de Cetatea-Albă[5]. Însemnătatea lui de odinioară scăzuse deci. Iar după aceia nici nu i se mai aude de nume : Duma se îndeletnicește însă cu negoțul în aceste părți și la 1477[6]. În legătură cu el făcea negoț și pârcălabul Hrăman, al Cetății-Albe.

Tomșa Vistiernicul trimetea la 1529 pe omul său, Cârstea, ca să ducă la „Bistrița pește și „ceva postav și unele blăni"[7].

---

[1] *Ibid.*, p. 136, no. CXVI.

[2] *Ibid.*, p. 143, no. CXXI.

[3] Hurmuzaki, II[5], pp. 705-7; Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, pp. 305-6.

[4] Hurmuzaki, II[2], pp. 707-8; Bogdan, *l. c.*, pp. 309-10.

[5] *Studii și doc.*, XXIII, p. 313, no. LXIX.

[6] *Ibid.*, pp. 311-2, no 65; p. 313, no. 71. Pentru moșiile lui v. și Bogdan, *Doc. lui Ștefan-Cel-Mare*, I, p. 177, nota la no. c. El lăsă o fată, Marușca. În 1490 Mihul nu mai trăia (*ibdi.*, p. 490).

[7] Hurmuzaki, XV, pp. 332-3, no. DCXVII.

Firește că un negoț mai însemnat îl făceau pentru Domnie Marele-Vameș Ieremia și Toader Vameșul de Suceava, cari, în 1527, poftiau pe Bistrițeni să vie în țară, cu toate greutățile politice[1]. Ștefan-cel-Tânăr, care înoise voia de negoț, plângându-se că i se opresc oamenii de la Bistrița, își aducea de acolo fierul[2]. Alți boieri moldoveni făcând negoț în Polonia, pe sama lor, nu-i întâlnim apoi, afară de Grigore Rosenberger, ca agent la Liov și Cracovia, după întoarcerea lui Petru-Vodă, pe care-l servise cu credință, în 1541, pe negustorul sucevean Teodor[3].

În Țara-Românească e altfel. În negoțul mai mărunt, fără nevoie de capitaluri mari, de întinse legături, de îndrăzneală și pricepere, de „factori" influenți sau credincioși, se poate amesteca mai fiecare boier. Și-i aflăm în adevăr, prin scrisori păstrate, pe foarte mulți, de toate treptele. Pe când Mihul umplea Polonia de numele său, Stoica, armașul lui Țepeș, se judeca la Brașov pentru marfă cu un jurat al cetății[4]. Un Barbu Craiovescu, în Oltenia, un Gherghină, unchiul lui Radu-cel-Mare și pârcălab de Poienari, în munții Apusului, aveau legături cu Sașii de peste munți[5]. Un „Koryz", „boier și negustor", precum îi spune și Domnul său, făcea la 1487 negoț cu Brașovul[6]. Și vestitul Dragomir al lui Manea trimetea Sașilor oamenii lui cu piper[7]. Piper și bogasii vindea tot atunci Dragomir Udriște[8]. Vornicul-cel-Mare Drăghici expedia la Brașov, pe la 1530, prin oamenii săi, Tudor, Dralea, Gonțea, ceară și 63 de boi[9]. și se pare că și colegul său Vornicul Vintilă

---

[1] *Ibid.*, p. 297, no. DXLII p. 298, no. DXLIV.
[2] *Ibid.*, pp. 274-5, no, CCCCXCIX.— Trotușan, ca Logofăt, era învinuit că stricase pacea *(ibid.)*.
[3] *Studii și doc.*, XXIII, p. 336, no. CXLIV.
[4] Bogdan, *Relațiile*, p. 92, no. LXIX.
[5] *Ibid.*, pp. 232-3, no. CXCIV; Hurmuzaki, XV, pp. 150-1.
[6] *Ibid.*, p. 126, no. CCXXXX.
[7] Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 21, no. CXLVIII.
[8] Bogdan, *Relațiile*, pp. 224-5, no. CCXXXIX.
[9] Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 300, n-le CLVII, CLXIX.

făcea negoț cu Brașovenii [1]. Câte un boier ca Drăghici Tatarul, de pe la 1550, n'avea nevoie să fie negustor pentru a oferi județului brașovean Benckner să cumpere de la el un „cal bun turcesc, cu care ar putea să steie și înaintea Craiului“ [2].

Aici însă, la Munteni, găsim și un mare număr de târgoveți *români*, cari fac negoț cu produsele țerii : peștele în rândul întâiu, dar, neapărat, și mierea, ceara, poate și lâna. E cunoscut acel Neacșu Lupa din Câmpulung, de la care avem cea d'intâiu scrisoare românească, aceia prin care, la 1521, arată Brașovenilor, într'o limbă curată, mișcările Turcilor dunăreni : el avea știrile sale și direct, prin oameni dela Nicopol, „Nicopoia“ lui, — nu Turci, ci probabil agenți proprii, cari mergeau la schela de pe malul drept pentru negoț ; el însuși știa desăvârșit părțile turcești până la Porțile de Fier, „locul cela strâmtul ce știi și dumneata“, spune el corespondentului brașovean, arătând că „nește meșteri den Țarigrad“ s'au prins a trece corăbiile de război, ce se gătesc, pe acolo. Era în legături cu boierii de spre Dunăre ; și ginerele bătrânului negustor, Negre, poate tot negustor și el, umbla prin aceleași părți, adunând știri [3]. Neacșul (sau și Neagul) făcea negoț de pește : crapi, știuci, covoare, taftă, astare, purpură, camhă, piper, tămâie (în tovărășie și cu alții), *ceti* [4], dar și de chepenege, de mătăsuri, brâie, damascuri, bogasii, struguri, orez [5]. El își urmă afarile și prin 1530, când Vlad-Vodă intervine pentru o sumă ce se datoriă „acestui om al nostru, Neacșul din Câmpulung“ [6]. La 1527 el avea un proces cu Sasul Valentin Gerell

---

[1] *Ibid.*, p. 302, no. CLXXXI.

[2] *Ibid.*, 304, no. CLXXV.

[3] Între alte ediții (Hurmuzaki, XI, Stoica Nicolaescu, *l. c.*), aceia din Iorga, *Brașovul și Românii*, pp. 283-4.

[4] *Quellen der Stadt Kronstadt*, I, pp. 7, 9, 15, 21, 24, 58-9.

[5] *Ibid*,, pp. 58-9.

[6] Bogdan, *Documente și regeste*, pp. 182-3, no. CLXXVIII.

din Brașov [1]. Pentru o datorie a lui i se judecă fii cu Aldea din Râșnov: afacerea privia o vânzare de pește [2].

Prin acești negustori ajung a fi pomenite și orașele din Țara-Românească, de la care în tot timpul până pe la 1600 abia dacă găsim un act municipal.

Luându-le după ordinea în care apar în documente, *Argeșul*, care păstră până târziu pecetea vulturului din vechea stemă a Domniei [3], primia doar din când în când, ca pe la 1430, 1481, 1508, 1512, 1517, visita Domnului [4]. Doar Neagoe, care se întâlnește dese ori aici, stând în casele domnești, răscumpărase prin frumoasa-i mănăstire trecerea Mitropoliei la Târgoviște! Trecătoarea în Ardeal se făcea și prin acest loc în secolul al XV-lea, căci la Argeș fură opriți de un boier creditor la 1487 lucrurile, aduse din „Țara Turcească" *(regnum Turcie)*, ale Brașoveanului Gheorghe Csukas [5]. Dar numele lui Dragotă din Argeș era cunoscut în Ardeal pe la 1500, când era însărcinat și cu misiuni din partea Domnului [6], și tot așa se purta prin părțile ardelene, și în calitate de om de casă al Domnului, pe la 1510, un Bratul [7]. Nichifor din Argeș primia pe la 1500 sarcina de a ridica la Câmpulung marfa unui Brașovean [8]. Un Tatul (Tachol=Tatthol) de Argeș, un Petru, un Vâlcu aduceau exclusiv ceară [9].

---

[1] Hurmuzaki, XV, pp. 299-300, no. DXLVIII.

[2] Bogdan, *Doc. și regeste*, pp. 309-10, no. CLXXXVI.

[3] Academia Română a cumpărat în 1914 un act din veacul al XVII-lea cu această pecete, foarte bine păstrată, de la d. Timuș din Ploiești, fratele răposatului episcop Gherasim.

[4] Bogdan, *Relațiile*, p. 31, no. XVI; Hurmuzaki, XV, p. 108, no. CXCV; pp. 183-4, no. CCCXXXIV; p. 221, no. CCCC. Cf. *ibid.*, p. 113, nota 1.

[5] *Ibid.*, p. 126, no. CCXXX; v. p. 235, no. CCCCXXXIX; p. 236, no. CCCCXXI.

[6] *Ibid.*, p. 153, no. CCLXXX; Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 311; *Quellen*, III, p. 301.

[7] Hurmuzaki, XV, p. 207, no. CCCLXXIV.

[8] Bogdan, *Relațiile*, p. 238, no. CXCIX.

[9] *Quellen*, I, p. 31, etc.

În *Câmpulung* fusese la începutul veacului al XV-lea, când era aici și o cetate domnească [1], — Mircea-Vodă dă de acolo privilegiul din 1413 [2] — un mare negustor de lege catolică. E un „Letin", Gaşpar din Câmpulung, — om atât de însemnat, încât, atunci când Împăratul-rege Sigismund trecu la noi în cunoscuta expediţie pentru causa lui Dan Voevod, la 1427, el interveni pentru o dispensă în folosul „credinciosului nostru iubit, Gaşpar din Câmpulung, locuitor în Sibiiu" *(in Cibinio residens)*, care luase din greşeală, în persoana catolicei Margareta, o rudă duhovnicească [3]. Mai întâlnim acolo pe Ioan, fiul lui Gaşpar, care era în serviciul Domniei muntene la 1431, şi Alexandru-Vodă Aldea îl numia „slugă statornică a noastră şi a domnului nostru" (Sigismund) [4]. Ioan Hunyadi însuşi se amesteca la 1453 într'o afacere, pendinte la Braşov, a acestui Ioan „de Hozywmeze" (Hoszumezö, numele unguresc al Câmpulungului ; cel german l-am văzut că era : Langenau) [5]. La începutul veacului al XVI-lea erau însă numai Români ca negustori în Câmpulung : Radea *(Ragya)* [6], Stoica Gonţea *(Goltha, Golthe)* [7], Dumitru Florea, Stoica Plăcintă, Stan Cozma, Neacşul, Stan, Stoica Turcoane („Turcoaia") [8], Şerb, Buda, Cucurig, David, Boncilă, Neacşul, Raşea [9], sau, cam la aceiaşi dată, un Sava, un Chircoman, un Pera, un Ioan Frunică [10]. „Ceară este destulă gata la Câmpulung", scrie odată Mihnea-Vodă, cel Rău [11], ceia ce arată că negoţul argeşean şi cel câmpulungean erau de o potrivă. Sunt însă în socotelile Braşovului şi destui negustori de peşte,

[1] Bogdan, *Relaţiile*, p. 38, no. XVIII.
[2] Hurmuzaki, XV, pp. 9-10, no. X.
[3] *Acte şi fragmente*, III, p. 82, no. 2.
[4] Hurmuzaki, XV, p. 15, no. XIX.
[5] *Ibid.*, p. 39, no. LXVII. Pe dosul scrisorii i se zice însă: „de Longocampo",
[6] *Ibid.*, p. 196, no. CCCLVIII.
[7] *Ibid.*, p. 287, no. DXXIII ; *Quellen*, I, p. 7.
[8] Hurmuzaki, XV, p. 277, no. DIII.
[9] *Quellen*, I, pp. 10, 16, 18, 27, 47, 55-7, 61-2, 65-6, 74.
[10] Bogdan, *Doc. şi regeste*, p. 310, no. CLXXXVII.
[11] *Ibid.*, p. 140, no. CXLII.

ba câte unul. ca Iacob „Langfeltes" (Langfeld, Câmpulung), și de piei [1]. Ei aduceau și marfă turcească (și mătasă), precum o aceia pe care Stoica și Stanciul, pentru cari intervine Neagoe Basarab, o luaseră de la un Celebi pentru a o da Brașovenilor [2]. În schimb cumpărau de la Brașoveni, ca și alți negustori de sama lor, chepenege, brâie, frâie, hamuri, etc. [3].

De la acest oraș s'au păstrat însă și acte municipale, pecetluite cu stema ce se întâlnește și în veacul al XVIII-lea. Aveau în frunte un județ, căruia Sașii îi ziceau „maior" (ca în franc. : *maire) :* astfel Stoica Hurduzău („hurduzău" înseamnă pod cu lanțuri), de pe la 1540, care pecetluiește cu o albină (amintim negoțul cu ceară) [4]. Avea pe lângă el doisprezece pârgari. Acest Sfat are dreptul de a hotărî și împlini represalii ; după acordarea satisfacției, Vodă li cere să dea înapoi cele oprite [5]. Ei ascultă marturi și jurători și dau acte doveditoare, încredințări [6]. „Judele și cei doisprezece pârgari din Câmpulung" („ausz der Langer Aw"), prielnicii megiesi ai dumneavoastră", corespund la 1524 în limba germană cu prietenii de la Brașov [7]. Sătenii din Rucăr [8] făceau negoț deosebit, de-a dreptul cu Brașovul. Și *schilerii*, vameșii de aice, iarăși pe sama lor [9].

În sfârșit *Piteștii* vecini, poate numai un târg fără magistrat, trimetea și el negustori la Brașov : un Oprea, un Dragomir, un Ioan, un Moș, un Tăbuș, un Mircea și Cândea [10]. Neagoe-Vodă residă și aici [11].

---

[1] *Quellen*, I, pp. 2. 3.

[2] Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 266, no. LXXVIII.

[3] *Quellen*, I, p. 7.

[4] Bogdan, *Doc. și regeste*, pp. 309-10, no. CLXXXVI.

[5] *Ibid.*, p. 285, no. CXXXIV.

[6] *Ibid.*, p. 238, no. CCXXVII.

[7] Hurmuzaki, XV, pp. 277-8, no. DIII.

[8] *Quellen*, I, pp. 8, 22 Tot așa aceia din Voinești, Suslănești, Ionești, Purcăreni, Mircești, Bunești (*ibid.*, pp. 8, 16, 19, 25), din Breaza, *(ibid.*, p. 7).

[9] *Ibid.*, p. 55.

[10] *Quellen*, I, pp. 2, 10, 11-2, 14, 18-20. Cf. și Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 226.

[11] Hurmuzaki, XV, pp. 237-8. Cf. *ibid.*, p. 420, no. DCCLXXIX.

În 1503, pleacă din Braşov, aducând cu el postav de Malines, postav *trichtisch* şi postav de Görlitz [1], pe lângă alte lucruri, în sumă totală de 167 de florini şi jumătate, un negustor târgovişteau, un „angrosist", anume Rădilă [2]; fiul lui, Stoica, lucra alături cu dânsul [3].

El e dese ori pomenit şi pe urmă, căci pare a fi acelaşi cu Rădilă din Câmpulung [4], ca importator de postavuri de Colonia, *Pernisch şi Halbgarnisch*, de cuţite stiriene, până la 39.000 de bucăţi, pentru care plătia în ceară, tafte, orez, ş. a.; avea legături şi cu Sibiiul, unde ducea şofran [5]. Între negustorii mari ai acestui oraş, cari vin cu carele lor până la Braşov, aducând tămâie, piper, ghimber, „papilia simplicia", bumbac cu cântarul, bogasii, brâie orientale, găsim pe Gogoaşă *(Gogosch)*, pe Chircă Negrea [6] şi chiar pe Tudor Voicu, Radislav, Dan, Frăţilă, Şerban, Mărcuş, Vâlcu, Nichifor, Stoian, Dumitru al lui Dragotă, Mihalco, Coste, Urle, Tatul, etc. [7]. Era odată aici o colonie puternică de catolici de peste munţi, având biserica lor în margene; de şi pe urmă se află, cum vom vedea, două biserici apusene în oraş, nu aflăm niciun nume care să amintească pe Saşii şi Ungurii de pe vremuri. „Schussman" pare să însemne Gişman, iar Francul arată numai că acel numit asfel se ţinea de legea francească, latină [8]. Doar dacă Braşovenii trimeteau comerţ [9]. Dintre Răsăriteni aflăm numai pe Grecul Frangopol [10]. Dar şi „popa Armeanul" („Popa Armeneus") din

---

[1] Acuma se desfăcea la noi şi postav de Nürnberg (*Quellen*, I, p. 48), *Langwerder* (*ibid.*).

[2] *Ibid.*, p. 18.

[3] *Ibid.*, p. 50. Tot aşa fiul lui Tudoran Bogatul, Stan, făcea negoţ şi el; *ibid.*,

[4] *Ibid.*, pp. 23, 28, 40-50. Un proces al lui cu un Sas pentru cuţite; Bogdan, *Relaţiile*, pp. 221-2.

[5] *Quellen*, I, p. 280.

[6] *Ibid.*, pp. 46-7.

[7] *Ibid.*, pp. 2, 11-2, 14, 20-1, 28, 33, 53-4, 72-3.

[8] *Ibid.*, pp. 12, 33.

[9] V. şi Bogdan, *Relaţiile*, p. 101.

[10] Hurmuzaki, XV, pp. 20, 32.

Târgoviște figurează în acest timp printre importatori [1]. Un Mihnea fratele lui Anghel, negustor din Târgoviște, avea la 1500 un proces în Ardeal, pentru care intervine și Radu-Vodă cel Mare [2], și un astfel de proces purtă peste zece ani și alt negustor târgoviștean, Sava [3].

Ca și Argeșul și Câmpulungul [4]. *Târgoviștea* avea pe lângă pârcălabul domnesc, un Cristian, un Panigrad, și cârmuirea ei deosebită, cu județul și cei doisprezece pângari, ale căror drepturi nu erau inferioare celor arătate mai sus pentru alte orașe. Dacă avem un județ Sava pe la 1524 [5], un județ (*iudex* pentru Sași) Mitrea pe la 1530—40, care scrie la Brașov, de la municipalitate la municipalitate, pentru o afacere a negustorului târgoviștean Cristodor, asociatul lui Neacșul de la Câmpulung [6], altă dată, pe la 1545, se înfățișează toți orășenii, ca un corp cetățenesc, pentru a încheia cu Brașovenii un act unic, un adevărat tratat de comerț: nu vor mai duce marfa lor la Sibiiu, cum ajunseseră a o face, poate după un conflict cu orașul acestălalt mai apropiat, ci vor aștepta cu dânsa la Brașov timp de două săptămâni; dacă nu se va putea ajunge în acest timp la o învoială, să poată vinde străinilor aflători în cetate: Moldoveni și Sibieni chiar, ori s'o poată ridica ei pentru a o duce la Sibiiu. Aceste condiții doresc să se însemne într'o „carte cu jurământ". Și, asociindu-și în această înțelegere un personagiu de importanța comercială a lui Dragotă din Argeș [7], ei încheie astfel: „Noi, Târgoviștenii, și cu Dragotă din Argeș, ne mulțămim cu aceasta. Cu alți târgoveți din Țara-Românească să facă așa cum vor ști ei [8].

---

[1] *Ibid.*, p. 59.

[2] *Quellen*, I, pp. 153-5.

[3] Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 142, no. CXLV. Și Zamvel, „omul bun" al lui Vlad-Vodă, ucis în drum înainte de 1450, trebuie să fie un negustor (Bogdan, *Relațiile*, p. 81).

[4] Cf. și Ștefan Meteș, *Relațiile comerciale ale Țerii-Românești cu Ardealul*, p. 104 și urm.

[5] Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 236, no. CCXXV.

[6] *Ibid.*, p. 310, no. CLXXXVII.

[7] V. mai sus.

[8] Bogdan, *Doc. și regeste*, p, 311, no. CLXXXVII.

Pentru legăturile cu Domnia e interesantă scrisoarea județului târgovișteanu Sava [1], din care se vede că Domnii dădeau veste orașului de Scaun despre cele întâmplate și-i cereau acel „colac", pe care Sașii de peste munți îl dădeau și ei la asemenea prilejuri acelorași Domni, numindu-l „evangelium", „dar de vestire bună". Aceste știri erau trimese de Târgovișteni apoi și la Brașov [2].

În această regiune erau și alte mici centre, de unde veniau negustori la Brașov. În rândul întâiu *Târșorul, Novum forum* [3], pomenit și în privilegii de comerț ca loc unde se lua vama, oprindu-se pe la 1480 cu sila — printr'un abus necunoscut de Domn — negustorii brașoveni cu marfa lor acolo [4]. De aici veniau peste munți, cu cară de pește, pentru a cumpăra mărunțișuri, *parvalia*, Frățilă, Mușat, Mircan [6], Dimitrie Albul, Dimitran, Cernat, Crăcea, Albaș, Vântul, Manea Șerb, Stan Cocoș, Cârstea, Vancea, Nicoară, „Radul Negru cel cu barba mare", Stănilă [6]. Avem și o scrisoare a Târșorenilor, între cari foștii județi Cârstea, Oană și Gostilă, către Brașoveni pentru un om din Râfov, căruia i se oprise calul [7].

Câmpina, târg pentru Mocanii de pe valea Prahovei, își avea și ea negustorii, cari ca și cei din Argeș și Câmpulung, duceau Sașilor vecini mai ales ceară. Astfel Mansul, Șerban și Costea, de pe la 1500 [8].

Teleajenul, care nu era deci numai cetatea munteană atacată de Ștefan-cel-Mare, — pe locul unde e azi orășelul Vălenii-de-Munte, credem, — ci și o piață de negoț, trime-

---

[1] V. pentru el, și *ibid.*, p. 307, no. CLXXVI.

[2] *Ibid.*, p. 236, no. CCXXV.

[3] Hurmuzaki, XV, p. 13: „in Traxsor, videlicet in Novo Foro".

[4] Bogdan, *Relațiile*, p. 188, no. CLV.

[5] *Quellen*, I, pp. 12, 15.

[6] *Ibid.*, pp. 3-4, 21-2, 54, 62-3, 67-70, 74-6. Mai vezi: Stanislav, Radu fiul lui Manună, Stan fratele lui Dumitran, Basa; *ibid.*, pp. 55-8.

[7] Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 309, no. CLXXXIV. În n-l următor o cumpărătură de cal la Târgșor.

[8] *Quellen*, I, pp. 2, 15, 20.

tea oameni cu peşte, ca Oancea, pomenit şi el în socotelile Braşovului [1].

Precum se îndreaptă către Târgovişte, tot astfel Dan-Vodă scrie, la 1431, şi *Săcuienilor*, poate din târgul cu acest nume, care a perit lăsându-şi amintirea în titulatura judeţului dintre Prahova şi Buzău, zis până la dispariţie, cu formula slavonă: *sud Saac*. Acest târg — dacă a fiinţat — cade însă foarte răpede fără a mai fi pomenit în izvoare.

Mai bine s'a ţinut, până mai târziu, *Gherghiţa*, unde se afla Vlad Ţepeş la 1458 [2] şi după el, la 1476, Basarab-Vodă cel Bătrân [3], *Cetate Nouă*, după ce fusese nouă a Târşorului [4], — dacă nu e vorba de casele întărite din Floreşti, de care vom pomeni îndată [5]. Gherghiceni întâlnim pe la Braşov: un Bratul, un Triful, un Hanes [6], un Vasile şi Tudoran Roşul, un Stănilă, un Petre Turcul, un Văsiiu Negrul, un Albu, un Stanciu, un Sâmbotin, un Drăgan [7]. Gheorghicenii aveau în fruntea lor pârgari, deci şi judeţ, fiind un oraş constituit [8].

Se ştie că *Floreştii* din Ilfov ajunseră una din trecătoarele reşedinţe la ţară ale Domnilor noştri pe vremea lui Basarab-Vodă cel Bătrân (1477) [9]. Găsim câte un om din Floreşti cu carăle la Braşov, şi ne întrebăm dacă, unde e tipărit, în Socotelile oraşului: „Plorest", la 1500. trebuie să se ceteaască Ploieşti sau tot Floreşti [10].

Ajungem astfel la cetatea *Bucureştilor*, întemeiată numai

---

[1] *Ibid.*, pp. 4, 30, 33.
[2] Hurmuzaki, XV, p. 49, no. LXXXVI.
[3] *Ibid.*, p. 87, no. CL.
[4] *Ibid.*, p. 89. no. CLIII. Şi *ibid.*, pp. 91-2, no. CLX. Erau doi pârcălabi: Dimitrie şi încă unul (*ibid.*).
[5] Bogdan, *Relaţiile*, p. 336. În 1482 şi Basarab-cel-Tânăr e acolo; Bogdan, *l. c.*, p. 183, nota.
[6] *Quellen*, I, pp. 18, 25.
[7] *Ibid.*, pp. 49, 59-62, 67-8, 71.
[8] Bogdan, *Relaţiile*, p. 199.
[9] Hurmuzaki, XV, pp. 97-8, n-le CLXXII-III.
[10] *Quellen*, I, p. 6.

pentru a păzi, la vadul Dâmboviței, drumul de la Rucăr spre Giurgiu. Se știe [1] că întâiul act municipal bucureștean pe care-l cunoaștem e abia din anul 1577. Dar încă de pe vremea lui Radu-cel-Frumos, care avea nevoie de ajutorul Turcilor giurgiuveni, Domnia se așezase pentru mai multă vreme în această a doua „Cetate a Dâmboviței", de la șes, și se știe că aici prinse Ștefan-cel-Mare familia dușmanului său muntean, sus pe culmea de la „Mihai-Vodă [2]. Încă de pe la 1476 veniau aici „negustori turci cu marfă bună și multă", prieteni ai Domnului, care înștiința pe Brașoveni că se pot tocmi cu dânșii în chiar cetatea sa de Scaun, împrejurările de război neîngăduind oaspetelui a trece mai departe [3]. Nu s'ar crede după aceste date ca orașul, cu toată vecinătatea Giurgiului și însemnătatea liniei de negoț pe care se găsia, să fi avut o viață comercială așa de vie, cum apare din frecvența negustorilor ce vin de aici la Brașov încă din cei d'intâiu ani ai veacului al XVI-lea: Drăgan, Ivan, Radu, Iova, Drăgoiu, Mihnea fiul lui Constantin, Mihail, Iucșa [4].

Cu aceasta se mântuie o linie de comerț, căci *Giurgiul*, chiar înainte de cucerirea temporară ori de supunerea desăvârșită de către Turci, n'a fost nicioadtă decât o cetate, fără un oraș supt el, cu magistrații lui și viața lui comercială.

Trecând pe altă linie de comerț, aceia care ducea pe la Buzău la Brăila, găsim întâiu în *Buzău* chiar (Buzo sau Buzău s'ar crede că vine de la Buză ; orașul e numit însă după râu, care nu poate fi numit după persoane ; în general numele de râu sînt vechi, și, în sfârșit, râul numit grecește „Monsaios") un centru vechiu și însemnat, de și întâia pomenire nu e mai depărtată decât anul 1470 [5]. În

[1] *Gesch. des rumänischen Volkes*, I, p. 197 ; traducere Otilia Enache Ionescu, I, pp. 261-2.

[2] Cf. Hurmuzaki, XV, p. 64 și urm.

[3] Bogdan, *Relațiile*, pp. 123-4, no. XCVI.

[4] *Quellen*, I, pp. 9, 12, 14, 35, 49, 53, 62, 70-1.

[5] V. și Bogdan, *Relațiile*, p. 52 și aiurea.

acest an 1470, Radu-cel-Frumos, care alergase aici ca să apere țara împotriva năvălirii lui Ștefan-cel-Mare, îl numește *oppidum*, *oraș*[1]. Se știe însemnătatea specială pe care a căpătat-o orașul în luptele ce se purtară pentru Scaunul muntean după moartea lui Neagoe-Vodă. Dintr'o scrisoare a doi boieri mari ai țării, Calotă Vornicul și Harvat Logofătul, aflăm că pe la 1520 „Badiul din târgul Buzăului" făcea negoț cu pește în Ardeal și avea încurcături din această pricină[2]. Încă pe la jumătatea veacului al XV-lea Voinea din Buzău era un om de care ținea seamă Domnia[3]. Dar însemnătatea comercială a Buzăului se vede mai bine prin marele număr de negustori buzoieni cari se îngrămădesc pe piața Brașovului, vânzând pește și primind în schimb mărfurile pentru țerani pe care le cunoaștem acuma : Simion, Dobrotă, Hasaban, Sârbul, Draghea, Nenciul, Neagu, Negrilă, Manuilă, Copaciu, Manea, Tudoran, Oprea, Solomon Găvozdan, Costafan[4].

Brăila ni e cunoscută în începuturile ei. Pe la 1450 orașul avea încă legături cu Chilia și gurile Dunării[5]. Nici un negustor străin nu apare între cei cari se duc cu carăle la Brașov. Numele lor sunt curat românești: Nicula, Bucur, Filip, Stoica, Aldea, ba unul chiar e moldovenesc-maramurășean, Domuncuș[6]; într'o vreme când, pe de altă parte, negustorii din Bârlad și alte orașe ale Moldovei poartă nume caracteristic muntene. Brașovenii încercară pe la 1490 să facă ei înșii cumpărăturile lor de pește la Dunăre, dar fură împiedecați de Domnie. Vlad-Vodă li scria cu mustrare : „Altă dată oamenii voștri cumpărau doar peștele și tot ce li trebuia de la oamenii noștri, și n'au fost niciodată

---

[1] Hurmuzaki, XV, pp. 75-6, no. CLXXXII.
[2] Bogdan, *Doc. si regeste*, p. 295, no. CLVIII.
[3] Bogdan, *Relațiile*, p. 192.
[4] *Quellen*, I, pp. 9. 104, 18, 66-7, 71.
[5] Hurmuzaki, XV, p. 38, no. LXVI.
[6] *Quellen*, I, pp. 21-3, 26, 29. Găsim și câte un „Bralay", după ungurește : „Brailay" (p. 3).

volnici aşa cum sunt[1]. Alături de „boierii brăileni", de „cnezii" satelor libere din prejur[2], orăşenii se înfăţişează ca un corp deosebit, cu obişnuitele drepturi ale centrelor muntene; am văzut mai sus că străinii, Grecii, de sigur, „Letineţii" din Ragusa, cari se aşezau în mijlocul lor, îşi părăsiau dreptul lor deosebit. Nu lipsiau nici copiii la învăţătură ai Braşovenilor[3]. Orăşenii plătiau birul Domniei, dar deosebit, nu la un loc cu ţara[4]. Ei aveau Scaun de judecată, şi corespundeau cu cetăţile săseşti de peste munte[5].

Târgul de Floci e pomenit pe la 1490 în acelaşi rând cu Brăila în ce priveşte negoţul de peşte. „Când au mai umblat oamenii noştri la Brăila şi la Floci şi peste tot locul la Dunăre, să-şi cumpere ei singuri peştele, cum umblă acuma[6] ?". „Flocenii" — căci aşa li se zicea târgoveţilor[7] — nu făceau negoţ de lână, ci de peşte. Fără însemnările de vamă ale Braşovenilor n'am şti că ei veniau adesea în cetatea de hotar cu carăle lor. Găsim însă pe la 1500 pe negustorii: Ştefan, care cumpără postav, Bran, Cârstea, Dobromir, Mansul[8].

Până şi din *Cornăţel*, lângă gura Argeşului, acum un simplu sat, se rătăcia câte un „pescar" de aceştia la Braşov, ca acel Costea din 1500[9]; din *Dridih* venia altul în acelaşi an[10]. Iar mai din jos, din şesul dunărean, de la Ruşi (se zicea şi pe atunci): Roşii-de-Vede vin de două ori la Braşov negustori de aceştia[11].

---

[1] Bogdan. *Relaţiile*, pp. 193-4.
[2] *Ibid.*, p. 282 şi urm.
[3] Hurmuzaki, XV, p. 51, nota 3.
[4] Bogdan, *Doc. şi regeste*, pp. 236-7.
[5] *Ibid.*, şi p. 309, no. CLXXXV.
[6] Bogdan, *Relaţiile*, p. 194; cf. şi n-l precedent.
[7] *Ibid.*, p. 33. Cf. într'o scrisoare moldovenească din 1560: „floccos sen massas panni quos sollent panni tonsores tondere de pannis"; Hurmuzaki, XV, p. 556, no. MXXXIV.
[8] *Quellen*, I, pp. 2, 3, 11, 17, 23.
[9] *Ibid.*, p. 20.
[10] *Ibid.*, p. 24.
[11] Radislav; *ibid.*, p. 14; cf. şi p. 31.

Lângă Olt, vechea vamă a *Slatinei*, de ale cării începuturi s'a vorbit, trimetea și ea oameni pentru cumpărături la Sași: un Petcu, un Coico, un Tatul, un Gherghe, un Gonțea [1].

În Oltenia toată, de și se pomenește odată *Severinul*, ca ultim punct al hotarului țerii la Apus, era un singur oraș care întreținea relații de comerț (căci nu poate fi vorba de neînsemnatul Târgul-Jiiului), Râmnicul-Vâlcii: un Buda, un Mușat, un Neagomir, un Stan veniau de acolo la Brașov [2]. Ștefin, judetul de aici, era pe la 1500 prieten al vestiților frați Craioveștii și ajuta pe Domn să facă la Brașov — și cu atât mai mult, de sigur, la Sibiiu — cumpărături de „belgi" (cacomi) și alte lucruri de lux [3]. Lângă dânsul stă tea pârcălabul Voevodului, avându-și scaunul, de sigur, în Cetățuia ce domină orașul [4].

Moldova, în schimb, are negustori cari, de și stau, de obiceiu, la Cetatea-Albă, până la căderea ei, joacă un rol care, ca al boierului Mihul, cuprinde întreg principatul, și chiar țerile vecine. La 1465 Gheorghe Pollo, Grec de origine, probabil, avea afaceri la Liov, fiind în legătură cu vameșul țerii, Dorino Cattaneo, și cu Armeanul Cocșa din Suceava [5]. Încă de la 1469 apare în actele liovene un Dumitru fiul lui Iurgi Volata din Cetatea-Albă, care făcea negoț de piper [6]: tatăl, acel Iurgi Volata sau „Walata", se întâlnește și el, la 1472 [7]. Dimitrie își păstra legăturile încă în 1476 [8]; afacerile lui se întindeau, de alminterea, și *asupra Țerii-Românești, ba chiar asupra Brașovului, căci ni* s'a păstrat scrisoarea prin care Vlad Călugărul se plânge

---

[1] *Ibid.*, pp. 14, 17, 23, 26.
[2] *Quellen*, I, pp. 13, 17, 20.
[3] Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 308, no. CLXXXIII.
[4] Hurmuzaki, XV, p. 344, no. DCXL.
[5] *Studii și documente*, XXIII, p. 296. no. XIV.
[6] *Ibid.*, p. 302-3, n-le XXXVI-VIII.
[7] *Ibid.*, p. 306, n-o XLV.
[8] *Ibid.*, p. 310, no. LIX.

Sfatului de acolo că, Dumitru Volata având la ei niște vechi datorii — fără să se arăte pentru ce —, „nu i se plătește niciun ban, de și așteaptă de cincizeci de ani“ [1].

Cel puțin aceiași însemnătate ca familia Volata o avea o altă familie de negustori, a lui Kaliani sau Calian (Polonii îi ziv și Kylianus; este un sat Calienești în acest timp[2]), din Cetatea-Albă. Tatăl, negustor de piper și aromate, care venia și la bâlciul polon din Saroslav, se întâmpină încă de la 1473, în aceiași binecuvântată Domnie a lui Ștefan-cel-Mare [3]. El făcea negoț pentru sume mari, cu sutele de ughi. I se zicea „vestitul Kaliani“, de și „famatus“ (nu însă și „famosus“) era un titlu de onoare ce se dădea negustorilor [4]. Fiul său Duca (mai curând decât Luca) lucra alături cu dânsul [5]. Până la 1498 îl mai vedem urmându-și la Lemberg socotelile cu Armenii; la această dată se pare că tatăl său nu mai era în viață [6]. El trebuie să fie acel Duca, vameș la Suceava, care urmă, pe la 1498, în această situație lui Simco [7]. Dar, după obiceiu, el nu-și părăsi operațiile de comerț, și la 1500 îl vedem cumpărând din Liov postav de speța zisă *Trichten* [8].

Un Român de naștere era alt mare negustor moldovean de pe la 1500, Nicolae Brânză, de și nume de acestea curat românești le poartă pe atunci și Armenii. Locuința lui era în târgul Siretiului, unde se mai aflau Germani, ca Andreas Rymer (alt Rymer funcționa atunci ca jude de Suceava, unde catolici erau și măcelarul Vlasie și Vartolomeiu, pomeniți lângă dânsul). În moștenirea lui, depusă la Martin

---

[1] Bogdan, *Doc. și regeste*, p. 252, no. XXXIII. Se pomenește aiurea aducerea la Munteni de berbeci din Moldova.

[2] Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 173.

[3] *Studii și doc.*, XXIII, p. 307, no. L; cf. p. 309, no. LIV.

[4] *Ibid.*, pp. 313-5, n-le LXXI-IV; pp. 315-6, n-le LXXVI-IX, LXXX-III.

[5] *Ibid.*, p. 314, no. LXXIV.

[6] *Ibid.*, p. 320, no. XCIII.

[7] Cf. *ibid.*, pp. 321-2, no. CI și pp. 323-6, no. CXII. Cf. pentru Simco, *ibid.*, p. 316, no. LXXX (anul 1483). Chiar și Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 214 și urm.

[8] *Studii și doc.*, XXIII, p. 323, no. CXVIII. Cf. *ibid.*, p. 329, n-le CXX-I.

Wasserbroth din Liov, pentru fiii vitregi, Anton și Gheorghe, erau ughi, „galbeni tătărești" (genovesi, de Caffa) „aspri vechi", dinari ungurești vechi, „amestecați cu groși vechi moldovenești", argintării, între care un potir, „în mijlocul căruia este chipul Sfântului Ioan". La Liov își avea și casa, de piatră, pe care o lăsă pentru opere pioase [1].

Să mai pomenim din negustorii moldoveni de frunte, ce merg până acolo, pe Teodosie din Suceava, care-și plătia datoriile în morun și în piei [2], pe Tudor Românul, Sucevean, care avea acolo un proces la 1541 [3], în legătură cu pârcălabul de Cotnari, pomenit mai sus, al lui Petru Rareș, Germanul Grigore Rosenberger. Pe același timp un Iacob Bobul, poate Armean, cerceta, ca odinioară Kaliani, bâlciul din Iaworow [4].

Un mare număr de negustori moldoveni mergea cu boi și vaci — și până la o sută de capete — la Brașov. Astfel pe la 1500 Andrica, Babuș, Jidovul („Sydo"), Gavril, Andrica, Ionașcu, Tudor, Simion, Cocora, Laurențiu, Cozma, Stănilă, etc. [5].

Sucevenii ocupau atunci întâiul rând: Armeni, ca Vartan, Gașpar, Avac, Măgârdici, ori Nemți: Hanăș, Martin, și Români: Anghel, Ivașco, Bărbosul, Nicolae, care aduna Sașilor produse orientale: muscat, cinamom, smochine, cuișoare *(cariofolia, clous de girofle)*, fachioale, și cumpăra în schimb oțel pentru oastea lui Ștefan [6], apoi Drăgan [7], David, care sosia pentru a-și face cumpărăturile, cu piei de lup, etc. [8]. Actele pe care le avem în acest timp de la Suceveni sunt numeroase. La 1510 Trotușan Vistierul aduce

---

[1] *Ibid.*, p. 331, no. CXXVI. La p. 333, no. CXXXII, i se zice: Ioan Brânză.
[2] *Ibid.*, p. 318, no. LXXXVII.
[3] *Ibid.*, p. 336, n-le CXLIII-IV.
[4] *Ibid.*, p. 339, no. CXLVIII.
[5] *Quellen*, I, pp. 2, 13, 15-7, 19-20, 22, 30, 53-4.
[6] *Ibid*, pp. 13, 51.
[7] *Ibid.*, p. 36.
[8] *Ibid*, pp. 53, 61, 63-5, 72-4.

mărturia lui Toma Sasul, a lui Stan Şoltuzul şi a lui „Gavril Românul, negustori“ [1]. Stan acesta avea pentru legăturile cu străinătatea un secretar german, şi în nemţeşte e redactată scrisoarea lui către Bistriţa, din 30 Mart 1514, în favoarea lui Solomon Croitorul („Salomon Schneyder“)[2], zis şi Wolf, pentru care se mai face o intervenţie, în 1527, tot printr'o scrisoare germană, de Ianuş Tâmplarul (Janusch Tyschler“), care-şi zice „grof“ pentru şoltuz şi pomeneşte şi pe „juraţii săi din Suceava“ („myth sampt zaynen geschworen Burgern auff der Socza“)[3]. Nu va fi fost Român nici postăvarul Ioan, pe care-l recomanda Petru Rareş în 1528, când mergea la Bistriţa pentru cumpărare de grâne[4]. Copii de Sas de aici mergeau la Bistriţa ca să înveţe şi lucrul pieilor, aducând scrisori de ucenicie de acolo, ca în 1472[5]. Cum vom vedea şi mai departe, Suceava-şi păstră caracterul ei internaţional până la sfârşitul acestui veac, când se mai scriau încă misive nemţeşti, ba chiar ungureşti[6], — ceia ce însemna numai că era mai uşor să se găsească pentru relaţiile cu Ardealul un diac unguresc decât unul nemţesc.

Reşedinţă a Mitropoliei, având şi pe vameş[7] — un boier până la jumătatea veacului al XVI-lea, precum la 1527 era Vistierul Ieremia, vama de Suceava fiind unită cu această demnitate, — pe ajutorul de vameş (care era la aceiaşi dată un străin, Tadeu[8], hrănită din bielşugul, cheltuiala şi risipa Curţii[9], care rămase aici pentru cea mai mare parte a

---

[1] Hurmuzaki, XV, p. 204, no. CCCLXVIII.

[2] *Ibid.*, p. 206, no. CCCCVIII.

[3] *Ibid.*, pp. 292-3, no. DXXXIV.

[4] *Ibid.*, p. 305, no. DLVIII.

[5] Scrisoare a lui Johannes Rymer, *ibid.*, p. 77, no. CXXXIV.

[6] *Ibid.*, pp. 750-1, no. MCCCCLIII. Cf. *Studii şi doc.*, V, pp. 609-10.

[7] Vama cea mică a Sucevei se incasa la Vicov; Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, II, p. 214 şi urm.

[8] Hurmuzaki, XV, p. 297, no. DXLII. Vameşul Matiaş (de Suceava), la 1546-7, *ibid.*, p. 455, no, DCCCXLV; pp. 459-60, no. DCCCLIV.

[9] Ea avea aici şi o *sladniţă*, o berărie; Bogdan, *Doc lui Ştefan-cel-Mare*, I, p. 336 şi nota 2.

anului, favorisată apoi prin învoielile de negoţ până după 1550, Suceava era, nu numai cetatea de Scaun a Moldovei, dar şi principalul ei oraş comercial. Caracterul încă străin i se arată însă şi printr'aceia că niciuna din bisericile-i frumoase n'are un negustor drept ctitor.

Siretul vecin, cu şoltuz şi pârgari, pomeniţi în 1479 [1], cu goştinari cari strângeau ceara domnească [2], a dat pe bogatul negustor Nicolae Brânză, contemporan al lui Ştefan-cel-Mare. Târgul, unde Domnia avea mori, pe care Ştefan le dărui Putnei [3], dându-i voie a-şi face aici punte umblătoare şi berărie [4], era însă în totală decadenţă încă de pe la 1500: negustori de aice nu se întâlnesc prin vecinătate; colonia germană şi armenească se pierduse răpede ori treeuse la Suceava [5].

Şi din această decădere nu folosise *Dorohoiul* vecin, ce apare întâiu în tratatele de comerţ din veacul al XV-lea, aproape simultan, în actul lui Ştefan din 16 Februar 1459, prin care se pomenesc „judecătorii" din Dorohoiu şi ureadnicii lor, cari judecau şi în satele vecine [6]. *Botoşanii* (de la Botăş, întemeietorul satului), moşie a Doamnei Elena a lui Petru Rareş, încep a se ridica numai în vremea ei, când se înalţă din munificenţa evlavioasei principese cele două biserici de zid: a Sfântului Gheorghe şi a Vovideniei, nu departe de ctitoria mănăstirească a lui Ştefan-cel-Mare din satul Popăuţii. *Hârlăul* sau târgul Bahluiului, de care sunt legate tradiţiile despre mama lui Petru-Vodă, nu se putu ridica nici el la vre-o însemnătate comercială: Ungurii de acolo, dintre cari se pomenesc, la 1470, Kárlák László, Tóth

---

[1] *Ibid.*, I, pp. 230, 256, no. CXLI.

[2] *Ibid.*, p. 332.

[3] *Ibid.*, I, p, 181 şi urm. Cf. şi *ibid.*, p. 160.

[4] *Ibid.*, p. 429.

[5] Ne întrebăm dacă numele satului vecin, Grecii (*ibid.*, p. 83 şi urm.) nu înseamnă într'adevăr o veche colonie grecească. Fiind al Mitropoliei, e cu putinţă ca Biserica să-i fi aşezat sau atras aici.

[6] *Ibid.*, p. 29, no. XVII.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Isván, Slaszko, Sebestyén, Tazekis și Imre, își căutau, după învoiala cu Domnul, de viile acestuia [1], ca și concetățenii lor români, Bilio, Toader și Dumitru Răul, din 1490 [2]. Către 1500, ca și în 1477 și 1480, Ștefan, care isprăvi abia la 1502 biserica-i de aice, pe când încă din 1485 curțile lui erau gata [3], stătu mai mulți ani în Hârlău, întărindu-și bătrânețele, făcând și danii mănăstirilor, din fălcile, „corocinile" și fărtatele de vie cumpărate de la Agata, soția altui câțmo sau Körvák, Lörincz, și întărind pe cele date de Vistiernicul Iuga, care și el le luase pe „zloți roșii unguresti", pe galbeni buni de aur„ dela Jurcău (Zsurkó) măcelarul, fiul lui Kis László [4], ori de la Oláh János și Gáspar [5]. Era și un „drum al Hârlăului" [6], dar negustorii nu-l băturâ prea mult [7].

Același lucru se poate spune și despre *Cotnari*. Numele pare să fie dela „Cotunari" (din: *Cotună*). Amândouă aceste localități erau în sama pârcălabului domnesc, care avea supt poruncile lui meșteri străini pentru vinurile alese ale Curții și boierilor. Pe vremea lui Ștefan-cel-Mare nici nu e pomenită localitatea, ce pare a se fi format după ce împrejurări necunoscute aduseră, supt Petru Rareș, trecerea Ungurilor și Sașilor de la Hârlău în această parte, apropiată. Școala lui Despot fu așezată întâiu în Hârlău și numai după ce arse aici, se mută la Cotnari [8]. Cel d'întâiu act pe care-l cunoaștem e dat nemțește de „Tamasch, Groff am Kottnersberg", „Tămaș, șoltuzul dealului Cotnarilor", la 18 Iunie 1556 ; se vede din el că erau legături cu depărtata Rodnă și că la Cotnari acel șoltuz avea scaunul lui de judecată, „unsser Rechtenstul" [9]. Grigore Rosenberger, era

[1] *Ibid.*, p. 149 și urm. Cf. și *ibid.*, pp. 7, 215.
[2] *Ibid.*, p. 429.
[3] Iorga, *Inscripții*, I, p. 5.
[4] Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 146 și urm.
[5] *Ibid.*, p. 152 și urm.
[6] *Ibid.*, I, pp. 127-9.
[7] O biserică, de la Rareș, *Inscripții*, I, p. 8.
[8] Hurmuzaki, II, p. 407.
[9] *Ibid.*, XV, pp. 521-2, no. DCCCLV.

pârcălab aici, și deci acest loc chiar era dat unui German și catolic. Petru Șchiopul stă la Cotnari, în 1576, precum stătuse Ștefan-cel-Mare la Hârlău [1].

Hotinul ca și *Cernăuții* din Nord pe la 1500 — cu două biserici [2], — ca și *Neamțul*, din Apus, ca și *Soroca* și *Orheiul* [3], era numai o cetate și o vamă; un „podgrad", un oraș supt ziduri, se întemeiè doar mai târziu.

In fundul apusean de către munte, *Baia* vegeta, neavând alte legături decât acelea, foarte dese, cu Bistrița vecină. Se păstrează scrisori germane trimese de șoltuzul — care-și zice și el *groff*, iar județului de pârgari: *Stuhl*—și pârgarii acestei „cetăți" sau „băi a Moldovei" către Sașii vecini [4]. Și aici ucenicii plecau de la meșterul din Baia ca să-și desăvârșească învățătura la vre-un Bistrițean [5]. Câte un nume ca al lui Ioan Székely, ca acela al lui Adorian, vădește și Unguri [6]. Dar chiar în aceste vremuri apar Români: un Dobre, un Negrilă. Ștefan n'a făcut doar biserica sa numai în amintirea biruinții asupra lui Matiaș Corvinul și, oricum, n'ar fi fost nevoie ca Petru Rareș să facă, la 1532, o a doua [7]. La 1499 aflăm aci și pe preotul Mihul [8]. Baia avea judecata ei, la care se luau mărturii „pe suflet", cu jurământ [9], dar Băieșii (de aici numele de familie Băiășescul și noul sat Băiășeștii) nu făcură niciodată un negoț mai întins.

Originile *Iașilor* le-am văzut. Încă din 12 Iunie 1459,

---

[1] *Ibid.*, p. 665, no. MCCXXX. Ieremia Movilă aici la 1599; *ibid.*, XII, p. 472, no. DCCCLVII.

[2] Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 423.

[3] Un sat „supt Orheiu", *ibid.*, II, p. 98.

[4] Hurmuzaki, XV, p. 78, n-le CXXXV-VI; p. 158, no. CCLXXXIX.

[5] *Ibid.*, p. 203, no. CCCLXVI.

[6] *Ibid.*, p. 293, no. DXXXV. Cf. *ibid.*, pp. 290-1, no. DXXX; p. 292, no. DXXXIV; p. 310, no. DLXX; p. 317, no. DLXXXVI.

[7] *Inscripții*, I, pp. 62-3.

[8] Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 134 și urm.

[9] Hurmuzaki, XV, p. 293, no. DXXXV. Cf. și pp. 370-1, no. DCXCVI.

Ştefan-cel-Mare dă un act din acest oraş [1], pe care străinii îl numiau „Forum Philistinorum". „Târgul Filistenilor", identificând cu Filistenii pe Iazigi, de unde se credea că vine numele de Iaşi. N'ar fi nevoie de mărturia din 1472 că era „târg" [2], căci l-am întâlnit în această însuşire încă supt Alexandru-cel-Bun. La 1492, în August, se isprăvia biserica domnească a Sfântului Nicolae, lângă Curţile domneşti [3], iar din însemnarea pe un Mineiu dăruit de Ioan Tăutul Logofătul la 1491—2 aflăm că era pe atunci la Iaşi şi o „mănăstire cu hranul Adormirii Maicei Domnului", a Uspeniei [4].

Cel d'întâiu act ieşean de la şoltuz, zis *voit*, după datina polonă, şi pângari, e abia din anul 1581 sau 1582 [5]. Până atunci însă registrul vamal braşovean dă vre-o doi, trei negustori din „Yest" sau „Gesch" („Gykesch") sau, în sfârşit, „Gessmark", pe care nu greşim de sigur interpretându-l Jassmarkt [6], Iaşi (pentru Unguri: Jászvasár, pentru Orientali, cum am văzut, Iaspazar). Astfel, un Ilie, un Dragoş, etc. [7].

„Târgul-de-jos", *Romanul*, cu cetatea lui Roman-Vodă, „Cetatea Nouă" a lui Ştefan, luase pe această vreme o desvoltare mult mai însemnată decât a Iaşului. Intrebuinţat

---

[1] Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, I, p. 31 şi urm. Cf. alte acte din Iaşi, *ibid.*, II, p. 295 (1463); I, p. 138 (1469); cf. p. 143; p. 198; II, p. 326 (1475); I, p. 168; *ibid.*, p. 209 (1476); II, pp. 68 (1495), 97, 101 (1497), 171 (1500), 174, 176, 179 (1500), 182 (1501), 191 (1502).

[2] *Ibid.*, p. 169.

[3] *Inscrpţii*, II (*Studii şi documente*, XV), p. 135, no. 375.

[4] *Ibid.*, pp. 363-4.

[5] V. *Studii şi doc.*, XXIII, p. 365, no. CCXXII; Iorga, *Călători, ambasadori şi misionari* (din „Buletinul societăţii geografice" pe an. 1898), p. 406).

[6] „Jassmarkt" e adeverit şi documentar la 1562; Hurmuzaki, II, p. 406 no. CCCLXXX; XI, pp. 836-7, 839; II [3], pp. 678 (un Ianuş de „Josmark" şi 684. Alţii de „Yesch", *ibid.*, p. 686.

[7] *Quelleu*, I, pp. 14, 18-9, 31.

mai târziu și ca reședință domnească—de Ștefan-cel-Mare în multe rânduri [1], de Alexandru Lăpușneanu la 1560 [2] —, el avea numai, în cetate, vechea biserică Sf. Paraschiva a lui Roman-Vodă, în care se odihnia maica lui Alexandru-cel-Bun, Anastasia, soția întemeietorului [3], până ce Petru Rareș, cu meșteri pe cari-i cunoaștem [4], făcu biserica episcopală, isprăvită sub fiul său Iliaș și vestitul episcop Macarie, la 1550 [5]. Vechea pecete era latină, și locuitorii cei d'intâiu au fost coloniști ; peste puțin însă ei se pierdură între Românii mai vechi sau între cei ce luară loc lângă dânșii. La 1469 încă mai erau la Roman Germani, ca Martin Wasserbroth [6].

Din privilegiul lui Ștefan-cel-Mare pentru locuitorii unui sat dăruit „Mitropoliei" din Roman la 1466 știm ce cărau acești țerani în slujba negustorilor romașcani : pește proaspăt și sărat, postav, pânză, fier, plută (?), oale, vase de lemn, miere și ceară, mere, varză, pe lângă boi, vaci, cai, berbeci și piei de jderi și veveriță, ducându-le și până la Chliia și la Cetatea-Albă [7].

Din actele liovene cunoaștem pe câte unul din negustorii români de la Roman în cea d'intâiu jumătate a veacului al XVI-lea : astfel „Ioan din târgul Romanului, Român", la 1533 [8]. Tot „Român" i se zice la 1568 lui Vartan, pe care numele-l arată însă a fi Armean [9]. La Brașov vedem viind pe la 1500 o sumedenie din acești oameni de la „Romesmarkt", de toate neamurile : Germani, ca Mihail Rymner, Armeni, ca Asvadur, Români ca Petru — mai ales acesta,

[1] Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 8 și urm., etc.; II, pp. 317 și urm., 351 și urm., 359 și urm.

[2] *Studii și doc.*, XXIII, p. 84, no. XCII. Doamna Ruxanda a făcut, la 1568, biserica Precistei (*Inscripții*, II, pp. 22-3, no. 48).

[3] Melhisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 39 și urm.

[4] Hurmuzaki, XV, p. 448 și urm.

[5] Melhisedec, *l. c.*, p. 183.

[6] *Studii și doc,*. XXIII, p. 302, no. XXXV.

[7] Melhisedec, *l. c.*, p. 126 și urm.; Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 94 și urm. Cf. *ibid.*, pp. 9 și urm., 341 și urm.

[8] *Studii și doc.*, XXIII, p. 335, no. CXLI.

[9] *Ibid.*, p. 349, no. CLXIX.

— Simion, Lupșa, Gavril, Solomon, Lazăr, Neacșul, Ivan, Ignat, Gheorghe, Toma, Onea [1]. Toți sânt mari negustori de boi.

Și din *Bacău*, acum târg românesc, cu toate „viile Ungurenilor" care-l încunjurau [2], veniau negustori de aceștia de vite la Brașov, precum e Dragoș de pe la 1500 [3]. Se aflau și aici „judecători" domnești, ca la Dorohoiu, pentru că era încă un oraș cu drepturile lui [4]. Uu timp, Alexandru-Vodă, fiul mai mare și moștenitorul lui Ștefan, stătu la Bacău, păzind Țara-de-jos, de la 1482 la 1488 [5] și poate chiar până la 1491, când isprăvi aici cea d'intâiu biserica de piatră, a Precistei [6].

De la *Trotuș*, vin la Brașov în veacul al XVI-lea Magoiu, Mihail, Petru și alții [7]. Oameni din Brașov și Sighișoara adceau aici pe la 1550 viuri [8]. Domnul ținea cămărași, pentru ocnele de sare, care fură apoi fixate în noua localitate a Ocnei, ajunsă cu vremea un târg [9]. Pe la 1550—70, unul din acești „cămărași de ocne", Anton, fixează patru *bâlciuri* la Trotuș, în zilele de 26 Septembre, 8 Novembre, 16 Ianuar și de Dumineca Mironosițelor —, înșirarea se face în această ordine, anul începând la 1-iu Septembre. Moldovenii vindeau cu acest prilej vite, porci și pește [10].

Găsim chiar între oaspeții de afară ai Brașovului și *Vrânceni*, ca Benedict de pe la 1600 [11]. Și trecătoarea aș-

---

[1] *Quellen*, I, pp. 4, 8, 11, 17-8, 20, 22, 25-6.

[2] Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 28.

[3] *Quellen*, I, p. 21. Asupra orașului în vremea lui Ștefan-cel-Mare, Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 3 și urm., 55-8; II, pp. 258-9.

[4] *Ibid.*, I, p. 30.

[5] *Ibid.*, II, pp. 367 și urm.; Hurmuzaki, XV, pp. 117-8, no. CCXI.

[6] *Inscripții*, II, pp. 25-6, no. 54.

[7] *Quellen*, I, pp. 10, 18, 21.

[8] Hurmuzaki, XV, pp 399-400.

[9] *Ibid.*, p. 360, no. DCLXXII. Cf. studiul nostru despre privilegiul Ocnei, în „Analele Academiei Române" p. 1914.

[10] Bogdan, *Documente Mold.*, pp. 62-3, no. XXX.

[11] *Quellen*, I, p. 31.

zare orășenească a *Putnei* trimete pe câte un negustor cu numele unguresc, ca Balaș de pe la 1500, Luca ș. a.[1].

Vasluiul avea biserică domnească și curți domnești, Ștefan residând aici încă de la 1464, dar mai ales în Ianuar 1495, în Februar-Mart 1497 și Mart 1502[2]; cea d'intâiu există încă; din cealaltă se păstrează unele ruine[3]. Târgul căpătă de la Ștefan însuși, la 15 Octombre 1491, un întreg domeniu, care trebuia să-i slujească de moșie, cu nu mai puțin de șaisprezece sate și siliști, în preț de 1.490 de zloți tătărești. *De drept, orașul însuși cu toate aceste posesiuni era al Domniei*, „uric" lui Vodă și urmașilor săi, dar folosința era a târgoveților, — orânduire ce nu se întâlnește niciodată la Munteni. Târgul, care-și avea șoltuzul și pârgarii, pe lângă „săracii" obișnuiți, era scutit, din veniturile ce le ridica Vodă, de vama cea mică, dator fiind totuși a da de la o majă de pești ori de la căruță unul[4]. Avem și o scrisoare slavonă a „șoltuzului și pârgarilor de Vasluiu" cu privire la tovărășia ce avuse un om de-al lor cu un Brașovean, și ei o adresau „șoltuzului și pârgarilor de Brașov"[5]. Brașovenii prețuiau așa de mult aceste legături, încât la 1460 ei anunțau Vasluienilor restabilirea bunelor relații cu Ștefan și-i poftiau să vie la ei[6]. Și de fapt găsim acolo pe Vasluienii Buda, Negrică, Oprea, Simion, Andrica, Stan, Ieremia, pe la 1500[7].

Bârladul capătă dela Ștefan-cel-Mare, pe la Ianuar 1495 un privilegiu întru toate analog cu al Vasluiului, numai cât aici suma jertfită de Domn e mult mai mică, abia o

---

[1] *Ibid.*, pp. 13, 18-20.

[2] Aici era și Ștefan fiul lui Alexandru la 1445; Hurmuzaki, XV, p. 32, no. LIII.

[3] Inscripția a fost publicată de T. Burada, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, cred, dar nu pot regăsi locul.

[4] Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, pp. 476-85.

[5] *Ibid.*, pp. 453-4.

[6] Hurmuzaki, XV, p. 55, no. XCV.

[7] *Quellen*, I, pp. 18-23.

sută de zloți tătărești. Se spune însă că a fost la început o cerere din partea șoltuzilor, a pârgarilor, a târgoveților de Bârlad și a „săracilor" de pe vechiul lui hotar, „care de veacuri s'a ținut de acel târg al Bârladului" [1].

Fără biserică domnească, fără curți de locuință, Bârladul era mult mai rar cercetat de stăpânitorii țerii decât Vasluiul. Dar numărul negustorilor lui ce treceau cu vite la Brașov în 1500 întrece pe al oricărui oraș din Moldova afară de Suceava și Roman. Găsim astfel — și e de luat aminte că *aici n'au fost niciodată altfel de străini*, decât doar accidentalii Unguri, ca Várgo Jörg și Kovács Miklós, pe la 1530 [2], — pe Ianciu, Luca, Martin, Mircea, Dragomir, Solomon, Mihail, Miclăuș, Toma, Costea [3]. Un Hârlea era șoltuz în cea d'intâiu jumătate a veacului al XV-lea, și el scrie Brașovenilor pentru o judecată a sa [4].

Din *Tecuciu* vin numai întâmplător la Brașov negustori de vite pe la 1500 [5], iar de la Huși un Dragușan, un Simon [6]. Cu privire la această din urmă localitate, notăm că la 1491 era un drum care ducea „de la Vasluiu la Huși" [7]. Se știe că Ștefan-cel-Mare, care stătu acolo în 1497 și în 1502, dăruise orașului, încă din 1404—5, o biserică de piatră [8]. Ba iată și din părțile *Chigecíului* un negustor de vite la Brașov, pe la 1500 [9].

Orașe ale Domniei, cu hotar dăruit de dânsa, care-și

---

[1] Bogdan, în „Convorbiri literare", XLI, pp. 46-52; *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 62 și urm.

[2] Hurmuzaki, II [3], pp. 63-4. Cf. Antonovici, *Documente bârlădene*, 4 vol. (acte interne; cele vechi sunt mai ales reproduse din alte colecții).

[3] *Quellen*, I, pp. 12, 16-7, 19-20, 22-4.

[4] Bogdan, *Documente Moldovenești*, p. 60.

[5] *Quellen*, I, p. 16.

[6] *Ibid.*, pp. 23, 27.

[7] Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 483.

[8] *Studii și documente*, XVI, p. 254; cf. Melchisedec, *Cron. Hușului*, *passim*.

[9] *Quellen*, I, p. 27.

păstra dreptul de supremă proprietate, creaţiuni fiscale şi domaniale, avându-şi şoltuzii la ordinele pârcălabilor şi Vornicilor, iar unele total lipsite de organisaţia municipală, toate, în sfârşit, fără nici un element de autonomie şi iniţiativă, oraşele moldoveneşti, de şi cercetate de negustori mai bogaţi, nu se putură ridica mai sus decât cele muntene, a căror slăbiciune nu stătea numai în condiţiile de organisare. Când banul, care venia din afară, lipsi, ele decăzură ca locuri de schimb internaţionale, păstrând numai însemnătatea curat internă de piaţă în care ţeranii puteau afla ceia ce nu producea industria lor casnică. Domnia se hrănia în adevăr din negoţ, pe care-l lăsa să se întindă şi-l îndemna în margenile nevoilor ei fiscale, dar ţara se ţinea tot din plugăria îndătinată şi din creşterea vitelor. Nu e de mirare deci că, afară de vechea cultură tradiţională, elementele superioare care se produseră şi înfloriră la suprafaţă nu putură pătrunde, pline de binecuvântare, în adânc.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ISTORIA
COMERȚULUI ROMÂNESC

CARTEA A II-a

COMERȚUL ROMÂN DE LA 1540 LA 1700

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL I-iu.

Decăderea oraşelor săseşti. Factori noi ai comerţului oriental. Alte direcţii ale comerţului românesc.

Îndelungatele lupte pentru stăpânirea Ardealului dădură negoţului săsesc, până la stabilirea Bathoreştilor, o lovitură din care cu adevărat nu se mai ridică niciodată. Cârmuirea pricepută a lui Ştefan Báthory, administraţia liniştită a fratelui său Cristofor nu izbutiră să restabilească prosperitatea activă a trecutului. Acest principat ardelean vasal al Sultanului se putea bucura de sprijinul Turcilor în ce priveşte legăturile cu vasta lor Împărăţie şi nimic nu tulbura — decât doar desele schimbări de Domni în Ţara-Românească, dar nu mai dese decât acelea din veacul al XV-lea — schimbul de mărfuri cu ţările noastre. Dar starea de duşmănie, de neîncredere faţă de vecinii austriaci din Apus împiedeca esenţial acele mari relaţii economice care făcuseră cândva din Saşi depositarii mărfurilor apusene pentru Sud-Estul Europei. De altminterea, răscoala lui Sigismund Báthory, ajuns la majoritate, împotriva Turcilor trezi iarăşi flacăra mistuitoare a războaielor pentru stăpânirea Ardealului, şi ele ţinură până la aşezarea, prin 1620, a lui Gavril Bethlen şi până la cumintea guvernare a lui Gheorghe Rákóczy I-iu.

Expediţiile lui Petru Rareş în Ardeal prin părţile Bistriţei, tendinţa lui de a stăpâni întreg Ţinutul nu erau, firește, lucruri potrivite pentru a întări negoţul bistriţean cu Moldova, care lâncezia, cu toate darurile de arce şi de săbii, pahare şi cupe, de linguri, de pălării şi mănuşi, de cizme, de cireşe şi prune uscate, de bere, care se făceau

Domnului și boierilor țării vecine[1]. Stăpânirea moldovenească în aceste părți n'avu nici o urmare apreciabilă în ce privește legăturile de comerț[2]. Dușmănia trecătoare cu Brașovul lăsă însă urme. Numai pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu[3], care-și aducea de aici doftori și leacuri pentru urâta-i boală de ochi, cerând Bistrițenilor fier și aramă, blăni, vin scump pentru hramuri, sumane sure, pâslă, șofran, apă tare, apă de trandafir, pucioasă, pergament, ceară roșie, funii, postavuri, uleiuri, rădvane, făcea reparaturi de ceasornce, ș. a., mișcarea se făcu mai vie din partea Moldovei, Domnul însuși luând pe sama lui proprie — cum a făcut-o și în alte direcții, dintr'un adevărat sistem, pe care-l împrumutase de la Turci — exportul vitelor.

Trimeterea de *boi* moldovenești se întâlnește din când în când, ca și în trecut[4], la Bistrița ca și la Brașov: prețul unui bou era în Ardeal, pe la 1550, 3-10 florini, atunci când un cal bun se vindea cu 10 florini[5]. Îi aduceau peste munți și mai departe oameni și din cele mai depărtate orașe ale țării : un Ungur din Huși, — Hustvár pentru ai lui —, Ambrosiu Kobák, lua asupră-și să cumpere boi din Moldova pentru tovarășii lui sași, și tot același negoț îl făcea și un alt Ungur, din Agiud, „Edgethallomm', Antal; aceste afaceri aduceau une ori pe Ardeleni înnaintea Scaunului de judecată al șoltuzilor noștri, cari-i despăgubiau trecând în sama lor averea imobilă, de case și vii, a răilor platnici ; când se exercitau represalii asupra locuitorilor altui oraș decât al celui cu pricina, municipalitățile ardelene desa-

---

[1] *Studii și documente*, I-II, p. 11 și urm. Stăruințile lui Ieremia Vameșul și lui Toader vameș de Suceava, la 4 Iulie 1527, pentru ca negustorii din acest oraș să-și re'a activitatea; Hurmuzaki, XV, p. 298, no. DXLIV.

[2] Cf. Nistor, *Handelsbeziehungen*, p. 105 și urm.

[3] Chemarea Bistrițenilor la dânsul în 1557; Hurmuzaki, XV, p. 523, no. DCCCCLVIII. A Brașovenilor, p. 531, no. DCCCCLXXII. El face și o casă de adăpost pentru drumeți la Câmpulung: *ibid.*, p. 527, no. DCCCCLXIV.

[4] Cf. locurile arătate în tabla vol. XV din Hurmuzaki, p. 19 4,

[5] *Ibid*, p. 417, no. DCCLXXV.

probau fapta [1]. Lăpușneanu oferia pentru plata postavului, cingătorilor oștirii (4.500) și a rădvanelor, ce-i veniau și de la Bistrița, pe la Brețc — calea obișnuită spre Brașov [2] —, boi îngrășați [3].

Odată e vorba de *oi* ale lui Vodă — după 1580 se treceau destule [4] —, dar negoțul de căpetenie al Lăpușneanului cu Ardealul se făcea prin „porci bine îngrășați", cari ajunseseră a fi moneda lui curentă, față de acești vecini. Ei se trimiteau printr'un credincios domnesc, frumos recomandat într'o scrisoare latină sau germană, și se încredințau spre desfacere prietenului birău, arătându-i-se ori ba prețul, care se ridica până la 12 dinari, un *pfening* și jumătate, și declarându-se că orice monedă e primită [5] (dar Vodă admite să se introducă de la Bistrița asprii lor occidentali „moneda lor albă" [6]). Dacă nu i se făcea însă pe plac, greșindu-se la preț, el protesta că acasă la el iea și până la trei galbeni pe 200 de porci și că, dacă ei ascultă sfaturile vre unui răuvotor al lui, își va călca prietenia de până atunci, va închide pasurile pe care le-a deschis numai „de multa voastră rugăminte". „De ce uitați așa de răpede de prietenia noastră și vă cade greu, nu putem ști. Dar să știți voi prin aceasta că vom închide iarăși pasul acela din țara noastră prin Ținutul vostru și nu vom lăsa să treacă nicio vită, și nu va avea voie nimeni dintre voi a călători pe acel drum [7]". „Dacă nu veți ținea samă de mânia lui Vodă", adăugia secretarul, „veți plăti-o scump". Li se

[1] *Ibid.*, pp. 458-9, no. DCCCLII.

[2] Pentru Bistrița anume era calea Suhardului, pe la Câmpulung; *ibid.*, p. 619, no. MCLVIII Cu privire la vama Bretcului, *ibid.*, pp. 649-50, no MCCLI. Cea de la Varhégy, *ibid.*, XI, pp. 709-10, no. CLXIX.

[3] *Ibid.*, p. 496, no. DCCCCXX; p 526, no. DCCCCLXII; p. 546, no. MIII; pp. 554-5, no, MXXI.

[4] *Ibid.*, p. 691, no. MCCLXXIV.

[5] *Ibid.*, p. 489, no. DCCCCIX; p. 533; no. DCCCCLXXVIII; p. 542, no. DCCCCXCVII.

[6] *Ibid.*, p. 566, no. MXLVI. Trimetea și florini (*ibid.*, p. 489, no. DCCCCVIII.

[7] *ibid.*, pp. 544-5, no. MI.

amintia că ar fi bine ca, pe lângă prețul așa cum li fusese fixat, să se adauge și un mic dar pentru a-l potoli pe Domn [1]. De fapt, se opri calea, și numai peste câteva săptămâni ea era redeschisă, în același an 1559, uitându-se „rușinoasele lucruri" petrecute din partea lor, cari supăraseră pe negustorii lui Vodă și uitaseră a-i trimite banii pe vite [2].

Cai se trimet rar din Moldova ; miere și ceară niciodată — ba încă seaducea la 1564 [3] ceara *curată* din Bistrița. Nu mai vedem nici aducerea de mărfuri levantine. Țara lui Alexandru-Vodă avea deci numai sarcina de a hrăni marele oraș săsesc, unde, spune una din scrisori, „carnea e scumpă".

Pentru acest singur scop cerură Bistrițenii în 1560 să nu mai fie un singur târg, *iarmaroc*, pe an. Lăpușneanu li răspunse cu privilegiul din Hârlău, 17 Septembre 1561, arătând că „aceasta nu e voia lui', că la Hotin se țin șepte iarmaroace pe an și tot așa li se acordă și lor, împărțindu-se, în ce privește locul, între ei și orașele moldovenești, și anume în chipul ce urmează : unul „în târgul nostru *Baia*, care se zice pe nemțește Moldenmerkh" (deci : *Stadt Mulda, civitas Moldavie)*" la 14 Octombre, „în ziua pe care Moldovenii o numesc în limba lor *Vinerea Mare*" (Sf. Paraschiva)' al doilea la Bistrița, de Sf. Nicolae, al treilea la Baia, de Sf. Toader, în Postul Mare, al patrulea la Bistrița, de Dumineca Mare, al cincilea, „la noi", de Sâmpietru, al șeselea la Bistrița, de Sf. Ilie și, în sfârșit, al șeptelea la Baia, de Sânta-Măria Mică". Datele nu sunt alese arbitrar : atunci se făceau iarmaroace în toată Moldova [4]. Se adauge că nicio marfă nu va mai fi oprită, așa cum era obiceiul din vechiu, și se prevede că negustorii vor putea să se înțeleagă

---

[1] *Ibid.*, no. MII. Cf. și *ibid.*, p. 546, no. MIII.

[2] *Ibid.*, pp. 547-8, no. MVI. Și înștiințarea de la vameși ; *ibid.*, p. 552, no. MXV.

[3] *Ibid.*, p. 609, no. MCXXXVIII.

[4] Dar și în alte zile ; privilegiul pentru Trotuș, Bogdan, *Doc. Moldovenești*, pp. 62-3, no. XXX.

pentru a-şi amâna plata de la un iarmaroc la altul [1]. Aşa se şi urmă de fapt, şi vedem că la 1563, în momentul când se isprăvia tragedia lui Despot, înlocuitorul Lăpuşneanului, principele ardelean recomandă Bistriţenilor să-şi ţie iarmarocul afară din ziduri [2].

Întors în Domnie, Alexandru-Vodă restabili vechea stare de lucruri [3], în momentul tocmai când Petru-Vodă, vecinul muntean, furios de ocrotirea pribegilor la Braşov, opria pe vecinii săi de a mai lua *oi* [4] din ţară, declarând că renunţă la *mazerea* ce se aducea de la dânşii [5] (şi în Moldova [6]). Dar de acum înnainte, ca şi în toată această Domnie a doua, porcii — ca şi alte mărfuri vii — nu se mai trimet cu oamenii Curţii peste munţi, ci se arată, la 1564, Bistriţenilor că Vodă „are bielşug de porci de vânzare" şi, deci, să se anunţe „tuturor celor ce se află în cetatea d-voastră ca oricine are voie să cumpere porci *să vie la noi cu bani, galbeni de aur sau taleri, şi pe bani gata să poată cumpăra de la noi* [7]. Şi el însuşi nu mai trimetea vite ca plată, ci bani, taleri de Brandenburg, *ioachimici*. — Petru Rareş dăduse, cum se ştie, cu douăzeci de ani în urmă, 100.000 de florini în boi moldoveneşti la bâlciul din Iaroslaw pentru întreţinerea oştirii cruciate pusă supt comanda lui Ioachim de Brandenburg [8] —, a căror schimbare la Bistriţa în „bani mărunţi, dinari ungureşti", îi aducea folos [9]. Trebui, în

---

[1] Hurmuzaki, XV, pp. 609-70, no. XLIV.

[2] *Ibid.*, p. 582, no. MLXXIX.

[3] *Ibid.*, p. 597, no. MCXII. Îngăduirea din partea principelui ardelean; *ibid.*, pp. 599-600, no. MCXVII. Plângere a Bistriţenilor pentru creşterea vămii; *ibid.*, p. 693, no. MCYYV. Alexandru-Vodă ceruse de la ei şi o pităreasă pentru pâne de lux; *ibid.*, p. 604, no. MCXXVII.

[4] Pentru ele, v. *ibid.*, p. 645 no. MCXCVI.

[5] *Ibid.*, XI, pp. 581-2, no. VIII. Cf. şi *ibid.*, pp. 582-3.

[6] *Ibid.*, XV, p. 609, no. MCXXXVIII.

[7] *Ibid.*, p. 608, no. MCXXXV. Asemenea cumpărături şi altă dată; *ibid.*, p. 1926.

[8] Papiu, *Tesaur*, I, p. 13 şi urm.

[9] Hurmuzaki, XV, p. 608, no. MCLXXX. V. şi *ibid.*, p. 609, no. MCXXXVII.

1565, o cerere formală a orașului pentru ca să se îngăduie exportul de 200 de boi, fără vamă, la dânșii [1].

Această politică de negoț mai întins aparține, de fapt, nu atâta împrejurărilor, cât lui Lăpușneanu însuși, pe care din ce în ce mai mult ajungem a-l cunoaște și supt altă latură decât a tiranului setos de sânge, cum îl făcu boala de ochi care-i tulbură pe încetul mintea. Invitat de nobilul polon, vecin cu Moldova, Procopie Sieniawski, el întră în legături cu Albert, ducele Prusiei, care cerea să-i caute „iarbă turcească", revent, în Moldova și căruia el îi înfățișă un cal arab, un cal bun moldovenesc și un cort turcesc din partea boierilor săi : oferia să trimeată boi, „vaci turcești", cai, ierburi în Prusia, chiar și pe credit deocamdată, și în schimb doria să aibă de acolo hamuri, coifuri, platoșe, halebarde *(Hacken)* și chiar tunuri. Omul său, Mihail Rohozinski, visită Curtea ducelui în 1559 și se răspunse la această politeță, în 1560, prin solia lui Marcel Konarski, care aducea o parte din arme; dar nu știm dacă, la plecare, a dus cu dânsul cele o sută de vaci pe care le oferia Vodă [2].

De aceia nu fără o invitație formală din partea Voevodului, care oferise export de boi și ceruse sfat cu privire la legăturile sale cu Turcii [3], veniră la el în 1559 „un Florentin, nepot al unui casnic al Craiului ardelean", și un Venețian, pentru a cumpăra boi pe cari să-i vândă în Germania ; capuchehaielele de la Poartă ale lui Alexandru-Vodă vorbiau în același sens bailului Veneției [4]. Alexandru, care întrebuința pentru alinarea grozavei sale boli și pe un

[1] *Ibid.*, pp. 611-12, no. MCLXII. Ioan-Vodă cel Cumplit permite la 1572 exportul vitelor; *ibid.*, pp. 651-2, no. MCVII. Cf. *ibid.*, pp. 650-1, no. MCCV. Porci cumpărați din Moldova la 1580, *ibid.*, pp. 680-1, no. MCCLIII.

[2] Iorga, *Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilikos l'Héraclide, dit le despote*, București, 1900, p. 29 nota 1 ; *Studii și documente*, XXIII, p. 70 și urm.

[3] Rpportul de bail din 26 Septembre 1559, notat în *Rev. pentru istorie, arheologie și filologie*, II[1] p. 175, dnr lăsat la o parte de colecția Hurmuzaki, vol. VIII.

[4] Hurmuzaki, VIII, p. 87, no. CXVI.

Italian din Asolo în Bresciano, pe care-l bănui apoi că a vrut să-l otrăvească, silindu-l astfel a se turci ca să scape[1], trimese și un sol la Veneția, pe Toma, întovărășit și condus de Sibianul Ioan Nyró; ei erau acolo în Maiu 1560, primind, în schimb pentru sobolii aduși, daruri în valoare de o sută cincizeci de galbeni, în „catifea de purpură, cu păr mare și mic", pentru stăpânul lor: de atunci a rămas în Arhivele Veneției un răvaș de câteva rânduri slavone privitor la această misiune[2]. Misiunea, care oferia vânzarea de boi, e interesantă și pentru istoria vechii noastre arte, căci ctitorul Slatinei cerea ca, *„pentru a împodobi în Moldova sfintele lăcașuri ale lui Dumnezeu, să meargă acolo cariva dintre pictorii și alți meșteri ai noștri potriviți pentru astfel de opere"* [3]. Republica răspunse că drumul pentru negoț e lung și greu, că totuși se vor da instrucții furnisorilor de carne și că nu vor lipsi meșterii ceruți. O legătură se stabili în același an cu un don Giuseppe de' Francisci, care trimetea pentru primirea cirezilor de boi pe agentul Giambattista Galliciuoli din Brescia: el căzu în mijlocul încercărilor de răsturnare ale „nebunului" de Despot, dar după luptă i se arătară străinului cirezile domnești; se hotărî ca acei meniți să ieà boii să nu vie până la Sf. Gheorghe viitor; plata trebuia să se facă: „parte în „aur curat, bani ungurești, iar alta în mărfuri, precum e catifea *(cilar)*, un fel amestecat cu aur și cu flori în el (brocard), catifea păroasă de mătasă (atlaz), mătasă roșie *(cramoisi, carmasinum)*, damasc, atlazul propriu zis *(atlanticum)* și alte câteva feluri de mătasă și postav de acesta, precum *ciocâr-*

---

[1] *Ibid.*, pp. 89-90, no. CXIX.

[2] *Ibid.*, p. 88, no. CXVII.

[3] *Rev. p. ist., arh. și fil.*, I [2], p. 141. De altminterea în 1553 o mare solie moldovenească venia la Brașov cu argint, ca să se lucreze de meșterii orașului; Hurmuzaki, XI, pp. 790-1. Odată vine tot la Brașov un om al lui împreună cu Ștefan argintarul din Cluj, pe care deci îl ducea în Moldova; *ibid.*, p. 796. Pare că tot la el merg și argintarul Erasm și fântânarul din Sibiiu; *ibid.*, 798. Cf. și p. 800. O anaforniță (*scutella*) de argint făcută la Brașov; *ibid.*, p. 801. Și p. 803. Lucru de pahare pentru Alexandru; *ibid.*, p. 804.

lat (écarlate), granat, postav de Londra, Bergamo, etc.", neluându-se nicio vamă pentru bucățile păstrate Domnului, ci numai pentru cele pe care le-ar desface între boieri. Se pare că era vorba și de un export de piei din Moldova [1].

Interesanta solie e cunoscută și printr'un alt izvor. La Brașov, de unde Lăpușneanu-și aducea cam aceleași lucruri ca și de la Bistrița — ba chiar și mese și scaune de lagăr și „pilule purgative" [2], poftind chiar odată, în 1556, pe judele Brașovului să-i cerceteze și, firește, să-i aducă și darurile cuvenite [3] —, fără a trimete însă cirezile de boi și turmele de porci pentru plată, sosia, la 26 Novembre, întorcându-se de acolo din Moldova, negustorul italian care era să inițieze un așa de însemnat schimb de mărfuri cu Moldova. Sașii îi ziceau lui Giambattista Galliciuoli („Galicyol") „sol *(orator)* al domnilor Venețieni", și el împunea prin alaiul cu care-și făcea călătoria: pe lângă fiul Bartolomeiu, „cetățean din Padova", erau 21 de călăreți; boieri moldoveni îl petreceau. Brașovenii se crezură datori a face mari cheltuieli cu mâncarea și băutura neobișnuitului oaspete, care stătu trei zile întregi în mijlocul lor [4].

Dar năvălirea lui Despot și usurpația lui de trei ani de zile în Moldova împiedecă realisarea unui plan la care pe urmă nu se mai gândi nimeni: am văzut că, și în ce privește orașele săsești vecine, spiritul întreprinzător al lui Lăpușneanu slăbi în a doua Domnie. Dar, pentru a însemna și antecedentele acestui plan de comerț mai depărtat, — peste capul mijlocitorilor vecini, — să amintim și casul, de la 1520, al lui „Vincențiu Italianul, ginerele lui Iacob Italianul", care, în legătură cu unii Moldoveni, făcea negoț de vite prin Ardeal. Încă de la 1556, Italienii veniau la Brașov pentru cumpărare de grâu [5]. În 1568, Italieni de-ai lui Alexandru-Vodă din București cercetau orașul [6]. Un Moro-

[1] *Ibid.*, VIII, pp. 88-9, no. CXVIII.
[2] Cf. și Nistor, *Handelsbeziehungen*, p. 157 și urm.
[3] Hurmuzaki, XI, p. 793.
[4] *Ibid.*, p. 804. Cf. *ibid.*, p. 802.
[5] *Ibid.*, p. 793.
[6] *Ibid.*, p. 805.

sini, Alexandru, fu oaspetele Braşovenilor, în trecerea spre Bucureşti şi la întors, în 1573-4 [1]. Şi Iancu Sasul ţinea „Velşi" pe lângă dânsul [2], ca şi, mai ales, Petru Cercel italianisantul, care trimetea la Braşov pe un anume Franco. În sfârşit la 1575 trecea prin oraş spre graniţa munteană *un scriitor*, „Velşul care venise de la prinţul Ardealului, ca să scrie istorie" („die Historien zw beschreiben") [3].

Totuşi aceste încercări nu rămaseră fără urmare. Unul din biografii lui Despot, Gratiani, după ce vorbeşte de roditoarele câmpii ale Moldovei, unde totuşi se samănă numai cât li este de nevoie locuitorilor şi numai sămănătura de primăvară, din April, — vom vedea însă că un puternic export se făcea în Turcia —, după ce înseamnă viile moldoveneşti, al căror produs nu se prea exporta însă pe acest timp, ci se întrebuinţa mai ales în ţară, mai mult amestecat cu miere, căci nici aceasta nu trecea peste hotare, înseamnă marele număr de boi — aşa de mulţi încât se pot pune câte doisprezece la plug — şi adauge: *„de aici din Moldova se scoate acel mare număr de boi, cu carnea cărora se hrănesc în mare parte, nu numai neamurile Ungariei şi Rusiei, ci şi Polonii, Germanii şi chiar Italia, iar mai ales cetatea Veneţiei. Acestora li zic Veneţienii boi ungureşti şi preferă carnea lor acelei a altor soiuri* [4]". *Iarmaroace de boi* se fac în Moldova de şeapte ori pe an" — deci informaţia este foarte dreaptă [5] —, „viind mare număr de negustori, în câmpii foarte întinse; la fiecare trei zile sfătuindu-se negustorii asupra preţului unui cap, pe care-l urmează apoi multimea cealaltă" — datina ruperii preţului —, „care preţ rare ori trece peste trei galbeni de aur, toată grămada aceia de boi în câteva ceasuri se vinde şi se mână în felurite

[1] *Ibid.*, pp. 810, 812.
[2] *Ibid.*, pp. 820, 826, 828.
[3] *Ibid.*, p. 813. Cf. şi *ibid.*, p. 840.
[4] *Gratiani de Iohanne Basilico*, în Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris 1889, pp. 169-70.
[5] V. mai sus, p. 188.

părți. Din aceasta *fac câștig mare boierii cari cresc cirezi, și Voevodul însuși de aici se îmbogățește foarte mult; căci și el obișnuiește a vinde un mare număr de boi pe fiecare an, din moșiile sale*, și din aceste iarmaroace cresc mult vămile *(vectigalia)* sale [1]." Despot însuși plăti o mare datorie — către nobilul ungur Francisc Zay — cu 1.425 de boi, pe cari veni să-i ridice un negustor din Cașovia [2]. Pretendentul Ștefan Mâzgă făgăduia aceluiași Zay, între altele, 60 de vaci pe an, pe lângă două poloboace de *mied* și de său [3], iar Petru Șchiopul făcea daruri de boi Brașovenilor [4]. Se fabrică și pastramă de vacă pentru cetăți [5].

În schimb, caii cei mici, dar suferitori, nedeprinși cu grajdul, ținuți pe câmp și în miezul iernii și hrăniți cu iarba pe care o scormonesc cu copita, nu figurează, la același scriitor, printre articolele de export [6]. După Reicherstorffer, Sasul care cercetă Moldova supt Petru Rareș, nici nu era voie ca ei să fie scoși decât pentru soli [7], dar știm că această oprire privia numai caii cei buni [8]. Mierea se întrebuința numai pentru daruri: Hanul primia pe la 1560 două poloboace [9]. În ce privește lemnul, Lăpușneanu făcu să vie la el în 1559 niște oameni din Săcele, apoi un Sas, ca să-i așeze opt fierăstraie [10].

În acest timp Țara-Românească n'avea nici articole de export de însemnătatea vitelor moldovenești, nici Domni

---

[1] Legrand, *o. c.* p. 170. Se găsi, din lucrurile lui Alexandru-Vodă, numai la Lăpușna suma de 20.000 de galbeni; Hurmuzaki, II, p. 411.

[2] *Ibid*, II [5], p. 538.

[3] *Ibid., Supl.* II [1], pp. 258-9, no. CXXXV.

[4] *Ibid.*, XI, p. 818.

[5] Iorga, *Nouveanx Matériaux*, p. 12; „haveva (il Dispota) salato molti buoi". Și Botero (*Relationi*, ed. 1596, p. 96) pomenește exportul de „carni secche di bue" la sfârșitul veacului.

[6] Gratiani, *l. c.*, pp. 170-1.

[7] Ed. Papiu, p. 141.

[8] V. și mai sus, p. 91.

[9] *Barrillas;* Hurmuzaki, II, p. 405.

[10] *Ibid.*, XI, pp. 800, 804.

de străbătătoare energie a Lăpușneanului. Legăturile cu Brașovul urmau domol pe drumul cel vechiu: pești aduși în oraș de negustorii târgurilor muntene, *parvalia*, mărunțișuri cumpărate în schimb. În registrele de socoteli ale Brașovului de pe la 1530 înnainte găsim oameni din Târgoviște, din Argeș, din Brăila, din Râmnic (Maican), din Câmpulung, din Pitești, din Buzău [1] (Bubăilă), din Câmpina și Gherghița, Teleajen și Târșor (Mircan, Șeremet, Guliman), din București [2], din Chiojd, din Văleni („Vaylen"), din Târgul-de-Floci (Micul), din Nămăiești, din Teișani, din Dridih, din Slatina (Ciocârlie, la 1530), pe lângă Moldoveni [3] din Suceava, Siretiu („Zyreta), Roman, Bârlad [4], Trotuș, Vasluiu (de unde vine la 1530 șoltuzul Ivan [5]), Bacău, ba chiar câte un Grec de peste Dunăre, ca Mavrodin din Nicopol [6]. Dar avem impresia că între acești negustori, cu toții Români, erau și foarte mulți cărăuși [7]. In timp de pace darurile obișnuite se făceau Domnilor și boierilor, mai ales la schimbare de stăpânire, la nunți și alte prilejuri de veselie, dar și când era vorba de a se redeschide calea [8]. Dese ori erau primiți solii, cari se ospătau cu hrană de frupt ori de post și cu vin, din dărnicia interesată a „jupânilor". Câte un vechiu prieten, ca Neacșul Lupu sau Hurduzău, mai dădea vești, în scris sau din gură, la hotare [9]. Dar nimic nu ne face să credem că acest comerț s'ar fi ridicat vre-odată ori că el s'ar fi ținut măcar la nivelul pe care l-am constatat la începutul veacului al XVI-lea. Unde e vorba de mărfuri mai însemnate: porci, boi, vaci, piei (și de oaie), se întâlnesc la aducători tot nume străine, ceia ce înseamnă că

---

[1] Cf. Hurmuzaki, XI, p. 784.

[2] *Ibid.*, II [3], p. 682.

[3] Mai mult pentru postavuri. V. înșirarea tuturor varietăților *ibid.*, p. 677.

[4] Cf. *Ibid.*, XI, p. 799.

[5] *Ibid.*, II [3], pp. 685-6.

[6] *Ibid.*, pp. 651-2.

[7] Aflăm odată și pe „popa din Filipești" (*ibid.*, p. 683).

[8] *Ibid.*, XI, pp. 800, 803, 837.

[9] *Ibid.* Găsim odată: „Item Myhele ad Ruckor, ad Hwrdezow misso".

acum agenţii saşi şi unguri veniau să şi le caute în ţară [1]. Une ori doar vedem pe un Stan ori pe un Valentin Dogarul („doleator") din Târşor, care aduce boi [2], dar pe acesta din urmă numele-l vădeşte străin; ori, tot aşa, din „Muscel", un Stoica, din Buzău, un Coman [3]. Odată vedem numai scoţându-se din Ţara-Românească peste o sută de boi ai unor demnitari ardeleni [4]. Rare ori apare în Ardeal „vinul muntean", „blescher Wein" [5]. Pentru exportul de grâu din Ţara-Românească în Ardeal, care se făcea prin negustori munteni, trebuia o permisiune specială dela Domn, care era dăruit şi atunci cu „vin sublimat" (rachiu), cu turtă dulce şi cu jimble într'un vas anume, dar de cele mai multe ori *din Ardeal trecea grâul dincoace* [6]. Acum însă călătoriile la Buzău, la Brăila, la Gherghiţa, la Piteşti şi până la Silistra, la „Drâstor" („Dresther") şi Nicopol se făceau mai mult în vederea culegerii de ştiri cu privire la Turci [7].

Altfel, calea se păstra deschisă cu îngrijire : iarna, când dădeau zăpezile cele mari, ţerani de la noi o curăţiau şi primiau pentru aceasta mulţămită dela Saşi [8]. Când se adunau pricinile, boierii delegaţi de Domnie se întâlniau cu oamenii Braşovenilor la Rucăr ca să le încheie. Relaţii zilnice se întreţineau cu schilerii de la hotare [9]. La judele de Câmpulung se trimeteau solii ca la un vecin bun şi de folos.

Aceleaşi lucruri se pot spune despre Sibiiu, care făcea aceleaşi daruri — odată, la 1541, se trimete şi un pictor la

---

[1] V. de ex. Hurmuzaki, II [3], pp. 673-4.

[2] *Ibid.*, pp. 682, 689.

[3] *Ibid.*, p. 690. Pentru boi din Moldova, şi XI, p. 791.

[4] *Ibid.*, p. 838.

[5] *Ibid.*, p. 808.

[6] *Ibid.*, p. 784. Cf. şi *ibid.*, pp. 803, 813 (oprire). Făină de lux se lua însă de la Braşov şi de Moldoveni; *ibid.*, p. 800. Jimblăriţe se cereau de Lăpuşneanu; *ibid.*, p. 801. Cf. şi *ibid.*, p. 806.

[7] Cf. şi *ibid.*, pp. 785-6.

[8] *Ibid.*, p. 796.

[9] *Ibid.*, p. 799.

Domn [1] —, care se îngrijia de aceleași întâmplări politice de peste hotar și avea să se teamă de aceiași închidere a comerțului [2]. Și în această parte grâul se trimetea de dincolo de munți, ceia ce se opri adesea [3]. Dar din Oltenia veniau oi în munți [4], până la Miercurea, purtându-se negoț cu ele — odată se făcură plângeri pentru 5.000 de oi și o sută de cai furați [5] —; boierii din aceste părți făceau încă din veacul al XV-lea un însemnat export de porci [6]. Domnul însuși împărția daruri din ei [7].

Aceste Ținuturi aveau particularitățile lor economice, pe care izvoarele nu ne ajută să le stattornicim mai exact, pe base mai largi [8]. Sibiienii trimeteau mai mult postavuri proaste, — și în Moldova [9]. Ei păziau să fie în bună stare calea Turnului Roș [10]. Legăturile lor statornice erau mai ales cu Râmnicul, cu Slatina, chiar și cu Argeșul, de și spionii mergeau și până la Nicopol, Rusciuc, Vidin ; Banul oltean era persoana către care în rândul întâiu erau îndreptați ochii Sașilor, și ei luară măsuri când, puțin după întemeiere, mănăstirea Craioveștilor de la Bistrița fu prădată de oameni din părțile lor [11].

O compensație pentru slăbirea tot mai mare a legăturilor cu Ardealul sărăcit și tulburat o putea găsi principatul muntean în *tot mai strânsa legătură cu Orientul*, de care am vorbit și mai înainte, fără să arătăm deocamdată locul din ce în ce mai mare pe care-l reclamă, dacă nu mono-

---

[1] *Ibid.*, pp. 856, 86[illegible]-1, 865. E cunoscutul Filip Moler.
[2] *Ibid.*, pp. 862-3.
[3] *Ibid.*, p. 851.
[4] *Ibid.*, p. 844.
[5] *Ibid.*, p. 882.
[6] *Ibid.*, pp. 849-851.
[7] *Ibid.*, p. 865.
[8] Nu știm ce poate însemna acel „portus olthensis“ la care boierii chiamă pe omul cetății ; *ibid.*, p. 857.
[9] *Ibid.*, p. 879.
[10] *Ibid.*, p. 850.
[11] *Ibid.*, p. 851.

polul turcesc, cel puțin reservarea ocasională a unor anumite articole de export, și din cele mai însemnate, de către stăpânii turci.

În acest negoț oriental, mai ales turcesc, elementul național juca un rol și mai restrâns decât acela pe care-l putuse juca, și-l juca însă, în relațiile comerciale cu orașele săsești. Întâlnim Greci în număr mare, și de sigur mai ales Greci din Constantinopol, unde, în vremea care dă Imperiului un capitalist așa de bogat, întreprinzător și influent ca Mihai Cantacuzino, zis Șaitanoglu, negustor al Sultanului, arendaș al vămilor împărătești și al salinelor de la Anhial, ducele de Arhipelag, măcar ca funcție, dacă nu ca titlu, făcător de Patriarhi, Mitropoliți și Domni [1], inițiativa economică a grecității se trezise mai întâiu. Îi găsim în fiecare moment în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, veniți cu Domnii, cari, mai ales de la Mircea Ciobanul înnainte, nu se mai ridicau prin moștenire, ori printr'o năvălire biruitoare de pribegi, ori și prin ajutorul unui partid de boieri din țară, ci prin alegerea de către „meghistanii" Porții din stocul de pretendenți disponibil în Țarigrad ori în felurite locuri de surgun. Curtea lui Mircea, apoi a văduvei sale, Chiajna — de și fiica lui Petru Rareș, care n'avea nimic a face cu Grecii, și a unei principese sârbești—, a lui Petru, fiul lor, apoi a înlocuitorului acestuia, Alexandru, fiul altui Mircea, care-și trăise toată tinerețea între Grecii și Levantinii Capitalei împărătești, a Ecaterinei, soția lui, o Levantină și ea, dar ortodoxă, din neamul chiot Salvaresso (mama ei era Greacă), și, în sfârșit, a lui Mihnea fiul lui Alexandru e o Curte grecească : scrisorile particulare ce pleacă de aici sunt, măcar de la o vreme, redactate numai în limba aleasă, la modă, care, în acest cerc restrâns, era și o limbă usuală. Între acești Greci, mulți erau rude, vechi prieteni — Iacob Paleologul din Chios, visitând București, a fos primit cu o cinste deosebită de Ecaterina [2] —, per-

[1] Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, în „Analele Academiei Române", XVIII, pp. 16-19.

[2] Cf. și Hurmuzaki, XI, pp. 809-10.

soane influente între conaționalii și coreligionarii lor; atâția erau însă creditori veniți ca să supravegheze Cămara domnească, de unde trebuiau să fie plătiți, ba adesea ca să-i și culeagă veniturile. Oameni de încredere, ei erau întrebuințați în multe misiuni secrete, și mai ales în dese călătorii de afaceri: socotelile Brașovului pomenesc astfel pe Grecul care aduce vestea despre Domnia nouă a lui Pătrașcu-cel-Bun, pe Cristian Grecul, din suita aceluiași, pe un Postelnic Ghica și un Stanciul Grecul, al lui Petru-Vodă, ș. a.[1]. Unii dintre dânșii începeau ca boieri ca să mântuie ca atotputernici agenți la Poartă, stăpâni pe soarta Domnilor, în numele cărora luau grelele îndatoriri bănești la Ieniceri, gelepi și alți oameni de afaceri din Constantinopol; alții — ca Banul Iani, fratele mamei lui Mihai Viteazul[2], ca Andronic Cantacuzino, — purtau titlul unei boierii de țară, dar residau, pândind și plătind pentru patronul și ocrotitorul lor, în Capitala Imperiului, de unde numai anume împrejurări, mai târziu, îi putură scoate pentru ca să se așeze, cu neamul lor cu tot, în principatul pe care-l serviseră.

Dar mulți Greci de-ai Sultanului, fără legătură chiar cu aceștia, cu Grecii „politici", veniau la noi,—mai ales, dacă nu exclusiv, în Țara-Românească, pentru a face negoțul, dintr'un loc mai potrivit, cu Ardealul și părțile vecine. *Români se luau cu dânșii*, ca asociați ai lor, dar fără aceiași putere de capital și aceiași îndrăzneală. Astfel la 1545 am văzut că Sibiienii luau măsuri în ce privește *acest nou comerț greco-românesc*, care li se părea că li-ar amenința inițiativa și li-ar primejdui câștigul[3].

Peste vre-o douăzeci de ani, când Petru-Vodă al Țerii-Românești avu un conflict cu Brașovenii din pricina pribegilor, la 1564, și opri negoțul, temându-se totuși de represalii posibile, el se rostește astfel cu privire la mulții negus-

[1] *Ibid.*, pp. 790, 802, 865, 873.

[2] Să nu fie el acel Ioan Grecul care anunță la Brașov Domnia lui Pătrașcu, tatăl lui Mihai? V. *ibid.*, p. 865.

[3] *Ibid.*, XV, p. 439, no. DCCCXXII (document analisat mai sus).

tori greci de prin Ardeal, pe cari ajunge ca să-i apere autoritatea Sultanului : „Ci, de spre partea negustorilor cari sînt Greci, nu sînt negustorii noştri, ori din ţara noastră, ci sînt ai Împăratului, şi faceţi în voie ce veţi voi să faceţi[1]". Nici la Sibiiu nu lipseau Greci de aceştia[2]. Când însă vre unul dintr'înşii era ucis în cale, reclamaţia se făcea tot de Domnul muntean[3]. Ei aduceau mărfurile ştiute, dar şi străinătăturí, bogasii, piper, şofran, cordovane (piei roşii), ierburi *(simplicia, des simples)*, pe care le vindeau „aromatarilor" saşi[4].

Atâţia se aşezau însă prin oraşele noastre. Găsim astfel pe la jumătatea veacului pe Ivan, Mihai şi Gheorghe Grecul dn Piteşti, pe un Dicu, pe un Plako, un Dimitrie, un Ghinea, un Iene, un Frăţilă, care e taxat tot de „Grec". Mai târziu, un Gheorghe Comnenul are de lucru prin Ardeal[5].

În Moldova, comerţul *polon* ar fi putut înlocui pe al Saşilor din Ardeal, când acesta începe să decadă. La Liov veniau Bârlădeni, ca Aron Tetul şi Mihăilă, în legătură cu Evreii din Olesko[6]; ba chiar se rătăciau cu afaceri până şi câte un ciubotar din Lăpuşna, aducând boi măcelarilor lioveni[7]. Cu Liovul vecin păstrau legături coloniile armeneşti din Suceava şi alte oraşe : aici îşi lucra odoarele pentru biserica Sf. Cruci preotul Narses (Noşeţ), din 1557[8]. Client al negustorilor din oraşul polon era şi acel Vartan din Roman, pe care-l cunoaştem şi de aiurea[9]. La bâlciul de la Liov mergeau în 1557, — pe lângă câte un Român, ca Andreico, Toma şi Nicoară Telici, Romaşcu din Suceava, Avram Şirzinca de Iaşi, Giurgiu din Siretiu,—Armenii Manea din Suceava şi Hagigadur din Botoşani, ducând cu dânşii

[1] *Ibid.*, XI, p. 581, no. VIII.
[2] *Ibid.* p. 881.
[3] *Ibid.*, pp. 800, 802 (anul 1559).
[4] *Ibid.*, II[3], p. 693. Cf. *ibid.*, pp. 685-6.
[5] *Ibid.*, XII, pp. 419-20, no. CCCCXXXVII.
[6] *Studii şi doc.*, XXIII, p. 354, no. CLXXXIV.
[7] *Ibid.*, pp. 348-9, n-le CLXVI-VIII.
[8] *Ibid.*, pp. 3,0-1, no. CLIV.
[9] *Ibid.*, p. 349, no. CLXIX.

boi, piei crude de cerbi, postavuri croite și vin moldovenesc, pe care le opriră în cale Evrei poloni precupeți [1]. O apucătură pe care acești mijlocitori vicleni, și une ori și silnici, o exercitară și după aceasta, trecând în Moldova pe ascuns, pentru a precupeți ei vitele de la țerani sau boieri, de-a dreptul, dând în schimb postavuri leșești, până ce Petru Șchiopul hotărî prin 1573 izgonirea lor statornică [2]. Alte ori Evreii, ca acei din Olesko, dădeau pentru boi zapise iscălite de o familie întreagă fără să se creadă însă datori a plăti [3].

Un Sarcur, un Ivaniș, un Ciaric Armenii făceau la 1565 și ei negoțul — între altele, de camelot — cu Lioveni de națiia lor [4].

Boieri mari, ca Postelnicul Crăciun, vameși, ca Nicoară de la Hotin, fratele aceluia pe care Despot îl prădă și închise, erau amestecați în marele negoț de boi din acest timp [5]. Alexandru Lăpușneanu însuși cumpără de aici arama și plumbul pentru ctitoria lui de la Liov chiar, și, în 1558, regele-i îngăduia a o face fără a plăti vama [6], cum, până la o anumită sumă, — 300 de ughi —, era datina față de Domnie și în Ardeal [7]. La căderea lui din 1560, el lăsa în Liov sume de încasat, cu privire la care scrie, lacom de a și le însuși, Despot usurpatorul [8]. Faptul că biserica moldovenească a Liovului fu ajutată esențial de dânsul, cu bani și transporturi de boi, dându-i icoane, zavese, odăjdii și recomandând ca femeile să stea de o parte, cerând apoi a i se trimete tineri pentru învățătura cântărilor slavone și grecești, că el dădu o piatră cu numele său, care trebuia să fie scris și pe clopote,—unul zis chiar „Alexandru", — că făcu să se aurească la el crucile, că-și ținea acolo un

---

[1] *Ibid.*, pp. 341-2, no. CLV. V. și *ibid.*, p. 344, no. CLXI.

[2] *Arhiva istorică*, I [1], pp. 173-4.

[3] *Studii și doc*,. XXIII, p. 354, no. CLXXXV.

[4] *Ibid.*, p. 345, no. CLXII.

[5] *Ibid.*, pp. 345-7, no. CLXIII.

[6] Hurmuzaki, *Supl.* II [1], pp. 205 și urm., 212 și urm.; *Studii și doc.*, XXIII, pp. 343-4, no. CLVII.

[7] Hurmuzaki, XV, p. 360, no. DCLXXII.

[8] *Studii și doc.*, XXIII, pp. 343-4, no. CLVIII.

ispravnic anume, că el găti praznicul de sfințire, că luă aceiași parte la clădirea bisericuții Sf. Gheorghe, alegându-i patronul, că, în sfârșit, îngrijia și de aducerea lumânărilor la slujbă ori de mărimea litiilor, arată cât de mare însemnătate punea pe această latură a legăturilor lui cu străinătatea.

Pe la 1561 negustori mari din Liov, ca Melchior Hase, veniau la Hotinul lui Nicoară vameșul. Aici se mutase bâlciul cel mare de boi, care până atunci se ținuse la hotar, în Șipineț și în Lențești (unii din boieri și negustori pretindeau că ar fi fost întâiu la Botoșani). Măsura fu primită de rege cu neplăcere, și se făcură deci greutăți negustorilor domnești cari mergeau la Muscali să cumpere blăni și „dinți de pește" (fildeș), spre a se adăugi la tribut [1]. Măsura nu ținu însă mult, de și Albert Laski, sprijinitorul lui Despot, ceru în schimb și capătă Hotinul tocmai pentru valoarea pe care i-o dădea iarmarocul, și tot de aceia fostul asociat căută să i-l smulgă și cu putere. Se culegea, în adevăr, de aici un venit de 10.000 de galbeni pe an [2]. Despot nu reveni asupra măsurii de schimbare a iarmarocului, de și chemă pe Lioveni la dânsul — se pare că și pe Cracovieni [3] — și ceru regelui să-i dea pe urmă pe negustorul Drăgan, trimes de Alexandru cu o însemnată sumă de bani la Muscali, — căci acea sumă nu e a lui Alexandru, ci a țerii întregi, și dată negustorului de aceia ca să scape țara creștină de dușmanul păgân, Turcul", scrie însuși Despot [4].

La restabilirea Lăpușneanului, Sultanul porunci ca iarmarocul să fie adus înnapoi la locul cel vechiu. Spre sfârșitul anului 1564, el scrie regelui Poloniei că „Voevodul de acum al Moldovei, Alexandru, trăind cu Domnia Ta în bună

---

[1] Iorga, *Doc. și cercetări*, extras din „Economia Națională", pp. 177-8.

[2] Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 58, nota, Sultanul însuși, ispitit, ar fi cerut de la Despot cetatea pentru dânsul *(ibid.)*. Cf. *ibid.*, p. 65, nota 1.

[3] Pățania unuia, în Sommer, la Legrand, *l. c.*, pp. 47-8. Cf. *Archiva istorică*, I, p. 48, no. 51.

[4] *Nouveaux matériaux*, pp. 47-9.

prietenie, nu face niciun rău ținuturilor vecine; *el a suprimat bâlciul de lângă Hotin, pe care-l orânduise*, și, potrivit cu scrisoarea noastră împărătească, starea de lucruri așa cum a afla-o va trebui să fie păstrată, fără nicio schimbare[1]". De aceia, ca și pentru a mai împiedeca usurpații ca a lui Laski, dar încă mai mult pentru a nu se mai trezi pofta de anexare din partea Sultanului, Hotinul fu ars („igne combusta"), distrugându-se toată lemnăria și rămâind numai zidurile goale[2].

Astfel, făcându-se deplina împăcare cu puternicul vecin, Lăpușneanu se poate interesa iarăși de biserica din Liov, neisprăvită și așa de puțin sprijinită, încât preoteasa popei Teodor trebuia, ca să-și ție familia, să vândă ceapă în piață ; se arată gata a plăti zugravii cari ar lucra la dânsa, cu „colori bune"[3], — și ni aducem aminte că același Lăpușneanu trimesese odată pe Ioan Benckner, din Brașov, în Polonia, ca să-i cumpere colori de 4.500 de aspri, tot așa de bune, pentru biserica de la Slatina[4]; făcea daruri de ceară pentru făclii, pregătia praznicele, socotind oaia zece aspri, comandă țigle pentru acoperiș[5]. Tot odată Alexandru trimetea pe popa Tudor din Iași și pe notariul Filip pentru a urmări datoriile Postelnicului Crăciun la Melchior Hase[6].

Alexandru-Vodă se mutase la Iași, părăsind statornic Suceava. Ar fi greu să se găsească toate motivele acestei importante schimbări. De una trebuie să ținem samă aici. În Sudul Moldovei se făcuse în acest timp, în fostul sat de pescari al Galaților, pomenit în acte din veacul al XV-lea numai în această calitate, un nou centru de comerț, locuit, credem, în mare parte de Orientali de curând așezați, ca și orașul vecin al Renilor sau Tomarova, despre care un

---

[1] Hurmuzaki, *Supl.* II [1], p. 244.
[2] *Nouveaux matériaux*, pp. 85-6.
[3] Hurmuzaki, *Supl.* II [1], pp. 249-50.
[4] *Ibid.*, XV, p. 605, no. CXXXI.
[5] *Ibid.*, *Supl.* II [1], p. 254 și urm.
[6] *Studii și doc.*, XXIII, p. 348, no. CLXV.

singur contemporan spune apriat că „era locuit de negustori greci“ [1]. Şi Galaţii erau acum un oraş, un „oppidum“ [2]. Despot puse odată tabăra aici, vădindu-se cu acest prilej ura ce fierbea între ostaşii de ţară şi străinii favorisaţi de dânsul [3]. Tot ca oraş apare el apoi şi la 1595, dar afirmându-se caracterul lui de mare deposit al pescăriiler: mai ales marfă de morun [4].

Un dregător sau „ureadnic“ de *Iaşi*, Cristea, jucase un rol în misiunile lui Lăpuşneanu [5]. Mateiu, vameşul de Iaşi, purta, la 1569, — când Domnul era acum tânărul Bogdan, care înnoise privilegiul general de comerţ al Polonilor prin actul de închinare către rege [6] — un proces la Liov, alături cu Parascheva din Lăpuşna, „şi tovarăşii săi români“ [7]. Un Marcu de Iaşi se judecă la 1570 cu Armeanul Chircor, şi un Iurco Baranovici, „Moldovean din Iaşi“, îşi trimete plenipotenţiarii [8]. Drăghici Armeanul din Iaşi avea legături cu coreligionari din Cameniţa [9]. La 1572 se făceau chiar contracte pentru dusul mărfurilor de la Liov direct la Iaşi, şi acelaşi act care dă această ştire pomeneşte pe un Ivan din Iaşi, negustor—ca Ursul sau Faurul—ori numai cărăuşi [10], ca Armeanul Ivan Vartirès din 1573, ori ca Lupu, din 1583 [11], ca Toma, Telega, Pătraşcu, Alexe [12]. Altă dată mărfuri se duc aici de la Reni [13]. La 1581-2 putem cu-

[1] Sommer, în Legrand, *o. c.*, p. 31.

[2] Cf. Nistor, *Handelsbeziehungen*, p. 173.

[3] Sommer, *l. c.*, pp. 31, 42. Cf. notele, p. 137, şi Hurmuzaki, II, p. 424; *Studii şi doc.*, XXIII, pp. 388, 397, n-le CCLXII, CCXCV.

[4] *Ibid.*, p. 436, no. CCCLXV. Cf. *ibid.*, XVI, p. 223 şi urm.

[5] Hurmuzaki, XV, pp. 562-3, no. MXXXVI (anul 1560).

[6] *Ibid.*, II [5], la data de 1569-70 (cf. şi II, VVII, la această dată).

[7] *Studii şi doc.*, XXIII, pp. 349-50, n-le CLXX-I.

[8] *Ibid.*, p. 351, n-le CLXXII-VIII.

[9] *Ibid.*, p. 355, no. CLXXXVII.

[10] *Ibid.*, p. 356, no. CXCIV; p. 359, no. CCIV.

[11] *Ibid.*, p. 358, no. CC; p. 373, no. CCXXVIII.

[12] *Ibid.*, p. 384; p. 386, n-le CCLVI-VII, CCLIX; p. 393, no. CCLXXXIII; pp. 396, 398, 400 şi urm.

[13] *Ibid.*, pp. 394-5.

noaşte şi municipalitatea din Iaşi, prin zapisul dat de Alexe voitul (şoltuzul) şi cei doisprezece pârgari juraţi ai săi, cuprinzând o mărturie în chestia unui negustor grec, care li schimbase bani în unghi pentru *„dajdea către Visteria domnească*[1]. Se vindea de Ieşeni, ca Gherman, şi carne de morun, de oameni din Iaşi, ca Vartic al lui Cristofor, postav caragiu[2]. Legăturile dintre acest oraş în plină desvoltare şi Galiţia erau aşa de strânse, încât Ieşanul Petru dădea în suma unui fost consul din Sniatyn pe un copil, ca să-l crească[3].

N'avem dovezi despre legături mai strânse între acel harnic client al Polonilor care a fost Lăpuşneanu şi alte ţeri, dar cu Polonii el avea legături aproape zilnice, şi ele erau însemnate. Astefl încă din 1569 Alexandru ridică pretenţii la Liov contra unui Armean local, Lazăr Ludzodzowicz, care, ruinat, se ascunsese într'o mănăstire[4]. După căderea din Domnie, Bogdan-Vodă Lăpuşneanu, refugiat în Polonia, cu musicanţii[5] lui străini, urmăria pe creditorul său din Liov, Toma[6]. O datorie a lui de 11.713 taleri vechi şi 30½ groşi poloni, era reclamată, în schimb, de Italianul Carlo Soderini, care opri pentru aceasta argintăriile pribeagului, rămase la argintarii *cracovieni* Cesar şi Petru Swieszkowicz[7].

Ioan-Vodă cel Cumplit începuse, în 1572, reclamând nu numai pe „lotrul" de Bogdan, dar şi, în schimbul supu-

---

[1] *Relaţiile comerciale cu Lembergul*, pp. 52-3.

[2] *Studii şi doc.*, p. 389, no. CCLXVIII; p. 436, no. CCCLXV; p. 393 (şi alţi Armeni); alt negustor din Iaşi, *ibid.*, p. 358, no. CCI.

[3] *Ibid.*, p. 378, no. CCXXXVIII.

[4] *Ibid.*, I, p. 350, no. CLXXII. Un Sucevean are atunci afaceri cu Nicolae Klopoth din Lemberg; *ibid.*, p. 351, no. CLXXIII.

[5] *Ibid.*, p. 356, no. CXCI.

[6] *Ibid.*, pp. 355-6, no. CXC.

[7] Hurmuzaki, *Supl.* II[1] pp. 267-8, no. CXXXVIII. V. şi *ibid.*, p. 292 (despre datoriile „răposatului Voevod Petru"). Cf. cu *Studii şi doc.*, XXIII, p. 362-3, n-le CCXV-VI.

nerii și jurământului de vasalitate, „Pocuția, ocina sa dreaptă“ [1]. El mută deci iarăși iarmaroacele la Hotin [2], unde se păstra un centru comercial, cu toată arderea cetății de Alexandru-Vodă, căci un Costea, un Holub Trohin, un Matei și Ivan făceau obișnuitul negoț de boi cu Liovul [3].

Această hotărîre nu dură însă mai mult decât Domnia strașnicului vecin, care peri ucis la capătul unei răscoale, viteze, dar nenorocite. La 1577, Polonii se plângeau încă de „feluritele și noile feluri de vămi și tricesime născocite în Moldova și Turcia de patru ani încoace“, și care sunt insuportabile [4]. Și iată acum că, la 8 Ianuar 1579, puțin timp înnainte de una din acele năvăliri căzăcești care au fost blăstămul stăpânirilor sale, Petru Șchiopul restituie iarmarocul la Șipineț și Lențești, dar tot odată fixează și vama legiuită, care în ultimele timpuri fusese mult crescută în chip abusiv: „acum, de o bucată de timp încoace, ați fi început a impune alte vămi, disproporționate și nelegale“. Mărturia cunoscătorilor arată că odată la Colomeia polonă din Pocuția se luau numai „câte 3 groși de car, fie cât de încărcat, iară acum li ieau (negustorilor moldoveni) câte 5 groși, și mai ieau pe de-asupra câte 10 groși, de bucata (vigul) de postav de Lund („Lyndysch“ al Sașilor, foarte căutat), și, apoi, mai venind la rând și vameșii din Liov, cer și ei de la bucata de postav câte un taler și de tot însul din Moldova, cât de sărac, câte 4 zloți leșești“. Acuma, când se face favoarea așezării bâlciului în locul voit de Poloni și când se făgăduiește că vameșii de la Șipineț nu vor lua mai mult decât banul și boul, se cuvine ca „vămile cele vechi“ să fie restabilite. „Cel d'intâiu iarmaroc se va ținea la Păresime; iar despre celelalte vă vom înștiința în deosebi“. Cum s'a arătat mai sus, precupeția Evreilor, dăună-

---

[1] Hurmuzaki, *Supl.* II [1], pp. 270-1. Cf. și *ibid.*, pp. 272-3 (răspunsul).

[2] *Archiva istorică*, I [1], p. 173.

[3] *Studii și doc.*, XXIII, p. 352, no. CLXXIX; p. 355, no. CLXXXVI; p. 358, no. CXCIX.

[4] Hurmuzaki, XI, p. 597.

toare negustorilor moldoveni, era împiedecată printr'o expulsare generală și fără termin [1].

Urmașul trecător al lui Petru, Iancu-Vodă, fiul lui Petru Rareș și al nevestei de meșter din Brașov, nu prevedea sfârșitul său de sabia călăului pe piața din Liov, când strângea și mai mult, aproape indiferent față de Ardealul său, legăturile cu Polonia, în spre care-l îndreptau împrejurări de familie ce se vor lămuri pe urmă. În 1582, când i se făcu socoteala averii și datoriilor în regat, cuprinzându-se și ale tuturor supușilor săi, se descoperiră vânzări de boi făcute de Sima Vorși și de Nicoriță (Nicoresio), unul vameș și cestălalt mare-vameș al Moldovei, — „a cărui autoritate e mare și ținea loc de judecător în afacerile negustorilor [2]", și care, cum e casul cu Teodor Chiriac, supt Aron-Vodă, împrumuta Domnului bani și cai de preț pentru nevoile către Turci [3], — pentru sume mari, de multe mii de taleri, primind în schimb postavuri de Lund și de Colonia ; afacerile se făceau la bâlciurile cele mari pocuțiene, din Colomeia ca și din Sniatyn, și se observa ușurința, dată cândva Bistrițenilor de către Domnii Moldovei, de a putea amâna plata banilor de la un iarmaroc la altul. Același Nicoriță, care-și avea în Galiția factorul, Grecul Manuil, luase de la Domnul său „cinci *iuci* (cuvânt turcesc pentru povară sau *tar)* de taleri, cari fac laolaltă 12.500 de taleri", pentru a comandà, prin cunoscutul său Stanislau Scholcz din Liov, lucrări de artă la argintarul Ioan Rotendorf, care trebui să tocmească pentru acestea un mare număr de lucrători și pentru un timp îndelungat : se bănuiește că el și-a potrivit plată dublă și că a stricat argintul amestecându-l.

---

[1] *Arch. istorică*, I [1], pp. 173-4. Dar mărfuri veniau și mai departe de la Hotin la Liov; *Studii și doc.*, XXIII, p. 397, no. CCXCVI; p. 398.

[2] *Ibid.*, p. 394, no. CCLXXXVI. Polonește i se zice lui Sima : „glowny mythnik" (*ibid.*, p. 395, no. CCLXXXVI). Cf. Fourquevaulx, în *Acte și fragmente*, I, p. 39; „le grand commercier, qui est celuy qui arrente au duc de Moldave tous les revenus de son duché".

[3] *Studii și doc.*, VI, p. 12, no. 6. Dăduse șase cai în preț de 12.000 aspri, și i se dărui o moșie.

Se primiau și în schimb pentru vămi neplătite vase de argint, în suma vameșului, deci în a Domniei [1].

Nicoresio e intitulat Grec, dar avea legături cu Italia, căci, după ce plecă din slujba lui Petru Șchiopul, se retrase, cu toată averea, la Ancona [2]. Mai erau Greci așezați prin orașele Moldovei [3], ca acel Emanuil de Siretiu, care peri ucis la Liov chiar, noaptea, pe la 1586, și a cărui avere fu sechestrată de Doamna Maria „Jankulina", rămasă în orașul unde fusese tăiat soțul ei [4]. El lăsa un fiu, Zaharia, și un frate Ștefan, și în afacerea moștenirii sale se amestecă si „Iosif Armeanul, fiul popei Gligore din Suceava [5]". se aflaseră la dânsul, pe lângă lucruri și marfă, 835 de ughi [6]. La 1587 un Mihai Grecul din Iași făcea să se puie sechestrul la Liov asupra averii unui datornic [7]. Petru Șchiopul, care urmă datinele înaintașilor săi în ce privește negoțul mare cu străinătatea, se servia de Grecii Panas Simon, adese ori pomenit în actele liovene, și Ianachi, tovarăși în negoțul *(negociatione)* moldovenesc al Domnului" (sau : „al Domnului moldovenesc"), și lui Ianachi i se spune chiar, ca odinioară lui Drăgan Românul, „negustorul Domnului moldovenesc"; în josul unui zapis ce-l privește, scris la Iași, în ziua de 14 Octombre 1586, se întâlnesc, pe lângă Sima Vorsi, pe lângă Panas, pe lângă Simon Massari Venețianul, cunoscut și de aiurea, și Sebastiano Montacuto, și Grecii Gheorghe Melanchrinos (Melanhren), Leon Varșami, Alexandru Rali, cu privire la o parte din cari se va vorbi și pe urmă [8]. Manole Masino, Grec constantinopolitan, avea, la 1588, un asociat grec statornicit în Iași și întrebuința cărăuși români, ca Marcu Fârtatul, Maxin Lupu, Nichita,

---

[2] *Ibid.*, XXIII, p. 366 și urm., p. 37 și urm. Plata lui Rotendorf se fixează la 1 florin, 15 groși de marcă (*ibid.*, p. 373, no. CCXXVII).

[2] *Ibid.*, p. 383, no. CCXLVII.

[3] Un Grec călător ucis supt Despot; Sommer, în Legrand, *l. c.*, p. 38.

[4] *Studii și doc.*, XXIII, p, 384, no. CCL.

[5] *Ibid.*, p. 385, no. CCLIV.

[6] *Ibid.*, pp. 385-6, no. CCLV.

[7] *Ibid.*, p. 391, no. CCLXXII.

[8] *Ibid.*, pp. 398-9, no. CCC.

Stan din Muntenia, Grecul și Iliaș, cu alți Ieșeni, ale căror nume sînt redate însă grecește de scriitorul din Liov, după actul ce avea înnainte [1].

E adevărat că încă din 1588 Cancelariul și Hatmanul atotputernic al Poloniei, Ioan Zamoyski, avea intenția de a croi alt drum de comerț levantin, care, de la noua sa cetate Zamosc, unde se așezară câțiva Armeni și Greci, trebuia să ducă pe alături de Moldova la Constantinopol [2]; e adevărat că un Florentin formă proiectul de a face Nistrul navigabil [3]; e adevărat că tulburările continue din Moldova, zguduită de năvăliri căzăcești, de deasa schimbare a Domnilor și, în curând, și de războiul împotriva Turcilor, făcea pe unii din acești Greci să se gândească și la o altă cale de întoarcere, prin „Polonia-Mică, Imperiu, Austria și Veneția" (1590) [4]. Dar aceasta nu împiedeca o adevărată și mare prosperitate a țerii, totuși așa de des încercată, și un câștig însemnat pentru noii mijlocitori ai comerțului răsăritean, Grecii. La 1595, în plin război, un alt atestat din Iași arată acolo pe călugărul Climent de la Muntele Sinai și pe „negustorii din Iași", cu toții Greci : Dima „Balagora", Dimo Mihail, Chryso Ienachi, Manuil Simotos, Pano Limidari, Gheorghe Ierosolimitanul („Iorosmoli"), Nicolae Paleologul — și alt Paleolog, Dimitrie, umbla pe atunci prin Galiția după afaceri, și am văzut Paleologi mergând prin Țara-Românească în Ardeal puțin mai înnainte, — Lazăr și Dimitrie [5]. Ei aveau și legături cu Nicolae Pogoniadj, „Grec din București" [6], care mersese, cu zisul Clementie, din Iași, la Muscali, ca să cumpere piei de sobol „și alte

[1] *Ibid.*, p. 400, no. CCCIV.

[2] Hurmuzaki, p. 717. Cf. *Studii și doc.*, XXIII, p. 430, no. CCCLIV; p. 436, no. CCCLVI; p. 455, no. CCCXXXI.

[3] *Acte și fragmente*, I, p. 14.

[4] *Studii și doc.*, XXIII, pp. 401-2, no. CCCIX.

[5] *Ibid.*, pp. 443-4, no. CCCLXXX.

[6] Un „Ianı din București, Grec", la Liov, în 1594; *ibid.*, p. 430, no. CCCLIII.

lucruri", pe care le duce la Liov [1]. Şi cu acest oraş avea legături, venind ca agent al unui conaţional, şi Pavel Caraman (Caramanlâul, din Caramania), „Grec din Ţara-Românească" [2]. Un Grec de acolo intentase proces în anul următor unui Ioan Egumenul (un mirean, se pare, „Iegumenos", dar şi Macarie, egumenul de la Sf. Nicolae din Bucureşti, făcea negoţ, personal, cu Liovul [3]), „Grec". pentru vama nedreaptă pe care i-o luase în Moldova Alexe, fratele acestuia [4]. Alături de aceşti Greci, şi printr'înşii, nu numai vameşii, dar şi boierii Moldovei făceau un comerţ rentabil cu Liovenii. Astfel Luca Stroici, ale cărui scrisori de patron către comunitatea din jurul bisericii ortodoxe de acolo ni s'au păstrat, trimetea, printr'un agent polon, nobilul Piotrowski, şi un Teodor Cernescu („Czerniesko"), în acest oraş „cofe" de vin moldovenesc, pe la 1590-1 încă, supt Petru Şchiopul [5].

În 1592 locul de vameş la Hotin, unde erau „veniturile cele mai îmbielşugate" [6], îl aveau Grecul Andrei Damilo sau da Milo, zis şi „Milinko" [7], de loc însă din Pera, care e dese ori pomenit în actele Liovului ; la plecarea din ţară a usurpatorului Petru-Vodă Cazacul, ce se zicea fiu al bătrânului Lăpuşneanu, el fugi, luând cu dânsul 7.000 de taleri vechi ai Vistieriei, 700 de viguri de atlaz „de colori deosebite" ale Voevodului, soroace de sobol şi blăni obişnuite de acelaşi fel, pe lângă câteva pietre scumpe. Din hârtiile ce se aduseră cu acest prilej se poate vedea care era viaţa de negoţ ce s'a desfăşurat la acest mai însemnat

[1] *Ibid.*, Cumpărături de acestea făcea şi Zotu Tzigaras, ginerele lui Petru Şchiopul, pe ia 1593; Hurmuzaki, XIV, pp. 97-8, no. CLXXV.

[2] *Studii şi doc.*, XXIII, p. 444, no. CCCLXXXII.

[3] *Ibid.*, pp. 448-9, no. CCCC.

[4] *Ibid.*, p. 447, no. CCCXCIII.

[5] *Ibid.*, p. 403 şi urm. Ca arbitri, un Român şi un Armean din Iaşi *ibid.*, p. 410.

[6] Pentru un vameş din Suceava, Toader, în 1546; *Studii şi doc.*, VII, p. 379, no. 14 [1],

[7] Odată i se zice şi Cretan; *Ibid.*, XXIII, p. 446, no. CCCXCI. V. şi mai departe.

punct de graniță, supt privigherea vameșului hotinean: era un târg le 21 August, „târgul cel d'intâiu", care ținea, se pare, cel puțin zece zile, urmînd și pînă târziu în Septembre; veniau Evrei și alți negustori, aducând — firește în schimb pentru boi — taleri poloni, noi și vechi, și zloți de aur, iar, din jos, venia *caravana Constantinopolului;* deosebit era apoi „iarmarocul" (în polonește *jarmork),* de la care se culese pentru Vistierie în 1592 nu mai puțin decât 3.453 de taleri [1]. Un pisar — la această dată tot Grec și el, Manuil Achiellis, — ținea socotelile [2]. Numai vama de la Iași putea să steie alături în ce privește produsul cu aceasta [3]. De la Hotin o singură dată Petru-Vodă pomenit mai sus iea 16.000 de galbeni de aur [4]. Suma totală a arendării era de 80.000 de taleri bani gata pe an, afară de un dar de cai turcești și de viguri de atlaz. Damilo dădu o arvună, la Iași, de 800 de galbeni. Arenda se putea înnoi, și atunci, la 15 August, se făceau daruri lui Vodă: cai împodobiți ori ba [5]. Partea vameșului se întindea și la Soroca, și el avea legături până la Sniatyn. Vama de la boi și viței se lua de dregători până la 18 Septembre — anul financiar încheindu-se la 1-iu —, iar de la oi până la 26 ale lunii următoare, „după obiceiul și datina cea veche" [6]. Domnul lua une ori sumele ce-i trebuiau „pentru trebile lor", pentru datoria față de Sultan, de „Măria Sa Împăratul, stăpânul nostru", de la negustori străini cunoscuți lui mai bine și-i trimetea pentru plată la vameși, cari în schimb primiau un număr de boi domnești, ca să-i neguțeze. Cu prilejul actelor privitoare la Grecul nostru, aflăm că între acei cari veniau pentru acest negoț de boi în Moldova începeau a fi și *Apuseni din părțile germane:* astfel Andrei Papa, de la care iea Petru-Vodă

---

[1] *Ibid.,* pp. 422-5.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.,* p. 426.
[4] *Ibid.* Pentru Damilo și ai lui, v. și paginile următoare.
[5] Hurmuzaki, XI, p. 326.
[6] V. și *Studii și doc.,* XXIII, p. 439 și urm.

la nevoia lui suma de 16.800 de florini, era „German din Ţinutul cetăţii Hamburg“ [1].

Cu aceiaşi Greci urmă afacerile la Liov şi Aron-Vodă împreună cu Vornicul-cel-Mare al Moldovei, Crâstea, şi alţi boieri [2], ba chiar cu Mitropolitul Moldovei, care ajunse apoi egumen de Drohobycz, în posesiunile cneazului pravoslanic Constantin de Ostrog [3]. Nicolae Nevridi, zis Domestico, Grec din Constantinopol, era vameşul său, — până ce-l osândi la moarte pentru ca să despoaie,— aşa încât şi îndreptarea de comerţ a noului Domn tindea tot către Polonia, cu mijlocirea grecească obişnuită. Şi aşa a fost şi supt Ştefan Răzvan, care-i smulse Domnia în 1595 [4]. La moartea sa silnică [5], Nevridi, care e acelaşi cu Nicoriţă-Nicoresio, lăsa la Cameniţa lucruri de ale lui, în sipete căptuşite cu piele, şi vinuri de Malvasia şi de Moldova în pivniţă [6].

Între negustorii greci, cari, pe la Cernăuţi, pe la Ştefăneşti, pe la Hotin, treceau în Polonia, spre oraşele pocuţiene ori spre Liov, cu carăle conduse de cărăuşi români de la Iaşi, Roman, Suceava, — dintre cari unii, ca Frumos din 1600, îşi aveau şi locuinţa în suburbiile liovene, — şi cu bani cusuţi, ca la Nevridi, până la 3.000 de galbeni, în piepţarele caftanele lor [7], — erau ortodocşi. Nicolae Nevridi însuşi era născut dintr'o mamă greacă de legea răsăriteană; numele lor curat greceşti arată ca ortodocşi pe o sumă din aceşti Constantinopolitani: un Lascar Pragiota (Eupragiotes), un Ienachi Simota, curtean al lui Ieremia Movilă, care dă mărturia sa şi în procesul din Tirol, cu vameşii, al

[1] *Ibid.*, p. 432. Germani par a fi alţi creditori domneşti, Nicolae Walpern, Ioan Wolda; *ibid.*

[2] *Ibid.*, pp. 437-9, n-le CCCLXIX-LXX.

[3] *Ibid.*, p. 455, no. CCCCXXLXXI

[4] *Ibid.*, p. 439 şi urm.

[5] Un Grec fu ucis pe locul satului dorohoian Letoviştea pe la 1587, şi, plătind moartea lui, căpătă satul acesta Ivanco, diacul leşesc al lui Petru Şchiopul; *Uricariul*, XXIII, pp. 19-20.

[6] *Studii şi doc.*, XXIII, p. 443, no. CCCCLXXX.

[7] *Ibid.*, pp. 364-5, no. CCCXIX-XX.

lui Petru Șchiopul fugar („Enachi Simon Grecul“) [1], un Condoleu (Kontoleus), un Saul de „Danin, cetate a Grecilor“, ori familia Palamidi, — din care unul, adăpostit la Ostrog, scrise în versuri grecești povestea glorioasă a lui Mihai Viteazul, precum o scrisese în închisoarea-i ardeleană alt Grec, dar acesta un boier și un ostaș, Stavrinos Vistierul, — ori Procopie Syropulo, Manoli Masino, Anton și Gheorghe Coresi, Marcu Lani, din Constantinopol, Apostol, Ioan Aphendikos. Avem și un Grec din Macedonia, Pano Limidari [2]. Ajunse apoi, „negustorul Măriei Sale Voevodului“, și la 1604 el scria din Iași, împreună cu vameșii Manea și Alexe, cari țineau de mult veniturile țerii, în afacerea unui negustor „Giva, din Grecia, din Epir, ce este aproape de Macedonia [3]“. Dintre Epiroți unul, venit ca negustor, ajunse Mare-Spătar al Moldovei și ginere al lui Petru Șchiopul, Zotu Tzigaras din Ianina, al cărui frate, Apostol, urmă și mai departe a face negoț la Veneția, unde trebuiau să se sfârșească și zilele fratelui său [4]. Un Ștefan, care face negoț de vite în Ardeal la 1599, și alții se mai întâmpină în acest timp [5], și avem scrisori de-ale unor Greci din Moldova către vameșii Bistriței. Tot între acești Greci trebuie așezat și Filip Cavac din 1590, vameș al Moldovei, care făcea afaceri și cu depărtatul oraș Baia-Mare [6]: familia se întâmpină în Chios.

Cu mult mai obișnuiți decât acești credincioși ai „bisericii moldovenești“ ori „rutene“ (rusești) din Liov erau însă Peroții catolici, ca Andrei Damilo însuși ori alți Levantini, cari se zic anume „catolici“ și poartă une ori carac-

[1] *Ibid.*, p. 456, no. CCCCXXV; Hurmuzaki, XI, p. 317 și urm., no. CCCCXLVIII; cf. *Studii și doc.*, XXIII, p. 389, no. CCLXVII.

[2] *Ibid.*, p. 440, no. CCCLXXIV.

[3] Hurmuzaki, XV, pp. 809-10, no. MDCLIII. N'aș crede că el e „negustorul anume Pană“ care fu ucis în Ardeal, lăsând 80 de piei de bou la Bistrița; *ibid.*, p. 838, no. MDCLXXXIV.

[4] V. memoriul nostru despre legăturile cu Epirul, în „Analele Academiei Române“ pe 1914.

[5] Hurmuzaki, XII, pp. 435-6, no. DCLXIX.

[6] *Ibid.*, XV, p. 703, no. MCCXCVI.

teristice nume italiene, de şi li se spune şi lor tot Greci : Toma Alberti din 1581, probabil acelaşi cu călătorul de care vom vorbi mai departe, Anton Confortino, foarte mult pomenit şi petrecător adesea în Liov, cei doi de' Albori, mai vechi prin aceste părţi, Pero Galanta, din Galata Constantinopolului, pomenit încă de pe la 1572, Mihail Cavalo, notarul lui Sima Vorsi [1], Cosma de Campis (un Pompeiu de Campis îşi zice însă : Italian) [2].

Un avânt mare capătă însă pe acest timp, care e şi al cuceririi Ciprului de la Veneţieni — din motive economice, semnalate Sultanului Selim de intimul său Evreu isteţul don Jose Nasi, doritor de o pălărie ducală în Arhipelag —, insulele greceşti. Şi acelea supuse Sultanului, căci *Rodos*, unde se trimese în exil pretendentul Radu Vlad, boierul Socol, complicele său, apoi Petraşcu, fiul lui Petraşcu-cel-Bun, împreună cu credinciosul său grămătic Radu din Măniceşti, care şi-a scris acolo „Evangeliariul dela Londra", şi tot aşa Iancu Sasul, viitorul Domn al Moldovei, iar, pe urmă, după destituirea lui, Petru fiul lui Mircea (Şchiopul) şi fratele Miloş [3], fără a uita pe Mihnea, Domnul Ţării-Româneşti ca şi, în sfârşit, pe pretendentul Ioan Despot din 1592 [4], dădu Moldovei două Doamne : pe Maria Amirali, a lui Petru Şchiopul, şi pe cealaltă Marie, Paleologa, a Ianculuí-Vodă. Aceasta rămase până târziu în Liov, făcând negoţ cu alţi Greci, precum făcea şi fiul ei din altă căsătorie, Filip al lui Anton, pe care-l găsim la Braşov, pentru afaceri, şi în timpul Domniei tatălui său vitreg, şi precum făcea şi ginerele ei, Anton Catacalo, ales din aceiaşi lume a Grecilor ortodocşi ce purtau negoţul între Orientul turcesc şi Galiţia [5]. Ici şi colo nu lipseşte la Liov şi câte un

[1] *Studii şi doc.*, XXIII, p. 395, no. CCLXXXVI. Pentru ceilalţi, ca să nu se acumuleze prea mult citaţiile, vezi tabla volumului citat.

[2] *Ibid.*, p. 440, no. CCCLXXIV ; p. 450, no. CCCCI.

[3] *Doc. şi cercetări*, p. 182. Tot acolo şi „Iovan cel prins în Rodos".

[4] Hurmuzaki, XI, tabla, la : Rodos.

[5] *Ibid*, p. LII şi nota 10 ; p. 862.

negustor din Rodos, ca Bernard Gambili, de mai multe ori pomenit [1].

Joacă însă un rol *Chioții*, de sudiție genovesă (insula rămase până la la 1566 în stăpânirea familiilor venite din Genova, plătind Turcilor, cari o anexară apoi, numai tributul), sau și venețiană (aceasta din urmă căutată, de sigur, după anexare). Incă din 1542 un Ioan de Chios apare la Liov [2]. Câteva decenii mai târziu în aceiași zi se aflau în acest oraș un Nicolae Anselmo, un Petru Cafaluco, un Iani (Giani) Coresi, toți din Chios [3]. Tot pe atunci se purta prin aceste părți și un alt Chiot cu vechiu nume genoves, Giani Salvago (Salvaigo), care era agent al lui Nicoriță vameșul [4]. Către sfârșitul veacului, doi Anselmo, unul zis și Valporga, un Oramlaco, Grec, un Castrati se întâlnesc lângă compatrioții lor pomeniți ceva mai sus [5].

Unul dintre acești Chioți ajunse însă la o mare însemnătate în noua sa patrie. E Sima Vorsi, pe care l-am crede același cu Simion prin care Alexandru Lăpușneanu trimetea, la 1558, bani pentru biserica sa din Liov [6]. Incă de la 1582 el era Mare-Vameș al Moldovei, supt Iancu-Vodă, și fu primit cu cinste de Brașoveni, la cari venise într'o călătorie de afaceri [7]. La 1584, *Sima încerca pentru întâia oară o legătură directă pe Mare cu Veneția:* corabia lui, cu marfă domnească — în nădejde să se poată cruța vama, — purta 12.000 de piei de bou, lână, ceară și altele, pe care trebuia să le schimbe cu produse ale industriei venețiene, ca acelea pe care, cu douăzeci de ani înainte, voiă să le aducă și Lăpușneanu. Corabia fu îndreptată însă de vânturi la Cerigo, insula venețiană care avu pe acest timp ca episcop

---

[1] *Studii și doc.*, XXIII, p. 385, no. CCLV.
[2] *Ibid.*, p. 339, no. CXLVII.
[3] *Ibid.*, p. 440, no. CCCLXXIV.
[4] *Ibid.*, p. 443, no. CCCLXIX. Cf. și *ibid.*, p. 446, no. CCCLXXXVII.
[5] *Ibid.*, p. 440, no. CCCLXXIV.
[6] Hurmuzaki, *Supl* II [1], p. 207, no. CI.
[7] *Ibid.*, p. 823.

po vestitul Maxim, în legătură cu ţerile noastre, şi rectorul de aici reclamă a treia parte din încărcătură, ca de la nişte naufragiaţi. Trebui ca Petru-Vodă însuşi să intervie pe lângă bailul din Constantinopol, arătând că acest drept nu se exercită în provinciile „prea-luminatului şi prea-puternicului Impărat al Turcilor" în dauna lor [1]. Sima muri în Moldova, lăsând trei fii, crescuţi aici: Antonachi, Constantin şi Hector [2]. Acesta din urmă cercetă pe fostul lui stăpân Petru-Vodă în retragerea acestuia de la Innsbruck, la 1593, cu un Cristofor Negri, din Cipru acesta [3]; mai târziu el se aşeză la Constantinopol, fără a se mai întoarce prin Moldova [4]. Constantin învăţase „artele umanioare", în vrâstă de paisprezece-cinsprezece ani, la şcoala din Liov, supt rectorul Adam din Brzesk; Simon de Massari, casnic al tatălui său, îl apusese aici şi-i căutase gazdă [5].

În călătoria menţională, tânărul Vorsi era întovărăşit, am spus-o, şi de un *Cipriot*, Cristofor, Negri [6]. Il cunoaştem şi din actele Liovului, unde apare încă din 1587 [7]: era factorul lui Sima şi avea discuţii de afaceri şi cu văduva „Ianculina", Doamna Maria [8]. În Cipru fusese exilat la început Petraşcu menţionat mai sus [9]; de acolo se răscumpărau robi. ca popa Adam care se află în suita de exilat a lui Petru Şchipul [10]. Familia Vorsi făcea afaceri, nu numai cu Constantinopolul, Roma, Veneţia şi Ancona, dar şi cu Cipru [11]. Însă elemente din acele părţi nu veniau pe la noi la sfârşitul veacului al XVI-lea.

---

[1] *Columna lui Traian*, 1874, p. 239,

[2] *Studii şi doc.*, XXIII, p. 402 şi nrm.

[3] Hurmuzaki, XI, pp. 361-2; „Analele Academiei Române", XVIII, p. 30 sau, la data de 20 Februar 1578, Hurmuzaki, XIV, pp. 53-4, no. XCIX.

[4] *Ibid.*, XI, p. 529, no. DCLVII.

[5] *Studii şi doc.*, XXXIII, p. 411.

[6] Hurmuzaki, *l. c.*

[7] *Studii şi doc.*, XXII, p. 395, no. CCLXXXVI; p. 408, no. CCCXXII.

[8] *Ibid.*, p. 413, no. CCCXXIX.

[9] *Acte şi fragmente*, I, p. 119. Cf. Hurmuzaki, XI, tabla.

[10] *Ibid.*, p. 897.

[11] *Stud. şi doc.*, XXIII, p. 407, no. CCCXIX.

Din *Creta* era numărul cel mare al negustorilor greci. Începutul îl făcu Constantin Corniact, o mare personalitate, al cărui chip în veşmânt de brocard, întocmai ca al boierilor Moldovei, se poate vedea pe păretele bisericii moldoveneşti din Liov [1]. După ce fu, mai mult timp, Vameş-Mare al Moldovei, îmbogăţindu-se, el trecu în Polonia, unde regele-l făcu, pe la 1570, vameş al Rusiei ; rămase la Liov până la moarte, patron al bisericii şi fruntaş al negustorimii greceşti ortodoxe, în corespondenţă cu Orientul [2]. Deschiderea graniţilor moldovene supt Iancu Susul se făcu prin stăruinţa lui pe lângă noul Domn [3]. Un frate al lui Iani murise mai de mult prin aceste locuri [4]. Un altul, Michelin, fu omorît din ordinul lui Despot, luîndu-i-se 60.000 de galbeni de aur şi căutându-se încă 40.000 [5].

Între Cretani se ridică apoi la însemnătate, supt Petru Şchiopul, Battista sau Bati Amorosi, care era vameş al Moldovei, împreună cu Teodor Chiriac, la 1579 [6]. El e unul dintre marturii procesului din Tirol al lui Petru Şchiopul [7]. şi până la sfârşitul veacului acest Cretan se întâlneşte la Liov, împreună cu compatrioţii Anton şi Mihail Perdicari, cu Cavaco şi alţii [8]. Rămăsese catolic, făcea daruri bisericii catolice din Suceava şi-şi ţinea un nepot la Colegiul Grecilor din Roma [9].

Alături cu Constantin Corniact încă apar factorii Iani

---

[1] Wladislav Lozinski, *Patricyat i mieszczanstwo lwowskie w XVI i XVII wieku*, ed. a 2-a, 1892, p. 312. Cf. Hurmuzaki, *Supl.* II [1], p. 96 şi XIV. Apendice, la început. Cf. în „Analele Academiei Române" pe 1924, *Notele polone* ale mele.

[2] *Ibid.*

[3] *Studii şi doc.*, XIX, p. 52.

[4] *Ibid.*, XXIII, p. 344, no. CLIX.

[5] *Studii şi doc.*, XIX, pp. 49-51, no. II. Cf. şi *ibid*, p. 51, no. III.

[6] Hurmuzaki, XII, pp. 307-8.

[7] *Ibid.*, XI, tabla, la Amorosi.

[8] *Studii şi doc.*, XXIII, p. 426.

[9] Hurmuzaki, III [1], p. 547. I se zice aici: Chiot. Dar în actele Liovului el apare între negustorii cretani; *Studii şi doc.*, XXIII, p. 426. no. CCCCII.

și Gheorghe Paczo din Retimo, din aceiași insulă Creta, apoi un „Michailo de Candia" în 1554 [1], un Marc Langis, un Anton Ierakari, un Leoni Varșami, asociat al „Ianculinei" — un alt Leonin, Servo, era cumnatul lui Corniact,— un Kokoli Kaliota, un Mussurus, un Mihail Cacavela din Rettimo, ba chiar un Barbarigo, un Gravani, un Perdicari, un Ianuli, și începătorul neamului Catargiilor în părțile noastre, Simon „Caterdzi" (înseamnă: fabricant de catarge), din 1595 [2]. Tocmai la urmă sosește, dar ca Italian, ca Venețian, acel Batiște Vevelli, care, deocamdată pierdut în mulțimea celorlalți negustori, se ridică pe încetul, după epoca Movileștilor, în Moldova, și ajunge a fi mare boier, negociator de tratate, intim al lui Radu-Vodă Mihnea și al lui Alexandru Iliaș, pentru a isprăvi apoi în ghiarele mulțimii din Iași, ridicată împotriva amestecului lacom și imperios al acestui străin [3].

Italienii curați se amestecau foarte puțini în asemenea întreprinderi: rasa întreprinzătorilor Genovesi din al XV-lea veac părea că a dispărut cu totul. Doar din Veneția dacă apare câte unul care-și caută de-a dreptul câștig în aceste regiuni. Astfel, pe lângă Pompeiu de Campi, un Leonard Bersiano, un Anton de' Massari, un Iuliu del Pace, dați ca „Italieni" fără vre-o precisare [4], avem, către sfârșitul veacului, pe un Semitecolo,—agent al lui Bartolomeo Paruta,— pe un Ioan Foscarini, despre cari se spune anume că sunt Venețieni, și nu de cei din Creta [5].

Toți acești Greci, Levantini, Rodieni, Ciprioți, Chioți și mai ales, Cretani nu mai aduc, precum ne-am aștepta, piper, scorțișoară, cuișoare, șofran — cu care fac negoț și

---

[1] *Ibid.*, p. 340, no. CLIII. Pentru Paczo, pp. 344, 347.

[2] *Ibid.*, pp. 371-2, 377, 384, 388-9, 438, no. CCCLXXI.

[3] *Ibid.*, pp. 447-8, no. CCCXCV; pp. 453-4, n-le CCCCXVII-VIII; pp. 455-6, n-le CCCCXXIV-V. Pentru uciderea lui, — Miron Costin, în *Letopisiți*, pp. 203-4.

[4] *Studii și doc.*, XXIII, pp. 374, 435.

[5] *Ibid.*, pp. 451-2.

Moldoveni, iar ei numai sporadic [1]—, și nici brocard, mătăsuri, stofe orientale — o singură dată *mohair* [2]. Aceste produse orientale, „ultramarine", nu mai veniau prin Constantinopol și porturile Levantului din vechile Indii, ci din Indiile cele nouă, descoperite la sfârșitul veacului al XV-lea prin navigatorii Spaniei și Portugaliei: arare ori Domnii noștri mai trimet peste munți năramze, care se vor chema în curând portocale, rodii, pepeni turcești și alte curiosități răsăritene [3], în schimbul darurilor obișnuite, la care se adăugia câte o pălărie de catifea purpurie, câte un surguciu de pene [4]. Brocardul, ca și hârtia orientală, sunt acum mărfuri venețiene, și vedem pe Mihai Viteazul aducând de la Veneția, în 1600, colori de tot felul — care odată se căutau și în Polonia —, zahăr, măsline, cofeturi, pahare de sticlă, piei de leopard, săbii turcești, „scimeterre" (în număr de șese), piei pentru teaca lor și postavuri de toate calitățile și de toate colorile [5].

Încă de mai înainte găsim importându-se la Munteni din Moldova vin de Malvasia (după localitatea din Moreia zisă grecește Monembasia) [6]. La 1557 Grecul Gavril din Suceava făcea negoț cu vinuri de Orient [7]. Sașii aduceau direct prin Galați alte asemenea vinuri [8]. Cretanii mai ales își făcură dintr'însul, ca și din alt vin dulce grecesc, vinul „muscat" sau *muscatello*, o specialitate, care îmbogăți pe mulți dintre dânșii. Se aducea, în cofe și în „berbenițe" [9], pentru mesele luxoase din țerile germane în legătură cu Liovul. Pe lângă aceasta ceva untdelemn în amfore [10] și puține alte

---

[1] *Ibid*, p. 356, no. CXCIV.
[2] *Ibid*, p. 340, no. CLII.
[3] Hurmuzaki, XI, pp. 796-7.
[4] *Ibid*, pp. 794-7.
[5] *Ibid.*, VII, p. 203, no. CCXCVIII.
[6] *Ibid.*, II [4], p. 52.
[7] *Studii și doc.*, XXIII, p. 342, no. CLVI.
[8] *Quellen*, III, pp. 264, 347; cf. *ibid.*, II, p. 394.
[9] *Studii și doc.*, p. XXIII, p. 395, no. CCLXXXVI.
[10] *Ibid.*, pp. 395-6, no. CCLXXXVII.

produse ale ţerilor calde complectau marfa lor. Vinul moldovenesc se adăugia une ori la altă marfă [1].

Aceşti negustori creştini nu erau singurii cari se hrăniau din această ramură de comerţ. Armenii moldoveni mai păstrară un timp însemnătatea lor. La 1574 vedem un mare număr dintre ei, mai ales Suceveni, în legătură cu Bistriţa ceşti [6] şi erau *aromatarii* spiţerii Iaşului [7]. Intim şi tovarăş vama Moldovei cu Tudor Românul [8]. Armenii din Iaşi erau mulţi, şi ei aveau cele mai strânse legături cu conaţionalii din Liov [4]; Ungarlo, Armean, ieşean, moare astfel la Lublin prin 1595, spoveduit, după cererea lui, de preotul noii biserici din Zamosc [5]. Ei duceau în Galiţia şi săftiane turceşti [6] şi erau *aromatarii*, spiţerii. Iaşului [7] Intim şi tovarăş de afaceri al lui Petru-Vodă Alexandrovici Cazacul fu, pe acelaşi timp, un Ovac Matisovici, care fu prins şi dus la Constantinopol împreună cu acest stăpân al său [9]. Dar cel mai mare rol îl jucă Bogdan Donovac sau Donovacovici, fiu al unui Drăgan — care ar putea să fie negustorul de la Muscali al lui Alexandru Lăpuşneanu, căci Bogdan însuşi fugi la Liov de răul lui Despot [9]. Ctitor al mănăstioarei armăneşti Hagigadar lângă Suceava [10], el îşi avea casele la Suceava, pe „Uliţa Armenească cea mare", bolţi „la începutul bolţilor mănăstirii armeneşti", păşuni de vite la „izlazul Armenilor", vie între viile armeneşti, aici ca şi la

---

[1] *Ibid.*, p. 443, no. CCCLXXX.

[2] Hurmuzaki, XV, pp. 661-2, no. MCCXXIV; pp. 675, no. MCCLI; cf. p. 561, no. MXXXIII.

[3] *Ibid.*, p. 552, no, MXV.

[4] *Studii şi doc.*, XXIII, p. 38, no. CCCLXX.

[5] *Ibid.*, p. 436, no. CCCVII.

[6] *Ibid.*, p. 451, no. CCCCVII.

[7] Mancinelli, în Hurmuzaki, XI, p. 115, no. CXCI. V. şi *ibid.*, XV, p. 816, no. MDCLIX.

[8] *Studii şi doc.*, XXIII, pp. 432-3.

[9] Un ordin turcesc priveşte, la 1560, pe acest Drăgan, care, mergând la Mosc, se află în Liov; *Doc. şi cercetări*, p. 178.

[10] Iorga, *Armenii şi Românii, o paralelă istorică*, în „Analele Academiei Române", XXXVI, pp. 27-8.

Cotnari; Petru Șchiopul confiscă pe acestea din urmă, dându-le lui Sima Vorsi. Dar, pe lângă acești Armeni de țară, cu nume vechi românești, vine în acest timp un întâiu rând de Armeni din Turcia. Acestora li aparțin frații Petru și Iosif Grigorovici. Armenii, cari îndeplinirâ misiuni diplomatice — Iosif merse până în Persia — pentru Împăratul Rudolf și mai ales, în ce privește pe cel dintâiu, cunoscut Ardelenilor ca „Armin Péter", pentru Mihai Viteazul[1]. Tot așa câte un Armean din Caffa, ca acel ce e pomenit în a doua jumătate a veacului al XVI-lea în Liov[2]. ori ca Bostan de Cesareia, agentul la Constantinopol al lui Petru Șchiopul, care-și trimetea la 1585 plenipotențiarii într'o afacere ce privia moștenirea lui „Serchiz Armeanul din orașul Sitlia, care este în Grecia[3]".

Cu mult mai însemnat e rolul Evreilor turcești, în continue legături cu cei din Polonia. Cei mai mulți vin din Constantinopol, la Galați, la Reni, la Chilia, la Iași, la Hotin și de acolo la Liov, întrebuințând, până la Țarigradul lor, cărăuși români, plătiți 4 florini, 15 groși de fiecare „centenariu" de marfă ori 9 taleri pe carul de Malvasie, cu îndatorirea de a duce și altă marfă la întoarcere, de a plăti ei vama carului și cailor, de a purta cu dânșii și pe agentul evreu însărcinat cu paza lucrurilor și de a se opri pentru ziua de Sâmbătă. Avem astfel pe Haim Cohen în 1570, pe Avram Mosso, asociatul lui[4], pe Nahman Tor, pe David, pe Iacob Felenchino, pe Avram Gambais și o sumă de alții[5], până la sfârșitul veacului.

---

[1] *Ibid.*, pp. 28-9. Cf. *Studii și doc.*, XXIII, p. 451. Petru Narses (Norșeț de Suceava (1554), v. *ibid.*, pp. 340-1, no. CLIV.

[2] *Ibid.*, p. 351, no. CLXXV.

[3] *An. Ac. Rom., l. c.; Studii și doc.*, XXIII, p. 378, no. CCXL. Cf. Hurmuzaki, XI, p. 330.

[4] *Studii și doc.*, XXIII, p. 352 și urm. Cf. și *ibid.*, p. 351, no. CLXXVI; p. 384, no. CCXLIX.

[5] *Ibid.*, pp. 356, 358, 359-60, 393, 394 și urm., 396, 398, 455 și tabla de acolo, la: Evrei.

În sfârşit, împotriva părerii că elementul turcesc a rămas nesimţitor la foloasele negoţului ori că n'ar fi fost în stare să şi le capete pentru sine, nu odată găsim negustori musulmani, şi anume din mai toate părţile vastului Imperiu, aducând şi ei, ca şi creştinii şi Evreii, vin de Malvasia pentru mesele mari ale Europei. Soliman-cel-Măreţ însuşi intervenise odată la regele Poloniei pentru Mehmed Toctamiş, care era, de fapt, ca şi Mohammed Celebi din 1571 [1], ca şi creştinul, Grecul Andreas Svero din 1575, ca şi, mai de mult, Andrei Chalkokondylas, „negustor împărătesc" pentru blănile şi „dinţii de peşte dela Mosc [2]. În 1547 încă Turcii Şeremet şi Fait fac negoţ la Liov în numele lui Hogea-Isac, vameşul Adrianopolei [3]. Dar adevăraţi negustori, pe sama lor, sunt un Balibeg, un Sadic [4]. Pe cei mai mulţi îi ştim şi de unde vin : din Caffa, din Cetatea-Albă (Hasan-Aga şi Hagi-Hasan), din Silistra, din Rusciuc, — Chemal, care şi moare în Liov, — din Brusa, din alte părţi ale Anatoliei [5].

Iesuitul Mancinelli găsi la Iaşi *şi Ragusani*. Ei ajung să capete vama ţerii, precum o căpătaseră pe rând Armeni, Genovesi, Greci de toate speţele. La 1593 arendaşi ai vămilor erau astfel, pe lângă Grecul Mano ori Manea, tovarăş până atunci cu un Alexe, probabil de acelaşi neam, Ragusanii Dominic de Giorgio şi Giani („Dziani"), care avea ca agent într'o afacere la Liov pe compatriotul său Lucian [6]. Acest Giani nu e altul decât „Giva" al lui Petru Şchiopul, Giovanni de Marini Poli, cu care — şi cu fratele Pascal — el avu să poarte un lung şi supărător proces în pribegie.

Ragusanii jucau însă un rol mai mare în Ţara-Românească. Aveau o colonie puternică la Timişoara şi aşezăminte

---

[1] *Ibid.*, p. 353, no. CLXXXI.
[2] Cf. Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 218; *Studii şi doc.*, XXIII, p. 359, no. CCV.
[3] *Ibid.*, p. 339, no. CXLIX.
[4] *Ibid.*, p. 365, no. CCXXII ; p. 373, no. CCXXVIII.
[5] *Ibid.*, pp. 351, 357-8, 373, 384.
[6] *Ibid.*, p. 429.

de bancă la Sofia și la Silistra, unde lucra Casa de' Luccari, căreia-i aparține cronicarul Iacob, pus, prin legăturile de afaceri ale familiei sale, în măsură să cunoască prezentul ca și tot trecutul principatului muntean. La 1585 cardinalul Ludovic de Este el însuși recomanda lui Petru Cercel pe „dumnealui Domenico de' Gorgii din Ragusa, care-și are de scos felurite datorii ale lui din țara Excelenței Voastre“[1]; îl vom regăsi pe acest „Duminecă“ în Moldova lui Petru Șchiopul, ca arendaș al vămilor. De la Sofia venise, ca fugar pentru datorii, Ioan de'Marini Poli în Țara-Românească, unde afacerile erau conduse cu energie de mâna Doamnei-văduve Ecaterina, o Levantină, care avea surori și nepoate sărace : pe una din acestea, Prepia, fiica Lucreției Frangopulo, o luă el de soție, făcându-se a trece la ortodoxie, dar în 1590, după ce Giovanni străbătuse de atâtea ori țara în căruță, culegând dijmele Domniei de miere și ceară, după ce figurase, îmbrăcat în brocard de aur, între boierii Sfatului, căsătoria era desfăcută; foasta rudă *letină* a Doamnei ortodoxe trecu în Moldova, la unchiul tânărului Mihnea-Vodă, după un mai bun câștig[2]. Mărturiile cu privire la procesul lui îl acusă că și-ar fi bătut joc de trupul și averea fetei altui „negustătoriu den Ragusa, ce lăcuia în Târgoviște“, care, murind, i-ar fi recomandat toate, „ca unui prieten și ca unuia ce era de o limbă și de o țară și de un loc“[3]. În Moldova, Ragusanii ar fi fost recomandați și sprijiniți de sfetnicul albanes al Domniei, Bartomeiu Bruti[4].

Un mare venit al Domniei era din goștina oilor : în Maiu se făcea socoteala acelor ce veniau în partea Cămării și se desfăceau îndată către *gelepii* și *casapii* constantinopolitani, ai *capanului* împărătesc, cari adese ori înnaintau o parte

[1] Hurmuzaki, XI, p. 193, no. CCCXVIII.

[2] Resumatul carierei sale, *ibid.*, pp. LXXIX-LXXX; cf. Iorga, *O familie domnească în exil* în „Biblioteca pentru toți“, după actele publicate în același volum și după cele din „Analele Academiei Române“, XVIII, p. 1. și urm. (v. pp. 77-8).

[3] Hurmuzaki, XI, p. 319.

[4] *Ibid.*

din preţul lor, sau chiar preţul întreg, pe câtva timp ; la 1591 se vindea de către dânşii oaia *chivirgic şi araman* [1] cu 33-7 aspri noi şi 40-8, ba chiar 52 de aspri vechi. Şi unii particulari primiau banii cu anticipaţie. Se puteau strânge astfel până la 45.880 de oi pe an, ceia ce arată marea bogăţie în turme a Moldovei, din care putem deduce bogăţia şi mai mare în acest articol a Ţerii-Româneşti, care nu făcea creştere de vite mari. Cumpărătorii erau în cea mai mare parte Greci din Constantinopol, dintre cari unul se chiamă Cazacul; dar mai veniau pentru acest însemnat câştig şi Turci din Caramania, Caramaniţi sau Caramanlâi, Arvaniţi sau Albanesi — să nu uităm marele rol pe care-l joacă atunci supt Petru Şchiopul Bartolomeiu Bruti, căpitanul de Lăpuşna şi Postelnic, originar din Albania veneţiană —, oameni din Scutari. Casapii erau Turci mai toţi. La plecarea unui Domn, datina era ca datoriile să treacă asupra urmaşului, şi astfel pe lângă oile plătite şi ale creditorilor Domnului actual se mai luau atâtea altele în sama unor datorii, vechi de mai mulţi ani, faţă de un înaintaşi [2]. În sumă intra şi un număr de boi şi vaci [3]. Tot transportul trecea Dunărea pe la vaduri. Vameşii aveau învoială a scuti de taxa de trei aspri numai 150 de capete de oaie, rămîind ca, în lipsa lor, ei să răspundă suma corespunzătoare [4].

Să adăugim că turme mari de oi şi de vite din Dobrogea, din părţile Oceacovului păşteau pe pământul gras al Moldovei, şi de la acestea nu se putea lua nici dijma locului, nici goştina obişnuită [5]. În ce priveşte Moldova, Turcii n'aveau un bâlciu la hotare ; Muntenii mergeau însă la cel din Rusciuc [6], şi la aceştia erau şi mai deşi negustorii turci

---

[1] *Doc. şi cercetări*, p. 179.

[2] Hurmuzaki, XI, p. 221 şi urm.

[3] *Ibid.*, p. 229. Aş ceti acum: ageladia, în loc de: alladia. — Pentru desetina de stupi, *ibid.*, p. 233, no. CCCLVIII.

[4] *Ibid.*, p. 318.

[5] *Doc. şi cercetări*, p. 175.

[6] *Iibid.*, p, 176.

în trecere [1], ori chiar așezați, ca, prin 1560, un locuitor din Salonic [2]. Oile din acest principat treceau pe la Nicopol și aiurea, cadiii dunăreni făcând cumpărătura. Se cumpăra și sare, cu miile de chile [3].

Între oile ce se ridică din Moldova la data arătată mai sus sunt și cele date beglerbegului Rumeliei, care tocmai plecase cu oastea asupra Poloniei. E vorba de un dar din partea Domnului [4]. Se mai înseamnă că o mie de oi a fost luată de unul din comandanții trupelor împărătești, Ibrahim-Pașa [5].

Acestea erau furnituri militare, care făceau parte din îndatoririle neapărate ale Domnilor către „Împăratul" lor din Constantinopol. În epoca lui Soliman-cel-Măreț, pentru care avem documente, se cerea de la noi grâu și orz pentru grajdurile împărătești ori pentru caii oștirii, câte 6 aspri chila, și lemne, trimețându-se la Reni, la Galați, la Chilia, și Brăila, unde așteptau corăbiile, la Nicopol, cu plata vâslașilor, ori, în cas de războiu spre Apus, la Belgradul sârbesc. Se cereau cai pentru begul de Caffa și alți șefi vecini. Une ori plata se apropia din tribut [6]. În afară de aceste furnituri erau însă cele pentru aprovisionarea Capitalei turcești, care, acestea, erau permanente și invariabile. La începutul fiecării Domnii se fixă suma cu care era dator noul Voevod. „La suirea ta în Scaun", scrie Soliman lui Alexandru Lăpușneanu, „îți scrisesem să trimeți pe fiecare an din Moldova la Constantinopol 12.000 de boi pentru hrana Capitalei..., cu un oarecare câștig pentru proprietari..., ca și pentru ei", și i se lămurește că trebuie să se trimeată o mie de capete de vită pe lună [7]. Domnul, preocupat de propriul său

[1] *Ibid.*, p. 178.
[2] *Ibid.*, p. 179.
[3] *Ibid.*
[4] Hurmuzaki, XI, p 226. Cf. *ibid.*, și p. 327.
[5] *Ibid.*, p. 228.
[6] *Doc. și cercetări*, p. 179.
[7] *Ibid.*, pp. 178-9.

câştig, nu se arăta dispus să observe prea de aproape asemenea porunci — doar se formase în Statele austriace, în legătură cu unele împrejurări politice de la hotare, planul de a trece boi, în număr mare, de la noi şi din Ungaria „de-a dreptul la Viena", pentru a scăpa de tributul faţă de Rusia şi Polonia [1] —, şi atunci, se recurgea la o prohibiţie totală a exportului. Dar cine putea să facă supravegherea? Şi mai departe vitele treceau la negustorii străini, cari plătiau mai sigur, mai mult şi în bani mai buni. Oprirea decretată faţă de Alexandru-Vodă fu înoită astfel faţă de Bogdan: „Exportul din Moldova şi Dobrogea în Polonia şi alte ţări creştine, de oi şi boi, fiind oprit, porunci categorice au fost îndreptate către părintele tău [2]." Probabil, însă, cu tot atâta efect: îndată Ioan-Vodă cel Cumplit hrăni cu oile şi boii ţării sale pe Cazacii chemaţi tocmai să apere siguranţa şi libertatea Domniei sale împotriva Turcilor.

Ştim deci ce drum apucau produsele Moldovei şi Terii-Româneşti pe acest timp. De unul singur se vorbeşte de o bucată de vreme mai puţin (am văzut pe negustorii din Iaşi): peştele. Şi totuşi el formă încă una din bogăţiile ţerii, de şi acum la gurile Dunării, unde se prindea morunul, erau alţii. Turcii, cari lăsară foarte răpede ca vechiul „vânat" de peşte să decadă. Mancinelli a văzut pe la 1580 în aceste regiuni, pe amândouă malurile Dunării, „lemne ca nişte furci pline de carne de morun uscată, cu preţ foarte jos, vânzându-se o bucată întreagă, mare cât omul, cu 60 de aspri, adică un scud, care cuprinde înnăuntru aproape o putinică de icre" (de alminterea în părţile turceşti dobrogene 15 ouă de găină [3] se dădea pe un aspru, cu doi aspri se lua o găină şi cu patru „o măsură mare" de vin, cât

[1] Hurmuzaki, XI, p. 83, no. CXXVIII.

[2] *Doc. şi cercetări*, p. 179. — Evrei turceşti în legătură cu Petru-Vodă Munteanul, fiul lui Mircea; *ibid.*, p. 182.

[3] Ouă la târg cu căruţele în Moldova pe acest timp; Forquevaulx, în *Acte şi fragmente*, I, p. 39.

patru *fiaschi* de Italia [1]). Iar călătorul frances Fourquevaulx, care trece prin aceleași locuri aproape în același timp, notează că „la gurile acestui râu mare se prind foarte mulți moruni, pe cari i-am văzut vânzându-se, ori mai bine dăruindu-se, cu mai bine de doi solizi („souls") din moneda noastră bucata, și totuși așa de mari, încât fiecare făcea povara unui catâr ; pentru care nici nu fac atâta pescuire, deși sunt foarte buni de mâncat, decât ca să-i spintece și să scoată ouăle, din care fac icre" — *caviars et boulargues*, — mâncare foarte căutată în Grecia și în țerile unde se ține legea grecească, din cauza posturilor lor, între care este unul de sunt siliți a nu mânca nimic cu sânge" [2].

---

[1] Hurmuzaki, XI, p. 116.
[2] *Acte si fragmente*, I, p. 34.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL V.

Starea comerțului românesc la începutul veacului al XVII-lea. Crisa dispariției elementului străin.

O luptă mare, de și tăcută, trebuia să înceapă îndată, aceia care a înlăturat pe rând pe toți acești mijlocitori străini, rămășițele Apusenilor din evul mediu ca și Armenii, Grecii, Levantinii, Turcii, Evreii din vremuri mai nouă, ca să îngăduie crearea unei mari clase a negustorilor de țară, creștini de legea Răsăritului, cari, ce e dreptul, nu mai erau ocrotiți de niciunul din privilegiile altor epoce, în care a se isola însemna a trăi, dar erau apărați în de ajuns de văditul interes al Cămării domnești și al societății întregi pentru ca dăinuirea lor în dreptate să fie cu putință.

Înainte de a cerceta causele multiple, speciale pentru fiecare categorie a acestor schimbări — pe lângă cause generale, ca acea revoltă a simțului național în Moldova care costă viața lui Vevelli ori fenomenul asămănător din Țara-Românească din care ieșiră, supt Grecul Leon-Vodă, măsurile contra Grecilor, iar pe urmă Domnia pronunțat indigenă a lui Matei Basarab, — e de folos, credem, să înfățișăm, pe basa actelor municipale și a însemnărilor de călători, încă odată viața din orașele noastre între anii 1600 și 1630.

Începem cu Moldova, în care, cu mai puțină independență față de puterea Domnului, vămile mari de comerț aduceau mai multă bogăție.

O singură și simplă pomenire în actele Liovului[1] ori

[1] V. *Studii și doc.*, XXIII, tabla.

câte una în acte interne [1] nu arată vre-o însemnătate a *Cernăuţului* şi nici măcar faptul că la acest vad s'ar fi întemeiat un târg cu o însemnătate deosebită. *Siretiul* şi el era în mare decădere, de şi-şi păstră şoltuzul şi pârgarii până la 1650 şi pecetluia zapise cu chipul Sf. Ioan [2]. Toată această parte de sus suferia vădit de retragerea elementului străin, german şi armenesc, care-şi găsia o situaţie mai prielnică în noi fundaţiuni orăşeneşti din Polonia, ca Zamoscul, mai târziu Zalesczykul.

Suceava se mai păstra un timp prin ocrotirea Movileştilor cari, în legătura lor politică mai strânsă cu Polonii, o preferară Iaşilor. Acte germane ori ungureşti găsim tot mai rare; vădit că vechea rasă conducătoare se oboseşte şi dispare, cu obiceiurile ei de cancelarie ca şi cu legăturile ei în străinătate. Mai vedem la 1594 judecând şoltuzul — era şi unul deosebit pentru Armeni [3] — Toma Urmeniş (numele acesta însuşi înseamnă Armean) cu „bătrânii cetăţii, români şi armeni", pe sufletele lor, în chestia plângerii unui pârcălab Andrei de Bistriţa cu privire la „o samă de oameni ucişi în munte"; se adauge la acest judeţ şi dichiul Mitropoliei (Mitropolitul fiind acum la Iaşi), şi hotărârea se pune într'un „sinet" *(Shynet)*, „cum ni este legea în ţară". O nouă plângere a pârcălabului aduse din partea Domnului trimeterea afacerii înnaintea Sfatului Bistriţei, căruia i se comunică această de Urmeniş într'o scrisoare germană [4]. Ştirile despre Turci şi Tatari se comunicau încă, în această

---

[1] *Studii şi doc.*, V, *passim.*

[2] La 1592 Costin şoltuzul; *Uricariul*, XXII, pp. 63-4. *Studii şi doc.*, V, p. 219, no. 37: Alexa e şoltuz la 1643; fost şoltuz e Toader fiul lui Pătrăşcan. — Grecul biv şoltuz în 1648; *Uricariul*, XXIII, p. 215. — Un Ştefan din 1709 în *Studii şi doc.*, V, cap. IX, p. 397. — Oraşul avea încă două biserici de zid şi una de lemn ale Românilor, două ale Armenilor (Bandini, în „Analele Academiei Române", XVI, p. 250). Se vedeau rămăşiţele bisericii Dominicanilor (Hurmuzaki, VIII, p. 307). V. şi *Uricariul* X, pp. 97-9 (voitul Alexa, 1645)

[3] Hurmuzaki, XV, pp. 727-8, no. MCCCCXXXV.

[4] *Ibid.*, XII, pp. 313-4, no. CCCCLXX.

epocă de lupte, prin răvaşe ungureşti [1]. In aceiaşi limbă mărturisia pentru nişte negustori opriţi la Bistriţa „judele cu doisprezece cetăţeni şi cu toţi pârgarii [2]. Nemţeşte scria şi Andrei Accesman, a cărui origine i-o arată numele, un hangiu care arăta că el nu iea chezăşie pentru nimeni din cei ce se abat la ospătăria lui [3]. De aici înnainte avem scrisori de la represintanţii Domnului în această mai veche Capitală a sa: un Dima Portar de Suceava, un Vornic Stârcea, cerând de la Bistriţa cuie de şindilă, „câte trei mii la un leu bătut", ori alte îndatoriri; dar, când este vorba despre cutare negustori cari au vândut nişte boi, bănuindu-se a fi „Crăstia şi Gavril de la noi", nu mai scrie Sfatul oraşului în nemţeşte ori ungureşte, ci, în rândul întâiu, „Vornicul de Suceava" şi, alături de dânsul, „şoltuţul cel armenesc" [4]; e vorba de un „Vornic de târg", dregătorie nouă care înseamnă substituirea unei autorităţi în numele lui Vodă vechii libertăţi, oricât de nedepline, a oraşului întemeiat şi dominat în parte de străini [5]. O singură dată după 1600, în 1623, aflăm o scrisoare germană, dar pentru o cumpărătură de său în sama lui Vodă, şi şoltuzul, „Marckgroff (*„Markigraf)* von der Suctzaw", e Românul Isac [6]. Ori, iarăşi, scrisoarea particulară din 1633 a negustorului sucevean care vinde morunul cu preţul de 4 florini 20 de bucăţi şi scrumbiile câte un polturac una [7]. Dar autoritatea superioară a Vornicului urmează şi în Domnia lui Vasile Lupu: Dumitraşco trimete el pe un negustor armean, Bogdan, la Bistriţa pentru cuie de şindrilă, „să fie de treabă să acoperim Curţile Măriei dumisale Domnul nostru în uraş la Suceava" [8]. O nouă trimetere a acestuia pentru acelaşi scop, adăugindu-se

[1] *Ibid.*, XV, p. 751, no. MCCCCLIV.

[2] La 1636 erau doar opt case de Saşi catolici (Remondi, în *Acte şi fragm.*, I, p. 80).

[3] Hurmuzaki, XV, pp. 750-1, no. MCCCCLII.

[4] *Ibid.*, p. 784, no. MDCXII.

[5] *Ibid.*, p. 786, no. MDCXVIII.

[6] *Ibid.*, pp. 931-2, no. MDCCCX.

[7] *Ibid.*, p. 993, no. MDCCCCLXXV.

[8] *Ibid.*, p. 1014, no. MDCCCCXV.

dorința de a nu se închide „drumul pe la Câmpulung", e făcută de „Portariul-cel-Mare" (același ca „Vornicul", *dvor*, slavon, fiind egal cu „poartă"; pârcălabul era, în schimb, un boier mare, — pe atunci însuși Gavril, fratele lui Vasile Lupu, care iscălește „Hetman și pârcălab Suceavei den țara Moldovei" [1]) — „de cetatea Suceavei și șoltujii, cu Sfatul, pârgarii, bătrânii de orașul Suceavei" [2]. Acest Portar-Vornic, pe la 1640, Polonul Hancea („Ancza"), se îngrijia de trebile orașului ca și, mai ales, de clădirile lui Vodă, cerând, de la Bistrița, pietrari și olari [3]. Și căpătăm impresia că și grija șoltuzilor, a pârgarilor privia mai mult lucrurile domnești.

Și în acte interne întâlnim ca marturi la zapise, alături de boieri aflători în oraș, de câte un hotnog de la cetate, de popa târgului, pe „Dvornicul of Suceava", care odată, în același veac al XVII-lea, are caracteristicul nume românesc de Ionașco Tăbârță: modest se înșiră lângă acest important personagiu locuitorii și vre-un negustor, a cărui calitate de „cupeț" e anume arătată, ca Zota din actul pomenit [4]. Un altul, datat din 28 Decembre 1639, arată din cine se alcătuia în afară de boieri lumea de frunte a Sucevei: „Onea șoltuzul de Suceavă cu 12 prăgari și cu toți bătrânii târgoveți și preuții toți": Grama, Gheorghie, Drăguș, Gonțul, Ionașco de la vechea mănăstioară din Ițcani, Vasile de la „Mitropolia Veache", „și alți preoți toți", Ianache fost șoltuz, Constantin, fruntașii Grigore Cărăscul — avem și o piatră de mormânt de la cineva din această familie de „burghesi" [5] — „Chira și Gheuca, Ieremia Iulăș, „ce au fost fânar (păzitor al gropilor cu fân) în zilele Eremiei-Vodă, în trei ai, de la Orăș Hatmanul", plus un număr de „megiași" din satele-suburbii vecine: Șcheii (apoi Șcheia), Tătărașii și

[1] *Ibid.*, p. 1044, no. MDCCCCLXI.
[2] *Ibid.*, p. 1041, no. MDCCCCLVI.
[3] *Ibid.*, p. 1053, no. MDCCCCLXXIII.
[4] *Studii și doc.*, V,. pp. 74-5.
[5] Kozak, *Inschriften*, I, p. 146.

Ipăteștii [1]. Armenii se mai întâlnesc apoi individual, un Simion fiul lui Săhac și alții [2]; ei își păstrează până la 1670 și la sfârșitul veacului, „șoltuzul armenesc de târg de Suceava", „protopopul armenesc", diaconul, iscălindu-se toți armenește [3]; ba încă la 1677 orașul adăpostește și un episcop al lor [4], dar e vădit că și vremea lor s'a încheiat. De alminterea caracterul lor național se șterge tot mai mult.

Ca să avem o icoană a vieții sucevene în acest timp, lăsăm să urmeze această scrisoare către Bistrița în limba noilor stăpâni exclusivi :

> + Întru tot cinstit și de la milostivul Dumnădzău cu mare cinste dăruit, domniisale giupânul Andreiaș, birăul de cetate Bistriței, și la tot Svatul dumilevostre pace și cu sănătate să vă dăruiască milostivul Dumnădzău. Altă, să priimiți domneavoastră de la noi, mai mici și buni priiatini dumilevoastre, cu plecare închinăciune, de la mine, șoltuzul den trăgul Sucevei, și de la ai noștri bătrâni orașului, și de la noi, toți orășenii. Dăm știre dumilevoastre c'am înțeles de tot bine pre rându scrisore dumitale. Scrii domneata, ca unul carele ești domneta destul înțeleptu; prentru aceia dăm știre domniitale și a tot Svatul domniitale forte cu mare dereptate cum știm noi, cu sufletele nostre, de rândul acestor oamini, anume Gligorie feciorul popei Petrei den Rebrișora și Luca feciorul lui Mătei den Bărgău-celde-sus, cum ei au venit aicea în oraș. Deci n'au ședzut la o casă de om bun, unde-au băut, sau la gazdă, ce, daca s'au îmbătat, ca niește omini fără de ispravă, ei au eșit nopte de au înblat ca niște tălhari cu sabii și cu corduri și cu toporă. Deci e'au dat de strajă, straja i-au întrebat ce oamini sântu de înblă așa cu arme

---

[1] *Studii și doc.*, V, p. 75, no. 2. Un fost șoltuz Pascali, 1646, *ibid.*, p. 400. Cf. *Uricariul*, XXII, p. 70.

[2] *Studii și doc.*, V, p. 75, no. 3.

[3] *Ibid.*, VII, p. 379, no. 14, 2-3. Cf. *Armenii și Românii*, *l. c.*, p. 31.

[4] *Studii și doc.*, V., p. 403.

gole pren trăgu. Ei s'au semeţit: ce-au dat aşa, au şi tăiat pre un fecior a străjerilor, de dzace aşa demicat cât el va muri, şi, aşa făcându ei, au sărit straja de i-au prinsu, că de bună voe nu să da. Deci apoi noi vrum să-i băgăm în cetate ca pre neşte răi făcători, iar apoi, daca s'au spus că-s den idicul (=Ţinutul) domnii tale, noi i-am lăsat, numai să se înpace cu acei omini ce i-au vătămat şi dzac răniţi, şi încă, de va muri omul, ei-ş vor mai întreba cu dănşii. Deci au datu unul bărbiiarului o fotă şi o năframă, iar altul au dat iar bărbiiarului, să îmble să tămăduiască pre cel om ce dzace tăiat d'ănşii, de au dat 3 zloţi şi giumătate, şi globa au plătit 6 zloţi. Atăta au dat, iar mai mult un ban n'au dat. Iar, de'r hi omini buni, ei ar hi în pace. Prentru aceaia să fii domneata sănătos. Prentru aceaia pohtim pre domneavoastră să nu-i creadeţi ce vor grăi, că, de ce grăesc ei, grăesc cum le-i voe, iar, de n'am socoti prientişugul şi cinstit libov dumilevostre, care domneavostră pururе arătaţi cătră noi, ca neşte oamini buni şi înţelepţi, şi întru tot ai noştri priatini buni, ei, ce răutate au făcut şi grozăvie, ei nici cu o sută de taleri nu s'ar plăti. Şi, de ar hi făcut ei aşa la domneavoastră cum au făcut ei la noi, ei ar hi putredzit în neşte temniţe, de nu ş'ar pune şi capete. Iar noi am socotit cinstit prietinşugul dumilevoastre, şi altă nu le'm făcut, ce s'au înpăcat cu ominii cei ce i-au tăiat, şi au plătit ce pre unde-au băut; şi încă apoi ei au scris şi carte înşiş pe sine cum ei sănt vinovaţi, şi ce au făcut rău ei, pren vina s'au plătitu, şi ei cum nu vor scorni nici pără pre sine, nici să părască nime cum s'au înpăcat. Care v'om trimis şi la domneavoastră pre mai mare credinţă, să vedeţ. De aceasta dăm ştire dumitale, şi să dăruiască milostivul Dumnădzău să afle prea domneta această scrisoare a nostră întru bună pace şi cu sănătate, depreună şi cu tot Svatul dumitale şi cu tot oraşul dumilevostre, de la Hristos, amin.

Scris în Suceava, Ghenar 27.

† Cu cinste să se dè această carte a nostră întru cinstită mâna dumisale giupânul Andriiaș birăul de la cetate Bistriței și la tot Șvatul dumilorsale [1].

Visitatorului apostolic Bandini i se vorbi prin 1640 de cei „peste 8.000" de catolici ce fuseseră „numai Sași, amestecați cu Unguri și Italieni", dar el nu găsi decât 25, cari, „uitându-și de limba nativă, sunt mai asemenea prin graiu și fire cu Românii" : una dn bisericile de piatră ale lor zăcea ruinată în grădina domnească, cealaltă, „din sus de Curte", cu un altar dăruit de Ieremia Movilă, fusese refăcută la 1638, dar n'avea credincioși [2]. Trecuseră vremurile de hotărîtoare influență polonă când un predicator de această nație vorbia grecește, cu tălmaciu moldovean lângă dânsul, către cei 2.000 de soldați, leși și unguri, cari apărau tronul Movileștilor [3]. În schimb, supt raportul românesc orașul înfloria, având, pe lângă cei 3.000 de Armeni, 20.000 de Români, cu șeptesprezece biserici (Armenii având numai patru și Vlădica lor la Zamca [4]).

În Decembre 1592 Petru Binder, jude *(Richter)* de Baia *(Banya)*, „împreună cu cei doisprezece cinstiți sfetnici jurați", arătau, în nemțește, colegilor de la Bistrița cum au judecat, după cererea lor, într'o afacere, luând jurământul pârîtului și osândind pe vinovat de să-i rămâie în minte [5]. Mai pe urmă, alt Sas din Baia, Nicolae Kirschner, apare ca informator, prin scrisori în limba lui, al Bistrițenilor [6]. Pe atunci spițerul lui Petru Șchiopul, Iacob Otth, făcea „rost de

[1] Bistrița, Archiva Orașului; în Hurmuzaki, XI, pp. 1053-4, no. MDCCCCLXXIV; publicată și în *Documentele Bistriței*, I, pp. 65-7, no. LXXXVIII.

[2] „Analele Academiei Române", XVI, p. 247. Cf. pentru lucrul făcut de Ieremia la Dominicani (?), Hurmuzaki, VIII, p. 307 și urm.

[3] Querini, în Hurmuzaki, III [1], p. 550. Erau atunci, pe la 1600, 6.000 de vetre, dar numai 30 de familii catolice.

[4] Bandini, *l. c.*, p. 249.

[5] Hurmuzaki, XV, p. 715, no. MCCCXIV.

[6] *Ibid.*, XII, p. 103, no. CLXIV.

episcop" în oraș. Târgoveții aveau viile lor la Cotnari ca și Sucevenii. Scaunul de judecată funcționa, în toate pricinile, chiar „în cele mai grele": osândiți la moarte cari se adăpostiau în cimitirul lor scăpau prin aceasta [1].

De atunci încă preponderența elementului românesc se observă: un zapis e dat la 1591-2 de șoltuzul Giurgiuman, de primul pârgar Cristea, pârgarii Cozma Băloș, Giurgiul, Ioan Hutco, Ioan Giogioș, la cari se alătură numai doi străini: Matos (Matthes) și Chircul Hanos [2]. Dar corespondența se oprește aci, și, dacă pe la 1590 se numărau aici 3.000 de verte (63 de familii catolice) [3], peste mai puțin de o jumătate de veac, un visitator apostolic putea să scrie aceste rânduri triste: „acest oraș era locuit odată de Sași și a avut peste o mie de case și peste șase mii de oameni; iar acum abia se numără patruzeci de case"—și erau două biserici catolice, dar două ortodoxe de piatră și alte două de lemn — „și în ele două sute cinzeci de suflete, cu copii cu tot" [4]. Oștile lui Mihai trecuseră pe acolo, despoind biserica latină a lui Alexandru-cel-Bun de odăjdii și argintării [5], dar era și un alt motiv, hotărîtor acesta: rosturile administrative ca și viața economică, atâta cât putea să rămâie în noile împrejurări, se mutaseră aiurea: în satul cel mare ori mai curând în șirul, în Ținutul de sate al Câmpulungului moldovenesc [6].

Până la 1600 n'avem cu privire la această localitate decât prea puține lămuriri: casa de adăpost clădită în munte de Alexandru Lăpușneanu pentru călătorii prin munte, vama

[1] Bandini, în „Analele Academiei Române", XVI, p. 246.

[2] *Studii și doc.*, V, p. 69, no. 1, I. Un fost șoltuz Ștefan la 1610; *ibid.*, p. 397.

[3] Querini, în Hurmuzaki, III [1], p. 547. La 1636 numai 38 de case ale „Sașilor catolici"; Remondi, în *Acte și fragmente*, I, p. 80.

[4] Bandini, *l. c.*, p. 243. Nume săsești rămâneseră până la 1671: Ianăș (Ianășoaia), Hanos; *Studii și doc.*, V, p. 69, 1, II.

[5] Hurmuzaki, VII, p. 307.

[6] La 1667, aflăm încă șoltuzul, un Măteiaș, lângă Pricop și Dumitru, foști șoltuzi; Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IV, p. 120 (130).

pomenită de două ori după 1580[1]. De la începutul veacului celui nou apare pentru întâiași dată Vornicul, care, având lângă el pe vechiul vameș, une ori un Grec fără trecere ca Gavril Cocrì, dar de la o bucată de vreme totdeauna Român și el, joacă unul din rolurile cele mai mari în viața economică și chiar, ca informator și transmițător al dorinților domnești, în cea politică a Moldovei. El trece la Bistrița porcii și boii, „poloboacele cu pâne", „sacii cu pâne"[2], el îngrijește de oile pentru capanul împărătesc care se ridică din acest Ținut de păstori liberi al celor vre-o cinsprezece sate[3]. El are sarcina de a cere să fie drumurile deschise de a face morală vecinilor pentru abusuri, de a li aminti folosul străvechilor legături de negoț : „Trec negustorii den țara noastră cu dobitoace și cu alte negoațe în țara voastră, și să hrănească unii cu alții[4]".

Altă dată el se razimă pe faptul că „Măria Sa Craiu au slobozit calea să înble neguțătorii de la dumilevoastre la noi și de la noi la dumilevoastre"[5]. Un al treilea răvaș constată că: „acest cap de țară a Moldovei nu poate hi fără dumniavoastră, și dumnilor voastre ancă are hi îndemână cu noi"[6].

Evident că în acest timp și iarmaroacele de la Baia, așa de cercetate pe vremuri, încetează. Nu e vorba pe atunci de un Folticeni, biet sat ajuns la însemnătate numai în pragul zilelor noastre, iar Piatra, odinioară și ea cu unii coloni unguri, de unde prefacerea ungurească în Karácsonkö a numelui întreg de „Piatra-lui-Crăciun", n'are alt rost decât acela a unei așezări de lemnari, — abia 300 de case pe la 1650, mai toți Români[7] — lângă biserica Sf. Ioan a

---

[1] Hurmuzaki, XV, pp. 691, 694.

[2] *Studii și doc.*, V, p. 72, no. VII, 2.

[3] Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 123. Starea de nesupunere ori neliniște a Ținutului s'a produs numai după războiul turco-polon.

[4] Hurmuzaki, XV, p. 807, no. MDCXLVII.

[5] *Ibid.*, no. MDCXLIX.

[6] *Ibid.*, p. 808, no. MDCL.

[7] Bandini, *l. c.*, p. 235.

lui Ştefan-cel-Mare, pe care şi-o păstrează până foarte târziu în pecete, dar noul *Neamţ*, din umbra cetăţii bătrâne, începe să aibă un târg cercetat, pentru vânzare de cai, între altele [1]. El avea acum, pe la 1600, un şoltuz şi doisprezece pârgari, şi oameni din Câmpulung veniau până aici la „zi de târg", cumpărând caii după datină, fără chizeş, fără „sodăş" [2], dar cu scriere în „catastivul târgului" [3]. Pecetea purta o cruce, flori, săgeţi. Domnia-i fixase un hotar, ca şi Vasluiului, Bârladului, şi la 1616 se judeca la dânsa pentru nişte poiene din acel hotar „şoltuzul cu toţi târgoveţii din Neamţ" [4]. Era şi o biserică domnească, a Sf. Dumitru [5], cu „popa domnesc", căreia i se zicea anume „biserica lui Ştefan-Vodă [6]. De şi odinioară fuseseră şi aici Saşi — urmaşii lor ziceau pe la 1650: „numai Saşi"—, de şi la 1629 încă se făcea o bisericuţă catolică în cimitir, lângă pietrele unor clădiri vechi mai însemnate, de şi se mai păstrau urme ale husitismului din veacul al XV-lea [7], târgul de la începutul veacului al XVII-lea, legat cu Ardealul prin valea Hangului, avea o populaţie de „orăşeni" exclusiv românească, cu nume ca: Floreciu, Flocea, Ursul, Bordeiu, Giurgea, Bordea, Bordişor, Leancă, etc. Doar câte un nume neobişnuit ca Vealtin, Hanos, Sandor, Ilie Sasul, dacă rămăsese din vremurile amestecului cu străinii colonisaţi [8]. Şi aici însă autoritatea de căpetenie nu mai era a şoltuzului şi pârgarilor: o vedem bine din acel act de la 1672 care pomeneşte, într'o chestie de proprietate, că „judeţul" îl face pârcălabul sau

---

[1] Biserica de acolo căreia i se zicea „săsească" (*Studii şi doc.*, VII, p. 375, no. 7), latină, era în ruine; Bandini, *l. c.* Mai erau două biserice româneşti de lemn (*ibid.*). V. şi ceva mai departe.

[2] Hurmuzaki, XV, p. 753. no. MCCCCLVII.

[3] *Ibid.*, p. 807, no. MDCXLVIII.

[4] *Studii şi doc.*, VII, p. 373, no. 10, 1.

[5] *Ibid.*, p. 374, no. 3; p. 375.

[6] *Ibid.*, p. 376, no. 9.

[7] Bandini, *l. c.*, pp. 240-2. Erau abia 20 de familii catolice la 1636; Remondi, în *Acte şi fragmente*. I, p. 80.

[8] *Studii şi doc.*, VII, p. 374, no. 4; p. 375, no. 7.

Porţarul[1] de sus de la cetate, care-şi primeşte ca răsplată „Ieul bătut", iar „feciorii" lui un potronic; se mai plătesc diacului, ce scrie, doi potronici, pentru osteneală,—târgului, ai cărui şoltuz şi un pârgar sunt totuşi de faţă, revenindu-i numai cele „13 costande de băut"[2]. De alminterea pârcălabul cu aprozii, vătafii şi puşcăriaşii lui se amesteca zilnic în trebile târgului, pe care firește că-l domina cu autoritatea lui. Şi aici ca şi la Iaşi, Domnia apăsa greu cu „dările la dânsa" şi mulţi târgoveţi fugiau din cislă, vânzându-se apoi pentru ei bucatele celorlalţi; „rămăşiţele" se puteau ridica şi până la suma enormă de zece galbeni[3].

O altă cetate, unită însă cu vama cea mai bogată a ţerii în acest moment, care dădu un târg înfloritor, prin „podgradul" său, e a *Hotinului*. La începutul veacului al XVI-lea „mitnicii" sunt acuma doi (ca la 1619: Gheorghe şi Mihail); pe lângă preotul cetăţii, pe lângă vătaşi şi puşcaşii lor, întocmai ca la Neamţ, este acum un şoltuz cu doisprezece pârgări, căruia, ca şi la Iaşi, i se spune şi în acte slavone interne: „voit", şi în „târgul Hotinului" slujeşte şi un preot deosebit; vedem şi pecetea acestui târg, care represintă, se pare, un puşcaş la pândă între două stele. Şi aici firește autoritatea pârcălabului, care une ori se alege şi din rudele Domnului, ca Gheorghe din epoca Movileştilor, întunecă orice altă putere[4].

E evident că o parte a ţerii, aceia în care stătuse puterea ca şi bogăţia vremurilor trecute, decade, din împrejurări de viaţă politică şi economică generală pe care le vor cerceta pe urmă mai cu de-amănuntul: e partea de la Miazănoapte şi Apus. Precum Suceava sărăceşte, precum Siretiul, Baia nu mai au acum nicio însemnătate, astfel deca-

[1] Echivalenţa, *ibid.*, p. 374, no. 4.

[2] *Ibid.*, pp. 374-5.

[3] Un cas la 1661; *ibid.*, p. 374, no. 4.

[4] *Ibid.*, V, p. 81, no. 16. Pârcălabul „Tudorie" de la 1619 era însă un Grec. V. şi *ibid.*, pp. 81-2, no. 18.

denţa atinge acum *Romanul*: cu cât creşte numărul cărăuşilor din Iaşi cari duc mărfuri la Liov, cu atâta cei din Roman sunt mai rare ori pomeniţi. De la Ştefan Tomşa, ctitorul Bisericii Albe, de la Doamna Ruxandra a lui Alexandru Lăpuşneanu, care dădu oraşului noua biserică a Precistei, nu se mai clădi niciun alt lăcaş de închinare[1]. La 1603 încă mărturisiau şi pentru episcop, la vânzări de ocine, pe lângă cei doi pârcălabi, Nicoară şi Drăgan Ciolpan şoltuzul, Giurgiuman—un Român,—cu cei doisprezece pârgari ai lui, la cari să adăugiau „toţi prezviterii"—nu „preoţii" ori „popii", în acest oraş al Sfintei Paraschiva, „Precesta"—şi „mulţi oameni buni din târg". Însă iarăşi „Scaunul Romanului", „judeţul" îl formau, nu numai magistraţii municipali, ci şi dregătorii domneşti, — confusie fatală pentru aceşti din urmă, cari n'aveau nici bogăţie, nici privilegii, nici tradiţie ca să se poată răzima pe dânsa. Mai erau în oraş şi goştinarii domneşti[3].

Pentru sărăcirea şi despoporarea Romanului, care avea, pe la 1600, doar 400 de familii, din care 25 catolice[4], mai contribui foarte mult şi tendinţa episcopului de a-şi face cât mai mulţi poslušnici, şi anume nu dintre săracii fără profesiune, ci dintre meşteşugari: „cojnici" sau pielari, măcelari şi alţii. La 1612 se ridicară contra şoltuzului şi pârgarilor plângeri formale că nu ţin samă de calitatea de poslušnici a unora din orăşeni, foşti săteni colonisaţi supt Petru Rareş încă, supt Iancu Sasul şi Petru Schiopul, ci-i trag la sarcinile, tot mai grele de purtat, ale Domniei. Mai

[1] Melhisedec, *Cron Romanului*, I, p. 39 şi urm.

[2] *Ibid.*, p. 226-7. Dar că la această dată chiar pârcălabii de Roman nu mai aveau legături cu cetatea distrusă — pretindea Melhisedec — de Alexandru Lăpuşneanu, ci erau administratori de Ţinut, stând în oraş, nu putem crede. Cf. casurile de la Neamţ şi Hotin. Dar că erau şi „pârcălabi de Ţinuturi", cari culegeau prin sate anume gloabe judecătoreşti aceasta se vede din actul lui Miron Barnovschi, publicat în *Archiva istorică*, I [1], p. 175.— Un alt act de la Roman, în Hunfálvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, p. 129, nota 3.

[3] Melhisedec, *l. c.*, pp. 238-9. Cf. cu *Studii şi doc.*, VII, p. 378, no. 12.

[4] Querini, *l, c.*, p. 549.

ales supt Constantin Movilă, mulţi târgoveţi fugiră la „sat", ca să scape de sarcini nesuferite. Conflictul ajunsese în această privinţă aşa de ascuţit, încât pentru întâia oară vedem într'un oraş moldovenesc o luptă formală între tendinţa lui de a trăi şi încălcările venite din partea altei puteri. Orăşeni se suie în clopotniţă şi strigă împotriva Vlădicăi care-i năvăleşte: „aici nu este episcopie, ci chervăsărie [1]". Interesant strigăt şi prin aceia că din el se vede cum pătrundeau, odată cu interesele orientale, şi unele turceşti: cum era caravana Hotinului şi a Liovului, era deci caravana, şi popasul de caravană, Romanului. La 1626 oraşul unit cu pârcălabul de Roman înnaintă Domniei un catastif de birnici în care trecuseră şi o samă de poslușnici; dar, iarăşi, Vlădica se împotrivi, şi învinse [2]. Această biruinţă fu definitivă: oraşul nu mai încercă să se lupte, dar el se cufunda tot mai mult în sărăcie.

Dar că dispăruse şi de aici străinătatea, nemţească, armenească [3]—, pentru care ca şi pentru oaspeţi se ţinea la 1570 un dragoman, Armeanul Hărtan [4],—e sigur. Din trecutul internaţional rămăsese şi aici doar câte un nume ca ale lui Tămaş şi Băştean (Bastian) din 1586 [5], şi pecetea latină cu „sigillum Romanow" [6], viile de la Cotnari, lângă ale Sucevenilor şi Băiaşilor [7], ruinele bisericii Ungurilor şi bisericii Saşilor, lângă cele patru biserici de zid şi şase de lemn ale Românilor, amintirea celor 800—1000 de locuitori catolici ce se mai puteau număra la începutul veacului al XVII-lea [8]. şi mai ales înfloritoarea colonie a Armenilor,

---

[1] *Ibid.*, pp. 242-3.

[2] *Ibid.*, pp. 253-4.

[3] Un Coman, un Bogdan la jumătatea veacului al XVI-lea în Braşov; Hurmuzaki, II[3], p. 684.

[4] *Uricariul.* XVIII, p. 179.

[5] *Arch. istorică*, I[1], pp. 134-5. Ei mărturisesc lângă Dionisie „dichiul" de la Mitropolia din Roman.

[6] *Studii şi doc.*, V, p. 84, no. XVI.

[7] Bandini, *l. c.*, p. 236.

[8] La 1636 erau doar 10 familii; Remondi, în *Acte şi fragmente*, I, p. 80.

din cari nu e unul care să nu facă negoţ", şi a căror bogăţie, gospodărie şi cultură chiar întreceau pe al Românilor [1].

Şcheia vecină era socotită ca oraş încă în vremurile lui Despot-Vodă [2]. E a se menţinea ca târg şi supt Movileşti. Se pare că, un moment, ea se folosi de scăderea Romanului vecin: cel puţin actul din 22 April 1646, de mărturie pentru un loc cu vad de moară şi păşune „de păscut boii" în apropiere, al mănăstirii Secului, arată un centru orăşenesc deplin şi destul de însemnat. Lângă „Gheorghe şoltuzul şi doisprădzeace pârgari de târg de Şchiae" vedem pe preoţi, în număr de trei: Toader, Bilăi, Axintie, pe diaconii Bălan şi Pătraşco, pe o sumă de „târgoveţi" toţi cu frumoase nume româneşti: Tofan, Cozma, fiul lui Panul, Tecuciu, Toader fiul lui Poledită, Stratul, Gavril fiul Neancii, Cioban, Toader Burduga şi fratele Costin, Dămian, Constantin Gruia şi alţii. Pecetea cu un peşte ar dovedi că se făcea mai ales negoţ de pescărie [3].

Cum am spus, *Piatra*, „târgul *Camen*", în slavoneşte, avea şoltuz şi pârgari abia la începutul veacului, când prinde a se ridica, dar Domnia-şi ţinea aici un ureadnic, care-i supraveghia şi scutelnicii, butnari şi puntaşi, cari nu dădeau „talerul" cerut de la orăşeni: un ordin al Doamnei Marghita a lui Simion-Vodă Movilă ni vădeşte această stare de lucruri [4].

La *Bacău*, unde Vodă-şi avea ureadnicul pe la 1570 [5], decăderea e şi mai adâncă. Viile Ungurenilor sunt părăsite, „cărarea porcilor" nu mai duce marfa vie, pe la Trebeş,

---

[1] „Armeni, opulentiores Valachis, domos et plateas cultiores habent, in moribus quoque magis urbani"; Bandini, *l. c.*, p. 237.

[2] Hurmuzaki, II, p. 406, no. CCCLXXX.

[3] *Studii şi doc.*, VII, pp. 378-9, no. 2. Presenţa Vornicului Prăjescu e de sigur numai întâmplătoare. El e pârcălab de Roman, cu cei de Hotin şi Suceava la un loc; *ibid.*, V, p. 215, no. 24.

[4] *Arch. istorică*, I [1], p. 70, no. 82.

[5] *Uricariul*, XVIII, p. 179.

către Ardeal [1]. Vechi orășeni străini, ca Ferenț, care făcea negoț de boi la Brașov pe la 1550 [2], n'au lăsat urmași. Biserici nouă nu se mai zidesc; în biserica lui Alexandru, fiul lui Ștefan-cel-Mare, cu morminte din veacul al XV-lea, nimic nu amintește veacul următor. Pârcălabul domnesc, de Ținut, e mai târziu (c. 1660) factorul decisiv [3]. Episcopul catolic nu mai dădea pe acolo niciodată, și reședința lui, la Nordul orașului, era o ruină; Franciscanii străvechi, „călugării cu tălpi de lemn", din mănăstire, fugiseră. Dintre străini se păstraseră pe la 1650 doar 680 de oameni [4], în cel mai însemnat centru deci al Apusenilor, cari aveau o biserică de zid și una de lemn, dar informatorul adauge că „Românii sunt în număr și mai mic, împărțindu-se dregătoriile orașului pe picior de egalitate și pe rând". Cară mai treceau însă către Cicul secuiesc, și pârcălabul era acolo ca să supravegheze luarea vămii de la dânsele [5]. Un zapis înșiră încă la 1655 pe șoltuzul Boldul Gherghil (Gergély), lângă „pârgarul mare" Ionașco, apoi pe Nortbat (Rothbart?) Mihro, Tiler, Martin, Ținpur, Oanăș, Marco [6].

Acela care avea pârcălabi, supt Gheorghe Ștefan-Vodă, un intim al Domnului, purta numele caracteristic de Toader Ungureanul și mai târziu un fiu de Ungurean are această situație [7].

La *Agiud*, odată centru pur unguresc, aflăm supt Vasile Lupu pe „Petrea șoltuzul" cu cei doisprezece pârgari ai lui „din târgul Agiudului", mărturisind pentru un loc din Sto-

---

[1] Bandini, *l. c.*, p. 233.

[2] Hurmuzaki, II [3], p. 686.

[3] *Studii și doc.*, VII, p. 369, v, no. 1; p. 375, no. 5.

[4] La 1636 se socotiau 40 de familii; Remondi, în *Acte și fragmente*, I, p. 80.

[5] Bandini, *l. c.*, p. 229.

[6] Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IV, pp. 290-1 (255).

[7] V. și mai sus.

[8] Ajud ca nume; Bibl. Acad. Române, [3]/LXI.

ieștii-de-Sus, din care se vor face cu vremea Focșanii [1]. Și la 1686—90, supt șoltuzii Savii Mătcă și Apostol, viața orășenească urmă [2].

La *Trotuș*, de unde veniau la Brașov negustori români, pe la 1550 [3], se mai păstrau atunci treizeci de case de catolici, dar biserica lor era în ruină. Acte municipale din acest timp, pe la 1600, ni arată totuși aproape exclusiv numele ungurești. Astfel, în 1587 Coșea Giurgiu, Miș Peatri, Tămaș, Măteiaș, Luțea Tămaș [4]; în 1591 șoltuz e Tămaș, dar e adevărat că între „oamenii bătrâni" găsim numai pe Buhociu, Chihnea, Condrea [5]. Pe la 1620, șoltuz e Nistor, dar pârgari: Ion, Petrea, Andrăcău Ghiarghili, Benia Iștion, Nicola Miha, Dumitru Fodorman, Foloșii Mărtin [6]. La 1649 găsim însă nume curat românești: Verdeș, Boacă, Giurgea, Iftodie, Buhociu, Grădina, Gavriliță, Manta, etc. [7]. Totuși visitatorul Bandini spune că sarcina de „jude" se ocupa pe rând de Unguri și de Români, cari aveau două bisericuțe de lemn [8]. La 1656 era, de fapt, un Miclăuș, la 1658 un Gheorghe. Vameșii funcționau încă la jumătatea veacului [9].

În curând Trotușul, unde, precum se știe, peri Gașpar-Vodă Gratiani fugar, Trotușul, așa de însemnat odinioară — încă în veacul al XVI-lea—, încât, vorbindu-se de Bacău, se explica spuindu-se că e o localitate nu departe de Trotuș,

---

[1] *Studii și doc.*, VII, p. 313, no. 1. Cf. p. 321, no. 18; Ghibănescu, *o. c.*, IV, p. 312.

[2] Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IV, p. 329 (240); pp. 336-7 (247).

[3] Hurmuzaki, II [3], p. 684. Dar la p. 690 un Hermann.

[4] *Uricariul*, XXIII, p. 211 și urm.

[5] *Archiva istorică*, I [1], p. 105.

[6] Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, pp. 283-5 (193-4). Cf. *Uricariul* XVIII, p. 333 și urm.

[7] *Studii și doc.*, VII, p. 380, 16. Actul fără dată, cu Costin șoltuz, Dumitru chihaia, Condrea, Isoci Mihai, Benea, Iștion (*Uricariul*, XX, pp. 181-2) trebuie să fie din veacul al XVI-lea.

[8] Bandini, *l. c.*, pp. 210-2.

[9] *Studii și doc.*, *l. c.*, și *ibid.*, V, p. 122, no. 26 (șoltuzul Gheorghe Stoian, 1658).

decăzu întra'atâta, că drepturile lui de târg trecură asupra așezării de *șangăi* vecină, de la Ocna, simplu sat cu bir-ău, care deveni astfel, după 1700, târgul Ocnei [1]. Pecetea trotușeană cu ciocanul nu se mai pune pe zapise, dar apare aceia, cu șangăul ciocănind, a Târgului-Ocnei.

Satul *Focșani* apare și pe la 1650; dar îl găsim acuma, prefăcută în târg la 1662 [2], și la 1680 era și un dascăl, Toader [3]. Avem și menționea dughenilor în 1686 [4]. Domnia ținea un pârcălab [5].

Cât despre vechea *Putnă*, de la râul cu același nume, de mult ea dispăruse și din amintirea locuitorilor acestui ținut de hotar. „Unde a fost târgul Putnei", zice un act de pe la 1570 [6].

In schimb nu e oraș al reginii de la Siretiu la Prut care să nu se ridice ori să nu-și refacă însemnătatea în aceste decenii de mare prefacere economică. Doar am văzut că linia caravanelor și a carelor pornia de la Silistra, de la Chilia, de la Reni, de la Galați, și țintia drept la Hotin, urmându-se deocamdată malul drept, mai bogat în locuitori și neasămănat mai sigur, cum vom vedea și pe urmă, decât malul basarabean. Toate orașele din această regiune trebuiau să profite de pe urma acestei circulații aproape continue.

Iată *Dorohoiul:* în veacul al XV-lea numai un popas al Liovenilor, unul din locurile unde se culegea vama pentru Domnul Moldovei și o trecătoare reședință domnească, a-

[1] Memoriul nostru despre șangăi, în „Analele Acad. Rom." pe 1914.

[2] *Studii și doc.*, VII, p. 314, no. 4; p. 316, no. 9. Un săpunar de acolo în 1669; *ibid.*, p. 317, no. 12. Cf. vol. V, p. 335.

[3] *Ibid.*, VII, p. 321, no. 19.

[4] *Ibid.*, p. 322, no. 23.

[5] *Ibid.*, no. 24. Cf. și p. 323, no. 30; p. 324, no. 34. Apoi *Uricariul*, XX, pp. 77-8.

[6] *Uricariul* XVIII, p. 180. Cf.: „unde a fost târgul Saratei" (loc de luptă cu Tatarii supt Ștefăniță-Vodă, *Istoria armatei române*, I, p. 220); *Arch. istorică*, I [1], p. 155.

vând biserică de la Ştefan-cel-Mare, el îşi avea hotarul delimitat încă de atunci (la 1522 se scoate o parte pentru o danie)[1]. Dacă starostele graniţei de la Miazănoapte urmează să fie până la 1600 în Cernăuţi[2], Dorohoiul îşi are un om al Domniei, un „urednic", mai târziu (c. 1658) „pârcălab", care stă însă alături şi — ca în atâtea casuri citate mai înnainte — lucrează împreună cu şoltuzul şi pârgarii, întovărăşiţi, la mărturii şi judecăţi, de „oameni buni". Străini nu se găsesc aproape de loc: doar „Ştefan Hăcimondi ot trâg Dorogoiu" din Decembre 1604;* încolo şoltuzii, pârgarii, fruntaşii se chiamă Cazacul, Cioban, Tiron, Micul Sava Crivopis (Rus ?), Ionaşco al Popei, Mihăilaş, Tomşea[3]. Mai târziu şoltuzii sunt Ion, Grozav, Miron[4], Ionaşco, Laşcenco (c. 1662)[5], Pealcu (1668)[6]. Un timp este, se pare, aici, ca şi la Ştefăneşti, pe Prut, o strajă, în războaiele ce se poartă de-a lungul epocei Movileştilor: de aceia găsim, pe la 1600, un hotnog, vătaşi, alături de ureadnic[7]. Pecetea, care poartă o cruce şi ca un fel de caduceu, pare că începe cu un *S* latin, pentru „sigillium"[8].

Botoşanii prind să se ridice tot atunci[9]. Pe la 1579 el era destul de însemnat ca să se poată crede că acolo fusese la început târgul de hotar al boilor înnainte de a se muta la Şipineţ şi Lenţeşti. Un fiu al cunoscutului pârcălab

---

[1] Biblioteca Academiei Române, doc. 4/LII.

[2] *Studii şi doc.*, VII, pp. 369-70, no. 1. Un Mare-Vătaf de Ţinut, la începutul veacului; *Arch. istorică*, I[1], pp. 70-1, no. 84.

[3] *Ibid.*, p. 315; *Uricariul*, VIII, p. 13; Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, V, p. 53 (45).

[4] *Studii şi doc.*, XIX, p. 25. — Hoturul Dorohoiului, ca şi al altor târguri, *ibid.*, pp. 6-10.

[5] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, IV, pp. 90-1 (100-1). — Un Vasile, în 1661, şi popa Darie; *ibid.*, pp. 88-9 (97-8).

[6] *Ibid.*, p. 107 (117).

[7] *Studii şi doc.*, V, p. 73, x.

[8] *Ibid.*, XIX, p. 25. Cf. şi *ibid.*, V, p. 536, no. 28.

[9] Sat din ocolul lui, dat de Domn, în 1588; *Uricariul*, XVIII, p. 214 şi urm.

Gheorghe de Hotin, Pătrașco, era pe la 1600 ureadnic al orașului, având la 1604 lângă el pe Maxin șoltuzul [1]. Același titlu îl poartă, la 1609, Toma [2]. Ureadnicii devin peste timp, ca la Suceava și la Câmpulung, Vornici ai Domniei [3]. Ei stau lângă șoltuz și pârgari [4]. Numeroși Armeni, un Hanco, un Chirilă, un Minciună, stau, la începutul veacului al XVII-lea, lângă Românii Moșul, Condrea, Gheorghiță, Pavăl, Groseaiu, Adam, Cernea, Vicol [5]. Pecetea veche o orașului purta un păun [6]. La 1670 mărturii se dau împreună de „târgoveți români și armeni de târg de Botășeani [7]."

În apropiere, *Hârlăul* își păstra, de formă, pe lângă ureadnicul, vierii și „vătaful de vierii" al Doamnelor [8], șoltuzul (către 1620, Costin Beghiul [9]) și pârgarii: un timp, Radu Mihnea stătuse aici, isprăvindu-și zilele în palatul de stil italian lângă biserica lui Ștefan-cel-Mare, în 1626, dar, după acest incident domnesc, târgul nu mai iese la iveală prin nimic [10]. Bandini spune anume că, doisprezece ani înnainte de visitația sa, cele mai bune case, care erau ale Ungurilor catolici, fură luate după moartea lor de Români [11].

O municipalitate momentană, în vremea primejdiei la

[1] *Uricariul*, XVI, pp. 10-1; XVIII, p. 420; Ghibănescu, *o. c.*, V, pp. 237-8 (116); *Studii și doc.*, XVI, p. 374, I.

[2] *Studii si doc.*, V, p. 214, no. 20.

[3] 1641: Grigore; 1659: Gheorghe: Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, p. 219; IV, p. 86 (94); 1646: Dumitru; *Uricariul*, XXIII, p. 381; 1668: Gheorghiță Gheanghea; *Uricariul*, XXV, pp. 275—6.

[4] 1641: Dumitru șoltuz; Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, pp. 239-40 (140).

[5] *Studii și documente*, V, pp. 214-5, 219, 220, 221, etc.

[6] V. planșa la p. 220, *l. c.*, și cea de la p. 122, vol. VII.

[7] *Arch. istorică*, I [2], p. 21, no. 290.

[8] Ca la 1606, în numele soției și mamei lui Ieremia-Vodă; *Studii si doc.*, VII, p. 314, nota 1.

[9] Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, pp. 188-9 (133).

[10] V. *Studii și doc.*, V, p. 73, no. XII: p. 606. Din 500 de case de catolici, Bandini (p. 251) găsi doar 5.

[11] *L. c.* p., 252. Cf. *Uricariul*, X, pp. 209-10.

Răsărit, de către Poloni, se întâmpină şi la *Ştefăneşti* pe Prut [1], care e „târg" şi prin 1670 [2].

Iar *Târgul-Frumos* începe ca oraş încă de la 1608 [3].

În *Iaşi*, colonia de Germani cari-şi împodobiseră biserica lor cu steaguri şi steme pe morminte în veacul al XVI-lea [4] — acum era bisericuţa de lemn dăruită de Ienachi Postelnicul — şi cari primiseră pe la 1590 învăţăturile bisericeşti ale Iesuiţilor ca să se întoarcă de la rătăcirile în care căzuseră [5], ca şi coreligionarii din Hârlău, Cotnari, Vasluiu şi Huşi, se pierdu neaşteptat de răpede — în 1650, din 1000 de Unguri, erau numai, prin vii, 300, — în acelaşi timp când plecă pentru totdeauna Ragusanii, Italienii, Levantinii, Negustori armeni din Liov se mai purtau însă pe la 1600, când „Stecico Armeanul, negustor din Liov", dă un act slavon cneaghinei Nastasiei Cărăimănesei, mama lui Dumitraşco Buhuş, înnaintea unor Armenii din Cameniţa [6].

Avem chiar ca un act de deces al vechiului Iaşi străin. La 23 Mart 1631, Moise-Vodă Movilă face această constatare „pentru rândul neguţitorilor de târgul Eşii, cum au venit înnaintea noastră şi s'au jăluit cu tânguire mare, şi lacrămi de sânge au vărsat înnaintea noastră cum că *sânt toţi oameni streini de prin alte ţări şi de prin alte pământuri* şi, din pricina luăturilor, *toţi negustorii cari erau cu putere şi cu avere au fugit în alte ţări străine, rămâind numai puţini negustori, cari erau săraci*". Crezând cu „nu e bine a se face aceasta într'un oraş care e cetate de Scaun" şi nevroind „să rămânem fără de neguţitori", Moise iartă dăjdile Dom-

[1] *Studii şi doc.*, XI, pp. 73-4, no. 103: „Belcea şoltuz şi cu doisprăzecea pârgari". Acolo şi un „orândariu".

[2] *Ibid.*, p. 78, no. 141. Ocolul c. 1590; *Urtcariul*, XXIII, p. 32. Cf. *Uricariul*, XXV, p. 215: „Vechii Ştefăneşti, care acum se numesc Poienile Oancei". Sunt Ştefăneştii din Roman.

[3] *Uricariul*, X, p. 133. Cf. memoriul meu în „Analele Academiei Române", anul 1912.

[4] Hurmuzaki, XI, p. 161.

[5] *Ibid.* p. LXIV.

[6] *Studii şi doc.*, V, p. 74, no. 2. O Uliţă Rusească, *ibid.*, p. 90, no. 64; *Arch. istorică*, I [1], p. 140, no. 202.

nilor de mai înainte, impunându-li numai — după datina ce am constatat-o în 1580 [1] — „să aibă a schimba banii ce li se vor da de la Vistieria domnească să facă bani buni de argint [2]".

În schimb, în noua Capitală, acum definitivă, înfloresc bisericile noastre : pe lângă a lui Ştefan, restaurată de Antonie Ruset la 1678 şi făcută „Scaun de Mitropolie" [3], şi a lui Iurie Danco, pe lângă a Golăeştilor, pe lângă Sf. Sava, a călugărilor de la Ierusalim, găsim acuma biserica lui Bărboiu Vornicul, a lui Nicoriţă, Sf. Nicolae de sus, Sf. Ioan din Măji, fundaţie a lui Vodă Miron, Vovedenia, Blagoveştenia [4], Sf. Gheorghe Lozonschi, care nu e decât fundaţiunea pârcălabului ce-şi mai zice „Izlozeanu" şi a cărui origine din Lozna (deci Lozonschi) a fost de curând fixată [5], şi a soţiei sale Crâstina, pe care au aflat-o pe la 1620 în Hotin şi care, din neamul Movileştilor, îşi zicea „cneaghină" cu înţelesul de : princesă; apoi şi Sf. Teodor, cu icoană de la Solomon Bârlădeanul [6]. Domnul li dădea din belşug „obroace şi mile", şi catastihul lor pentru biserica Sf. Nicolae s'a păstrat [7]. Un mare număr de meşteri trebuitori pentru Curte şi pentru boieri, de doftori, spiceri [8], berari, croitori [9], cizmari — era şi o Uliţă Ciobotărească [10] —, etc., butnari, fierari, până la ceasornicarul frances Gaspard Caillé.

---

[1] Şi la 1662 se găseşte la Iaşi „Miha schimbătoriul de bani" ; Ghibănescu, *l. c.*, IV, p. 221 (205).

[2] *Uricariul*, II, ed. a 2-a, pp. 50-2. In *Uricariul*, XX, p. 69, Pană şoltuz supt Vasile Lupu (1639). Necula şi Mihalcea (1639) ; Ghibănescu, *l. c.*, III, p. 329. Un Lupu negustorul apare pe la 1645. Un ceasornicar *român* Petre, la 1649, în Ghibănescu, *l. c.* p. 139.

[3] *Studii şi doc.*, V, p. 00, no. 65.

[4] *Ibid.*, XI, p. 55, n-le 42-3.

[5] Sever de Zotta, în *Archiva genealogică*, I.

[6] *Inscripţii*, II, p. 128, no. 353; *Studii şi doc.*, V, p. 83, no. 28.

[7] *Ibid.*, no. 24. Cf. Hasdeu, *Arch. istorică*, I [1], p, 140, no. 202.

[8] *Studii şi doc.*, V, p. 89, no. 60: Mihalco, în 1670.

[9] *Ibid.*, p. 83, no. 28.

[10] *Ibid.*, p. 84, no. 35.

din Ulița Mare[1], de prin 1670, și până la Sava Cofetariul de la 1685, se așezară aici, contribuind la prosperitatea ca și la pitorescul orașului de Scaun, care, de și avea numai case de lemn — 8.000 la 1617[2] — și până pe la 1650, cuprindea însă mari bogății.

Dar șoltuzul sau voitul — la 1620 se dată un zapis ieșean după Gașpar-Vodă și „Gligorcea Lapteacru, cu 12 pârgari[3] — și pârgarii nu se putură păstra cu autoritate în acest mediu, totuși bogat în negustori mândri și bogați, cari, aciuați mai ales prin dughenle mănăstirilor, Barnovschi, Sf. Vinere[4], așteptau ca și fratele lui Vodă, trecând pe lângă bolțile lor, să-și ridice întâiu șlicul[5]. În locul lui se așeză deci „starostele de negustori de târg de Iași"[6], pe care-l întâlnim în tot decursul acestei epoce[7]. El plătia pentru oraș darea anuală de 28.000 de lei (?) pe la 1650[8]. Venituri speciale încasau și cei doi Vornici ai Doamnei, pe cari-i găsim încă dn 1642.

Vasluiul nu participa la acest nou comerț moldovenesc. Dar el rămânea un oraș, cu șoltuzul și pârgarii, cu negustorii săi români: un Boza, un Zamă ș. a.[9]. Din cele trei sute de case de Unguri, cari-și aveau biserica și dascălul de școală, nu mai rămăsese nimic pe la 1650; în luptele Movileștilor, Polonii arseseră biserica aceia și-i prădaseră

---

[1] Erbiceanu, *Mitr. Moldovei*, p. 23 = *Studii și doc.*, V, p. 89, no. 60. Vinde casa sa popei Ursul; *ibid.*, p. 90, no. 63.

[2] Tommaso Alberti, *Viaggio a Costantinopoli*, ed. Alberto Bacchi della Lega, în „Scelta di curiosità litterarie", etc., no. CCXXXI, Bologna, p. 25.

[3] Hasdeu, *Arch. istorică*, I[1], p. 182. Se arată că exista un „catastih al orașului Iașii".

[4] *Studii și doc.*, V, p. 90, no. 64.

[5] *Ibid.*, III, p. 41.

[6] *Studii și doc.*, V, p. 90, no. 64.

[7] La 1644 încă Pană Caceaun, staroste de negutătorii"; *Arch. istorică*, I[1], p. 120, no. 172. La 1669: Vasile Capezan, Ioan Moschici; *Studii și doc.*, VII, p. 317, no. 12.

[8] Bandini, *l. c.*, p. 257.

[9] *Studii și doc.*, V, p. 76, no. XIX.

odoarele : ea nu se mai ridică din ruinele sale ; o parte din credincioşi fu răpită de Tatari, în epoca lui Vasile Lupu, alta muri de ciumă; câţiva trecuseră la legea românească. Se mai arătau casele în care cu puţin înnainte locuiseră ultimii supraveţuitori [1]. Dintre cei o mie de locuitori, erau 300 de case de Români, având, pe lângă biserica lui Ştefan, ale cărui curţi se dărâmaseră, *cinci* altele de lemn, şi o sută de Armeni. Supt Vasile-Vodă se întâmplă că pârcălabul — care era şi aici, în rost pur administrativ, neexistând cetate—să fie Italian [2].

Bârladul (Dan Bârlad ca nume în 1548 [3]) era însă în adevăr un centru însemnat, având încă la 5.000 de oameni, 150 de catolici — 20 de case şi două bisericuţe [4] —; am găsit câţiva Unguri ca negustori şi pe la 1550. Românii aveau nu mai puţin de două biserici de zid şi patru de lemn. Bârlădenii nu-şi caută nici de ogoare, de şi locul e foarte roditor, nici de vii, scrie un călător străin la jumătatea veacului al XVII-lea, ci „de negoţ înnainte de orice alta [5].

Se şi vede după marele număr de acte municipale ce ni s'au păstrat de aici şi care dovedesc o puternică înflorire a oraşului. Pe lângă „ţărani", ca şi la Roman, erau târgoveţii, cu şoltuzul în frunte, Român totdeauna. La 1590 găsim pe şoltuzul Iordan [6]. Pe la 1630-2 locul îl ţinea Ion Carapoton, şi negustorii de frunte erau Necula, Apostol, Maftei Roşca, Ienachi Goian, Crăciun, Ciudin, Dumitraşco

---

[1] Bandini, *l. c.*, p. 200.

[2] *Ibid.*, pp. 200-1. Actul de întărire pe moşia oraşului, dat de Gheorghe Ghica, la 16 Maiu 1659 (*Uricariul*, I, p. 143) e falş, cum dovedeşte afectaţia naţională („hirişi moldoveni"), limba fantastică şi lipsurile intenţionate.

[3] *Uricariul*, XVIII, p. 129 şi urm.

[4] Remondi, în *Acte şi fragmente*, I, p. 79; un izvor inedit în Archivele Vaticanului (cópii Vladimir Ghica, în Biblioteca Academiei Române) dă : 100 de case.

[5] „Negotiationi potius quam ulli alteri labori student" : Bandini, *l. c.*, p. 201.

[6] *Studii şi doc.*, VI, p. 12, no. 4. Cf. şi *ibid.*, p. 13, no. 8.

Iurga, din care numai cei dintâiu îşi zic, cu mândrie, „neguţitorul“ [1], ori, după alt zapis, Grecii Neofit şi Iani, ginerele lui Dorin, Levantinul Zani, iar, ca Români, Rădea, Crăciun, Cernea, fost şoltuz, Martin Şoltuz, Toma Roşca, şelar, Necula Bărbosul, Ciornocuj [2], şi, în sfârşit, după un al treilea act, din 1603, de la şoltuzul Sandul: Ursul, Guiul, Căzacul, Dediul, Taşlica [3].

Pe vremea lui Vasile Lupu oraşul era încă în plină înflorire: zapise locale înseamnă pe Grasul şoltuzul, pe popa de la biserica domnească, pe foştii şoltuzi Simion, Cerna, Crâstea şi Toader Davidescul, pe fostul vameş Ifrim, pe Ionaşcu Ţifârdan, Dumitru Iorguleţ, Necula Cuciuc, Ilie Cârcotă, pe locuitorii Jupul, negustor, Scarlet, Hilofie fiul Vântului, Ursul Vântul, Constantin şi Ianachi Goian, Ionaşco Dinga, Gavril şi Iane, fiii Necului negustorul, Hilip Ciudin, pe lângă Grecul Micrò [4]. Câtva timp înnainte era şoltuz un Anton, care-şi zice însă „voit“, ca şi şefii municipalităţii ieşene şi ai celei hotinene. Lângă el apare însă, ca şi lângă voitul Cristea Dănilă, după noile norme administrative, şi omul domnesc, căruia i se spune: nemestnic, Precup Negrea [5]; altă dată găsim pe acelaşi funcţionar supt numele de „dregător“. Căpitani, Mari-Vătaşi se întâlnesc aici, ca şi la Iaşi, la Dorohoiu, în acest veac nou [6]: ei erau însă administratori ai Ţinutului [7]. Şi starostele Chigheciului vecin, cu codrul său vestit şi vitele ce păşunau în poiene, stătea adesea în oraş [8]. Dar cu timpul şi aici locul şol-

---

[1] *Uricariul*, XVI, pp. 198-200; *Studii şi doc.*, V, pp. 69-70, II, 1; VI, p. 19, no. 28.

[2] *Studii şi doc.*, VI, p. 16, no. 19.

[3] Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, pp. 131-2.

[4] *Uricariul*, XXI, pp. 255-6; *Studii şi doc.*, XVI, pp. 190-1, no. 32; *Uricariul*, XVII, pp. 90-100. La 1667; *Uricariul*, XI, pp. 278-9. Cf. *ibid.*, XXIII, p. 65.

[5] *Studii şi doc.*, V, p. 73, no. XI; p. 213, no. 12. Cf. *ibid.*, VI, p. 14, no. 12; p. 16, no. 20.

[6] *Ibid.*, p. 13, no. 11.

[7] *Ibid.*, p. 15, no. 6: „Simion Mare-Vătah de Ţinutul Iaşilor“.

[8] *Ibid.*, p. 15, no. 16; V, p. 73, XI.

tuzului fu luat de starostele de negustori, pe care Domnul îl putea pune ispravnic la unele rosturi ale lui, ca fabricaţia de silitră [1].

La *Huşi* (de la Husul; cf. Husovici [2]), Domnia ţinea un Vornic [3], la început „ureadnic", „diregătoriu" numai [4], care stătea, cu „dăbilarii" săi, aceiaşi ca şi goştinarii de aiurea lângă şoltuz şi pârgari [5]. Şi aici episcopul, creat la sfârşitul veacului al XVI-lea numai, îşi avea moşia, mult disputată, şi poslušnicii şi, ca şi la Roman, dintre meşteşugari: cojocari, curelari, olari, butnari — căci era loc de vii vestite —, măcelari [6]. Şi aici târgul plătia „dajdea" lui la Domnie, şi se amestecau şi aici, intenţionat, pentru uşurare, sătenii vecini supuşi Vlădicăi [7]. Ca şi la Roman, se ridicară plângeri în această privinţă şi, tot ca şi la Roman, târgoveţii fură învinşi: „De va mai veni jaloba la Domnia Mea că-i învăluiţi (pe poslušnici), cu tine, şoltuze, îmi voiu întreba", scrie Vasile Lupu [8]. Se cere de la acest târg — şi de sigur şi de la celelalte — pe la 1650 o mulţime de slujbe domneşti: „lucru", jold, podvoade, cai de olac, cară de fân, „teslărie", „ghiaţă" şi altele [9]. Şi aceasta nu ajungea: dregătorul şi şoltuzul primiau une ori porunca de a „face fânu Domniei Sale acolo la târg", de „a secera pânea Domniei Sale" — pe moşia târgului —, ca nişte simpli robotnici, supt porunca aprozilor şi comişeilor [10]. Să mai adăugim că, după cât se pare, buţile de vin, săcara, mierea, tămâia, berea pentru hramul bisericii episcopale se aruncau, cu po-

---

[1] *Ibid.*, p. 70, no. 2.

[2] *Ibid.*, XIII, p. 130.

[3] *Studii şi doc.*, VI, no. 15, no. 16; Melhisedec, *Cronica Iaşului*, I, p. 35 şi urm.

[4] Funcţiona şi pentru Stănileşti, la Prut; Melhisedec, *o. c.*, p. 33.

[5] *Ibid.*, p. 31 şi urm.

[6] *Ibid.*, pp. 33, 38-9, 104, 115, 133.

[7] *Ibid.*, pp. 34-5, 110.

[8] *Ibid.*, p. 35.

[9] *Ibid.*, p. 69. Cf. *Uricariul*, XXIII, pp. 35-6.

[10] *Ibid.*, p. 71.

runcă domnească, tot asupra târgului [1]. Scutiți de bir erau și fântânarii fântânii domnești, pusă și ea tot în sama bietului șoltuz [2]. Vama Hușului privia numai transporturile de sare și pește ale orășenilor și țăranilor din împrejurimi; ea era după „adetiu", după vechea datină deci, pe care am întâlnit-o și la Vasluiu, la Bârlad, și care cruța pe orășeni de a plăti vama cea mică de la mărfuri.

Pe la 1670 târgoveții, între cari un Butucea, un Rânjea [3], erau Români, spre deosebire de satul unguresc, catolic, din față al Cornilor, care și-a păstrat până astăzi caracterul confesional, dar nu și pe acel național maghiar. Pe atunci biserica latină a unui oraș care fusese cândva plin de emigrați din Ardeal, aduși, ca și toți Ungurii din Moldova răsăriteană, pentru cultura viilor domnești și boierești, era o colibă acoperită cu stuf și altarul se făcuse din lut [4]. Și totuși încă la 1649 se putea scrie că „locuitorii acestui oraș sunt Unguri și Români, dar cu mult mai mult Unguri (682 de toți), și în toate ei sânt cei dintâiu, dând o foarte mică parte din oraș de locuit Românilor. Totuși așa merg între ei dregătoriile, încât, dacă, într'un an, e judele ungur, în anul următor, un Român are locul [5].Un zapis arată la 1650, supt șoltuzul Gavril Zbârcea, între târgoveți și câte unul cu nume catolic: Mihil, Lucaciu, Beneti [6]. De fapt însă nu erau mai mult decât o sută de case ungurești [7].

Avem și acte de la *Fălciiu*, sau slavonește: Falcin (nume de om) pe malul Prutului, a cărui pecete pare a purta o cruce; alt zapis are un rac. Era și aici o biserică domnească veche, cu „popă domnesc"; administrația, prin șoltuz sau

[1] *Ibid.*, pp. 102-3.

[2] *Ibid.*, pp. 106-7.

[3] *Ibid.*, p. 132.

[4] Dar și despre biserica lui Ștefan-cel-Mare se spune că era „în ruină" (Bandini, *l. c.*, p. 196).

[5] *Ibid.*, pp. 196-7.

[6] *Studii și doc.*,, V, p. 607. Pecetea are o cruce, alte semne și inscripția: „Huș" (*ibid.*).

[7] După misionarul Remondi; *Acte și fragmente*, I, pp. 79-81.

voit : un Constantin, un Toma Orăș, și doisprezece pârgari, e tot aceia ca în Hușul vecin. Ca locuitori aflăm la 1642 numai Români : Țogoiu, Dumbrăvici, Petrea, Dima, Căzan, etc., afară de câte un Grec, cum e Comino și acela căruia i se zice chiar numai Grecul [1], iar la începutul veacului al XVIII-lea găsim pe un Ionașcu Tutovan, Vasile Ticodin, Vasile Țigănaș, Gheorghe al Dancăi, Bucea cel bătrân, dintre cari mulți vor fi văzut și înfrângerea lui Petru-cel-Mare la Stănilești [2].

La *Tecuciu* (e un nume de om; v. „Tăbuciu, fiul lui Tecuciu“ [3], pecetea : stele, altă dată un epure și zizgaguri; târg, cu 500 de case și 4.000 de oameni), voitul și pârgarii aveau supt ascultare o populație românească, cum dovedesc numele : Manta, Chiriac, Clăcea, Iapotă, Pătrășcan, Stanciul [4], Bucă, Gheorghieș, Gronzea, Giocăș, Vărluga, Sugeiu, Păpănet, Buga, Mușnul, Orbul. Actele tecucene nu sînt din cele mai rare [5]. De cele 200 de case ale Ungurilor pomenia pe la 1650 doar legenda [6].

De și ars de Tatari în 1596, *Galații*, ca singur port al Moldovei, se ridică răpede supt Movilești. Erau acolo la 1650, pentru 5.000 de case cu 15.000 de oameni, două biserici de piatră: Sf. Dumitru, a lui Vasile Lupu, și Precista, fundația negustorului Teodor, refăcută de alți negustori, Dia și Șerbul, fiii lui Coman din Brăila (de aceia Miron Costin îi zice biserica Diei [7]), zidire cu trei turnuri. Aceasta afară de mânăstirea Sfântului Nicolae de afară, unde se adăposti și un

[1] Cf. *Studii și doc.*, V, p. 73, no. XI; revista *Miron Costin*, 1914 (cf. *Drum Drept* pe același an, p. 534). V. și *Uricariul*, VI, p. 257; XVI, p. 218 și urm.

[2] Este și un căpitan, în Ianuar 1711, Alexandru. V. și *Uricariul*, XVI, p. 318 și urm.

[3] *Ibid.*, XXIII, p. 68.

[4] *Studii și doc*, V, pp. 75-6, no. XVIII.

[5] V. și *ibid.*, p. 84, no. 31; VII, pp. 379-80, no. 15.

[6] Bandini, *l. c.*, pp. 404-5. Și un staroste pe la 1620; *Uricariul*, XVIII, p. 299.

[7] V. *Revista istorică română*, anul I, no. 15.

Patriarh mazil de Constantinopol. Mahalagiii mergeau la nu mai puțin de cinsprezece biserici de lemn [1]. Erau Armeni cu biserică, preoți și chiar un Vlădică. Greci, — băcani și de alte profesii negustorești, — apar sporadic, ca și puțini Ragusani, cari vin une ori pentru negoț, — spune și Benedetto Emmanuele Remondi, misionar, la 1635-6. El socoate și douăsprezece familii de *Unguri*, și Levantinii — nici suta — pentru cari se ridicase o bisericuță. La sfârșitul veacului, pârcălabii de Ținut residau aice [2]. De la municipalitatea gălățeană n'am găsit însă acte. Domnia n'o va fi lăsat să se ridice. La 1683, târgoveții, toți Români: Coțofană, Pușcă, Chizarleu, Mărcuț, Cerguț, Podrag, Cojocea, Duminică, Cofariul, dau un act de mărturie supt acest singur titlu vag: „noi toți târgoveții de Gălați", iar, dacă pecetea e a orașului, purtând doi pești—Bârladul are trei, în legătură cu negoțul lui special de pe vremuri, — nu se scrie împrejur numele orașului, ci al Domnului din ajun, când se făcuse pecetea, Antonie Ruset Voevod [3]. Dar corăbii veniau aici, nu numai din Constantinopol, ci și din porturile tătărești ale Crimeii și de pe coasta de Sud a Mării Negre, de la Trapezunt și Sinope, din Egipt și Barbaria, ca să încarce grânele și lemnele datorite Turcilor, sare pentru Împărăție, salitră pentru oștile ei, dar și miere, ceară, unt. „Peste o mie de cară" din peștele de aici trec în Polonia [4], și Vornicul Țerii-de-jos își avea pescarii, prin cari-și căpăta venituri [5].

Din atâta lume străină ce fusese în Moldova, *Cotnariul*

---

[1] La 1571 se dăruia o carte unei biserici din Galați — Precista probabil — de Vornicul Radul și o lega „giupăneasa *Tămășoaia Grecoaia*"; Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, pp. 18-9.

[2] *Studii și doc.*, XII, p. 371, 6, no. 1. Cf., pentru toate, *ibid.*, XVI, p. 223 și urm.

[3] *Studii și doc.*, I-II, p. 83, no VI. Un Constandin Găl(ă)țeanul ispravnic de Scaun muntean (1659). Arch. Statului, *Radu-Vodă*, XXVI, 7.

[4] Povestire și izvoare, *ibid.*, XVI, pp. 226-7. Cf. Alberti, *l. c.*

[5] În apropiere era o „Slobozie"; *Studii și doc. l. c.*, pp. 228-30. Dar nu de această Slobozie e vorba, când Pavel de Alep spune că este un drum către Slobozia; ed. Cioran, pp. 255-6.

singur se păstrează cu vechiu caracter catolic, și anume: unguresc, până pe la 1650, apoi săsesc, de și câte un orășean, ajuns, ca Iacob fiul lui Duminecă, din vremea lui Vasile Lupu, pârcălab al lui Vodă, lăsa să fie pus în „gropnița" ortodoxă, supt o piatră cu inscripția românească (dar ai lui îl duceau la catolici, și lespedea îl pomenia în cuvinte latine)[1]. La 1568-9 încă, supt Lăpușneanu cel bătrân, pârcălabul era un Român, Goia, după catolicul, ungur, Blaj, și tot Român pare să fie fost șoltuzul Ieremia: biserica Sf. Paraschiva era domnească[2]. Încă la sfârșitul veacului, pe lângă un Giurgea Capră, ajuns șoltuz, pe lângă pivnicerul român al lui Vodă, Petre Capră, pe lângă un Giurgea pârgar-mare (demnitate care se mai află la Baia), găsim nume ca Frâncul, Iomcăș, Iocuș, Iucman, Iosip, Mătieș Bărcuță, Mătieș Darvaș, Ștefan Tudor, Frâncul, Hanos, deosebiți membri ai familiei Wolff și ai familiei Alziner, cari dăruiau cu bani pe Iesuiții din Iași[3]; neamul Benkner se stânsese. De oare ce era în permanență un dascăl în vechile tradiții, ei își puneau iscălitura cu litere latine[4]. Târgul, în care mai stăteau Păharnicul Doamnei și reprezentanții, „vătafii", atâtor boieri și mânăstiri, atâtor negustori chiar, se ținea însă exclusiv de lucrul viilor; la Țombric, la Biscup, la Mândru; pecetea, cu litere latine, neînțelese după refaceri, rămânea strugurul[5].

Pentru Țara-Românească situația era mult mai puțin favorabilă. Turcii luaseră *Brăila*, în care ostașii prădalnici ai lui Mihai Viteazul găsiră o mare avere, ce e dreptul[6], dar

[1] *Inscripții*, I, pp. 12-3, n-le 29-30. — Erau trei biserici catolice: cea mare, a lui Despot, azi în ruine, Maica Domnului, apoi a Sf. Urban și a Sf. Leonard (Bandini, *l. c.*, p. 253). „Sașii catolici" la 1636 aveau 60 de case (Remondi, în *Acte și fragmente*, I, p. 79).

[2] *Studii și doc.*, VII, pp. 370-1, 4.

[3] *Studii și doc.*, I-II, tabla. Cf. memoriul mieu despre moșiile mânăstirii Sf. Ilie în *„Analele Academiei Române"* pe 1925.

[4] *Studii și doc.*, V, p. 69, 1; pp. 72-3, IX; VII, pp. 370-1, 4.

[5] *Ibid.*, XI, p. 277. Cf. *Uricariul*, XVI, pp. 33-6.

[6] *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 210.

care nu-şi păstră nici pe departe importanţa economică pe care o avea înnainte de această anexare silnică, pe vremea lui Radu Paisie, la 1540, începând a se face şi cetate [1].

Mai jos, ei, cari aveau în Dobrogea Măcinul şi Hârşova, vestite cuiburi de hoţi, nu crezură că trebuie să adauge la posesiunile lor de pe malul stâng—*Târgul-deFloci*, care rămase în mâna Domnilor munteni, cu vechile-i rosturi de pescărie, ce se tot îngustau însă. Avem şi câte un act municipal de aice, ca acela din acest „varoş Floci", sau „oraş de Floci", ce-şi avea „judeţul" (slavon : „sudţul"), pârgarii cei doisprezece şi „bătrânii". Aceşti judeţi sînt la începutul veacului al XVII-lea Români : Radul, Radul Stănislăvel, ca şi locuitorii : Dobromir, Drăgsin, Buda, Stan Mititel, Pătru Sulinariul, Fiera, Andonie, ş. a. [2]. Se pare că prădăciunea cea mare a Tatarilor la căderea lui Constantin Basarab distruse pentru totdeauna târgul (1658) [3].

Încolo, la Giurgiu, la „Nicopoia-Mică", la Severin, Turcii erau acuma domnii, şi în curând bâlciurile pe care le deschiseseră ei nu mai fură cercetate, din causa deselor violenţe şi a lipsei de dreptate. Prin întărirea unor sate mărginaşe, cum era Cornăţelul, nu se putea face decât nesfârşit de puţin pentru a îndrepta relele imense produse principatului muntean prin această asfixie economică aproape totală. Pe atunci boierul Ienachi deschise în Bărăgan „Slobozia" sa, cu biserică de la Matei Basarab, care ajunse apoi şi un un târg [4].

Nici târgurilor de la munte nu li mergea de loc această vreme când un fenomen de iute decădere a fost observat în toată Moldova muntoasă. *Râmnicul-Sărat* e până târziu un „târg" fără nicio însemnătate. Acte *buzoiene* abia dacă

[1] *Studii şi doc.*, XXIII, p. 46, no. XLV.

[2] *Studii şi doc.*, V, pp. 605-6. Pentru „sfânta mănăstire Flămânda ot varoş Floci" la începutul veacului al XVIII-lea, Arch. Statului, *Radu-Vodă*, X, no. 21. Cf. *ibid.*, XXVII, 7.

[3] Paul de Alep, *l. c.*, p. 229.

[4] *Ibid.*, pp. 254-6.

se întâmpină: orașul era însemnat numai prin reședința episcopului, care ținea un Scaun de judecată asemenea cu cel domnesc; boierimea de Buzău se mutase lângă Vodă. Pe la 1600, Năcula județul, Draghia Buzăianul și Jipa din Buzău apar lângă un număr de izbași din acest Ținut de grăniceri [1].

Târgoviștea era acum întru toate supt ordinele Vorniculuí domnesc și ale pârcălabului [2]. Ca și în orașele moldovenești, elementul străin se asimilase. Locuiau pe la 1590 abia douăzeci și două de familii de Sași și Unguri, pentru cari erau prea mari cele două biserici, Sfântul Francisc al Baraților și Sfânta Maria, unde, după lupta de la Finta, Matei Basarab închise pe prinșii moldoveni [3]; bisericile erau, de altfel, lipsite adesea și de preot [4]. În zădar încercă Mihnea Turcitul ori Radu Șerban prin acte de privilegii, dând bisericii ca scutelnici pe catolicii din Bezdad, în Dâmbovița, să salveze aceste rămășițe menite peirii [5]. Lânga Sași, trecuți în parte la reformă,—22-30 de familii abia la o mie de case — erau și câțiva Ragusani [6]. Cât privește pe locuitorii români ai orașului, ei trăau supt județul lor—la1608: Dragul, iar doi „județi bătrâni": Ivan și Fote — și cei doisprezece pârgari; „cupeții" ce apar sunt toți Români: un Nica, un Maxin [7]. Supt Matei Basarab la acest „varoș al Domniei Sale" fac negoț un Tudoran, un Avram, un Ghinea, un Mihu, un Nica și Proca, frați, un Dumitru și Parasco, dar și Bulgari catolici, ca Ianoș Sârbul, ori Greci, cum e Cara-Iane și un Iane

---

[1] Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, pp. 173-4.

[2] *Studii și doc.*, I-II, p. 228, no. II.

[3] Iorga, *Călători, ambasadori și misionari*, p. 66.

[4] *Acte și fragmente*, I, p. 66; Botero, *Relationi universali*, ed. din Veneția, 1596, pp. 94-5; *Analele Academiei Române*, XVIII, pp. 31-2.

[5] *Studii și doc.*, I-II, p. 228. Cf. *Arch. ist.*, I², p. 46 și urm.

[6] Pustis, în Hurmuzaki, VIII, p. 403; Botero, *l. c.*, partea a III-a, pp. 94-5.

[7] *An. Ac. Rom.*, XXXVI, p. 874, nota 7.

Iatro [1]. Un visitator scrie pe acest timp: „În orașul acesta sunt mulți negustori greci bogați, cari fac comerț cu deosebite părți din țara Turcului și din altele. Și Armenii sunt mulți și avuți", mergând la slujba catolică [2]. Domnul „trimetea la neguțători" orice proces între ei [3]. Un zapis arată staroștii, tot Români, ai breslelor la 1610-6 [4]. Dar rolul lor era de tot modest în acest timp în care, cum vom vedea, relațiile cu străinătatea fuseseră aproape total rupte. Pecetea Maicei Domnului se punea tot mai rar pe zapise [5].

Din micile centre vecine nu mai rămăsese nicio adevărată activitate orășenească. Ele se țerăniseră pe încetul, de și la Târșor făcea din nou biserică Antonie-Vodă din Popești; la Gherghița erau acum numai „slujitori" țerani, ostași ereditari. Matei Basarab făcu, întrebuințând ca ispravnic pe căpitanul Iancul, biserica de piatră din 1641 [6]. Câmpina era numai reședința unui vameș [7].

Viața *Câmpulungului muntean*, unde pe la 1580 erau 900 de case [8], iar peste jumătate de veac 2.000 de Români numai, cu doisprezece „biserici foarte frumoase" [9], o putem avea supt ochi, prin marele număr de acte ce s'au păstrat la biserica latină de acolo. Județul și cei doisprezece pârgari, „goțmanii", după cea mai curată datină brașoveană,—mai târziu pentru aceia pe cari și Domnia-i numia „Șcheaii de la Brașov" [10], — cârmuiau tot mai mult o obște omogenă,

[1] *Studii și doc.*, I-II, pp. 226-8, notele; Hasdeu, *Arh. istorică*, I[1], pp. 15-6, no. 15. — Județii Tudoran și Baciul pe la 1629, în Ionnescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 725, nota 2. Cf. *Uricariul*, XX, p. 130.

[2] Iorga, *Călători, ambasadori și misionari*, p. 67.

[3] *Brașovul și Românii*, p. 167 și urm.

[4] *Studii și doc.*, I-II, p. 226, nota 1.

[5] *Ibid.*, p. 227, nota 4.

[6] *Inscripții*, II, pp. 3-4. A doua biserică, din 1705, o face Preda Căpitanul, fiul lui Paraschiva Vornicul *(ibid.)*. Amănunte în lucrarea recentă a profesorului Ștefan Teodorescu despre Câmpina (Câmpina 1924).

[7] *Socotelile Brașovului*, în „Analele Academiei Române", XXI, p. 124.

[8] Botero, *l. c.*, partea a III-a, pp. 94-5.

[9] Iorga, *Călători, ambasadori și misionari*, p. 64.

[10] *Studii și doc.*, I-II, pp. 281-2, no. xx. Stoica pârgar, în *Brașovul și Românii*, p. 184, no. 13.

în care Saşii, Ungurii de odinioară, Martin, Blaj, Orban, Jicmon, Broz Sasul, Iacob Sasul, Paul (genetiv: Paului), Lucaci, Hanţul Şodii, Balin, Ţirvişul, ş. a., rămâneau ca simpli disidenţi confesionali pe lângă Români cu numele caracteristice: Petru al Tuslii, Gheorghe al Fiicăi, Dumitru Strechea, Gherghe al lui Scărlat, Stan Focan, Gheorghe Robul, etc. Aducerea la biserica Sf. Iacob [1] a călugărilor bulgari, a fraţilor din Chiprovaci, conduşi de arhiepiscopul de Sofia, cărora li se recunoscu, în 1655, dreptul asupra locului vechii mănăstiri, *Cloaşterul (Kloster)*, de care era legată amintirea „Doamnei lui Negru-Vodă", nu îndreptă o stare de lucruri desperată, ci aduse doar la dreapta credinţă pe aceia cari se rătăciseră de la oile catolice la caprele luterane: rămăseseră atunci, din 500 de capete (la 1650) [2], 50 de case netrecute la Românii de lege [3]. Dar Dosofteiu Patriarhul de Ierusalim şi alţii izbutiră apoi să „botez" mai ales multe femei [4]: dăbilarii spuneau celor zece familii rămase încă în credinţa lor pe la 1690: „boteză-te, păgâne", făgăduind o parte mai mică în sarcinile fiscale [5].

Dar judecata cea mare se face, ori la Vodă, ori înnaintea ispravnicului pe care el îl deleagă în oraş şi care, chemând înaintea lui pe judeţ şi „oraşani", „puind de au bătut clopotul şi s'au strâns şi tineri şi bătrâni", li fixează o zi pentru îndeplinirea sentinţei sale [6]. Oraşul era privit, în urma mutării Domniei din Târgovişte, ca „al doilea după Bucureşti" [7], dar aceasta n'ajunge mai mult decât bâlciul de la Sântilie, închinat mănăstirii domneşti, pentru a-i reface o situaţie comercială de mult şi pentru totdeauna pierdută. Catolicii, aşa puţini cum rămăseseră, păstrară multă

[1] *Studii şi doc.*, I-II, p. 278, no. x.
[2] Iorga, *Călători, ambasadori şi misionari*, p. 64.
[3] *Magazinul istoric*, V, p. 61.
[4] *Ibid.*, pp. 62-3.
[5] *Ibid.*, p. 63.
[6] V. d. ex. *Studii şi doc.*, I-II, p. 276, no. VII. Prea puţin e de luat din cartea lui Aricescu, *Istoria Câmpulungului*, 2 vol.
[7] *Magazinul istoric*, V, p. 60.

vreme cu pietate, în ciuda cererilor făcute de Români, pecetea vechii comunităţi orăşeneşti privilegiate [1]. Dar, la 1735, „judeţul oraşului Câmpulungului", Iorga, mărturisia „cum că toate hrisoavele, şi ceale de întâiu, şi aceste de acum, încă şi peceatea oraşului, păn'la seamă de vreame fost-au întru buna pază a preoţilor baraţi, precum le-au fost şi obiceaiu, iar *acum toate acestea ce scriem mai sus sunt şi se află în mâinele noastre*, şi de către nimeni preoţii baraţi învăluială să nu aibă". În adevăr dedesupt e întipărită vechea şi venerabila pecete a oraşului, care păstra încă piatra de pe mormântul celui d'intâiu jude: Laurenţiu din Câmpulung, „contele, „groful" sau „*Marktgraf*-ul săsesc de la anul 1300 [2]. Decăderea oraşului se vede şi după aceia că de la biserica domnească, făcută de Chiajna, văduva lui Mircea Ciobanul, şi de fiul ei Petru, şi de la cea din Şubeşti, ai cării ctitori sunt orăşenii Oprea şi Stanciul Boja, la 1551-2, nu s'a mai înălţat niciun alt lăcaş de închinare până în epoca Fanarioţilor [3]. Rămăseseră însă, — pe temeiul actului de la „Radu Negru", care scutia de „vama de pâne", de „vama domnească", de „vama de ce vor vende" [4], — privilegiile faţă de Domnie: „pârcălabii de oraş" şi alţi dregători nu se amestecau în stăpânirea sau moştenirea orăşenilor; proprietatea nimănui nu se va putea vinde pentru datorii decât altui orăşean, judecata Scaunului câmpulungean să fie fără apel. Găleata, slujba domnească, vama pârcălabilor de oraş, „vama de pită de la bâlciul — *sborul* — Sântilie proorocul" de la orice articol vândut: cal, bou, oaie, pături (postav prost), peşte, li erau iertate. Li se păstra monopol vânzării vinului în oraş; cei din afară, dacă erau îngăduiţi, îşi lăsau butea în sama oraşului. Pitarii,

---

[1] *Ibid.*, p. 62.

[2] Cf. *Studii şi doc.*, I-II, pp. 292-3, no. XLVII şi *ibid.*, no. I.

[3] Iorga, *Inscripţii*, II, p. 29 şi urm. Pentru rămăşiţile bisericii Sf. Elisabeta, *Călători, ambasadori şi misionari*, p. 64.

[4] *Inscripţii*, I, p. 129, no. 266.

oierii, dijmarii aveau doar dreptul la un „plocon de bucate“ [1].

Nici aici n'a lipsit lupta cu mănăstirea, pe care o refăcu Matei Basarab. Egumenul căpătă dreptul de a lua de la orășeni „vama de pește“, cinci ocă de fiecare car, și, pe lângă aceasta, „limbile de vacă Sâmbăta de la scaunele de carne“. Supt Grigore Ghica însă, puțin mai târziu, străvechile drepturi fură întărite [2].

Argeșul încaltea nu mai era pomenit aproape de loc, de și își aflau câștigul acolo și câțiva negustori greci [3]. Mănăstirea stăpânià aici: când, la începutul veacului al XVII-lea, orășenii îndrăzniră să închidă cu „grădinile“ lor calea la „morile de jos“ ale călugărilor, „de n'au avut cale să meargă cu carul la moară“, Doamna Marghita a lui Simion Movilă, regentă a țerii, orândui pe Stanciul vătahul de „au tăiat gardurile grădinilor ș'au făcut cale să poată merge cu carul svântă mănăstire la moară, cum au fost și mai de nainte vreme“ [4]. „Păhărnicia“ o plătiau, la 1627, „cârciumele din oraș“; ale bisericii însă, din Țigănie și din satul vecin, Flămânzeștii, nu [5]. Argeșenii o pățiau cu egumenul lor, care la 1627 era și „episcop“—undeva *in partibus*—, ca și Romașcanii și Hușenii cu Vlădica lor, dacă nu ca și, în unele privinți, Sucevenii cu dichiul Mitropoliei, om cu multe drepturi și cu trecere mare. La 1649 fu o adevărată revoluție a târgului împotriva călugărilor, pe cari-i „măscăriau și li aruncau năpăști, că li unblă cu fămiile, de fac mănăstirea și călugării de râs și de măscară“. Ca și în casuri analoage din orașele episcopale moldovene, Domnul dădu dreptate însă călugărilor împotriva „orășanilor *și preuților și diaco-*

---

[1] *Magazinul istoric*, V, p. 331 și urm. Cuvântul de sbor (=sobor) pentru bâlciu, la p. 351. El se întrebuințează încă în regiunea Prahovei („sborul“ de la Florești).

[2] *Ibid.*, pp. 353-6, 356-9.

[3] Pavel de Alep, *c. l.*, p. 141.

[4] Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, pp. 226-7.

[5] *Archiva istorică*, I[1], p. 105, no. 145.

nilor“ [1], cari se vede că aveau să pătimească de aceleași jigniri, și, fiindcă Domn era Matei Basarab, el li făcu tuturora una din acele strașnice mustrări pe care obișnuia să le dicteze sinceritatea mâniei sale: „Nicio răutate nimeanile de la ei n'au văzut, ce-și păzesc lucrul și beserica, cum se cade, iară acum ei nu se pot răpoosa de voi. Derept aceaia etă că vă scriu Domnie Mea, de vreamea ce veți vedea această carte a Domniei Mele, iară voi să căutați de acum înainte foarte să vă feriți de mănăstire Dumniei Meale de călugări, mai mult să nu înțeleg Domnia Mea că mai unblați făcând amestecături și cuvinte fără lucru, — că bine să știți că voiu trimite Dumnia Mea de vă vor pune pe toți pre marginea orașului ca pre niște oameni ce umblați cu minciună, și nimica de față n'ați văzut, ce faceți mănăstirea Dumniei Mele de măscară. Ce forte să vă feriți și în pace să-i lăsați, să nu mai scorniți cuvinte ca aceste [2].“ Acte argeșene, cu pecetea veche a vulturului, se întâlnesc însă și în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

La *Pitești*, cu 200 de case pe la 1650 [3], și zece biserici [4], se păstra târgul, cu „jupânii“ săi, dintre cari găsim la 1632 pe Stamatie negustorul, adus de afaceri la București [5], unde cumpără un loc, în Târgul-de-sus, de la „Gherghe Trufașul, fratele Mirăi“: „prăvălii 2, de cinci stânjăni în latu și cu pimniță iar de cinci stânjini în lat și în lungu cât va mearge, dereptu bani gata ughi 100“, pe Nicula fiul lui Apostol, la 1679, pe Stroe, Gavril, Arsenie, probabil și ei negustori [6]. Despre Necula știm printr'un act ceva mai nou că el mergea prin sate arvunind miere și, când datornicul nu i-o putea da la termin și nici întoarce banii, el se mul-

[1] După Paul de Alep erau nouă biserici: patru ale Sf. Nicolae, una a Întrării în biserică, alta a Sf. Petru, a șaptea a Sf. Apostoli, a opta a Uspeniei, a noua a Sf. Gheorghe; *l. c.*, p. 141.

[2] *Arch. istorică*, I[1], pp. 106-7.

[3] Iorga, *Călători, ambasadori și misionari*, p. 63.

[4] Paul de Alep, *l. c.*, p. 140.

[5] Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 727.

[6] *Arch. istorică*, I[1], p. 61, o. 65.

ţămia şi cu cai, iepe, luând „cârlani în loc de dobândă“ [1]. Un negustor din Piteşti, Avram, cumpăra moşii în 1671 [2], Şi aici autoritatea municipală o avea „judeţul, înpreună cu preoţii şi cu oroşanii, care sânt oameni bătrâni acolea“ [3].

Slatina, unde se refugiase Teodose-Vodă în 1521 [4] şi care dăduse ţerii în veacul al XVI-lea pe Vintilă-Vodă, fiul unui Braga (pentru care i s'a zis şi „Braga Voevod“, din care o versiune mai nouă a cronicei muntene face chiar un „judeţ de la Slatină“ [5]), apare ca oraş şi la începutul veacului al XVII-lea, încunjurat de o „braniştе domnească“ veche de două sute de ani [6]. La 1640 se numărau o sută de case numai: era târg de Dumineca, la care se venia de departe [7]. În a doua jumătate a veacului găsim pe mai mulţi judeţi şi pârgari, precum şi o samă de orăşeni: Drăguşin, Dobrun, nume vechi, şi alţi Români, ca Bucilca, Rustea, etc.; câte unul îşi zice „cupeţ“ [8]. Domnia ţinea şi aici un pârcălab [9]. În fruntea preoţilor era protopopul [10].

De fapt între regiunea de munte, total decăzută, şi între valea Dunării, aflătoare întreagă în stăpânire turcească, un singur oraş de dincoace de Olt se putuse ridica: *Bucureştii*. Trei acte din 1572-8, ale judeţilor Nicula şi Stan şi celor

---

[1] *Ibid.*, no. 67.

[2] Poboran, *Istoria oraşului Slatina*, ed. a 2-a, Slatina, 1909, pp. 57-8.

[3] *Ibid.*, pp. 60-1, no. 64. — S'ar putea ca şi zapisul lui Neacşul Cantaragiul din 1683, cuprins între actele mănăstirii argeşene Vieroşul, să fie de la Piteşti; *ibid.*, I, p. 62, no. 65. Atunci Piteşteni, din aceşti ani, 1679-83, sunt şi: Dumineca fiul lui Gheorghe şi al Slamnei, Manole şi Dumitru cupeţii; act din 1679, *ibid.*, p. 61, no. 65. Tot aşa şi Stan cupeţul din 1687 (nle. următoare).

[4] Bogdan, *Documente şi regeste*, p. 61.

[5] Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 53.

[6] Poboran, *l. c.*, pp. 56-7.

[7] Iorga, *Călători, ambasadori şi misionari*, p. 62.

[8] Poboran, *l. c.*, p. 58.

[9] *Ibid.*

[10] *Ibid.*, p. 73.

douăsprezece pârgari ai lor—cele mai vechi ce se cunosc—pomenesc o sumă de negustori alături de Păharnicul Preda, care cumpără o prăvălie: „Radul fiul bătrânului Stan", Fiera Mirgănariul (Mărgenariul ?), Ivan Danciul, Minda, Manea Bătog, Crator, Gherghina, Grozav, Savul, Badina, Stoian Păpușă, Miroslav, Caloian, Balbachi, Stan Cociorocca, Cuciuc Grecul, arcariu, Gheorghe Grecul, etc.[1]. Caloian urmează, la 1580, lui Stan, și lângă dânsul mai apar și alți orășeni: Jitco, Oprea, Debel[2]. Pecetea e, de atunci, încă a Maicii Domnului.

Aici la 1583 tălmăcirea scrisorilor de drum ale călătorului frances Bongars—un vestit învățat—se făcuse, înaintea lui Mihnea-Vodă, de către Franciscani și negustori din Ragusa, dintr'o speță pe care o cunoaștem[3]. Bucureștii erau plini, înainte de lovitura lui Mihai Viteazul, de acei creditori domnești, Ieniceri—după un izvor, care exagerează de sigur, până la 2.000; și la Iași erau, dar puțini—, negustori musulmani și evrei, cari perire supt ruinele caselor, dărâmate de tunuri, ale Vistierului Dan, „care era cea mai de frunte casă din București[4]. Peste câteva luni, ocupația răsbunătoare a Vizirului Sinan, care-și făcu „palancă" pe dealul de la Radu-Vodă, contribui, de sigur, mult să dea înapoi orașul: Ungurii lui Mihai, plecând, arseseră bisericile[5], scăpând numai două din ele și Curtea[6]. După târzia restabilire a ordinii, Bucureștii datoriră mult luxosului Radu Mihnea, care, prefăcând biserica, profanată de Vizir, a bunicului său Alexandru Mircea pe locul trecătoarei stăpâniri militare a Turcilor, îi dădu pentru totdeauna numele său.

Un călător supt Leon-Vodă pe la 1630, îl găsi „vast și mare" *(vastum et ingens)*: „toate stradele și piețele erau

---

[1] Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, pp. 718-20; Arch. Statului, *Condica Bucovățului*, 197.

[2] *Ibid.*, pp. 724-5.

[3] Hurmuzaki, XI, p. 191. Cf. și mai sus.

[4] Walter, în Papiu, I, p. 13; Șincai, II, p. 395.

[5] Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 360 și urm.

[6] *Ibid.*, III[1], p. 487.

pline", spune el, „de mărfuri scumpe, pe care Italieni [1], Greci, Români, Turci" — era şi o uliţă a Turcilor la 1625 [2] — „şi Armeni le scoseseră în vânzare. Erau atâţia oameni, încât ai fi crezut că toată Românimea s'a grămădit acolo." Negustorii turci nu erau aşa de mulţi, şi dregătorii turci de pe lângă Domn, pentru tălmăcirea de scrisori şi judecăţile mixte (Divan-Emini şi alţii), se puteau număra pe degete. Dar numărul catolicilor, cari n'aveau decât o biserică de zid cu două prăvălii (*Santissima del Carmine*), făcută din banii negustorului Locadello [4] — aceia care se încercă pe vremea lui Duca-Vodă şi Şerban Cantacuzino fu oprită prin necontenită răscumpărare a materialului de către Domnie [5] — era crescut pe atunci, supt Leon-Vodă, şi de cei 200 de soldaţi dalmatini ai Voevodului. Cretani lipsiau cu totul, afară de predicatorul Curţii, Grec ortodox, Benedict, care învăţase şepte ani la Wittenberg şi ştia, pe lângă limbile: greacă, italiană, latină, turcă, şi pe cea germană [6].

N'avem acte municipale din acest timp decât pe acela din 1619, judeţ fiind Dumitru, urmaş al lui Coman, iar pârgari Dumitru Târnăcopul, Nica Jupoitul, Stoica Butarul, Bratul [7]. Avem altele, din 1628 şi 1631, supt judeţii Vlad, Dumitru al Bahnei, Gheorghe, care aduc înainte negustori ca un Cristea, un Dima *Cantaragiul*, un Necula *Bacalul*, un Constantin *Mătăsariul*, un Leca *Bărbierul*, un Stan *Rachieriul*, fără a mai pomeni o samă de meşteri, bărbieri, cizmari, etc. Negustori, ca Stan din 1612, Ghionea din

---

[1] Un „negustor frances Joseph" ajută la Dunăre pe prelatul Bandini cu cară până la Târgovişte (*l. c.*,, p. 180).

[2] Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, p. 345. „Podul Armenilor"; *ibid*, p. 381.

[3] Iorga, *Călători, ambasadori şi misionari*, p. 67.

[4] Ionnescu-Gion, *l. c.*. p. 229; fără arătarea izvorului (de sigur Fermendzin, *Acta Bulgariae ecclesiastica*, Agram 1887).

[5] *Magazinul istoric*, V, pp. 65-6.

[6] Şi la începutul *Archivului* lui Cipariu. Un negustor Gheorghe Criticó (1627), Arch. Statului, *Radu-Vodă*, XXIII, 5.

[7] Ionnescu-Gion, *l. c.*, p. 725.

1624[1], Ghinea din 1640. se întâmpină sporadic prin actele de atunci[2].

La începutul Domniei lui Matei-Vodă, orășenii au un proces, cu preoții lor în frunte — ca și la Argeș cei de acolo — cu egumenul de la Radu-Vodă, care tindea să-și întindă stăpânirea asupra întregii părți mai vechi a orașului, de peste Dâmbovița, și chiar asupra *băii*, ce se ținea de „biserica domnească", a Curții, clădită de Chiajna și de fiii săi[3]. Bisericile acestea a lui Ghiorma Banul, a Sf. Gheorghe Vechiu, ca și boierii cei mari, își aveau prăvăliile, ce găzduiau — tot așa văzurăm că era la Iași — pe negustori[4].

Oficial, Matei Basarab socotia că Alexandru Coconul (1623-7) a mutat definitiv Scaunul la București[5]. La 1640 orașul căpătase în adevăr o întindere și o însemnătate care-l făceau, nu numai centrul vieții politice, dar și al celei economice, a principatului. În 12.000 de case cuprindea „peste o sută de mii de suflete"[6]. De și Domnul avea în Bucureștii cei noi un mare palat, ale cărui grădini se întindeau de cealaltă parte a Dâmboviței[7], Matei-Vodă, și din motive de sănătate și din motive politice, găsi că e mai bine să se întoarcă la Târgoviște, unde Mitropolitul „avea o Curte de călugări și dieci, care părea asemenea cu a principilor italieni"[8]. Bucureștii rămaseră totuși „oraș de negoț și cel mai mare din toate ale acestui principat[9].

Domnia arăta că vrea să se întoarcă la București prin zidirea Mitropoliei actuale de către Constantin Basarab, ur-

---

[1] *Ibid.*, p. 447.

[2] V. și Poboran, *l. c.*, pp. 133-4.

[3] Ionnescu-Gion, *l. c.*, pp. 133-4.

[4] *Ibid.*, p. 41.

[5] *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, III, p. 91.

[6] Fermendzin, *l. c., passim.* Cele 6.000 de case din Paul de Alep trebuie să fie deci rău socotite.

[7] Iorga, *Călători, ambasadori și misionari*, p. 67. Cf. Drăghiceanu, *În amintirea lui Constantin Brâncoveanu*, București, 1915.

[8] Iorga, *Călători, ambasadori și misionari*, p. 66.

[9] *Ibid.*, p 68.

maşul lui Matei, care Mitropolie era însă la început numai mănăstirea, afară din oraş, a Sfinţilor Împăraţi [1]. Un şir de tulburări, răscoale, schimbări de Domni, năvăliri de Turci şi de Tatari interveniră pentru a împiedeca o consolidare a noii stări de lucruri. De fapt, numai pe vremea Ducăi-Vodă oraşul îşi află o linişte deplină, — un călător îl arăta la 1678 ca „foarte întins şi bogat“ [2] —, iar stăpânirea îndelungată şi sigură a lui Şerban Cantacuzino înseamnă pentru Bucureşti o epocă de mare prosperitate. Biserica de piatră, în locul alteia de lemn — a Doamnei Maria, fiică de negustor bulgar din Nicopole, ajuns bogat boier al Ţerii-Romăneşti, Ghenciu Rustea, — hanul cel mare al lui Şerban-Vodă [3], strada, „podul“ aceluiaşi îi veşnicesc numele şi în legătură cu această Capitală a sa. Deocamdată însă, afară de bisericile pomenite şi de splendidul Sărindar al lui Matei, era doar Sf. Ecaterina — după cea de la Muntele Sinai, — a lui Pană Vistierul, acel care ucise la 1603 în lupta de la Braşov pe Moise Székely, principele Ardealului, Sf. Sava al Ierosolimiţilor, Mihai-Vodă,—prefăcută de marele viteaz—, Batiştea, a Cretanului Vevelli (Baptist, sau Constantin după „botezare“), Sf. Ioan-cel-Mare, zidită de un Andrei Vistierul din al XVI-lea veac, Sf. Dumitru — unde se făceau jurămintele —, refăcută de Badea Bălăceanu, tatăl lui Constantin, generalul imperial şi pretendentul la tron [4], Sf. Nicolae-din-Prund, ctitorie a unui călugăr din zilele lui Şerban. Mai găsim : zidirea Creţuleştilor sau a Săpunarilor, Sfânta Vinere (1645) ; una din fundaţiile mai recente, Sf. Nicolae din Şelari, fusese durată, nu numai de Şerban Cantacuzino, fiind încă în boierie, dar şi de „starostele de negustori“ Iorgu şi de un tovarăş de ocupaţie, Apostol Lazăr [5].

Acesta e şi timpul când încep a se aşeza unii mari negustori străini, precum a fost Epirotul Dona Pepano, în

[1] Ionnescu-Gion, *l. c.*, p. 145; Paul de Alep, *l. c.*, p. 207.
[2] Iorga, *Călători, ambasadori şi misionari*, p. 19, nota 1.
[3] Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, p. 482 şi urm.
[4] *Ibid.*, p. 185.
[5] *Ibid.*, p. 205.

legături directe cu Veneţia, — de aceia fu şi „ispravnic" al reparaţiilor de la Argeş —, ctitorul mănăstioarei de la Mostişte din Mărculeşti, făcută la 1661 „de cărpin" şi apoi „stătătoare de zid", la 1675, — om cu avere întinsă, cuprinzând şi mai multe moşii ; Constantin Stolnicul Cantacuzino, învăţatul boier care i-a tradus diata „în limba Românilor din marea prietenie şi iubire" [1], avea aceiaşi prietenie şi pentru nepotul lui Dona, Pano sau Pană vătaful, care urmă afacerile bătrânului [2] : fetele lui Pană se măritară apoi în familii boiereşti [3].

Şirul judeţilor urmează, constatându-li-se aceleaşi atribuţii : între altele, de a face cercetări la faţa locului în conflictele de proprietate, „împietrind" şi „stânjănind" : Şerban în 1655, Gherghina în 1666, Dragotă în 1668-9 [4], Toma în 1675-7, până la Şerban din 1698 [5], care poate să fie şi cel din urmă, căci, cum se va vedea, de la sfârşitul veacului înnainte, toată ordinea în oraşe se schimbă, la Munteni ca şi la Moldoveni, după alte principii şi alte exemple. Deocamdată constatăm un fapt : că, într'o vreme când mai apar judeţii, se întâlnesc şi „staroşti de neguţători", ca Hagi-Vasile, care, mort în 1699-700, e îngropat la Colţea [6]. Aceşti judeţi pecetluiesc cu chipul, dese ori schimbat, al Bunei-Vestiri [7]. Încă de pe la 1660 o lume nouă se învârte în jurul lor : ca proprietari de case, alături cu mănăstirile, cu boierii, cu negustorii de ţară, apare câte un Sârb —

---

[1] *Operele lui Constantin Cantacuzino*, ed. Iorga, Bucureşti 1901, p. 13 şi urm. ; cf. studiul mieu *Din legăturile noastre cu Veneţia*, în „Analele Academiei Române" pe 1915.

[2] *Operele lui Constantin Cantacuzino*, pp. XXXVII-VIII. Cf. şi *Fundaţiile Domnilor români în Epir*, în „Analele Academiei Române" pe 1914, pp. 885-6.

[3] Ionnescu-Gion. *l. e.*, p. 449. Una luă pe Cârstea Vistierul ; *ibid.*, pp. 449-50.

[4] Lângă dânsul figurează şi „Gherghina care au fost judeţ" ; *Studii şi doc.*, V, pp. 70-1, IV.

[5] Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, pp. 731-2.

[6] Iorga, *Inscripţii*, I, p. 274, no. 646.

[7] Ionnescu-Gion, *l. e.*, *passim*.

„Culea Sârbul, fratele lui Dumitru Cămărașul, care au fost nepoții părintelui Ignatie Vlădica“ —, ori câte un Turc: Salam Ceauș, Aslan Ceauș, căruia-i face o danie de așezare Matei Basarab el însuși, câte un „vătaf de Țarigrădeni“ (călărași de Țarigrad, probabil), ca Dumitru Ghidemoc.

În acest timp, Oltenia duce o viață deosebită, mult mai sărăcăcioasă decât a părților de dincoace de Olt, colțul de Ardeal căruia-i corespunde fiind cu totul cufundată în întunerec, — Sibiiul însuși abia-și mai ține socoteli sumare, aproape fără interes comercial sau politic —, iar laturea de Dunăre olteană, cu Vidin cu tot, neavând pe departe însemnătatea aceleia în care se cuprindeau centre vii în cursul acestui veac, ca Rusciucul și Silistra.

Oraș vechiu era aici numai *Râmnicul*, care avea încă pe la 1550 străini de cei vechi, precum e Șandor negustorul, care face comerț cu Brașovul [1]. Pe atunci Mircea Ciobanul, care, el însuși sau prin ai săi, din marea lui avere, a mai făcut biserici și la București, la Câmpulung, înălța lăcașul Bunei-Vestiri și al Sfântului Nicolae, care a ținut până la focul pus de Turci într'unul din războaiele cu Imperialii, la începutul veacului al XVIII-lea [2]. Îndată înainte sau după aceasta, Pătrașcu-Vodă-cel-Bun, care a zăcut asupra morții aici în Râmnic, zidia biserica Sfintei Paraschiva [3]. Apoi nu mai aflăm nicio ctitorie până la 1681, când Mitropolitul Teodosie face din nou biserica Sf. Gheorghe, — arsă apoi și ea de Turci —, precum rivalul său Varlaam înălțase, la 1680, pe aceia de la Cetățuie, de-asupra orașului [4].

Râmnicul-Vâlcii avea o mică populație catolică, dar ea nu mai juca niciun rol. Îngrijirea bisericească lipsindu-i cu totul, ea și emigră, de altfel [5]. Comerțul local cu Sibiiul

---

[1] Hurmuzaki, II [3], p. 683.
[2] Iorga, *Inscripții*, II, p. 306, no. 879.
[3] *Ibid.*, pp. 309-10.
[4] *Ibid.*, p. 316, no. 894; I, p. 177, n-le 365-6.
[5] Iorga, *Cătători, ambasadori și misionari*, p. 65.

nu se ridica, de sigur, mai sus decât cumpărături de *parvalia*, de mărunțișuri.

În *Vel Ocna* vecină — pomenită și supt Mihai Viteazul — cu „târgul său de vite", găsim doar la începutul veacului al XVIII-lea „cupeți" cu moșii, ca Udriște, și o magistratură orășenească — Radu era județ, Dima și Dobrotă foști județi le 1713, și lângă el aflăm pe Pătru Gemoiu, pe Dima Lungul, pe Constantin Dobrotă ca *„jurați"*; era o biserică domnească, și actul de la 1713 îl scrie „Constanda dascălul de aicea, de la Vel Ocnă" [1].

Se simțise nevoia altui centru pentru regiunile Jiiului-de-sus, în care era și boierimea bogată, crescând mai ales porc pentru vânzarea peste granită. Târgul-Jiiului se întâlnește întâiu la 1591, având în fruntea sa pe „Dumitrul pârcălabul din Târgul-Jiiului" [2]. Dar știm din alte izvoare că Mircea Ciobanul cumpărase moșia unui anume Buzea și întemeiase aci un „pazar", un „târg" de munte: Buzeștii, urmași lui Buzea, nu se atinseră, la recăpătarea proprietății lor, de situația din care veniau ei acum să tragă folos. Am presupus aiurea [3] o răscumpărare din partea locuitorilor pentru a explica de ce în veacul al XVII-lea acest loc se bucura de toate drepturile orașelor.

Craiova, leagănul Craioveștilor, era la început un simplu sat de baștină, căruia frații, așa de darnici pentru cele sfinte, îl făcuseră cinstea unei biserici de zid, care s'a prefăcut apoi în biserica domnească a lui Matei Basarab, urmașul ctitorului, cu hramul Sfântului Dumitru [4]. Nici vorbă de vre-o organisare orășenească, cu județ și pârgari, pe acest pământ neliber. La 12 August 1580 însă i se spune

---

[1] *Uricariul*, VII, pp. 14-6.

[2] Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, pp. 57-9.

[3] *Gesch. des rumänischen Volkes*, I, pp. 171-2. trad. românească, I, pp. 229-30. Cf. Ștefulescu, *Istoria Târgu-Jiiului*.

[4] După Pessiacov, în *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, I, pp. 108-9.

numai „loc“ („measto“) [1]. Pe la 1650 orașul, de la care n'avem încă niciun act municipal, e pomenit mai pe larg într'o descriere de misionar : „Aici se face târg în toată Vinerea, unde aleargă fel de fel de oameni din satele și pământurile vecine, și negustori de tot neamul, *ca să cumpere debitoace și să le ducă la Constantinopol*. Aici sunt cam la 200 de case de Români, cu biserica lor de căpetenie, clădită măreț, foarte frumoasă, cu cinci cupole și clopotele lor ; într'un turn sunt două clopote mari. Se mai află și mai multe biserici de lemn“ [2]. Se mai pomeniau în apropiere două mănăstiri: „una a Grecilor, alta a Sârbilor“, e vorba de Bucovăț și de Jitianu. Dar altă biserică, din acelea pe care le-au ridicat negustorii, nu se întâmpină până în veacul al XVIII-lea.

Să nu uităm *Caracălul*, sat pe care-l făcu oraș, ca și, dincolo de Olt, *Ploieștii*, cu biserică de la Matei Basarab [3], — lagărul lui Mihai Viteazul, ale cărui curți ruinate se mai recunoșteau încă pe la 1560, lângă „frumosul castel zidit de Matei Voevod puțin înainte de a muri, cu vie, și biserică de piatră“ [4]. 150 de case de Români, durate din lemn, încunjurau o singură biserică, probabil a Sfântului Gheorghe; care, spune inscripția din veacul trecut, a fost începută de „Barbu sin Preda“, deci Banul dintre Craioveşti, ctitorul Tismanei [5]. „Aici“, adauge același izvor care a fost citat mai sus pentru Craiova, „se face târg în fiecare Miercuri, și vin feluriți negustori, catolici, shismatici și Turci, pentru tot felul de mărfuri, dar mai ales dobitoace [6]“.

---

[1] Liub. Stoianovici, *Stari srpschi sapisi i natpisi*, Belgrad, 1902, I, p. 229.

[2] Iorga, *Călători, ambasadori și misionari*, pp. 61-62. Cf. Bacșici, în Fermendzin, *l. c.*, p. 98.

[3] Ilea din Ploiești e pomenit la 1612; Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. 138.

[4] Paul de Alep, *l. c.*, p. 200.

[5] *Inscripții*, II, pp. 59-60, no. 159.

[6] *Călători, ambasadori și misionari*, p. 63.

Într'acestea se încheie rostul orășenesc al Olteniei. *Baia-de-Aramă*, în munte, fundație a lui Matei Basarab, supt care, de un Sârb, se găsise mineralul [1], trăia cu totul isolată, iar *Cerneții* era la 1600 un simplu sat [2], de și la 1650 Paul de Alep îi zice *pazar*, târg [3].

---

[1] Pavel de Alep, *l. c.*, p. 182 și urm. Se producea de la 200 la 600.000 de ocale pe an (*ibid.*).

[2] Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, p. 89: „Stolnicul Sârbul din Cerneți".

[3] *L. c.*, p. 182.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL III.

Legături cu străinătatea în veacul al XVII-lea.

După relativa restabilire a liniştii în Ţara-Românească în urma luptelor lui Mihai Viteazul producţia principatului luă, firește, un foarte mare avânt. Strassburgh, călătorul suedes care a văzut-o supt Leon-Vodă, spune că Domnul strânge pe an la 300.000 de galbeni numai de la dijmele — şi vămile — peştilor, sării, cerii — era şi o „ceară neagră minerală" lângă Târşor, din care se făceau lumânări [1]—, mierii, cirezilor de vite şi turmelor de ei, „afară de birul ce se obişnuieşte a se da în bani gata şi de dările ce sunt afară din rânduială [2]". „Ţara e foarte bine locuită", spune, douăzeci de ani după aceasta, Pavel de Alep, „fiecare popas e mare ca un sat şi înzestrat cu înlesnirile pentru călători: *Moldova e cu totul altfel* [3]." Se puteau face şi de particulari, numai din negoţ, averi ca aceia a boierului [4] de la Brâncoveni,—vestitul Vornic Preda ori fiul, Papa, tatăl lui Constantin Brâncoveanu, visitat, puţin după 1650, de Patriarhul Macarie de Antiohia,—avere pe care diaconul ce întovărăşia pe neobişnuitul călător ni-o descrie astfel: „Acest boier e foarte bogat, fără păreche, în ţara aceasta ori şi în alta.

---

[1] Botero, *l. c.*, partea a III-a, pp. 95-6: „Vicina a Trescorto sorge una sorte di bitume negro, che sente di cera, del quale fanno ottime candele".

[2] *L. c.*

[3] Traducerea citată, p. 78. Dar pe la 1620 Minio scria: „la Moldavia è più ricca"; Hurmuzaki, IV, p. 598.

[4] „Evreu botezat" n'are sens, de oare ce se spune că neamul său a zidit Bistriţa! Evident că între pasagiul care vorbeşte de botezul aici al Evreului şi între acestălalt lipseşte ceva.

„Se zice că are pe moşiile lui 12.000 de iepe şi în fiecare din cele 200 de sate cari-i aparţin se află câte o herghelie de cai. Are 30.000 de oi, dintre care se spune că au murit 5.000 în anul acesta de boală, iar 11.000 i s'au furat de nişte hoţi, în vremea tulburărilor ce au avut loc la începutul Domniei lui Constantin Voevod. Mai are 4.000 de boi, 1.000 de bivoli, 4.000 de porci şi 300 de stupi: fiecare stup dă mai mult de o majă de ceară şi aproape o sută de vedre de miere; fiecare vadră se plăteşte un leu şi e cumpărată şi exportată de negustori în Turcia. În fiecare an, acest boier trimete câte o mie de boi la Stambul, cu oamenii săi, ca să-i vândă acolo pentru 10.000 de lei. El are 1.500 de robi ţigani, şi se zice că nimeni nu mai stăpâneşte atâţia afară de mănăstirea Cozia, care are 1.000. Am auzit că iea de fiecare sălaş, la Sf. Gheorghe, 6 aspri, şi la Sf. Dumitru, încă şi mai mulţi, ca bir, şi că această sumă se urcă la 20.000 de aspri... Venitul său anual, limpezit de orice cheltuială, se zice că este de 20.000 de galbeni (nu dinari, aspri)[1]."

Acest negoţ se făcea din ce în ce mai mult cu Turcia. Când, la 1658, Turcii plecară de la noi, după execuţia împotriva rebelilor, ei luară de pe Dunăre „toate corăbiile ce s'au găsit pe râu, de la gurile lui până la Belgrad, mai ales în porturile cele mici ale Moldovei şi Terii-Româneşti, aducând cereale din Constantinopol, aproape patru sute la număr[2]". Din nenorocire n'avem documente privitoare la această latură de căpetenie şi din ce în ce mai însemnată a comerţului românesc în genere, dar mai ales a comerţului muntean, şi e puţină speranţă că astfel de lămuriri scrise s'ar putea găsi vre-odată altfel decât prin sporadice porunci ale Turcilor. Avem dovezi că se trimetea la Cons-

[1] *L. c.*, pp. 197-200. Se vorbeşte pe larg de dreptul său de a supraveghia mănăstirile familiei, puind şi egumenii (p. 198).

[2] *Ibid.*, p. 26.

tantinopol pe la sfârșitul veacului al XVI-lea până și brânză de la noi [1].

Încercări de a se face legături mai depărtate, cu Veneția, de pildă, unde am văzut că pătrunsese de mult, dar mai ales indirect, carnea de vită, mierea și ceara de la noi și de unde Dona Pepano aducea hârtie orientală, brocard, alte stofe scumpe de catifea și atlaz, poate oglinzi, se făcură. Și anume prin Greci de aceștia, al căror rol, care se desemnează mai ales la sfârșitul veacului, va fi cercetat în ceia ce privește întreaga noastră viață comercială, arătând și legăturile lor ardelene, în ultimul capitol. Deocamdată putem aminti că la 1696 Petru Pano, fiul deci al celui de-al doilea Pepano, care urmă negoțul părintelui său, trimetea de la Focșani, de la București, asociatului său Pano Glyky, din familia tipografilor și editorilor venețieni, ceară, în câte 10 colete, cuprinzând 630 de ocale [2], în schimb pentru postav de deosebite colori, pentru lucruri scumpe, argintării și alte produse industriale [3]. Polo Minio, soțul domniței Maria, văduva a lui Zotu Țigară, care visitase pentru afaceri, supt Gașpar Gratiani, Moldova, era de părere că s'ar putea aduce din amândouă principatele cai, dar nu pentru călărimea venețiană și dalmatină [4], ci împreună cu călărețîi lor, ducându-i, cale de cincisprezece zile, prin Vidin și Bosnia la Spalato [5].

Rămânea deci comerțul ardelean.

---

[1] *Studii și doc.*, XIX, p. 53.

[2] Keri... koleto 10, okades 630; Veneția, *Archivio di Stato, Documenti Greci, Analele Academiei Române* pe 1915, memoriul nostru citat.

[3] Scrisorile din 26 Mart, 19 și 29 Iulie 1696; *ibid.* E vorba încă și de alte articole: parpuro, tampini.

[4] Din care făcea parte acel „Matheus Dragicius" care ducea 12 cai „turci" din Veneția în Piemont ducelui de Savoia și pe care Senatul venețian îl scutia de vamă la 14 Aprii 1590 (aceleași Archive, *Senato Terra*, 60, fol. 18 V°).

[5] Hurmuzaki, IV [2], pp. 376-7, no. CCCCVIII; IV [1], p. 599. S'ar putea găsi acea „mia copiosa scrittura" din Iulie 1617, la care el se referă? Cf. răspunsul bailului, din 30 Septembre al acestui an, — negativ pentru propunere, — *ibid.*, IV [2], pp. 368-9, no. CCCXLXVII (*sic*).

El fusese întrerupt prin şirul de tulburări pe care-l provocă răscoala lui Sigismund Báthory împotriva stăpânirii turceşti şi amestecul Austriecilor în provincie. Când însă mâna energcă a lui Gabriel Bethlen, dar mai ales dibacea şi sigura mână a lui Gheorghe Rákóczy I-iu, dădură ţerii vecine o îndreptare statornică, relaţiile fură reluate. S'ar înşela cineva însă dacă ar crede că ele puteau să însemne măcar pe departe ceia ce însemnaseră în trecut. Acuma, când principii maghiari ai provinciei erau în perpetuă duşmănie şi în luptă deasă cu Germania Împăratului din Viena, Ardealul nu mai era depositul, totdeauna plin, de mărfuri ale Europei centrale, care, mai curând, din Danzig, „Dansca" noastră, îşi aflau un drum în Polonia şi veniau de acolo în Moldova. Schimbul de mărfuri se face doar ca între Ţinuturi megieşite, dintre care unul se ţinea numai cu lucrul câmpului şi creşterea vitelor, iar celalt în rândul întâiu cu munca de odaie a meşterilor săi, cari ţese şi „tund" postavuri, lucrează metalele, împletesc funii sau se îndeletnicesc cu alese opere de artă, după modelele care de mult pătrunseseră din Apus sau după acelea, de un gust particular, care se trimeteau de la noi, potrivit cu tradiţiile artei bizantine.

Aceste relaţii existau mai des între Ardealul noilor principi puternici şi Ţara-Românească, aceasta neavând, ca Moldova, prin Polonia, o altă îndreptare spre creştinătate şi cercetând deci pentru toate produsele „Europei" târgul braşovean, iar în măsură mult mai mică apoi şi pe cel sibiian.

Înainte de epoca strânsei prietenii dintre Gheorghe Rákóczy I-iu şi Matei Basarab avem lămuriri, puţine, numai prin registrele de socoteli ale oraşelor săseşti. Tratate nu se încheie, şi, când Radu Mihnea va face o învoială cu Braşovenii, ea va privi numai afacerile politice, grija de pribegi a Domnului muntean, grija de Turci a Braşovenilor [1]. Scrisorile care s'au schimbat între Domni şi boieri, de o parte, între „jupâni" de alta, s'au pierdut. Din micile în-

[1] *Braşovul şi Românii*, p. 248 şi urm.

semnări zilnice ale „Stadthann"-ului știm însă că încă de la 1603 se cumpărau cai pentru „guvernator", pentru Basta însuși, în Moldova, dar nu în Țara-Românească, unde nici acuma deci nu se făcea acest negoț [1], de și „Craiul" de peste munți lua de aici cai turcești [2], că une ori se trimetea de judele brașovean la Munteni ca să cumpere arsenic *(arsenicum)* [3] și argint viu (la Dunăre) [4], pe când de la Domnul de acolo venia câte un trimes ca să iea „pene", pentru surguciul Mărei Sale [5], că se aduceau de la Târgoviște berbeci, pentru principele ardelean el însuși,—cunoaștem și numele vânzătorului, Grecul cu titlu turcesc de onoare, Constantin Celebi [6] —, că se porniau de aici și alte mărfuri, întrebuințându-se și cărăuși de la Câmpulung [7], că, la 1622, „ciocârlatul" *(scarlato, Scharlach)*, de care avea nevoie judele, se căuta la Gherghița [8], iar postav roșu, *cramoisi*, „Karmasin", la București în 1629 [9]. Une ori se cereau la București, „moruni sau crapi" — ceia ce dovedește că nu mai veniau, ca odinioară, oamenii cu carăle —, „dar nu se găsia nimic" [10]. Se mai fac daruri Domnului și boierilor, însă rare ori, afară de casul când ei se găsesc cu oaste pe pământul ardelean : cocii, săbii, vase de flori, jimble. Necontenit vin de la noi boieri în misiune. Jupânese (fata Vistierului Dan, Doamna lui Petru Cercel, mama lui Radu Șerban), pentru cumpărături mărunte ; vin mai des oameni

[1] *Socotelile Brașovului*, în „Analele Academiei Române, XXI, p. 116. Judele cumpără la 1620 caii Vistierului Roșca, afiători la Făgăraș (*ibid.*, p. 156)

[2] *Ibid.*, p. 162. Și *ibid.*, p. 75. În Ardeal era oprit de a se vinde cai Domnilor; *Socotelile Sibiiului, ibid.*, p. 277.

[3] *Socotelile Brașovului, ibid.*, 150, 156.

[4] Dar și se trimete argint viu la Târgoviște „apotecariului" venit aici pentru îngrijirea lui Vodă (*ibid.* p. 159).

[5] *Ibid.*, p. 150.

[6] *Ibid.*, pp. 154-5. Și Brașovenii trimeteau berbeci la Sultan (*ibid.*, p. 159). V. și *ibid.*, p. 160.

[7] *Ibid.*, p. 155.

[8] *Ibid.*, p. 163.

[9] *Ibid.*, p. 175.

[10] *Ibid.*, p. 172.

de casă, cari une ori se îmbată şi sparg geamurile, vasele, sfeşnicele [1]. Dar e vădită decadenţa, supt toate raporturile: o ţară mai puţin vioaie la noi, un oraş mai puţin bogat dincolo. Şi, la Sibiiu [2], nici atâta măcar nu putem alege. Ştafetele care se trimet la Târgovişte, la Bucureşti, la Gherghiţa, la Câmpina, la Buzău, la Brăila nu mai au decât rostul lor cel adevărat, de a strânge informaţii politice.

În epoca lui Rákóczy, când încep ca material de informaţie scrisorile româneşti, vedem boieri ca Radu Aga, cari vând porci Braşovenilor, dar aceştia trebuie să trimeată pe oamenii lor ca să tocmească preţul [3]. „Numai nu avum pre cene-i trimeate", scrie, la 1659, Gherghe Băleanu, „că oamenii ce avem, sânt toţi la un lucru, de ni lucrează, ci-i grăbim cu lucrul, să lucreze, că iaste vreame de iarnă; iar dumneavoastră să trimeateţi doi oameni ai dumneavoastră aicea la Băleani, să dăm râmătorii, făgăduiala ce am făgăduit dumneavoastră, — că un om singur nu-i va putea aduce la dumneavoastră [4]". Oltenii vindeau slănini la Haţegani şi la oameni de ţară [5]. Transporturi de oi nu se constată, Ardelenii având Mocanii lor, cari-şi păşteau turmele şi pe pământul Ţerii-Româneşti, după învoieli care nu ne privesc aice [6] şi, pe de altă parte, acest articol fiind cerut, în întregime, pentru piaţa Constantinopolului. Totuşi vedem pe sătenii din bogatul Rucăr vânzând berbeci în Ardeal [7].

Lâna se expedia însă în Braşov şi Sibiiu, pentru a servi la fabricarea postavurilor ce se comandau din cel d'intâiu oraş, şi pentru uniformele albastre, galbene ale slujitorilor. Boierii vindeau tot cât aveau într'un an judeţului din

---

[1] *Ibid.*, p. 150.

[2] *Socotelile Sibiiului, ibid.*, p. 272 şi urm. Acolo vine în 1631 o soră, altfel necunoscută, a lui Leon-Vodă; *ibid.*, p. 276.

[3] *Braşovul şi Românii*, p. 51, no. 2.

[4] *Ibid.*, p. 304, no. 7.

[5] Pessiacov, *Din istoria Craiovei*, p. 27.

[6] *Braşovul şi Românii*, p. 355 şi urm.

[7] *Ibid.*, pp. 162-3, no. 16.

Braşov ca să capete în schimb fabricatele trebuincioase pentru casa lor, în care se hrănia şi se îmbrăca o lume întreagă. Marele boier Diicul, ispravnicul pentru clădirea, supt ruda sa Matei Basarab, a cetăţii Târgovişti, candidatul la tron care avea atâtea legături în Ardeal, scria astfel lui Mihail, „marele-judeţ al cetăţii Braşovului": „Mi-ai scris dumneata pentru rândul lânii, cum să o trimiţ acum la dumneata"—era în cea d'intâiu jumătate a lui Mart 1644—, „Iar să ştii dumneata adevărat că nu o vom putea trimite acum, că nu vom putea, că vreamea iaste de iarnă: fân nu iaste, paie nu sânt ; de iarbă nu iaste vreame. Ci, să ai da pre ocă câte 10 costande, nu se va putea găsi nimenile. Iar, de vei fi dumneata îngăduitor păn'mai încoleà, să se mai facă iarba, să poată paşte vite, eu bucuros că o voiu trimete la dumneata, toată lâna câtă voiu avea. Şi, cum am grăit întâiu, tot de acea tocmeală mă voiu ţinea, că voiu lua pentru lână *mardà*, postav, tipsii, clondire, sfeşnice — adăugim, după o scrisoare anterioară: „fluturi" de ii [1] —, „de toate acealea voiu lua în preţul lânii. Numai să fii dumneata îngăduitor preste puţină vreame, păn'se va dereage calea şi se va face iarbă. Deci eu o voiu trimete la dumneata. Iar acum nu putem nici cum, cumu-ţi va spune şi omul dumnetale din gură [2]." Iar altă dată în April, arată că „potopul de iarnă" a urmat până adânc în zilele primăverii, slăbind vita lui şi a Românilor lui. „Lână avem multă şi bună", scrie boierul nostru „tot ţigare (ţigaie), şi de an şi estimp. Ci, deacă veţi zice dumneavoastră să o aducem şi o veţi lua, eu să trimiţ să o aducă toată la Târgovişte. Deci să trimiteţi omul dumneavoastră cu credinţă, să tocmim aicea la noi, la Târgovişte. Deci, deacă vom putea tocmi, eu o voiu aduce păn'în Rucăr, şi eu nu voiu să ieau bani, ci tot negoţ de ce ni va trebui, de ce vom scrie la dumneavoastră. Iar, să nu veţi vrea dumneavoastră să o luaţi, iar să ni daţi ştire să nu o mai pornim de

[1] *Ibid.*, p. 4º, no. 3.
[2] *Ibid.*, pp. 46-7, no. 1.

acasă, să mai îmblăm cu dânsa purtâd-o zălud[1]". „Cămara" domnească vindea şi ea, cu povara, „lână de Dobrogea, albă"[2]. Cai se desfăceau numai întâmplător, — afară, cum văzurăm, de caii turceşti: văduva lui Constantin Căpitanul Filipescu oferia judelui braşovean să-i vândă calul răposatului, „cal bun, frumos, mare venia ce-l ţinea pentru dumnealui, încât, văzându-l neguţătorii, venia de cerca pre dumnealui ca să-l vândă, şi să mă crezi dumneata că i-au dat şi mai bine de lei 100 şi nu au vrut dumnealui să-l dea"[3]. E interesant să se ştie că Turcii din popor cumpărau din Ţara-Românească, „pe preţuri joase", cai de povară[4].

O nouă ramură de negoţ e a vinurilor muntene, care încep a se face în cantitate mai mare, pentru export, abia în a doua jumătate a veacului al XVII-lea şi cărora li datoriau o parte din proprietatea lor Şcheii aşezaţi, cum se va vedea mai departe, la Câmpulung[5]. La Ştefăneşti, lângă Piteşti, erau viile Postelnicului Constantin Cantacuzino, la Scăieni, ale Bălăcenilor: din aceste locuri trimeterea peste graniţă era mai uşoară, pe drumul vechiu al Prahovei[6]. La 1651 vinul cel bun se vindea cu 60 de costande ori, alte ori, cu 9 dutce (vadra românească; era şi vadra ungurească), preţul „rupându-se" la Braşov chiar; se adăugia „năema" carului, între o costandă şi 12 bani de vadră. Şi egumenii erau printre vânzătorii de vin. La Câmpulung anume negustori, dintre cari cunoaştem pe „Vasile cupeţul"; se ocupau de această ramură comercială[7].

Când şi când se trecea miere şi ceară peste munţi[8]. Grâne

---

[1] *Ibid.*, pp. 47-8, no. 2.

[2] *Ibid.*, p. 49, no. 4.

[3] *Ibid.*, pp. 304-6, no. 8.

[4] *Acte şi fragmente*, I, p. 50, nota 3.

[5] V. condiţiile de vinăriciu pe care le făcea Domnia tuturor orăşenilor, în *Magazinul istoric*, V, pp. 342-3 (anul 1636).

[6] Pentru calea, paralelă, a Teleajenului, *Braşovul şi Românii*, p. 182, no. 11. Drumul Prahovei şi în *Soc. Braşovului, l. c.*, p. 113.

[7] *Braşovul şi Românii*, pp. 40-1, no. 9. Cf. şi *ibid.*, p. 305.

[8] *Ibid.*, pp. 40-1, no. 9.

nu se lăsau a trece decât foarte rar, în cas de prisos. De obiceiu însă le luau Turcii, ei „obișnuind a pune mierea în supe și aproape în toate felurile de bucate și încă și în șerbeturi“,—și un raport venețian de la începutul veacului al XVI-lea spunea că n'ajungea mierea pescheșului (și a celui ardelean), ci se cumpăra, și de la particulari, preferindu-se totuși pentru bucătăria Seraiului mierea, „mai curată și delicată“, din Candia [1]. „Mă duseasam de la soroc“, scrie un „fecior“ al Logofătului Paraschiva la 1630, „să tocmesc nește miare cu cești negustori, să o iau, — din „mierăria“ domnească —, „că ne grăbia Turcul cu miare [2]“. Turcii „balgii“ (ai mierii) jucau rolul de căpetenie între cei ce se găsia în țară [3], date fiind mai ales și cererile necontenite ale stăpânilor. Vedem chiar pe cutare egumen cerând să i se îngăduie lui a scoate ovăs de la Brașov [4]. Negoțul de pește era în decădere, dar, precum am văzut și de aiurea că se căutau pești în Capitala munteană, întâmpinăm o călătorie în 1683 ca să se cumpere moruni la Dunăre, pentru principele Ardealului, Apaffy [5].

O însemnată ramură de export o formau însă articolele aduse din Turcia: „ciocârlatul“, carmasinul,—cum s'a văzut mai sus—, „bogasia“, în „baluri“, bumbacul netors, abaua, astarjul. Erau pentru aceasta negustori anume Români, ca Pârvan de pe la 1660, care „mergea la bumbac“ peste Dunăre și-i ducea la „Brașeiu“, iar, când era prea scump după socotința lui, venia cu abaua, care era „cam ieftenă“; el desfăcea bogasia roșie „câte 2 taleri“. Era un om bogat, având agenții săi, cutare „Necopoian“, din Nicopol, ori „Sârbul“ Iovan; mergea și prin Polonia cu mărfurile lui orientale. La Brașov corespundea de-a dreptul cu „Catrina Vel Judeceasa“, soția județului [6]. Orezul, veche marfă de

---

[1] *Acte și fragmente*, I, p. 50 și nota 3.
[2] *Studii și doc.*, IV, p. 19.
[3] Stoica Ludescu, în *Magazinul istoric*, IV, p. 311.
[4] *Brașovul și Românii*, V, p. 30, no. 1.
[5] *Socotelile Brașovului, l. c.*, p. 225.
[6] *Brașovul și Românii*, pp. 52-3, no. 1.

import de la noi, era adus şi de Turci [1]. Cămara vindea şi tutun [2], piei argăsite [3].

Matei Basarab cerea de la vecini mai mult postav pentru ostaşii săi iubiţi, „dărăbanţii", şi pentru Curtea întreagă, pe care, după datină, el o „îmbrăca": nu-l comandà anume, ci-şi trimetea omul să cumpere din stocul totdeauna disponibil. O parte măcar se plătia în bani gata, imediat. Alte ori, Domnul dădea lâna şi fixà terminul de predare, prin Maiu, când „iaste vreamea să-l dăm dărăbanţilor"; se întâmpla că meşterii zăboviau, cerând să fie amânaţi până la „lâna nouă", şi atunci Matei se supăra rău pe dânşii, ameninţând că „va trimite lâna într'altă parte, de ni se va griji lucrul nostru, deacă ei ne dau de atâta zmenteală". „Dar, deacă au ştiut ei atâta zăbavă, căci nu ni-au spus de atunce, să ni fim căutat lucrul într'altă parte, să nu avem atâta zminteală" [4] ? „Slujitorii noştri şed aici de aştept şi nu se pot duce pre la lucru, că acum iaste vreamea lucrului casei", din pricina acelor „oameni făr' de nicio omenie" [5]. „Cum am luat şi altă dată postav de la dumneavoastră şi tot s'au plătit până la un ban", scria Vodă la 1651, „aşijderele şi acum iar vom trimite dumneavoastră toţi banii deplin, câţi vor face [6]". Când se făcea zăbavă cu împlinirea banilor, era câte un prieten la Curte, ca puternicul Clucer Socol, şi el un client al Braşovenilor, care se ostenia să grăbească lucrul [7].

Sfoara se cumpăra pe atunci, după „tocmeală", după comandă deci, „câte 3 florinţi, 2 costande" suta plătindu-se cu bani de argint pecetluiţi, cărora „jupânii" li „rupeau pecetea" [8].

---

[1] *Ibid.*, p. 54, no. VI.
[2] *Ibid.*, p. 49, no. 4.
[3] *Ibid.*
[4] *Ibid.*, pp. 58-9, no. 5.
[5] *Ibid.*, p. 59, no. 6.
[6] *Ibid.*, p. 57, no. 3.
[7] *Ibid.*, p. 58, no. 4; *Socot. Braşovului, l. c.*, p. 229.
[8] *Braşovul şi Românii*, p. 79, no. 1.

Mai găsim hamuri, „tipărite" şi „cu cosoaie" [1], pământ pentru „sticlăria" lui Matei-Vodă [2], sămânţe de flori [3], cuie de şindilă şi de leaţuri [4], de care se făcea o mare consumaţie mai ales în Moldova, unde se construiau mai mult.

Mai numeroase şi mai însemnate rămâneau şi în acest timp articolele de comerţ ce se exportau din Moldova. La sfârşitul veacului al XVI-lea, un geograf italian bine informat dă o listă care se potriveşte şi pentru toată epoca noastră: „grâne, vinuri, care se duc în Rusia şi Polonia, piei de bou, *schiavine*, ceară, *miere* („se fac peste şepte roiuri pe an de stup"), butelii *(fiaschi)* de rădăcini de teiu, preţuite pentru frumuseţa vinelor, carne uscată de vacă, legume, unt pentru Constantinopol, fără a mai pomeni „muscatelul şi malvasia din Candia, care trec către Polonia şi Germania şi de la care Domnul are un venit mare, iar locuitorii folosul de căpetenie al cărăuşiei" [5]. E adevărat că numai untul din Moldova mergea la Constantinopol, ca şi cel din Caffa [6]. Şi se poate adăugi săul şi salitra, lemnele şi grânele. Cât priveşte oile, Bandini citează boieri cari aveau şi până la 24.000, din speţa, foarte căutată, cu coada groasă, şi el adaugă că „în fiecare an atâtea se scot de aici pentru masa Împăratului turcesc şi a Paşilor, încât văzându-le ai crede că n'a mai rămas ceva în Moldova [7]". Apoi „peşti sânt aşa de mulţi, încât mai multe mii de cară se duc pe an în Podolia, Rusia, Ucraina şi Ardeal [8]".

În ce priveşte aceste mărfuri ce mergeau în jos întâm-

[1] *Ibid.*, pp. 88-9, no. 1.
[2] *Ibid.*, p. 108, no. XII.
[3] *Ibid.*, pp. 110-1, no. 3.
[4] *Socot. Braşovului, l. c.*, p. 232; supt Şerban-Vodă (pentru Cotroceni, de sigur): „soll Schindel-Nagel kauffen".
[5] Botero, *l. c.*, p. 96.
[6] *Acte şi fragmente*, I, p. 50 şi nota 3.
[7] Pp. 300-10.
[8] *Ibid.*, p. 310.

pînăm firește aceiași lipsă de izvoare ca pentru comerțul muntean. Întâmplarea aduce însă că ni s'a păstrat o călătorie de negustor italian, venețian, a lui Tommaso Alberti, care făcu drumul bătut de atâția cărăuși singurateci și de atâtea caravane pe acest timp, la 1612.

Plecat la 26 Novembre din Constantinopol, unde venise pe Mare, atingând Zante, bogat în stafide și smochine, și Chios, bântuit de ciumă, el stă lângă poarta de Adrianopol două zile și două nopți, în vânt și ploaie de toamnă, pentru socotelile vămii împărătești, migăloasă și supărătoare. La Podul-Lung, vede chervasaraua acoperită cu plumb. Un popas îl duce la Selimbria-Silivri, altul la Ciorlù, „târg mare", al treilea la Burgas, Liulè-Burgas. Peste două zile întră la Adrianopol, „oraș foarte vechiu, dar urît" : călătorul duce frică pentru un renegat, câștigat din nou la creștinătate, pe care-l avea cu dânsul. Popasul următor e la Derbend, sat bulgăresc cu tot numele său autentic turcesc, și a doua zi se trece printr'o pădure bântuită de Bulgari, petrecându-se, cu pază bună, chiar noaptea în mijlocul ei; și a doua zi se răsbate printre copacii codrului, „pe drum foarte rău, cu ploaie", pentru a se ajunge la Aidos, vechiul Aetos, însă un vechiu cuib bizantin „urît, fără ziduri mari". După un „munte foarte greu de suit, încât trebuiau zece perechi de cai ca să tragă un car", popas — erau unsprezece zile de drum acuma — într'un „sat nelocuit și ars de Tatari, cari adesea" — din Dobrogea lor — „fac năvăliri *(scorrerie)* în paguba drumeților și pradă satele și alte locuri, cum li place". A doua pădure mare și un râu care se trece de „treizeci și nouă de ori". Intr'un fund de vale, un sat bulgăresc cu locuitori bolnavi de reumatism, — „idropisie" pentru drumețul nostru — din causa „aierului rău". Apoi două zile de odihnă în vechiul Provaton, acum Pravadi al Turcilor, „între munți foarte înnalți, în șes, fără ziduri". Se dreg carăle, se strâng merinde; plouă.

În a șaisprezecea zi de cale se ajunge la un alt sat prădat de Tatari. Cărăușii erau Turci — Moldovenii începuseră a se împuțina acuma —, și, fiind ziua de Bairam, ei lasă

tot şi merg în oraş ca să se bucure cu cei de legea lor. Negustorii rămân într'un vânt de munte, în „frig mare şi vânt", la opt ori zece mile de oraş, flămânzi, de şi cu bani în buzunar. După Bazargic — Dobriciul de mai târziu al Bulgarei libere, — oraş turcesc, în şes, „urât şi fără ziduri", se intră în Dobrogea, atingându-se cel d'intâiu sat, „Carages" (Carali), în ziua a nouăsprezecea.

„Mergem tot prin şesuri, care sânt aşa de întinse, încât par o Mare pe uscat, de nu se vede decât cerul şi pământul, fără zare de copac. Drumurile sunt foarte uşoare de rătăcit, de şi sunt oameni cunoscători, din pricina marelui număr de urme ce să văd ale carălor, unul trecând pe unde a trecut altul. Şi am greşit şi noi drumul de două ori."

După sătuceanul Biulbiul, se luă un cărăuş dobrogean anume. La Carachioiu era, ca într'un „târg mic", o „chervasară" ca o mănăstire". În Strangea vecină, „sat foarte mare", dă pentru întâiaşi dată de Români [1].

A doua zi se întâlneşte „caravana Poloniei", care mergea la Constantinopol: multe cară, cărăuşi, negustori. Îndată Cavaccì, „sat mare", apoi „Sobaali" (Topalu) altul pe Dunăre.

La Măcin e „şchelea Dunării" şi vama turcească. „Descărcarăm toate carăle, plătirăm vama, scăparăm de acel neam blăstămat al Turcilor, dar cu multe greutăţi, şi ne cotorosirăm şi de acei şireţi de cărăuşi turci ai noştri. Se trecea cu barca: „şi, lăsând Turcia, întrarăm în creştinătate". Fără a se atinge Brăila turcească, se înnaintează spre Miazănoapte, pe apele râului.

La 3 Decembre — o lună fără cinci zile de la plecarea din Constantinopol, — se văd Galaţii. Descărcare a mărfurilor, dregere a baloturilor, căutare le cărăuşi. Ca mulţămită lui Dumnezeu, o molitfă românească. Călătorul se simte foarte bine; merindele sunt de o ieftinătate neauzită: moruni proaspeţi (şi speţele: *sturione=estургeon, luccio)*

[1] „Giungessimo a Straggia, villa grandissima, abitata la più parte da Valacchi"; *l. c.*, p. 22. Cf. călătoria din 1677, *Acte şi fragmente*, I, pp. 93-4.

pe nimica, iepuri câte 5 solizi unul; puii și găinile le măturaseră, cu câteva zile înnainte, alții (se dădea lupta între Constantin Movilă, care căzu în mânile lor, și omul Turcilor, Ștefan Tomșa).

Drum mai departe, pe o lună, cu frig strașnic. Patru zile, cu călăuză, pe drum pustiu: niciun sat nu se întâmpină. Vara, erau însă aici întinse câmpii de grâne, pe care le notează Italianul care întovărăși la 1671 expediția lui Mohammed al IV-lea în Polonia, Cornelio Magni [1]. Bârladul, unde se oprește, e în ruine: Tatarii au trecut pe acolo — peste trei ani mulțimea din Bârlad, unită cu câțiva boieri, va ataca pe Polonii rămași aici, în apărarea causei ultimului dintre odraslele lui Ieremia Movilă [2]. Dincolo de oraș e, și după mărturia documentelor târzii, „drumul cel mare împărătesc" trecând peste apă [3].

Alberti e a doua zi la un sat „Zizzaar" și urmează drumul, care aici e *neted și sigur* — nicio plângere decât de asprimea mare a frigului — și noaptea întreagă, ceia ce n'ar fi îndrăznit dincolo de Dunăre. Încă o zi, și, la Vasluiu, Italianul vede, între „multe case", neatinse de Tatari, „biserica și Curțile Domnului Moldovei, dar cu totul ruinate". Ruinele se păstrează cu sfințenie și de Vasile Lupu, și, când el făcu la 1655, mănăstioara de la Corbul, „în hotarul călugărilor, lângă Vasluiu", îl vedem poruncind să nu se ia pietrele „de la Curte din Vasluiu", căci nu e „cu cinste" [4].

A treia zi, marea pădure moldovenească, în care totuși se poate urmă calea, cu tot crivățul și ploaia, ca și în ziua următoare. Aici se strică drumul: „șese părechi de boi nu pot trage un car"; nu e de mâncare, și lupii urlă grozav împrejur. Abia în seara zilei a treia se ispravește înfricoșatul codru al Dobrovățului.

Tot pe drum rău se ajunge la Iași, la capătul săptămânii

[1] P. 420. Cf. *ibid.*, p 417. Cu privire la această carte și memoriul mieu în „Analele Academiei Române", XXXIII, p. 35 și urm.

[2] *Acte și fragmente*, I, p. 54.

[3] *Uricariul*, XXIII, p. 403.

[4] Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, pp. 325-6; Lăpedatu, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, I, pp. 47-8.

a cincea după plecare. Oraş fără ziduri, cu vre-o opt mii de case, toate din lemn, „câteva biserici, unele de piatră, dar parte sunt ruinate de războiu"; Alberti nu înseamnă baia turcească, admirată de Zamoyski, clădire de piatră în stil asiatic[1], ci numai Curtea, de piatră, cu gard de lemn împrejur. Vede pe Tomşa, călărind, în roşu, cu buzduganul în mână, având 500 de archebusieri după dânsul. În oraş, mare murdărie, mult noroiu : „ e foarte greu de mers". Femei harnice : orăşenii au datoria de a primi în gazdă pe negustorii străini, şi o fac cu multă prietenie.

La 20 Decembre, călătorul, căruia i se închinase cu păharul de soţia oaspetelui, pleacă, pe zăpadă. Drum de zi şi de noapte, după cară, care fusese pornite cu două zile înnainte. Se trece Jijia pe ghiaţă — de şi lângă Cristeşti, în Ţinutul Iaşilor, era „marele pod din jos, cel mare, pe unde trec cărăuşi" [2] — şi se ajunge la Ştefăneşti, unde erau acum 2.000 de case, lângă biserică de piatră, şi o mie de soldaţi păziau pe Poloni. Două zile, drum pustiu, fără apă pentru vite, fără lemne de încălzit ; pământul e acoperit de lăcuste îngheţate. De Crăciunul catolic se trece Prutul, care nu îngheţase şi pe apele crecute ale căruia crivăţul ridica valuri. Trebuie o z întreagă pentru a strecura carăle. Noaptea, vântul „taie faţa"; nu e foc, nici hrană, nici vin. Drum de noapte până la Hotin, fără a se întâlni vreun adăpost. Încetând crivăţul a doua zi de Crăciun, se coboară „dealuri rele" şi se întră în „podgradul" hotinean, ars şi prădat de Poloni, cari se aflau în „frumoasa cetate", amanetată lor pentru 100.000 de florini, în care rămaseră câţiva ani încă, până la pacea cu Turcii.

Nistrul îngheţase, şi astfel se trece pe Cameniţa, unde e mai multă piatră decât în Moldova, dar acelaşi noroiu. Câteva zile de odihnă răsplătesc de ostenelile îndurate. Şase zile de drum duc de aici la Lioy, a cărui descripţie nu

---

[1] Heidenstein, *Rerum polonicarum libri* XII, p. 318; reprodusă în Iorga, *Istoria Armatei*, I, p. 397, nota 3.

[2] *Uricariul*, XXIII, p. 196.

e aici afară din locul ei: „Orașul nu e frumos, casele acoperite cu șindrilă *(asse);* e foarte mare bielșug de carne, de pui și de pești de baltă: se bea bere", căci — interesant pentru negoțul pe care-l făceam noi cu acest articol — „vinul e foarte scump; femeile se îngrijesc de prăvălii și fac toate negoațele; e obiceiu a se săruta între ele femeile pe străzi și în case, cu multă prietenie și familiaritate".

Întorsul la Constantinopol e povestit cu aproape tot atâtea amănunte. El se face la 23 April abia. Pentru marfa turcească se luaseră bani și *cuțite*. În cale, Adam Sieniawski, Palatinul regatului, dăruiește lui Alberti o pereche de cai pentru rădvan; Italianul se oprise la moșia marelui nobil polon, cu care avea afaceri. O pădure e plină de hoți, și un călăreț fusese despoiat și bătut. Neputându-se aștepta prea mult „caravana polonă", se ieau opt oameni de pază. La Camenița, după o săptămână de la plecarea din Liov, se face „strângerea carălor caravanei pentru a merge la Constantinopol".

După patru zile ea pleacă. O compun „60 de cară mari, toate cu câte 6 cai de car, pline de felurite mărfuri, precum: soboli, râși, blăni de iepuri și alte piei, postav *cramoisi* („cremisi" în italienește), cuțite și multe alte lucruri, toate cu destinația: Constantinopol". Și negustorul își urează pază bună de la Dumnezeu: „Domnul să ni dea călătorie bună și să ne păzească de ucigași!".

Se merge răpede acuma, pe drum înflorit de primăvară: o zi de la Hotin la Prut; o zi popas la Ștefănești, în două zile la Iași; o zi până la Bârlad, unde pornește o furtună; o zi până la Galați. Vamă la Măcin, unde, data aceasta, se stă cinci zile.

În „pădurea cea mare a Balcanului", un car cu treizeci de saci de câte 500 de galbeni turcești, *reali* sau sultanini, cu soboli și altele, se dă de râpă, oprindu-se în copaci. Prin Aidos și Selimbria se ajunge, la 1-iu Iunie, în trei săptămâni la Constantinopol.

Alberti pornește apoi cu a treia caravană, în sus. În cinci

săptămâni e iarăşi la Liov. Vede acum şi „bâlciul cel foarte mare“ de la Jaroslaw, — pe care-l ştim plin de Moldoveni. De aici se ajunge la Cracovia, la Praga, la Nürnberg şi, prin Coira Reţilor, la Chiavenna, pentru ca, prin Milan, să se întoarcă la Bologna, oraşul său.

Într'o notă ultimă în sfârşit, el pomeneşte o călătorie pe uscat care se făcu în 1621 de la Constantinopol la Veneţia, dar care, nedescrisă, nu pare a fi atins ţerile noastre [1].

Acest drum de comerţ pe la Măcin-Galaţi nu era aşa de vechiu. El înlocuise pe altul, care era întrebuinţat şi de călătorul frances Fourquevaux şi de Englesul Henry Austell, venit cu paşaport turcesc la 1586 şi care dela Pravadi — unde se putea ajunge şi din Varna, după un parcurs făcut, de la Constantinopol, pe Mare,—ducea la Isaccea, pentru a se străbate Basarabia-de-Sud şi a se atinge Prutul la Fălciiu numai, ceia ce dăduse însemnătatea, arătată mai sus, a acestui târg. Le la Fălciiu se trece la Iaşi şi de aici prin Ştefăneşti la Hotin şi Cameniţa [2].

Şi această stare a drumului de negoţ se păstră până la sfârşitul epocei noastre, până în vremea când războaiele turco-polone tulburară greu şi pentru multă vreme, apoi distruseră pe încetul aceste legături. Venind la Galaţi, cu trei, patru biserici mai mari, unde aşteptau pentru proviziile expediţiei şeice turceşti din Marea Neagră, Cornelio Magni stătu două zile, făcând cunoştinţa parohului de la bisericuţa catolică, un Conventual din Casa Rossi de la Pesaro, din Italia lui [3]; se satură şi el de racii ieftini, câte doi, trei de mica monedă papală care se chiamă *giulio*, un bănuţ. Urcându-se către Capitala Moldovei, împreună cu ostaşii Sultanului, el vede Bârladul, care-i pare, ca şi Vasluiul „un sătucean rău alcătuit [4]“, dar în cel d'intâiu şi ochii lui

[1] *O. c.* Partea privitoare direct la Români, în *Călători, ambasadori şi misionari*, p. 10 şi urm.

[2] Hurmuzaki, XI, p. 195, no. CCCXI. Cf. şi *ibid.*, p. 194, no. CCCXX. Şi călătorul polon citat la p. 270, nota 1.

[3] P. 448.

[4] *Casali mal acconci; ibid.*, pp. 447-8.

se opresc asupra „bisericii vechi de pietre masive, foarte măreață, dar aproape toată în ruină". Pe un drum de câteva zile printre „câmpii pline și plăcute, dar necultivate", cu „sate distruse toate și nelocuite", unde totuși însoțitorii lui la întoarcere găsesc hrană fragedă, ucigând cu bățul găinile și rațele bieților locuitori — în credința că „*Grecul* nu se conduce decât cu bățul"—, el ajunge la Iași, care-i răsare înainte cu turnurile a două dintre bisericile sale. Găsește și el căsuliile de lemn ale orășenilor, gardurile umile, din mijlocul cărora se ridică locuința domnească a lui Duca-Vodă al cării interior măcar nu-l laudă, cum lăudase Bandini interiorul Curții lui Vasile Lupu,—căci exteriorul e, zice el, ca al unei ferme de lângă Bergamo unde se face brânză. Aceleași strade noroioase ca niște cloace ori înnăbușitoare prin praful lor ridicat de vânt în nouri; dar acum ici și colo s'au întins poduri de grinzi prinse cap la cap, care împiedecă lumea de a se înneca în apele murdare. Aceleași mari biserici de zid, în care e ascunsă acuma prin sipete averea locuitorilor mai bogați. Aceiași orășeni primitori, cari, fără a fi prea mult siliți, ies la fereastră ca să vadă pe Sultanul melancolic când se primblă călare prin cuprinsul cetății lor ; aceleași femei fără frică de străin, care scandalizează prin voioșia lor vioaie pe acestălalt oaspete.

Dar el nu întâlnește decât ici și colo oameni de legea ori chiar și de rasa lui. Iată, dincolo de o împrejmuire de lemn „ca la țăranii din Italia", Iesuiții poloni, a căror gospodărie o cunoaștem prin socotelile latine ce ni s'au păstrat: bieții oameni sunt bucuroși că găzduirea Italianului îi scapă de contribuția obișnuită de orz, grâu și unt pentru ostași ; casa lor de paiantă fusese de curând prădată în răscoala lui Hâncu. Lângă oraș poate, — de fapt, la Cotnari — stă undeva, rău tratat, episcopul catolic, pe care Domnul îi făcuse anume să vie anul trecut. Duhovnicul lui Duca e un preot din Paros, care vorbește italienește, arătând cu lacrămi cât e de mișcat de amabilitatea Sultanului, „care, trecând prin oraș, salutase, cu atâta îndurare, tot poporul". Se mai descopere ici și colo cutare călugăr din Sifanto apar-

ținând familiei Gozzadini, cutare altul, fugar de pe flota venețiană. Ceasornicarul lui Vodă e un Frances — îl cunoaștem, — Caillié, care primește un scud pe zi [1].

Dar medicul lui Vodă e un Evreu [2]. Neamul cel nou a început a pătrunde, însă negoțul nu e ocupația lui de căpetenie. „Evreii ce locuiesc prin aceste părți *(in que' contorni)* au inventat și înnoit, cum fac pretutindenea, nesfârșite angarii, ai căror arendași făcându-se, se servesc de ele pentru a suge sângele bieților supuși, ajutați de autoritatea Domnului; sunt în cea mai mare parte din Polonia și întrebuințează cele mai răpărețe meșteșuguri pentru a apăsa în folosul lor pe oricine e silit a li trece prin mâni [3]." Vechii Evrei spanioli, talmudiști și cabaliști, cu frumoase nume latine, au dispărut odată cu întreg negoțul levantin de care se țineau, ca și Turcii tăiați la 1620 de Gaspar Gratiani, în momentul răscoalei sale, tovarăși ai Peroților, Chioților, Cretanilor acuma săraciți: doar de-și mai ținea Domnul, ca și Sultanul, un medic dintre ei, cum e Cohen al lui Vasile Lupu [4]. Fugiți de furia Cazacilor revoltați, acești Evrei sunt urmăriți apoi la Iași, în 1653, cu prilejul nunții lui Timuș Hmilnițchi, ajuns soț al Domniței lui Vasile Lupu, Ruxanda, de victimele lor, pe timpul când nobilii poloni arendau la asemenea „arândași" dreptul de a vinde horilcă (rachiu) și de a face cămătă în dauna țăranilor ruteni. Pe moșia cantacuzinească de la Popricani pe Jijia întâlnim, tocmai pe această vreme, subt Gheorghe Ștefan, pe cel d'intâiu orândar" evreu din Moldova, Moscu Jidovul, așezat pentru a face aceiași meserie, care, pentru moment, nu înseamnă nimic comercial decât prin faptul că orândarul are și dreptul de a „vână" heleșteul, vânzând peștele în Iași [5]. Pe la 1673 numai

[1] *Ibid.*, pp. 441-2.

[2] *Ibid.*, p. 443. Un altul, „Vaccaresca", la pp. 442-3.

[3] *Ibid.*, p. 434.

[4] Un negustor evreu foarte cult îmi semnalează Evrei spanioli de aceștia și în Țara-Românească, după un izvor italian care mi-a rămas inaccesibil.

[5] *Studii și doc.*, V, p. 32, n-le 150, 153. Pentru rest, studiul nostru *Istoria Evreilor în țările noastre*, în „Analele Academiei Române XXVI, pp. 172-4.

Jidovi se strecoară la Bistrița, unde se întâmpină pârile lor [1].

In tot acest timp negoțul cu Ardealul abia se mai urmează legăturile cu Câmpulungul ale Bistriței au mai mult scopul de a păzi liniștea la hotar și de a căpăta vești folositoare despre Turci. Nimic nu arată o mișcare comercială mai vioaie. In curând, pornindu-se greutăți și războaie, Vornicii se plângeau că locul e „pustiu"—„iată că umblăm de-i vom strânge și-i vom așeza la loc" —, că nu-și mai aduc aminte de când nu s'a lucrat pământul ; ei își oferiau caii pentru pâne, căci, „nu foarte avem pâine"; ceva mai târziu sunt siliți „a-și vinde și hainele din spate", tâmbarele de adămască, blănile de sobol, dulamele de șahmarand, până și tipsiile de plumb de la masă, „ca să putem a ni cumpăra ceva pâne" ; erau siliți chiar să-și caute adăpost peste hotar cu „marha și iobagii" lor (ca Toderașco Nacul la 1684). Ori, la 1685, această dureroasă declarație : „Să știi dumneata că țara noastră este plină de oști și de tâlhari, cât nu rămăsese sat sau târg sau mănăstire neprădată și necăjită". „Iată Leșii acum iar prădară această săracă de țară", spune altă scrisoare, „de la târg de la Piatră în sus, de au lăsat numai pământul." „Tălharii nu mai lipsesc", spune a treia, „pradă și iau tot... Despre Leși, zic că se strâng la Trâmbovlea (Trembowla). Vedem că nepacea lor va fi pustietate țerii noastre și altor țeri neodihnă ; ce numai milostivul Dumnezeu ce va vrea, să facă cu noi." Din partea cealaltă, umblau falșii negustori după hoții: „îmbla'" se spune la 1686, „prin țara Moldovei Tătari : se făceau neguțitori; iar am înțeles c'au trimis de la Hanul la Măria Sa Vodă se taie pre cari vor găsi pren țară, că se făcea neguțători și îmbla' de robie oamenii; deci acmù s'au dus, nu-s în țară".

Se strecoară totuși în vremile mai bune berbeci de-ai nemeșilor, piei pe care le desfăceau Vornicii, câte un transport de vite chiar ; se cumpărau ori se opriau cai „pe sama Craiului", ba chiar cutare episcop, ca Teofan de Ră-

[1] Scrisoarea din 6 Maiu 1673, în Hurmuzaki, XV, p. 1351, no. MMCCCCLXXVI.

dăuți, vindea vecinilor câte un „cal turcesc, roib, breaz și armăsariu, bun de călărie și de iape încă bun" ; „lătunoaie de pește armenesc" treceau la cetatea Sașilor ; se cumpărau pentru „Craiu" și blăni orientale, ca „Meerhasen" [1]. Negustori de Suceava, ca Andrei, treceau la Bistrița pentru a aplana neînțelegerile.

Bâlciul se ținea regulat la Septembre [2], și „cărăușii" („Karussen") români sunt pomeniți în socoteli [3]. Amintire de postav care să se fi adus de acolo, nu se întâmpină : postav prost pentru oaste ori pentru săraci, „bobou", care se împărția nevoiașilor, ca și „cămăși și cumănace", se aducea de la Brașov [4]. Se trimeteau de la Bistrițeni însă hârtie, cuțite cu teaca lor sau mai multe într'o teacă și, în genere, lucruri de metal: „plase de fier" pentru cercuit care, „sape bune mari, de vii la Cotnari", și mai ales cuie de draniță, cu 80 de bani mia, cuie de șindrilă, cu 50 de bani, cuie de lanțuri, cu doi florini, plătindu-se în „polturaci, bani unguresți" ori în „lei bătuți", cari se socotiau 180 de bani. Une ori găsim și cereri de blănuri, ca blana de râs, dorindu-se de Vornici ca negoțul să se facă „prietenește". Pentru daruri la Curte se aduceau, după străvechea datină, rachiu (vechiul „vinum sublimatum", „vinum adustum"), care se dădea și la mănăstiri, turte dulci („panes melliti, *Pfeffer-Kuchen*), iar jupânilor li se trimetea—cum am văzut că făcea, cu un veac înnainte, Petru-Vodă Munteanul — pepeni turcești, harbuji, din Moldova [5]. Exportul de șoimi în această țară se întâmpină ultima oară la 1641 [6] (și Muntenii își luau șoimii pentru peșcheșul împărătesc din Ardeal) și odată cu epoca lui Vasile Lupu încetează și darurile cele

[1] *Studii și documente*, I-II, pp. 44-5. Pentru cai, *ibid.* Restul, în Hurmuzaki, XV [3].

[2] *Ibid.*, pp. 48-9.

[3] *Ibid.*, p. 53.

[4] *Brașovul și Românii*, p. 56, no. 1. Pentru Bistrița, v. Iorga, *Documentele Bistriței*, ori Hurmuzaki, XV (text revăzut și mai deplin) ; orientarea se poate avea prin tabla lucrurilor.

[5] *Ibid:*

[6] *Studii și doc.*, I-II, p. 42.

mari la Curtea lui Vodă și boierilor, de pahare aurite [1] și alte lucruri de preț. Odată însă Vasile-Vodă primește în dar nu mai puțin decât 50.000 de cuie de șindilă, al căror cost e socotit la 25 de florini [2]. Pentru informații până târziu umblă oameni ai orașului de-a dreptul la „Jassmark", „Jessmarck", „Gessmarck", Iașul lui Vodă [3], ba chiar și până la Prut [4], la Hotin și Cameniţa [5], pe sama „Craiului".

Relațiile cu Brașovul se mărgenesc la trimeterea de berbeci [6], de cai [7], de vin de Cotnari, care era cerut anume [8]. Boii apucau, cum vom vedea, altă cale. În schimb, se cerea postavul prost, „boboul", „boboaele", de care a fost vorba mai sus, obiecte artistice de argint pentru nunți domnești [9], tinichea sau „her alb" (franc.: fer blanc) [10] și, de sigur, cuiele de draniță, de șindilă și de lanțuri. Ca agenți ai acestui negoț, restrâns și accidental, întâlnim acuma pe dregătorii, une ori Greci, alte ori Români, cari aveau ocna Trotușului în samă; ei făceau și comande speciale pentru dânșii, aducând din Brașov, de pildă, „funii de ocnă" [11].

Din nenorocire n'avem adunate pentru Polonia acele documente — păstrate totuși în Arhivele din Lemberg — care ni-ar trebui pentru a urmări această direcție de căpetenie, a comerțului Moldovei mai ales în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

Încă pe vremea lui Petru Șchiopul se căpătase de a-

---

[1] *Ibid.*, p. 43. Unui boier util i se dau pe atunci pistoale; *ibid.*, p. 44. Un „păhăruț" (*Becherlein*) Vornicului de Câmpulung în 1659; *ibid.*, p. 50: *ein Kleines*.

[2] *Ibid.*, p. 45.

[3] *Ibid.*, pp. 29, 42, 45. Cf. *Soc. Brașovului*, p. 107.

[4] *Studii și doc.*, I-II, p. 45.

[5] *Ibid.*, p. 48.

[6] *Brașovul și Românii*, p. 50, no. 1.

[7] *Soc. Brașovului*, p. 50, no. 2.

[8] *Brașovul și Românii*, p. 305, no. 2.

[9] Cf. *ibid.*, p. 92 și urm., p. 95, no. 4.

[10] *Ibid.*, p. 31.

[11] *Ibid.*, p. 83, no. 6.

gentul la Constantinopol, William Harebone, printr'un act special al lui Petru Șchiopul, de la 27 August 1588, dreptul de a se scoate din Moldova orice marfă de orice fel, plătindu-se numai „vama noastră, adecă de la orice lucruri în preț de o sută de galbeni, trei [1]". De și găsim negustori englezi prin socotelile Brașovului [2], această încercare n'avu urmări: legăturile cu agentul englez rămân politice, de și el acordă sprijinul său câte unui negustor ca Petru Elman, în afaceri cu Aron-Vodă, care Elman însă se vede a fi fost Sas din Moldova [3].

Dacă o astfel de linie de comerț s'ar fi stabilit și menținut, ea ar fi întărit, cum o făcea și marele negoț levantin de vinuri, aromate, stofe orientale, negoțul cu Polonia. Așa face și comerțul cu Danzigul, „Dansca", de la care vin obiecte de metal turnat: clopotele de la unele din bisericile moldovenești (Cetățuia) și chiar muntene (Mitropolia din Târgoviște), făcute pe la 1650—70 la fabrica lui Gerhard Benningk de acolo ori a lui Maurer [4]. Mai târziu Brâncoveanu, care plătia tipsii de cositor „de Dantca" cu un galben ocaua, declara apriat amicilor săi de peste munți că „lucrul de Dansca tot iaste mai bun decât cum lucrează aci la Brașov" [5]. Orții din Danzig, pentru boii ce se trimeteau acolo, erau foarte răspândiți și prețuiți în Moldova [6].

Negoțul cu Polonia a fost foarte mult ajutat și de diplomele de naturalisare polonă, care, începând de către sfârșitul veacului al XVI-lea, agregară la nobilimea regatului pe a-

---

[1] Hurmuzaki, III[1], p. 108, no. CXIV. V. apoi *ibid.*, p. 122, no. CVII. Cf. studiul nostru *Premières relations entre l'Angleterre et les pays roumains*, în „Mélanges Bémont", Paris 1913 sau *Histoire des relations Anglo-roumaines*, Iași 1917.

[2] Hurmuzaki, XI, tabla.

[3] „Mélanges Bémont", *l. c.*; Bandini, *l. c.*

[4] *Inscripții*, I, pp. 14, 109, 123. Clopote de la Viena supt Brâncoveanu, *Studii și doc.*, V, pp. 128-9, no. 51. Lucrări de Danzig în Moldova lui Vasile Lupu: sfeșnice, clopote, în Pavel de Alep, ed. cit., pp. 13, 17.

[5] *Brașovul și Românii*, p. 64. Se aducea mai târziu și „costor curat de Beciu", în Moldova, prin Armeni din Ardeal; *Uricariul*, XVII, p. 68.

[6] Bandini, *l. c.*, p. 310.

tâția boieri mari ai Moldovei, Movileștii, Luca Stroici, Ion Balica, Nistor Ureche, ba chiar și câte un Domn, ca Petru Șchiopul. Ieremia-Vodă cumpără peste Nistru moșia Uscie, unde el și ai lui petrecură ceasuri grele de fugă și exil. In pribegia sa, Nistor Ureche își căută de lucru și de câștig aicea, între străini, luând în arendă veniturile orașului Rohatin, unde ținea în depozit bani, aur și argint, cele rămase de pe urma lui Balica, ginerele său, și unde avea afaceri cu mori și berării, la 1613 el se judeca aici cu Doamna Elisaveta a lui Ieremia pentru 600 de boi pe cari i-ar fi luat „și n'ar fi dat birul Împăratului turcesc", pentru alte sume de bani și pentru veniturile Orheiului și Cernăuților [1]. Se urmă și o judecată între cele două cumnate rivale, Elisaveta a lui Ieremia și Marghita a lui Simion. Până la moartea sa, între Februar și Iunie 1618, Ureche rămăsese, dacă nu în rostul său de la Rohatin, care-i fu luat după moartea lui Adam Zolkiewski [2], dar în Polonia, moștenind și pe fiica sa, Anastasia Balicăi, care-i lăsă pentru grija pomenirii suma de 36.252 de galbeni poloni [3].

Și fiul lui, Vasile Ureche, umbla să cumpere, la 1670, moșia haliciană Zahajpole [4]. Să mai amintim învățătura lui Miron Costin, ca fiu de exilat, la Bar, petrecerea lui îndelungată peste hotare, cetățenia polonă a lui Miron-Vodă Barnovschi și adăpostirea maicei sale, Doamna Elisaveta, în regat, până la moartea între Poloni a lui Moise Movilă, al cărui frate era arhiereul vestit al Chievului, Petru — odată pretendentul Petrașcu-Vodă — și zilele de răstriște prin aceleași părți ale străinătății pe care le trăi după definitiva-i izgonire Ștefan Petriceicu, Domnul din 1673 și văduva

---

[1] V. Barwinski, în *Prinos Sturdza*, p. 204 și urm.

[2] Făcu socoteală cât grâu, săcară, orz, fân, porci și oi pierdea prin această deposedare; *ibid.*, p. 209, no. XI.

[3] *Ibid.*, pp. 208-19.

[4] *Ibid.*, p. 211. Cf. și „Doamna lui Ieremia-Vodă", în Analele Academiei Române", XXXII, unde, p. 1048 și urm., și acte suplementare despre Maria „Jankulina". Urmași ai lui Corniact trăiau în Polonia și pe la 1620; Hurmuzaki, *Supl.* II², p. 453.

sa, Mariana Doamna, fiica lui Gheorghe Catargiu, împreună cu câteva dintre rudele lor din familia Hâjdău.

Aceste situații trebuiră să aibă o puternică înrâurire și asupra comerțului moldovean cu Polonia. Supt Movilești hotarul dintre cele două țări pare că dispăruse: Domnii Moldovei întreținеau mercenari poloni, de cari atârnau; ei făceau jurământ de credință, începând cu însuși Ieremia, la instalarea lui în 1595, și făgăduiseră a plăti tribut regelui vecin; Domnițele se măritau toate cu nobili din șleahtă, cari dispuneau de soarta țării.

Când ajunse la Domnie împotriva Polonilor, Ștefan Tomșa se grăbi a da toate asigurările negustorilor din Polonia, de nație polonă chiar ori ruteană, armenească și evreiască, deschizându-li larg toate drumurile vechi, al Cernăuților, al Hotinului, al Sorocăi [1]. Acesta din urmă, adăugim noi, era un drum nou, în legătură cu tendința de expansiune a vieții politice și economice asupra Ținuturilor încă neîndestul colonisate dintre Prut și Nistru [2]. La 1619 vedem înflorind bâlciul din Soroca, la care, cu toată frica, întemeiată, de prada Cazacilor, veniau boieri de țară, Armeni, Tatari [3]. Aceasta dădu însemnătate politică și Orheiului, unde era numai un vechiu turn de observație militară [4], și încă din 1593 se țineau aici bâlciuri, la care veniau, pe lângă Moldoveni, atâția Tatari și Turci: în acest an, de Crăciun, năvăliră Cazacii lui Slobodca, puind pe fugă pe negustori, ucigând o seamă de târgoveți, prădând averile și arzând casele, pentru a trece apoi dincolo, în speluncele și ascunzătorile lor, recolta jafului [5]. Municipalitatea Orheiului se constată încă

[1] „Doamna lui Ieremia-Vodă", *l. c.*, *Apendice*, p. 1073.— Un pârcălab de Soroca apare la 1620; Hurmuzaki, *Supl.*, II [1], pp. 489-90, no. CCXXX cf. *ibid.*, p. 619-20 și Lăpedatu, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul 1914. Ar fi și o inscripție latină; *Uricariul*, III, pp. 287-8.

[2] V, *Basarabia noastră*, p. 56 și urm.

[3] Hurmuzaki, *Supl.* II [2], p. 467.

[4] La 1559 întâlnim aici pe Alexandru Lăpușneanu; *ibid.*, XV, p. 546, no. MIII.

[5] Descrierea acestor scene, în *Acte și fragmente*; I, pp. 134-6.

prin 1580, când, lângă „vătagul" domnesc Turbure, era Pantea Şoltuzul, cu cei doisprezece pârgari ai săi [1]. Pârcălabi, ca Nicoară Donici din 1607, îşi făceau, nu numai case, dar şi dughene „în mijlocul târgului Orheiului" [2]. De aici vine şi crearea târgului căzăcesc al Raşcovului, unde stătu mult timp ca văduvă Ruxandra lui Vasile Lupu [3].

După porunca lui Tomşa din 10 Decembre 1613, anul întoarcerii lui Toma Alberti de la Cameniţa la Constantitopol, pârcălabii din Cernăuţi, Hotin şi Soroca trebuiau să asigure şi să ajute pe negustori. Numai dacă ar evita aceste drumuri mari, cu locuri de vamă, ei îşi vor primejdui mărfurile [4].

Pe vremea lui Radu Mihnea, a fiului său şi a lui Alexandru Iliaş, sfătuiţi de un Batiste Vevelli, vechiu oaspete al Liovului şi negustor de carieră, schimbul de mărfuri se făcu, firește, şi mai vioiu, într'o mai mare siguranţă. Miron-Vodă Barnovschi era şi un mijlocitor zelos al păcii Polonilor cu Tatarii. Moise Movilă nu putea să sprijine în de ajuns pe negustorul de peste hotarul Nistrului. Comerţul cel nou al Poloniei ajunse deci să prindă rădăcini adânci,— bine înţeles întru cât nu-l împiedecau vremelnic tulburările interne ale luptelor pentru tron până la stângerea Movileştilor, ori războiul dintre Turci şi Poloni care se purtă la 1621 supt Hotin chiar, unde tânărul Sultan Osman al II-lea îşi întinse corturile [5].

În ce stătea acest comerţ ni putem închipui : din Moldova veniau mai ales boi, cari treceau până la Danzig şi de aici în Europa apuseană, ba chiar în Anglia. Se adăugia

---

[1] *Studii şi documente*, V, p. 74, no. XV.

[2] *Ibid.*, VII, p. 377, 11, no. 1.— La 1603, Vasile; *Uricariul*, XXII, pp. 381-2.

[3] V. şi Hurmuzaki, *Supl.* II², pp. 619-20; XV, p. 871, no. MCCCXXXVI.

[4] „Doamna lui Ieremia-Vodă", *l. c.*, p. 1073, no. XVII. Încă de la 8 Octombre el îşi făcuse tratatul cu regele; Hurmuzaki, *Supl.* II², p. 369 şi urm.

[5] Pe acest timp, Iţcanii de lângă Suceava sunt favorisaţi, iertându-li-se darea de său şi de piei; „Doamna lui Ieremia-Vodă", p. 1077, nota 1.

neapărat şi vinul românesc, precum şi unele mărfuri orientale. La 1627 starostele de Jitomir, care atrăsese „negustori turci şi moldoveni" la iarmarocul din Jaslowiec, opria de la „ciobani" 600 de boi, al căror preţ fusese „rupt" 30 de zloţi bucata [1]. Şepte ani mai târziu, Moise Movilă făgăduia Hatmanului polon Stanislas Koniecpolski, dacă-i recapătă tronul, un venit anual de o mie de galbeni, o sută de boi „pentru cuhne" şi treisprezece buţi mici de vin [2]. Era deci pe lângă negoţul cu caravane Liov-Constantinopol şi unul, mai modest, între oraşele şi câmpiile Moldovei de-o parte, şi părţile vecine ale Poloniei, de alta. Pentru multe lucruri Curtea nu se mai furnisa de la Saşi, ci de la aceştialalţi vecini, spre cari îndrepta şi noua direcţie politică : la 1605 din Liov îşi aducea Ieremia „hârtie de scris cărţi" cerând de la Frăţia ortodoxă de acolo, căreia i se cedă apoi şi venitul domnesc al salitrei [3], şi diac de această treabă [4]. Români, Armeni din Moldova, Armeni din Cameniţa, ca acel Luca, de la care Doamna Elsaveta avea să ieie în acelaşi an 1605 o datorie de 600 de zloţi [5], se ocupau cu această ramură a comerţului polon-moldovenesc.

Vasile Lupu, care-şi ajuta negustorii cu scrisori la domnii cei mari din vecinătate [6], dădu toată îngrijirea acestei părţi însemnate a negoţului ţerii sale, de şi relaţiile cu Ardealul fură mult mai strânse, graţie prieteniei personale cu Gheorghe Rákóczy, decât ale Movileştilor şi ale rivalilor dreptului lor. El vizită Orheiul în 1642 şi 1646 [7], făcând zăgaz, mori şi clădind biserica de piatră a Sf. Dumitru, care se păstrează încă [8].

---

[1] Hurmuzaki, *Supl.* II [2], p. 573.
[2] *Ibid.*, p. 611.
[3] *Ibid.*, p. 536.
[4] *Ibid.*, pp. 343-4, no. CCLXXII.
[5] *Ibid.*, pp. 359-60, no. CLXXXIV.
[6] *Ibid.*, pp. 621-2, no. CCLXXXIV.
[7] *Ibid.*, XV, p. 1089, no. MMXXV; p. 1159, no. MMCLV.
[8] *Ibid.*, p. 1159, nota 1. E. pomenită în 1665; Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, IV, p. 224. Ar fi şi ctitorul bisericii „domneşti" din Bârlad; *Uricariul*, XXIII, p. 195.

Curtenii din Orheiu, supt pârcălab [1], apărau de Cazaci această parte a ţerii alături cu cei din Lăpuşna. De acolo fusese mama lui Alexandru Lăpuşneanu, un „Basarabean" cu interes pentru Basarabia. Am văzut ce mare parte din averea lui o avea depusă aici. Încă pe la 1590, de pe urma recunoştinţei lui Alexandru faţă de locul lui de naştere, erau aici, pe lângă doi mari vătafi de hotare (la Dorohoiu am găsi numai unul [2], pe lângă pârcălab, Toader Cehan, un şoltuz cu doisprezece pârgari şi mulţi oameni buni; pecetea poartă o cruce şi are inscripţie slavonă [3].

În Sud, de mult încetase orice rost al cetăţii Ciubărciul, unde Domnii din veacul al XVI-lea îşi ţineau pârcălabi, în locul acelora pe cari Turcii îi izgoniseră din Cetatea-Albă [4]. La 1589 era aici încă pârcălabul, şi la 1592 Aron-Vodă ţinea „pârcălabi şi hotnogi" [5]. Locul fusese ocupat de Turci, cari-l cedaseră Hanului Tatarilor, supt care ajunsese un biet sat de 200 de locuitori, Unguri şi Români, cei d'intâiu singuri având dreptul de a-şi suna clopotele, la bisericuţa lor de lemn; aceşti săteni, cari vorbiau şi turceşte şi tătăreşte, aveau privilegiul de a face negoţ slobod în părţile supuse Sultanului şi stăpânului lor, Hanul [6], dar nu poate fi vorba decât de un meschin schimb local.

Tot acelaşi rost, din ce în ce mai mult restrâns către Turcia singură, îl aveau alte trei centre, acum turceşti, din Sud, care odinioară stătuseră în calea desvoltării economice a Galaţilor. Fără a mai vorbi de *Cetatea-Albă*, a cării însemnătate e acum curat militară, *Chilia* abia apare, tot ca o

[1] La 1656, Apostolachi; *Studii şi doc.*, V, p. 74, XV, no. 2. Cf. şi *ibid.*, p. 402 şi VII, p. 377, 11, no. 2. E vorba de Apostol Catargiu; *ibid.*, V, p. 403.

[2] Unul singur la 1581, Bodeiu: *ibid.*, VII, p. 373, no. 9, 1. La 1606 un „chihaie ot târg Lăpuşna": *ibid.*, no. 2. Pârcălabul Luca, în 1655: *ibid.*, no. 3.

[3] *Ibid.*, V, p. 74, no. XIV.

[4] *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 187.

[5] *Studii şi doc.*, VII, pp. 370-3.

[6] Bandini, *l. c.*, p. 330.

cetate de hotar, cu 1.600 de Turci în 300 de case, ori ca un oraș de pescari, cu 4.000 de mahalagii și Tatari, afară de 50 de case de Români și 15 de catolici și afară de Ragusani drumeți [1], împiedecați însă de a face cuvenita întrebuințare din enormele cantități de morun ce se prindeau, așa încât îl făceau și dar corăbierilor în trecere; un vameș turcesc supraveghia transporturile pentru Constantinopol și vânzarea întâmplătoare [2]. Călătorul Cornelio Magni plătește la 1672 30 de aspri pe doi moruni în greutate de câte 80 de livre [3]. Rar dacă se abăteau și corăbii turcești sau egiptene pentru grâu.

Ismailul, Smilul moldovenesc de pe vremuri, cucerit de creștini în 1595 și apoi pierdut iarăși în mânile Turcilor, impuse mai mult lui Pavel de Alep, la jumătatea veacului. El socoate 12.000 de locuitori, Români și Bulgari, supt beiul turcesc pus în fruntea lor: era o biserică a Sf. Nicolae, clădită de unul din boierii Moldovei din vremea lui Vasile Lupu, care el însuși făcuse din nou biserica Sf. Nicolae din Chilia [4] —, ctitorii care arată amândouă strângerea legăturilor cu Basarabia rămasă domnească [5].

Câzlar-Aga, șeful „fetelor" din Seraiu [6], lua veniturile Ismailului; ale *Renilor*, ajunși turcești, după Miron Costin, pe vremea expediției Sultanului Osman la 1621 contra Poloniei [7] — ceia ce se potrivește cu pomenirea „vameșului de la Reni", ca subordonat al Domnului, într'o carte din 3 Novembre 1617 a lui Radu Mihnea [8] —, erau închinate mor-

[1] Fermendzin, în *Mon. spect. historiam Slavorum merid.*, XVIII, pp. 425-6.

[2] Pavel de Alep, ed. cit., pp. 419-20. Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 232-3.

[3] *L. c.*, pp. 328-9, 448-9; Pavel de Alep, ed. cit., p. 418.

[4] Cf. d. ex. Hurmuzaki, XIV, pp. 193-4, no. CCLXXI și *Memoriile Societății de istorie și arheologie din Odesa*, I, p. 293 și planșa V-a.

[5] De mult încetase și pescuirea în „iezerul de la Cavul"; *Studii și doc.*, VI, p. 661. Pentru aceste lacuri v. și documentele basarabene din *Revista istorică*, pe 1920, p. 88 și urm.

[6] Magni, *l. c.*, pp. 448-9, 497-8; memoriul citat despre el, pp. 47-8.

[7] Bogdan, *Cronice inedite*, p. 192.

[8] *Studii și doc.*, VI, p. 661.

mântului Profetului [1]. Vechea Tomarova, socotită ca o „cetate“ de o potrivă cu Lăpușna, încă de la 1550 [2], pierduse de altfel toată însemnătatea ei față de Galați, care se folosia de toată libertatea-i creștină.

Hotinul își păstra vameșul [3] și, un timp, însemnătatea lui nu scăzu, cu toate împrejurările războinice ce se desfășurau în preajma lui și vicisitudinile ce atrăgeau pentru dânsul. Dar, oricum, această alegere a cetății ca țel al expedițiilor turcești trebui să-i strice de la o vreme. Ceia ce aduse însă ridicarea, încă din întâia jumătate a veacului al XVII-lea [4], a *Cernăuților*, pe unde se mergea, de o potrivă în jos, prin Iași, la Galați, și spre Răsărit, prin Ștefănești, la Soroca. Avem, încă de la 1602, un șoltuz, Ieremia, cu doisprezece pârgari, și vătafi, lângă starostele Iurașco Dracea [5]. La 1610 locul de șoltuz îl avea Dobruș [6]. La 1641 Ștefan Ungureanul, Alexa, Lazor, alt Alexa, biv șoltuz, erau în fruntea târgului [7]. Pentru a se întemeia orașul, se atraseră apoi coloniști și din părțile galițiene vecine; de aici limba une ori stricată a actelor municipale și numele nu totdeauna românești ale locuitorilor, ca aceia din zapisul de la Septembre 1683 : Cotujchi, Seman Robuleţco, Perănta, Veriha sau Veveha, lângă cari apar însă un Arsenie Cozman, fost șoltuz, un Zaharia, un Eremie săn Popei, un Goga Pârciu — un Alexa Pârciu e șoltuz, probabil tot la Cernăuți, în 1642 încă [8], — un Toader

---

[1] *Ibid.*

[2] *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 331 = *Studii și doc.*, XXIII, p. 59, no. LXIV.

[3] Stati vameș de Hotin e pomenit în *Documentele Bistriței*, II, p. 26, no. CCVIII = Hurmuzaki, XV, p. 1356, no. MMCCCCLXXXVI.

[4] În cea d'întâiu, până la o vreme, ca și în veacul al XVI-lea întreg, găsim numai pe starostele hotarului (*Studii și doc.*, VII, pp. 369-70, V [2]). La 1656 erau *doi* staroști (*ibid.*, no. 2).

[5] *Uricariul*, XXIII, pp. 39-40. Un zapis cernăuțean și la Ghibănescu, *l. c.*, III, p. 73. Vătași, din 1605. V. și *ibid.*, V, p. 348.

[6] *Uricariul*, XIX, p. 7.

[7] Ghibănescu, *l. c.*, V, pp. 302-3 (209). Se pomenește dijma grâului aici în 1659. V. și *Uricariul*, XXIV, p. 310.

[8] *Studii și doc.*, V, p. 399. Alte acte se pomenesc în studiul mieu despre chestia ruteană în Bucovina, *Revista istorică*, I, no. 3.

Ciuciu şi un Simion al Varvarei, un Dumitru Căzacul, un Nicola Sireteanul, — şoltuz fiind totuşi Rusneacul, de origine românească, Ioan Micuţenco [1]. Nu era o copleşire de elementul străin însă, căci în aceiaşi vreme trăiau la Sniatyn negustori greco-români, ca Iani din 1698, care avea moşii la Lucovăţ, la Berhomete şi Păncesti [2]. Domnii ţineau aici călăraşii lor, păstrându-şi starostele [3]. În apropiere de Cernăuţi, la Orăşeni, „la hotarul ţerii, supt Sniatyn", pe moşia Pălădeştilor, era, măcar la începutul veacului al XVIII-lea, un iarmaroc supraveghiat de namesnicul starostelui din Cernăuţi [4]: se dădea negustori, cari făceau mari pagube ţeranilor prin numărul şi îmbulzeala lor, venitul starostelui, al căpitanilor, al cămănarilor veniţi cu camăna lor, cu bezmenul şi cepăria — ceia ce se opri, în parte, pe urmă, reservându-se drepturile proprietarului pentru vînul *său*— fără a uita pe al boierului, care culegea prin oamenii săi câte 15 ori 30 de bani de fiecare dughiană sau, mai curând, „şatră" trecătoare, după cum negustorul era de ţară ori străin. Aflăm din cartea de la 1708 a lui Mihai-Vodă Racoviţă că veniau aici şi negustori „din Polonia, Ungaria, Turcia şi alte ţări" [5]. Dar vameşi de Cernăuţi mergeau în Polonia să cumpere stofe scumpe pentru Domni [6].

Pentru acest mare negoţ cu Polonia şi prin Polonia cu Europa centrală şi apuseană — pe care-l îngăduia din nou, la 15 April 1658, Gheorghe-Vodă Ghica [7] — se făceau tovărăşii. Astfel aceia de prin 1680 între un negustor de ţară şi popa armenesc din Cameniţa, încheiată înnainte popei armenesc Mândrul din Suceava, „să înble amândoi să neguţitorească şi dobânda ce ar avea, să împărţească, şi l-au tri-

[1] *Studii şi doc.*, V, p. 71; v. p, 604; *Archiva istorică*, III, p. 257.
[2] *Studii şi doc.*, V, p. 404.
[3] *Ibid.*, pp. 399-400.
[4] *Ibid.*, pp. 4 7-8.
[5] *Ibid.*
[6] Hurmuzaki, *Supl.* II, p. 74: Condrea în 1659.
[7] *Ibid.*, p. 81, no. XLII.

mes pre popa să înble să cumpere unt și cai, să facă negu-ţătorie; iar el au trecut în Bistriţă acolo și mănâncă banii neguţitoriului“ [1].

Se putea face astfel averi mari. Dovadă norocul Românului Gheorghe Ursachi, un al doilea Logofăt Mihu, la distanţă de două veacuri. Cred că el e „Ursu neguţătoriul“ de la 1651-2, care se judeca atunci, la Iași, cu Pitarul Păladie [2]. Încă de la 1670 el avea afaceri în Galiţia, vânzând, până la Danzig, potaș din pădurile Moldovei — pentru care, ca și pentru exportul de vite, el își luă moșii întinse, la Teliţa, la Poienești, la Fântânele, în Ţinutul Bacăului —, cu Alexandru Balaban din Liov, arendatorul vămilor Rusiei, judecându-se apoi cu acesta în Polonia, la Stanislavow. Avea o sumă de agenţi, și procesul lui ne face să cunoaștem și pe alţi Români și Greci amestecaţi în acest comerţ nou și foarte rentabil: Mihail Manea, văr cu acel Balaban, Ghinea Nicolau, Neculce, Becherul, Dimitrie Ipatie, Gheorghe Papara, Ioan Mazarachi, Cristofor Ghineavici, Petru Aphendiko — din familia casnicului de la Liov al Movileștilor, poate chiar fiul aceluia —, Armeanul Simion Muratovici — familia se află la începutul veacului al XVI-lea și în Suceava [3].

Astfel strânse destoinicul Moldovean o avere care cuprindea 25 de sate, 8 prisăci, 44 de fălci de vie, la Cotnari și la Iași, două case și alte clădiri la Iași, pe Uliţa Croitorilor și, pe lângă acestea, vite, cai, oi, vinuri, mieduri. La Târgul-Ocnei se vede încă frumoasa biserică pe care a ridicat-o ca mănăstire și a înzestrat-o pentru pomenirea neamului său.

Ursachi ar fi dus-o bine până la sfârșitul zilelor sale răs-

---

[1] *Doc. Bistriţei*, II, pp. 49-50, no. CCCXLIX = Hurmuzaki, XV, p. 1397, no. MMDLXX. Negustorul moldovean adusese ca parte „două sute de lei și doi cai“.

[2] *Studii și doc.*, XVI, p. 191, no. 34.

[3] După actele din Hurmuzaki, *Supl.* II[3], în studiul mieu *Ucraina moldovenească*, „Analele Academiei Române“, XXXV, pp. 350-2. V. și studiul mieu despre șangăi, „Anale“, pe anul 1914.

plătite de Dumnezeu, dacă nu i-ar fi răsărit un concurent învierşunat şi, din nenorocire pentru el, şi atot puternic, mai presus de judecată, în acel Grec din Rumelia care ajunsese pe atunci Domn al Moldovei, Duca-Vodă.

Duca se întovărăşise cu Ştefan Krassowski pentru aceiaşi fabricare şi desfacere de potaş din „budele" Moldovei [1]. El întrebuinţă deci prilejul plângerii lui Balaban pentru a distruge pe Ursachi, osândit de dreptatea lui a plăti nu mai puţin de 4-500 de pungi de bani, care, pentru o datorie a creditorului însuşi, trebuiau să treacă în mânile regelui Ioan Sobieski, — bun prilej de a căpăta şi o bunăvoinţă de mare însemnătate politică. Închis în turn, nenorocitul, care purta titlul de Vistier al Moldovei, fu căznit cu bătaie la tălpi, gol, în ger, pentru a mărturisi o avere pe care n'o avea. „I s'au zgârcit vinele", scrie o cronică din acel timp, „şi au rămas olog până la moarte", ca să se ştie că nu e bine a fi cineva prea bogat în Moldova lui Duca-Vodă.

Îl va fi aţâţat pe acest stăpânitor tiranic şi altă concurenţă din partea lui Ursachi, aceia pe care i-o făcea acesta în Ucraina, unde Vistierul ţinea un agent, pe Grecul Hagi fiul lui Petru. Din Iulie 1681, prin voinţa Sultanului, care-l îmbrăcase în veşmânt de Hatman căzăcesc şi mai adăusese un tuiu la cele două ale Moldovei, Duca-Vodă era, în adevăr, şi domnul acelei Ucraine, pe care Turcii o câştigaseră, din moştenirea lui Bogdan Hmilnitchi şi a lui Timuş, printr'un războiu recent. Aşezând aici un Caimacam grec, în curţile de la Ţicunovca pe Nistru (româneşte : Ţicănăuca), pe Iani, care-şi zicea Drăghinici, el începu să trateze această însemnată întindere de pământ ca o mare moşie a sa, ca o fermă luată în arendă, colonisând satele şi târgurile cu Cazaci, dar numai pentru a li vinde miedurile sale, horilca şi berea din velniţele ce înfiinţase, în acelaşi timp când porni sămănături întinse, întemeiè prisăci prin poiene şi organisă o mare crescătorie de vite şi de oi [2]. Ţicanovcei

[1] *Studii şi doc.*, XX, p. 72, no. VIII.
[2] *Ucraina moldovenească*, p. 357.

el îi dădu o organisare muncipală ca aceia din Maldova, făcând pârgar pe un Cazac, Ivan Goguma, care va fi petrecut după datoria națională cu tovarășii ostași, căpitani, sotnici și pisari, de cari era plin noul târg al lui Vodă [1].

Un comerț mai departe decât Polonia se mai făcea în acest Orient creștin, acel cu Moscova. Știm anume ce se ducea acolo. Se urma întâiu fără îndoială tradiția negustorilor domnești de blănuri și dinți de pește. Vedem și pe Tatari aducând, în 1672, la Iași Sultanului Mohammed al IV-lea samuri și vulpi negre [2]. Pe lângă aceasta însă, figurà ca articol de desfacere în acele părți, vinul moldovenesc, pentru care acești negustori se și porniau mai ales din părțile Odobeștilor [3], unde cultura vinului luase, în dauna Cotnarului, o însemnată desvoltare. Români și Greci, acești Cazaclii — numiți așa, după turcește, pentru că treceau întâiu la Cazacii Niprului — „cu blane de Mosc", cari duceau „vinațe în țara căzăcească" și „săftiane de Bichir", fără a „deslega" în Iași [4], au fisionomia lor particulară între negustorii timpului. Ei ajungeau și până la „Nejna", la iarmarocul cel mare din Nijni-Novgorod [5]. Panaiot negustorul, care visita la 1722 pe boierul de odinioară Ilie Abăză, refugiat în Rusia cu Domnul său, Dimitrie Cantemir, și ajuns, după săvârșirea soției, monahul Ilarion Abăză de la Pecersca Chievului, era dintre aceștia [6]. În schimb, veniau de se așezau la noi negustori din Rusia polonă, ca acel Ienachi Șarhorodeanul, de la 1676, care avea prăvălie la Suceava [7], ori ca acel „Ioan Adam, negustor din Șarhorod",

---

[1] *Ibid.*, p. 360 și planșa.

[2] Cornelio Magni, *l. c.*, p. 441.

[3] Căpitanul domnesc la Odobești în 1677; *Studii și doc.*, VII, p. 320, no. 15.

[4] *Archiva românească*, II, p. 257 și urm.

[5] Un cas din veacul al XVIII-lea, *Studii și doc.*, VII, pp. 332-3, no. 74.

[6] *Studii și doc.*, XVI, pp. 108-9, no. v.

[7] Indicație pierdută.

care cu soţia sa, Ecaterina, dă mănăstirii Bisericanilor „100 de ughi, 12 păturі şi un covor", precum se arată în pomelnicul slavon de la 1661 [1]. Şi ne întrebăm dacă nu e un negustor de Şarhorod şi acel „Vasile Cerneţ din Chihorod" *(sic)*, către 1650, care e martur la o vânzare de sat hotinean pentru care banii se iau din „Studiniţa, în Ţara Leşească" [2].

---

[1] *Uricariul*, XXIII, pp. 338-9.

[2] *Ibid.*, XXIV, p. 417.— Pentru negustori de Szarogrod, v. Hurmuzaki, *Supl.* II [2], p. 489.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL IV

Viaţa comercială românească la sfârşitul veacului al XVII-lea. Începutul unui nou regim.

Pentru cine cercetează aparenţele, acele cam două decenii de la sfârşitul veacului al XVII-lea, în care Ţara-Românească e stăpânită paşnic, cu o măiestrie superioară, de Constantin Brâncoveanu, pe când Moldova se frânge şi se distruge supt ocupaţia polonă sau din causa necontenitelor treceri de oşti turceşti, precum şi, apoi, alte aproape două decenii de la începutul veacului al XVIII-lea, până la aşezarea definitivă în amândouă ţerile a cârmuirii prin „Fanarioţi", vreme ce urmează întru toate, din punctul nostru de vedere, pe cea precedentă, nu oferă caractere esenţial deosebite de acelea pe care le-am cercetat şi înfăţişat până aici.

În adevăr, la Munteni urmează legăturile străvechi cu oraşele de peste munţi, şi mai ales cu Braşovul, în formele în care le-am găsit înnainte de aşezarea în Domnie a Brâncoveanului. Când era o recoltă mai bună la noi, se îngăduia escepţional exportul de grâne la Braşov, de unde se cerea şi „până la 2.000 de găleate de grâu pe seama cetăţii" când era o secetă, „pânea se opria", de teamă se nu se producă în principat vre-o „flămânzie". „Căci", spune odată Brâncoveanu însuşi, „nu numai spre partea dumneavoastră o trag, ce, mai mulţi, şi de spre Ţara Turcească şi de spre Moldova", — necontenit prădată — „caută să o tragă [1]".

Măsura de oprire se lua solemn, după sfătuire în Divan, şi Domnul se apăra că nu o poate ridica el singur. Se puteau trimete însă peste hotar alte grâne, meiul şi orzul, când grâul

[1] *Braşovul şi Românii*, pp. 42-3, no. 1.

era oprit. Ştiri despre exportul de vite şi oi, de lână nu mai avem din acest timp, — o lipsă care poate să nu fie numai accidentală. Măsura văcăritului, „sămii a doua pe vite", a trebuit să atingă greu ramura corespunzătoare a negoţului, şi Braşovenii, care-şi ţineau şi ei atâtea vite la păşune în ţară, se plânseră la rândul lor, fără folos însă, la 1705 ori 1707 [1]. Berbeci se treceau şi acum peste hotare [2], de săteni muscelenі, iar de la Chioajde s vindeau, tot de ţerani, boi [3]. Câte un negustor, ca Mihalachi din 1717, vindea direct catanelor [4].

Negoţul cu vinuri iea însă un avânt tot mai mare. Ele treceau, pe calea Prahovei, a Teleajenului, ca şi pe la Rucăr şi Dragoslavele, venind de la Câmpulung, de la viile din Ştefăneşti şi altele în vecinătate Piteştilor. Vindea judeţul câmpulungean şi negustorii de acolo, ca Vasile cupeţul ori Dumitra băcăneasa din 1697, supt supravegherea ispravnicului, un boier mare [5]. Încă de la 1691 provincia vecină se umpluse de trupe germane, cu ostaşi delicaţi, cari trebuiau hrăniţi cu pâne albă de grâu şi adăpaţi cu vinuri; nenorocirea Ardealului folosia astfel vânzătorilor de produse din Ţara-Românească. Pentru aducerea vinurilor şi „altor bucate" se trimeteau cară anume.

De alminterea, Saşii îşi aveau acuma viile pe pământul nostru, şi judeţul Gheorghe de la 1708 putea să scoată pe la Văleni dintr'o singură dată, de pe locul lui, douăsprezece buţi, firește scutite de vamă [6]. În schimb, Brâncoveanu izbutise a face să i se recunoască dreptul de-a avea casele lui

---

[1] *Ibid.*, pp. 32-3, no. 3; pp. 68-9, no. 13.

[2] *Ibid.*, p. 126 şi urm., pp. 207-8, no. 13.

[3] *Ibid.*, pp. 172-3, no. 26.

[4] *Ibid.*, pp. 218-9, no. 24.

[5] *Ibid.*, pp. 38-9, no. 8; pp. 40-1, no. 9. Negustorească era şi „Samfira den Câmpulung"; *ibid.*, p. 165, no. 19. O „mătuşă Maria" cârciumăreasă; *ibid.*, p. 199. Ca negustor, Frăţilă de acolo; *ibid.*, p. 169, no. 23. Stoica pârgarul; *ibid.*, p. 184, no. 13. El mergea la Braşov „cu carul, pentru hrană"; *ibid.*, p. 199.

[6] *Ibid.*, pp. 33-4, no. 4.

la Braşov şi îşi umplea pivniţile de vin pentru daruri, dar şi pentru vânzare, de şi, la un anume moment, el se apăra cu indignare că nu e negustor, ci Domn, acesta fiindu-i meşteşugul [1]. Preţul era, obişnuit, pe la 1700—, cum am mai spus-o —, de 8 dutce şi 2 potronici, ori 9 dutce vadra ungurească [2].

Să adăugim un întâmplător export de peşte proaspăt, — vândut de „prospătaşi", ori „sărat la vaduri" [3]—, de miere şi de ceară [4], de piei de bou şi trecerea unor produse turceşti, pentru care însă, în această perioadă, n'avem acte nouă decât interesantul tarif de la Câineni pe anul 1691, înoit apoi la 1706, din care păstrăm atunci o formă grecească [5]. Se taxează deosebit: piperul, săftanele — care se aduceau şi de la Chilia, împreună cu morunul, la Veneţia —, meşinii, blana de singeap, de „caplamal", bumbacul prost, şofranul, samurul în coropce, orezul, lămâile, smochinele, arniciul, abalele, stafidele, tămâia, caii turceşti. În bloc se taxau poverile de marfă amestecată, ce veniau — scumpe până la 250 de bani povara — din Persia, „Agem", din Constantinopol, Odriiu sau Adrianopol, Brusa, Sofia, Târnova şi Rusciuc, Rumelia şi Veneţia. Din acelaşi tarif se vede că din produsele ţerii se mai treceau dincolo piei de miel, de dihor, jder, lup, vidră, râs şi vulpe, rachiu şi uleiu, roşcove, brânză, tutun [6], scumpie, miere, său, — întru cât nu era oprit pentru lumânărărie lui Vodă —, ceară, care trecea pe la Târgu-Jiiului, cu „miere nescursă" [7], unt — afară de cel „împărătesc", al Sultanului.

Ca articol principal de import rămânea postavul: „postavele ce facem în toţi timpii" — după obiceiul vechiu de

[1] Cf. *ibid.*, pp. 36, 37. Brâncoveanu stabilise vadra de Piteşti (*ibid.*, p. 38, no. 7).

[2] *Ibid.*, p. 40, no. 9. Cf. şi mai sus.

[3] *Studii şi documente*, V, p. 340 şi urm.

[4] *Braşovul şi Românii*, pp. 41-2, no. 10.

[5] *Studii şi doc.*, V, pp. 354-6; XII, pp. 12-7; Hurmuzaki, XV[1], Apendice.

[6] Se pomenesc, pentru tutunărit, „neguţtorii carii vor cumpăra tutun să facă neguţtorie, să-l ducă în alte părţi"; *Studii şi doc.*, V, p. 348.

[7] *Ibid.*, pp. 350, 363.

comandă, soroc și plată — „de treaba slujitorilor noștri", scrie Constantin-Vodă la 1697 [1]: bucata de postav verde, roșu, albastru, fără peceți, cu o pecete ori două, costa „câte 13 taleri pol", câte 10 și 33, câte 14 [2]; o parte din bani — dar nu și lână — se dădea înnainte [3]. „Îmbărbătările" pentru meșteri zăbavnici ca să „căpuiască deplin" nu lipsiau, de și fără energia lui Matei-Vodă [4]. Pentru adaus se trimeteau până la hotar, prin ispravnicii de acolo (și de la Câmpina), ori prin săteni, ca la Rucăr și Dragoslave, cară, cu slujitori contra hoților ori rebelilor ardeleni din munți, cai, zăbleău, de învelit baloturile [5]. Domnul doria se le întovărășească și câte un meșter, pentru a se vădi înaintea lui: „deplin sânt, nu sânt deplin", „tocmai la coți" „ori ba" [6]. Particularii aduceau postav, „feld" și „breclaș", ori postav „bun englez", „supțire" [7].

Comenzile de sfoară se făceau în aceleași condiții, plătindu-se mia de „păpuși" cu 21 de taleri [8] (altă dată, „suta de sfoare" 3 florini, 2 costande [9]). Dacă era vre-o zăbavă, bietul trimes era luat la răfuială: „m'au făcut Măria Sa Vodă ca pe dracul, pentru sfoară, și nici n'am apucat să descalec bine, m'au înturnat Măria Sa Vodă înapoi, ca să fie istovul tot de sfoară", schie Drăghici Spătarul în 1696 [10].

„Arginturile", „netede și cu flori" [11], erau una din grijile de căpetenie ale Brâncoveanului, un mare iubitor și înțelegător de artă, care, pentru multele lui ctitorii bisericești, avea mai necontenit nevoie de anaforniță („tipsii de na-

---

[1] *Brașovul și Românii*, p. 60, no. 7.
[2] *Ibid.*, p. 67, no. 12; p. 71.
[3] *Ibid.*, p, 61.
[4] *Ibid.*, p. 62.
[5] V. d. e. *ibid.*, pp. 67-7, no, 12.
[6] *Ibid.*, pp. 70-1, p. 73.
[7] Tariful vamal citat mai sus, p. 295.
[8] *Brașovul și Românii*, pp. 62, 64, 65.
[9] *Ibid.*, p. 79, no. 1. V. și *ibid.*, p. 80 și urm.
[10] *Ibid*, p. 81, no. 4.
[11] *Ibid.*, p 76.

fură"), de ripide, de sfeşnice, de cruci, de potire, de cădelniţe şi candele, de legături de evanghelii, pentru care trimetea modèle, după datina ţerii, jupânului Gheorghe Mai din Braşov ori lui Henric Lambru clopotarul, lui Mihai clopotarul [1]. Pentru el însu-şi Vodă-şi comandă inele a căror făptură o arăta cu de-amănuntul lui Irimia pecetarul, indicând cum trebuie să se lucreze piatra, „în faţă", ori „în adânc" [2]. Se comandau şi lucrări de sculptură din piatră, „snlinare" pentru puţuri [3].

Lucruri de metal mai grosolane figurează şi ele des în comenzile lui: tipsii de cositor, al căror metal îl verifica la primire spoind cu el vase de aramă, clopote, pentru care trimetea iarăşi carăle lui la hotar [4]. Căldărari veniau şi de peste hotar, Cazaci, Talpoşi—pe lângă căldărarii seimeni, cu „marfă căldărărească", supuşi dăjdii „vătafului de samsană", care „în Curtea Domniei Mele direage vasele ce se strică" [5].

Să nu uităm în sfârşit câte un lucru de pielărie pentru trăsuri şi carăte, rădvanele, „căruţele nemţeşti" chiar, cerute carătaşilor de peste munţi, cum era Gheorghe de pe la 1700, căruia i se cerea imperios „să se ţie de cuvânt, că e ruşine" [6].

Tariful vamal citat sus arată şi alte lucruri de import din Ardeal: chivere, in şi cânepă, strămăturі, fiere late de plug, procoveţe, mazere, „streanguri" sau „oştranguri", bete şi betele, argint viu şi plumb, „iarbe de dohtorii" (care se şi exportau), oţel, săpun — de şi erau acum în „săpunari cari fac săpun şi vând săpunul, de să hrănesc

[1] V. articolul mieu în *Buletinul comisiunii monumentelor istorice* pe 1914.

[2] *Braşovul şi Românii*, p. 96 şi urm.

[3] *Ibid.*, pp. 106-7, no. 13. Vezi şi meşterii ce lucrară la mănăstirea buzoiană de la Berca pentru Stolnicul Mihalcea Cândescul; *ibid.*, pp. 164-5, no. 18. Cf. Iorga şi Balş, *Histoire de l'art roumain ancien*, Paris, 1922.

[4] *Ibid.*, pp. 62-3, 70-2.

[5] *Studii şi doc.*, V, p. 357.

[6] *Braşovul şi Românii*, p. 84 şi urm.

cu săpun“ [1], — coase, cuțite, văpseli, anison, seceri, văpseli [2]. Fierul brut se vindea acum de „sărari“, ca și sarea lor [3]. Între târguielile mărunte era, pentru Domn și pentru boieri, rozmarin [4], precum și alte fabricate apusene pentru masă.

Mult mai puțin rămăsese în Moldova din aceste legături. Odată, la 1696, Ilie Ienachi Stolnicul, un om bogat, care lasă o mare avere [5], era însărcinat de judele brașovean, care trimese anume la el pe „Marcu Sasul de Brașov“, să cumpere „cai de treaba dumisale omului a Craiului de Saxonia“—, August, regele Poloniei [6]. Boierul răspunde limpede, înnapoind banii, cei douăzeci de ughi venetici: „un lucru ce cunosc că nu-i, nu pociu zice că voiu face“. Dar, pentru că era vorba încă și de „cai de călărie“, cerea să vie un om al judelui pentru „a-l purta pe la frații și prietenii noștri, unde vom ști câte vr'un cal, și va vedea de va socoti că va fi de acea treabă: precum s'a putea, s'a neguța cu stăpânul calului“ [7]. Altă dată vedem pe un Iani din Focșani vânzând vin la Câmpulung pentru a-l trece la Brașov [8].

Dacă prezența unei oștiri numeroase, înnainte și după anexarea formală de Austria, la 1699, dădea o viață artificială negoțului ardelean, cel cu Polonia era cu totul împiedecat de lupte, de ocupații militare, de prădăciunile joimirilor nestăpâniți, de neastâmpărul hoților ce se folosiau de împrejurări ca să prade și mănăstirile (e vremea vestitului Nicolae Pasăre). La Suceava, la Neamț erau Poloni; la Câmpulung se urmau rohmiștrii Craiului și „horanjii“, ofițerii lor, cari, de și scriau dese ori Bistrițenilor, nu aveau tocmai grija negoațelor.

[1] *Studii și doc.*, V, p. 340.
[2] V. și mai sus.
[3] *Ibid.*, pp. 338, 350.
[4] *Brașovul și Românii*, p. 143.
[5] *Studii și doc.*, XVI, tabla, p. 429.
[6] *Brașovul și Românii*, p. 297.
[7] *Ibid.*, pp. 297-8, no. 14.
[8] *Ibid.*, p. 199.

Deci trebuia ca legăturile de comerț ale principatelor să se strângă tot mai mult spre Răsărit. E un fenomen visibil. El se explică și prin expedițiile turcești la Dunărea sârbească, într'o vreme când se poartă—până la 1699 — războiul pe viață și pe moarte cu Imperialii, cari ocupară Banatul și izbutiră să smulgă defnitiv Ardealul. Cererile pentru oaste, la Belgrad, la Nicopole, unde apare Vizirul, la conacele Sultanului, care îngădui să i se închine Domnul muntean, sunt așa de mari, încât unele articole încă nu se mai pot exporta aiurea. La 1696, Brâncoveanu e desperat că „ni-au venit poruncă de la Împărăție ca să dăm 20.000 de oi de treaba Împărăției. Care puteți socoti dumneavoastră că 20.000 de oi nu iaste puțin lucru și, cunoscând că nu iaste cu putință ca să se poată plini aceste oi numai de la țară, pentru mare păs s'au socotit ca să facă ajutor și oamenii de țara dumneavoastră"— Bârsanii din țară—„pentru ca să se rădice acest greu [1]". „Rânduiala fânului" (stogul, 75 de bani), a mierii și a cerii, „ce se dă la Belgi-Basa" — „341 pol cantare miere, po taleri 3, 9.000 ocă ceară [2], po bani 100",— a „cânepii", a „boilor de Belgrad" (câte 5 taleri), a „carălor împărătești la Beligrad" —luate după cislă pe sate, la rând, cară „nouă și cu 4 boi și înscorțate și învălite, și cu chirigiu om de credință, și chirigiul să aibă la car topor, sfreadel, cuțitoaie" [3], carăle și zahereaua Cameniței, vacile și oile „pentru conacele Tătarilor", „sursaatul tainurilor împărătești", al „oilor împărătești" (1 taler una), catargurile ce se aduceau de la Rucăr și Dragoslave, de la Câmpulung și Mățău [4] sărăciau țara. Condica Brâncovenească arată din bielșug cât de mult era stoarsă ca de anumite articole, care — să adăugim — nu mai erau plătite cu exactitatea și cin-

[1] *Ibid.*, p. 365.

[2] *Ibid.*, p. 368.

[3] *Ibid.*, p. 354 și urm. Prețuri pentru orezul (15 bani oca), untul (30), mierea (12), untdelemnul (34), măslinele (25), zahărul (1 leu), cafeaua (5 orți), oca de strafide (20 bani), de *nisiștea* (33 bani) ale zaherelei; *ibid.*, p. 370.

[4] *Ibid.*, p. 374.

stea din vremea lui Soliman-cel-Măreț. Tot ea ni arată cât de multe erau legăturile Vistieriei și ale Camării cu capitaliștii cei mari, Greci, dar mai ales Turci, care-și aveau casele la Constantinopol chiar sau la Adrianopol, cât de mult atârna deci de dânșii ceia ce am numi azi „creditul țerii".

Din acele părți, ca și din Epir și din alte provincii turcești, veniau tot mai mulți negustori de se așezau statornic în țerile noastre, alcătuind deci o nouă pătură străină, care însă deocamdată nu era periculoasă supt niciun raport și în nici-o ramură. Ei se deosebesc de înnaiintașii lor de aceleași neamuri sau de altă proveniență din veacurile al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea prin aceia că, înainte de a fi negustori specialisați în anumite articole, ei sunt oameni de afaceri, capitaliști, împrumutători, cămătari,— deocamdată la orașe.

Marele negustor al Brâncoveanului, pe care î-l întâlnim în București, unde familia lui se va înrudi apoi cu case boierești, ori la Brașov, trimes de Domnul său pentru comenzi, pentru aducere de bani, pentru stabilire de prețuri, ori la Sibiiu, la Veneția, unde era foarte cunoscut, e Mano Apostolu, de la care avem și câte o scrisoare românească, dar și aceia iscălită tot grecește [1]. Jupân Manul e mai mult un comisionar, un agent general de comerț, și e sigur că prăvălia lui nu era nicăiri, dar din averea lui văduva, Zamfira, fiica negustorului Iorga, putu să ridice o mănăstire, și aceasta cu toate pagubele pe care el însuși le îndurase la căderea prăpăstioasă a patronului său domnesc [2]. Rămase după această dată, fiind îndușmănit cu noul Domn Ștefan Cantacuzino, care se temea să nu-i scotocească scrisorile de trădare, la Brașov, de unde trimetea informații cu privire la lucrurile de la Dunăre.

Manu al lui Apostol avea mai multe rânduri de case în București, și în zapisele privitoare le ele apar și alți Greci

[1] *Brașovul și Românii*. p. 261, no. 12. Cf. *ibid.*, pp. 73, 74, 86, 78 Hurmuzaki, VI, tabla, p. 674.

[2] *Inscripții*, II, p. 79 și urm.

bucureşteni, un Stamatie, un Zamfir starostele, un Gheorghe fost staroste, un Gheorghe Decà [1]. El le lua de la boieri din provincie ori de la negustori, ca „Nicolae şi Andrei, feciorii lui Costandin Bogdaproste dn Târgovişte, nepoţii de soră dumnealui jupânului Gligore cupeţul, sân Mihail cupeţul" —, o familie cu tradiţii deci, care-şi ştia bine genealogia [2]; un fin al lui Mihul, Grigore, îşi avea încă pivniţa lângă prăvăliile durate de părintele său [3].

Ceia ce nu înseamnă că negustorii de ţară pieriau. Din potrivă, stărostia rămânea a lor (un Şerban şi alţii); ei ridicau hanuri ca ale Domniei sau ale mănăstirilor : astfel hanul sau „hanurile" lui Iane Stănescul de la 1710 [4]. Dar lângă ei se aciuau Grecii : cei pomeniţi mai sus, de pildă, ori un Iani Perdecula [5]. „Jupânul Nica cupeţ den oraş Bucureşti" avea prăvăliile sale „în târg" la 1710, şi el cumpără case în mahalaua Sf. Gheorghe Vechiu peste câţiva ani [6]. Dar, în legătură cu Mano Apostolu, cu popa Nicolae din Sinope, omul Mavrocordaţilor la Curtea Brâncoveanului, cu medicul acestuia, Iacob Pilarino, cu Nicolae Caraiani, agentul brâncovenesc la Veneţia, acest Nica, de profesie zaraf, negustor, — a cărui mamă era înmormântată la biserica Stelei din Bucureşti —, întreţinea legături strânse cu Veneţia, de unde aducea mătasă şi pentru 2.000 de ducaţi, atlaz roşu, precum şi „zaharicale", din chiar însărcinarea Domnului. De şi se plângea de „strâmtorările zilnice de aici şi cererile peste puterea mea ale Domniei şi necontenitele închisori şi primejdia ce iese din aceste strâmtorări pentru viaţa mea", în testamentul său din 1715, el putea să lase fiului, Panaioti, o însemnată avere, pe care o pusese în siguranţă, acasă la Caraiani, „scumpul său prieten", ca

[1] C. G. Mano, *Documente din sec. al XVI-lea-XIX-lea, privitoare la familia Mano*, Bucureşti 1907, p. 71 şi urm.

[2] *Ibid.*, pp. 74-5, no. 45.

[3] *Ibid.*

[4] *Ibid.*, p. 73.

[5] *Ibid.*, apoi p. 75 (46) şi aiurea.

[6] *Studii şi doc.*, IV, pp. 74-6, n-le LXX, LXXII.

și la Zecca, unde însuși Domnul avea în deposit mii de galbeni râvnite de Turci. El însemna legate importante rudelor sale cu nume albanese caracteristice [1].

Supt acest testament din 1715 iscălesc, pe lângă foarte mulți clerici greci, cari nu ne interesează aici, și o sumă de negustori greci prieteni, un Zaharia Macri, un Panos Tamaras, un Teodor Caracadàs, un Constantin Vasile și un Gheorghe al lui Vasile, amândoi abagii, un Stati Didu, — fără a mai pomeni pe Manu Apostolu, ce apare și el în mijlocul lor. Între rămășițile bogatului Grec se aflau zapise de datorie de la un mare număr de Bucureșteni de toate treptele, de la Safta Stolniceasa, de la boieri din familiile Brătășanu, Dudescu, Fălcoianu, Pârscoveanu, Topliceanu, Urdăreanu, Grădișteanu, Filipescu, de la căpitani și copii de casă, de la „călugări zugravi", de la dascăli ca predicatorul Avramie, de la negustori ca Stoica abagiul și o Evreică, până la oameni săraci ca „Tița cusătoarea", sechestrată și de Marica văduva Brâncoveanului [2].

Tot printre negustorii din Veneția se afla pe atunci și Grecul Spiro Panu, care aducea pergament, mărgean bun roșu, zăbranice, ș. a., în schimb pentru ceară, cu privire la care făcea această socoteală concludentă : „Aici prețul cerii a ieșit de 80 de bani, și acolo la Veneția face 25 de galbeni" [3].

Cu acești Greci nu mai veniau Italieni, cari se întâlnesc numai ca Franciscani ori ca secretari (Del Chiaro). Vin însă Evrei spanioli : știm că pe vremea lui Ștefan Cantacuzino sinagoga lor fu dărâmată din ordinul Domniei, poate pentru că îndrăzniră a o face de zid [4]. Turcii nu lipsiau, cumpărând „pâne și alte bucate" și dosindu-le la vad ca să

[1] Cf. știrile din *Studii și doc.*, IV, p. 76 și urm., ale testamentului, cu cele date în memoriul mieu din „Analele Academiei Române" pe 1915, p. 305 și urm., despre negustorii români și aromâni la Veneția spre sfârșitul veacului al XVII-lea.

[2] *Ibid.*, IV, p. 85 nota 1. — Acolo și cariera fiului, Panaite, care se va desluși pe urmă. — Fiica, Mărgărinta, se măritase a doua oară, fără voia tatălui, cu „Costea boierul".

[3] Memoriul citat, p. 311 și urm.

[4] Memoriul nostru despre Evrei, p. 175.

nu dea vamă, în care cas erau pedepsiți [1]. În Moldova încă de la 1628 Curt-Celebi, Chehaia-beiu, vindea jupânesei Ilincăi cu 15 galbeni moșia Șendrenii (în Covurluiu) [2]. Turcii, cămătari și negustori de miere, tot odată, apar în ambele țeri prin a doua jumătate a veacului [3]. Încep a se ivi „odăiașii" turci, cari-și ieau în arendă un loc și-l fac *odaie* de vite, unde-și îngrașă pe cele cumpărate [4]. „Oile împărătești" se luau cu firmane și cărți domnești [5]. „Negustorii ibrăileni" sunt însemnați în deosebi la plata oieritului [6]. La Câmpulung, bâlciul de Sf. Ilie aducea atâția, încât trebui să se trimeată un beșleagă, „să fie de pază pentru gâlcevi și zorbalâcuri ce se face, să poarte grija, și, pe care den Turci i-ar găsi făcând gâlcevi și nebunii, să li facă certare și să nu-i îngăduiască să nu umble în voia lor" ; județul trebuia să-i gătească „lemne de foc și maldăr de cai"; cercetătorii bâlciului, Armeni, „papistași", Nemți, Evrei — și chiar Turci — contribuiau cu 33 de bani de prăvălie „ca să nu umble și el surda și să cheltuiască de la dânsul" [7]. Domnul vămuia la Ciocănești și Lichirești pentru Giurgiu și Oltența [8]. Armeni, Greci, Sârbi, Arbănași [9] sunt pomeniți în genere prin cărțile domnești [10].

Schimbarea cea mare se petrece însă în lat domeniu. E evident că această societate se orientalisează, se *turcește*.

---

[1] *Studii și doc.*, V, *passim*. Se mai păstra vama de la Floci pentru Dobrogeni; *ibid.*

[2] Aricescu, *Rev. istorică*, Mitr. Moldovei, 22, 1 (1730) : Brazii.

[3] *Uricariul*, XVII, pp. 29-30, 144; XXV, p. 144 (an. 1724); XXI, p. 383. Cf. Hasdeu, *Toleranța*, etc., pp. 54-5 : Hamza Turcul de la Aninoasa Și Ghibănescu, *o. c.*, VI, pp. 225-6 (184). Împrumut de la Vidin, *ibid.*, p. 214 (173).

[4] Cf. și *Studii și doc.*, V, pp. 341, 348.

[5] *Ibid.*

[6] *Ibid.*, p. 344.

[7] *Ibid.*, p. 353.

[8] Mihai Arbănașul în Moldova, c. 1640; *Uricariul*, XXIII, p. 198 și urm.

[9] *Studii și doc.*, V, p. 338.

[10] *Ibid.*, pp. 338, 347.

În mode : în locul pletoșilor boieri de pe vremuri, în locul boierilor tunși ungurește, apar chipurile ridicule cu capetele rase, pe care a fost lăsat un moț în frunte, ca acela despre care legenda populară spune că se lasă Musulmanilor ca să aibă de ce-i apuca îngerul ce-i va duce în Paradisul lui Mohammed. Haine lungi și largi, papuci galbeni de săftian, blănuri de samur și pentru negustori. De jur împrejurul casei se întinde acum divanul moale ; scaune mai nu sunt, dar se vede mesuța rotundă ori în colțuri, incrustată cu sidefuri. Se face us și abus de mirodenii, al căror fum se suflă în barbă la primire, la masă. Jos pe scânduri ca și pe pereți stau întinse covoare orientale. Femeile se înfățișează, întru cât nu se opune încă o ușoară influență occidentală, după moda de Țarigrad : Doamna lui Grigore Ghica, întoarsă din Veneția, trebuie să lepede îndată rochia ei „francească", de care se scandalisa lumea. Se cere un dicționar turcesc amănunțit pentru a înțelege numele stofelor, al pieselor de îmbrăcăminte, al podoabelor, și juvaierelor. Ordinea ca și alcătuirea mesei e în casele celor mari și bogați întocmai ca în casele fruntașilor din Constantinopol.

Se luau însă și alte lucruri decât cele cuprinse în pătura de suprafață a modei. Se luau ideile, concepțiile și așezămintele, datinele ce pornesc de la ele.

Să le urmărim în acest domeniu al comerțului pe care pe la 1700 îl stăpânesc cu totul.

Duca-Vodă, care a stăpânit cetva timp și în Țara-Românească — unde fusese Domn și Radu Leon, venit de-a dreptul de la Turci —, represintă tipul cârmuitorului român care aplică principatului său normele de guvern pe care „Împăratul", Sultanul, le aplica Imperiului său. Urmașii lui Osman aveau dreptul să considere Statul ca o moștenire a strămoșului lor, cuceritorul; tot ce era acolo li aparținea, afară de libertatea umană, personală a supușilor lor de rasă veche. Încolo, lucrurile — proprietăți, oameni — robi.

Ar fi fost greu ca în țerile noastre, unde erau atâția bo-

ieri mândri și bogați, unde o parte din țerănime rămăsese încă liberă, unde clerul era într'o privință mai presus de Voevodul însuși, să se trateze oamenii tot așa ca în provinciile turcești. Dar proprietatea a fost supusă, fără scrupul, din ce în ce mai mult unui regim care e cel otoman.

Duca e cel mai mare proprietar de pământ, prin moșiile ce cumpără sau confiscă. El vrea să aibă în mânile sale negoțul țerii întreg. Nimeni nu exportă cât dânsul, nimeni nu face atâția bani din vânzarea produselor de pe moșiile sale, din codrii săi. Ca și toți înnaintașii lui din veacul al XVII-lea, moșiile târgurilor i se par a fi o proprietate domnească de care poate dispune cum vrea, fărâmițând-o pentru a o dărui, după interesele și capriciile lui. Acte ca acelea din Muntenia care întăresc Câmpulungenilor moșia lor în vechile hotare [1] sunt în Moldova imposibile. Nu e oraș moldovenesc a cărui veche posesiune de islaz și teren de semănături să fi rămas scutită de aceste spârcuieli lacome.

În Țara-Românească poate că însuși Șerban Cantacuzino va fi urmat acest ispititor exemplu, de care a putut să se inspire și Constantin Cantemir și cei doi fii ai săi Dimitrie și Antioh, — fără a mai vorbi de fiul Ducăi, Constantin-Vodă, și de acel Mihai Racoviță care proclamă fără sfială într'un hrisov solemn din întâia sa Domnie că *„toate orașele sunt supuse numai Domnului"* și, deci, „toți cei ce țin cârciume sau ospătării sânt legați și îndatorați a da venitul Domnului, și nimeni, ori dintre clerici, ori dintre boieri, ori mănăstirile, ori cine ar fi altul, nu e scutit sau exclus din aceasta", pe când „la țară, din potrivă, e hotărât lucru că fiecine, oricare ar fi el, poate culege veniturile moșiilor sale și se poate bucura de ele, iar Domnul nu are nimic de căutat în ele" [2].

Sistematisatorul noului regim e însă, cu adevărat, Brâncoveanu. Și el e marele negustor al pământului; și după catastrofa lui, în cale spre Constantinopol, el nu uită să scrie cui se cuvine, ce trebuie să vândă: vinuri, bucate, până

[1] *Magazinul istoric*, V, p. 356 și urm.
[2] *Studii și doc.*, V, pp. 407-8.

şi ţesăturile, când şi cu ce preţ[1]. Vaci şi oi se mână la Sulgerie pentru hrana Curţii,— dar Domnul poate vinde prisosul. Precum Matei-Vodă făcuse o sticlărie, Brâncoveanu întemeiază „lumânărăria domnească" şi se hotăreşte că la aceasta, care-şi are fabricile în Bucureşti ca şi în Târgovişte, vor trebui să vândă, supt aspre pedepse exclusiv, „toţi măcelarii, au fie dorobanţ, au lefegiu, au scutelnic, au slujitor, au slugear, au Ovreaiu, au măcar verice feal de om a hi", plătindu-se cu preţul fixat de dânsul, 8 bani ocaua. Lumânărarii şi cei cei zece „argaţi lumânărari" („ergatis" grec : lucrător) sunt înzestraţi cu scutiri, având a-şi da numai birul lor special[2].

O aspră fiscalitate, neîndurată — necesară, date fiind sarcinile faţă de Turci —, apasă asupra ţerii întregi, în care orice se produce, orice se fabrică, e întâiu un prilej de câştig pentru Domnie şi oamenii ei. O dare nouă, turcească în sensul ca şi în numele său, *oluc-hacul*, atinge orice negoţ de vite[3]. Măjarii urmăresc pretutindeni peştele[4]. Şi aşa mai departe.

Asupra oraşelor se abate un stol întreg de agenţi, cari ieau pentru Vodă şi, de sigur, nu se uită nici pe dânşii, „Cotarii umblă prea la toate târgurile, să scrie cotăria de la tot omul, cine se va afla vânzând marfă cu cotul, de nume po bani 142, iar cojocarii, mătăsarii să dea pre jumătate". Cantaragiii păzesc să nu se cântărească orice marfă aiurea decât la dânşii, — „au miere, au unt, au tutun, au fier, au sare", luând zece bani la suta de ocale[5]. Fumarii ieau de la „cei ce au prăvălii şi fac neguţătorii şi cei ce au pivniţe şi magazii, de vând vin, afară din veliţii boieri i mănăstirile cele mari" — şi „clisearіul de la biserica domnească" — „să aibă a-şi scuti câte o pivniţă, orice fealiu de neguţătorie ar face : ori tabac, ori cizmariu", de la

[1] Hurmuzaki, XIV, p. 589.
[2] *Studii şi doc.*, V, pp. 345-6.
[3] *Ibid.*, pp. 341-2, 345, 352-3.
[4] *Ibid.*, p. 341.
[5] *Ibid.*, p. 347.

$2^1/_2$ până la 5 taleri, — „slujitorii cei ce au prăvălii și vând vinuri" dând numai 1 leu și 33 [1]. Pârcălabii de târguri strâng pretutindeni vama domnească „de bucate", pedepsind și toate tulburările bunei rânduieli; ei trimet doi mortasipi, cari culeg venitul lor și au și de dreptul de a-și ținea o cârciumă scutită [2], etc.

Era, deci, lucru firesc ca negustorii să caute a-și unifica, simplifica și garantă situație. Breslele din Împărăția turcească, *isnafurile*, ieșite din aceiași nevoie, au alt sens decât cele din lumea creștină : nu sunt tovărășii de meșteri cu caracter religios, militar și politic, în legătură cu viața autonomă a orașelor evului mediu, ci asiluri contra unei fiscalități neomenoase, asiluri asigurate de Stat, în care *se retrag, nu numai meșterii, ci și negustorii și felurite categorii de străini*, cari numai în astfel de condiții primesc să rămâie și să lucreze. Caracterul e arătat limpede chiar într'o scrisoare a Brâncoveanului : „De multele păsuri ce sânt, câți sânt aici în țara noastră, și striini, și de alte neamuri, cum am zice și Brașovenii, și Chiproviceanii, și Armenii, și Jidovii, făr dajde nu pot fi, ce aceștea toți au fieștecare cu răfetul lui legături cu Vistieria țerii, de se știu ce dau pe an" [3].

De aici vin, întâiu, starostii de negustori pământeni, ceia ce presupune o breaslă a acestora. La București, supt Brâncoveanu, ei au, după „catastiful Vistieriei", unde sunt înscrise toate numele lor, o ruptoare de 4.000 de ughi pe an de plătit în patru soroace : la Sama cea Mare („Vel Seama"), la haraciu sau birul împărătesc, la Sf. Gheorghe și la Sf. Dumitru, dând bani, „drepți și fără zeciuială", afară de ai haraciului, la cari se admite „cursul" pentru strângători. „Calfele ce au ieșit *başcalii*" — alt neologism turcesc —, „cu prăvăliile lor osebi, au cu alte hrane", sunt trecute de staroste la bir. Cu toții sunt apărați de dijmele pe averea mobilă vie, „dijmărit, vinăriciu, oierit". Tragerea lor

---

[1] *Ibid.*, p. 360 (supt Nicolae Mavrocordat). Cf. *ibid.*, p. 341.
[2] *Ibid.*, pp. 339-40.
[3] *Brașovul și Românii*, p. 400, no. 4.

la răspundere pentru alţii e oprită. Feciorii „nedăspărţiţi dăn casă", calfele ce lucrează la stăpân nu plătesc nimic [1].

Ca şi dânşii, au o „rumtoare" Armenii, Evreii, Bulgarii catolici de la Chiproveţ şi Cobilovaţ [2]. N'avem privilegiile date Cămării pentru fiecare, în condiţii evident mai favorabile decât acelea pentru negustori pământeni, ca să-i poată reţinea în ţară, pe această productivă turmă a Măriei Sale. La 1701, după exemplul Domnilor mai vechi şi al Brâncoveanului însuşi, „Braşovenii carii se hrănesc cu negoţ braşovenesc aici, în târg, în Bucureşti, şi prentr'altele târguri şi sate, cu prăvălii şi cu altă hrană, măcar şi şezători cu case", erau scutiţi de toate angariile, a căror înşirare ţine câteva rânduri — bir slujitoresc, schimbul banilor —, la care Ieşenii erau îndatoriţi încă din veacul al XVI-lea, — fumărit, dare pe prăvălii („dă prăvălii"), cotărit, covoare, râşi, pahare, sursaturile toate, zaherelele, carăle de oaste, birul oştii, al lefilor, sama a treia, pocloanele Hanului şi Sultanilor săi, „cai împărăteşti şi domneşti", „rânduiala vacilor şi a oilor", podvoade şi mertice, conace, cai de olac, „împrumutări", „orânduiale şi satarale prin măhălăli, târguri şi sate" şi „alte toate dăjdi". Ei dau, după „rumtoarea" cea nouă, din acel an, o mie de ţaleri, la haraciu şi la cele trei sămi. Sunt scoşi de supt autoritatea starostelui, firește, dar şi de supt a judeţului de oraş [3].

Aceşti Braşoveni n'au a face cu Saşii de pe vremuri. Sunt Şcheii, Românii din jurul oraşului cărora li zidiseră şi înzestraseră biserica Sf. Nicolae atâţia Domni români, Neagoe, Petru Cercel, Aron-Vodă, de sigur Mihai Viteazul, Brâncoveanu, şi cari, trecând întâiu, cum s'a văzut, la Câmpulung, la Piteşti, s'au întins apoi asupra ţerii întregi, aducând ei marfa pe care ai noştri nu mai voiau ori nu mai puteau s'o caute în depozitul ardelenesc. Sunt, cum spune chiar privilegiul arătat, „niscai neguţători dăn Şchiai",

---

[1] *Studii şi doc.*, V, p. 349.
[2] Cf. Del Chiaro, ed. Iorga, tabla.
[3] *Studii şi doc.*, V, pp. 349-50.

ieşiţi „cu casele lor“ pentru a face „negoţ braşovenesc“. Aveau şi vii şi creşteau oi, pentru lână. Unii se ocupau şi cu zărăfia [1].

Nu erau mulţi la început, şi în 1707 se plângeau că au numai şase prăvălii, adăugând că-i supără cărăuşii din Comarnic şi Câmpina, cari-i împiedecă de a întrebuinţa pe „Prahovenii“ lor îndătinaţi, că vameşii câmpineni îi despoaie, că negustorii de ţară nu li respectă monopolul. Un vătaf stătea în fruntea lor, având numai atribuţii fiscale [2].

Din Ardeal nu veniseră încă acei companişti, Greci, Bulgari, Aromâni din Arvanitochori, din Filipopol, din Melenic, cari se organisaseră, cu privilegiul de la Gheorghe Rákóczy I-iu, încă de la 1636, şi-şi aveau judeţul-staroste, cei 12 pârgari-juraţi şi „hărăgerii“ vătafi, cu centrele în Sibiiu, Braşov, Tokaj, pentru comerţul cu Orientul. Dar unul dintre dânşii, Caloiani Pater, zis, în de obşte, Pater Ianoş, stătu foarte aproape de Brâncoveanu, ca şi familia braşoveană românească a Corbeştilor, şi jucă în rol şi în apărarea unei părţi a Românilor de peste munţi la Unire. Un Hagi- Ghiurcu avea a face cu Constantin Cantacuzino Stolnicul.

De altfel, aceşti companişti, cari făceau, prin „gelepciii“ lor, şi negoţ de vite în Banat, se romanisaseră în mare parte : noua lor biserică din Bungard era o biserică românească, de şi „efimeriul“, parohul, adus din Turcia, slujia greceşte. Români, ca Palcu Florea, trimes la 1698, din Bucureşti, de Dosofteiu de Ierusalim, erau primiţi în această harnică tovărăşie, foarte populară în Ardeal şi Ungaria.

Compania Armenilor, — mulţi de curând trecuţi din Moldova la Gherla şi Ibaşfalău, — „Grecii carii să afla la Făgăraş, la Braşov, la Vaşarheiu“ aveau şi ei strânse legături cu Principatele, fără ca o situaţie legală să li se fi creat aici [3].

---

[1] Lista lor pentru anul 1715, în *Braşovul şi Românii*, pp. 415-6, no. 14.

[2] *Braşovul şi Românii*, pp. 405-6, no. 8. V. în genere *ibid.*, p. 393 şi urm., apoi pp. 370-1, no. 9.

[3] V. actele lor în *Studii şi doc.*, XII, şi prefaţa.

Împărăția turcească trăia pentru Constantinopol, pentru împodobirea monumentală a Capitalei, pentru buna ei orânduială, pentru îndestularea ei cu toate cele de nevoie: carne de oaie, pâne albă, miere, pastramă, unt, pentru satisfacerea materială și mulțămirea, pentru petrecerea împărătesculuí Stambul. Toate orașele celelalte decăzură: din multe, colonişti fură luați, pe la 1453-70, pentru a crește numărul populației constantinopolitane și pentru a face ca în ea să fie represintate toate breslele, toate felurile de ocupație omenească. Așa trebuia să fie orașul în mijlocul căruia se ridica Seraiul, cetatea particulară a stăpânului, de la sentimentele bune sau rele ale căreia atârna dăinuirea pașnică ori căderea tragică a acestuia.

După norma turcească, viața principatelor noastre, și mai ales a principatului muntean, se adună în cetatea de Scaun, în care bate, — zvâcnește, am zice, gândindu-ne la anemia de care sufere tot trupul, — viața întreagă a țerii. Buzău, Târgoviște, Câmpulung, Argeș, Pitești, Slatina, fără a mai vorbi de Câmpina, Văleni, Urlați, Filipești, sălașe de vameși ori târguri pentru țerani, de Ploiești, pomenit o singură dată — vameșul din Câmpina e rugat a face la Brașov cumpărătură pentru orășeni [1], — ce sunt ele pe lângă strălucirea în creștere a Capitalei, unde se adună din ce în ce mai mult boierii, părăsindu-și moșiile? Iar orașele oltene vor aștepta stăpânirea austriacă, pentru ca, în altă legătură politică, să-și capete o viață nouă.

Biserici nouă se ridică în București: a Crețuleștilor (1722), clădită de Iordachi Vornicul, ginerele lui Brâncoveanu, acel boier căruia-i plăcea să se facă represintant pe pecețiile dregătoriei sale, purtând în mână toiagul distinctiv și işlicul cel mare pe cap [2], a lui Mihai Cantacuzino, Coltea, cu frumoasele proporții, cu puternicul turn al clopotniței, cu casa de bolnavi din preajmă — are un mor-

[1] *Brașovul și Românii*, pp. 214-5, no. 19. Pentru celelalte orașe, și *Studii și doc.*, V, *l. c.*, și urm.

[2] Ionnescu-Gion, *l. c.*, p. 183.

mânt din 1692 ; aici se înmormântau și negustori ca Hagi Vasile, starostea celor de țară, cu soția și fiii, în 1699-700 [1] —, a lui Șerban Cantacuzino Vornicul, în Șelari [2], a Mitropolitului Antim —, cu mănăstire, o minune pentru vremea sa—, a lui Brezoianu Vornicul, a lui Mărăcineanu și a lui Bujoreanu, dar mai ales fundațiunile lui Brâncoveanu și ale familiei lui: Sf. Gheorghe Nou, început, supt îngrijirea lui Șerban Cantacuzino, ca boier, de Panaiotachi Nikusios, Marele-Dragoman, și isprăvită supt Brâncoveanu, care era să fie îngropat aici ; biserica Sf. Sava, refăcută de dânsul, biserica „dintr'o zi", a Domnei Marica (1702), biserica lui Pană Negoiescu, fratele acesteia : așa-zisa biserică a Ienei (124). Dintre oamenii Domniei, Ceaușul spătăresc David Corbea, de supt ordinele lui Mihai Cantacuzino, unchiul Brâncoveanului, face biserica numită, mai târziu, a Icoanei [3]. Exemplul e urmat și de Ștefan-Vodă Cantacuzino, care reface Curtea domnească și Sfinții Apostoli, la 1715, de Mitropolitul Daniil, care zidește bisericile Toți Sfinții și Vergul, de Mitropolitul Ștefan, ziditor la Lucaciu [4], de Nicolae-Vodă Mavrocordat, ctitorul de la Paraclisul Mitropoliei și de la strălucita mănăstire exterioară a Văcărești-lor, de văduva acestuia, Doamna Smaranda, care făcu biserica Foișorului [5]. „Jupan Vasile Potceanul cupeț" cu soția Sanda și fiul Ghinea, tot negustor, fac la 1699 (?) biserica Sf. Nicolae din Sârbi [6]. Biserici ale negustorilor vor apărea în deceniile următoare : deocamdată aceia care poartă chiar acest nume, cu hramul Sfântului Nicolae, fu clădită din temelie pe ruinele uneia de lemn, arsă la 1718 — la 1726 —, pentru a adăposti îndată rămășițile boierinașilor și negustorilor, ca Radu Pitești eanul, „Simion cu-

[1] *Inscripții*, I, p. 274, no. 646. De acolo și celelalte lămuriri.

[2] Ionnescu-Gion, *l. c.*, p. 205.

[3] Din același timp poate fi și biserica Ceauș-Radu, această demnitate militară fiind apoi desființată. Cf. Ionnescu-Gion, *l. c.*, p. 179 (înnainte de 1754, după sinodic).

[4] Ionnescu-Gion, *l. c.*, p. 199.

[5] *Ibid.*, p. 188.

[6] *Inscripții*, II [2], p. 343, no. 871.

peţul", Dumitraşco cupeţul ori Stanciul cojocarul, în cea d'intăiu jumătate a veacului încă [1]. Sora şi soţia lui Manta cupeţul isprăviau la 1733 biserica numită, după aceasta din urmă, Stanca (de şi întăiu se chema : Manta): Măntuleasa [2]. Biserica Sf. Elefterie se datoreşte lui „jupân Constandin sin Macsin cupeţ", ispravnic fiind unchiul acestuia, Andrei Zaraful, căruia i se lăsase la moarte această sarcină, prin 1740 [3]. „Jupân Iane cupeţul de la Buzău" se pomeneşte cu data de 1744 pe piatra fundaţională de la biserica Popa Soare [4]. Încă de supt Brâncoveanu, Tabacii îşi aveau biserica lor [5], ca şi Zlătarii [6].

Negustorii rămâneau, şi ei se vor înmulţi în epoca Fanarioţilor, dar judeţul, ale cărui drepturi erau luate de Domnie, de o parte, iar de alta, de starostii şi vătafii noilor bresle, dispăruse, ca o veche formă ce nu mai avea nicio utilitate actuală şi niciun viitor.

La Iaşi procesul e, de şi într'o măsură mai mică, acelaşi. Ocupaţia polonă a distrus pentru totdeauna rostul Cernăuţilor, Siretiului, Sucevei, Băii. Dorohoiul, Botoşanii aşteaptă alte împrejurări ca să învie. Viaţa s'a retras din toate oraşele basarabene, iar cele din Moldova-de-jos, între Siretiu şi Prut, simt cum li scade viaţa, cu toată creşterea de însemnătate politică a Ţinutului lor, din care se ridică familii nouă, a Racoviteştilor, a Costăcheştilor sau Gavrilieştilor, a Pălădeştilor, până la cele mai înnalte trepte. Galaţii chiar par opriţi în creşterea lor. Dar, oricare ar fi împrejurările

---

[1] *Ibid.*, pp. 321-4.

[2] *Ibid.*, p. 324 şi urm.

[3] *Ibid.*, p. 317, no. 766.

[4] *Ibid.*, pp. 331-2, no. 824. Biserica Hagi-Dima (isprăvită la 1731) ar trebui să aibă de ziditor pe un cupeţ cu acest nume (nu o maică); Ionnescu-Gion, *l. c.*, p. 195.

[5] *Ibid.*, p. 204.

[6] *Ibid.*, p. 226. Vechea biserică şi clopotniţa s'au dărâmat fără un studiu istoric şi arheologic. V. şi Iorga-Balş, *Histoire de l'art roumain ancien.*

Capitala, favorisată prin tot ce Domnia poate da, urmează mersul ei ascendent.

Duca-Vodă zideşte la 1682 biserica Sf. Ioan Zlataust în Beilic, pomenind în inscripţie pe fiul său Constantin; ea era să fie privită ca o biserică de predilecţie şi de către Constantin Brâncoveanu, a cărui fiică Maria luă pe tânărul Duca; Nicolae Costin, soţul unei surori a acestuia, privia biserica aceasta ca a familiei sale [1]. Mitropolia, „Biserica Albă", e zidită de Anastasia, Doamna aceluiaşi Duca [2]. Lui Mihai Racoviţă i se datoreşte biserica Sfântului Lazăr, „pe locul vămii" [3]. E de observat însă că aici „democraticele" biserici ale negustorilor şi breslelor (nu ştim de când sunt ale Tălpălarilor şi Curelarilor, dar le presupunem mai nouă), nu apar. Iaşul n'avea pe departe marea însemnătate comercială a Bucureştilor, şi numărul străinilor privilegiaţi era de tot mic [4]. Şoltuzii se păstrează însă mai mult decât, dincolo, judeţii, şi avem încă la 1709 în această dregătorie pe Românul Popârşoc [5].

O reglementaţie domnească a târgului se întâlneşte încă în vremea lui Dabija-Vodă, dar din nenorocire cartea acestuia din 6 Mart 1662 e tipărită aşa [6], încât multe pasagii sunt cu totul neînţeles. Domnul se îndreaptă „la şoltuzul şi la toţi pârgarii de târg de Iaşi", cerându-li să înştiinţeze

---

[1] *Inscripţii*, II, pp. 131-3. Cf. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, V, tabla; *Uricariul*, VI, p. 275; XXIV, p. 425.

[2] V. *Inscripţii*, II, p. 171 şi urm.; *Studii şi doc.*, V, p. 90, no. 65; pp. 95-6, no. 87; Ghibănescu, *l. c.*, V, pp. 99, no. 89: cea „de la poartă" (şi „biserica de spre Doamna"; *Uricariul*, XXII, p. 411). Sunt de sigur din veacul al XVII-lea. Biserica boierului Ghenghea fiinţă de la începutul veacului. Biserica Sf. Nicolae se mai zicea atunci a lui Ştefan-Vodă; *ibid.*, XII, p. 278.

[3] *Inscripţii*, II, pp. 133-4, no 372; *Uricariul*, XXIV, pp. 428-9.

[4] Interesantă „uliţa trapedzinească" (a Trapezuntinilor); *Studii şi doc.*, VI, p. 344, no. 696.

[5] *Uricariul*, XXIII, pp. 269-70. Un negustor Miha; *ibid.*, XXII, p. 288 şi urm., în veacul al XVII-lea; negustorul Sandul sin Tanasie la 1715. Un dascăl, Pătraşcu, la 1668; *ibid.*, pp. 233-5.

[6] *Ibid.*, X, p. 114.

„la toate zilele de târg", pe „slujitorii și neguțători și mișeii noștri țerani", cari aduc la vânzare „boi sau vaci sau cai sau iape", despre un drept pe care au a-l plăti.

Peste puțin înterveni războiul turco-polon, care aduse pe Craiul Sobieski el însuși în Iași — cu ostașii lui, cari se, și uitară pe acolo, prin cârciumele de supt pământ, — unde cântă, după cântecul popular, fugarului Constatin-Vodă Cantemir, fugar, versurile acelea ce s'au păstrat de fiul acestuia, Dimitrie :

Constantine,
Fugi bine,
Nici ai casă,
Nici ai masă,
Nici e dragă jupânească...

Întors în Capitala sa, bătrânul Domn își dădu samă de răul ce s'a făcut Iașilor, „fiind acum aceste răscoale și umblând limbi streine într'această țară a Moldovei și împrăștiindu-se neguțitorii și într'o parte și 'ntr'alta, streinându-se printr'alte țeri, arsu-li-au mult dintr'agonisita lor" (la plecarea Craiului, precum se știe). Deci, în plin Sfat solemn, la 4 Maiu 1686, el li dădu privilegii neobișnuite, încredințând frumosul pergament cu chipul Sfântului Nicolae [1], nu șoltuzului, ci „starostelui de neguțitori", care era acum căpetenia târgului (la 1662 aflăm alături pe *„șoltuzul târgului Iașilor și cu doisprezece pârgari*, și preuții din trăg, și *neguțitorii* și starostii [2]"), și încă la 1682 Iane starostele de negustori și Costanda, înnaintașul său, stau alături cu un număr de negustori [3]; la 1687, Toader Cojoc e încă „bătrân de Iași [4]".

Vechea datorie de a primi pe oaspeții străini, pe siimeni

[1] Reprodus în cartea mea *Negoțul și meșteșugurile*, la p. 122.

[2] Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IV, p, 318. La 1659 starostii Pascal și Cârstea, negustorii Ianea, Ianachi, Proca, Tuduri; *ibid.*, p. 246 (223).

[3] *Ibid.*, V, p, 48 (38) : Adam, Sava, Burnechi, Toma, Apostol, Andrei. Iorga. Să adăugim pe Aslan, care ține pe fata lui Andronachi Crupenschi; *ibid.*, pp. 71-2, no. LXIII.

[4] *Ibid.*, p. 76.

și slujitori în „conac", e înlăturată, ca și aceia de a da cară cu boi de podvozi, de a merge în solii la porunca Domnului, de a furnisa cai de olac. Numai când boierii ar fi siliți a primi pe cineva, numai atunci acesta poate să bată și la ușa negustorilor ieșeni. Desetina de stupi, goștina de porci și de oi nu se vor lua de la bucatele lor. Ca și în Țara-Românească, deci; și, ca și acolo, li se asigură că, de acum înnainte, nu vor plăti pentru alții: „bucatele neguțitorilor pentru țerani sau pentru alți oameni să nu le tragă". Fără a se arăta suma pe care starostea va avea să o strângă de la ei pentru Domnie, nici soroacele de plată, se face osebire — și aici — între *aceastã* breaslă și cele ce se pot constitui din străini ce ar veni în oraș: „Iară, de vor mai veni și alți neguțitori, să nu-i tragă ajutoriu la dânșii, ce, afară din soma care sânt ei tocmiți cu Domnia Mea, să aibă a da și aceia, cine precum se va așeza ei, să se adaoge soma, iară nu să se scază [1]".

În legătură cu acest act trebuie pusă scutirea, într'un act scris, la 15 Iunie 1691, de însuși protopopul târgului, Ursul, a întregului cler ieșean, cari „slujesc în bisericile lui Dumnezeu ziua și noaptea și roagă pre milostivul Dumnezeu pentru pravoslavnicii Domni cei pristăviți și pentru cei vii ce domnesc țara aceasta, și pentru toți pravoslavnicii creștini, încât ei n'au altă agonisită sau meșteșug sau neguțătorii, ce numai se hrănesc din sfânta biserică", de dijme, de „podvozile Mitropolitului", și de lucrurile la Curte, de podvozi și olac, arătând și pentru preoți că nu se vor lua „boii lor pentru darea altor oameni" [2].

Domnul ținea încă înnainte de 1670 un Vornic de târg [3]. Nici el nu putea să aibă autoritate în apropierea imediată a Domnului.

Cu mahalalele sale întinse — Muntenimea de sus, de jos

[1] *Uricariul*, II, ed. a 2-a, pp. 36-8. Originalul e azi în Archiva Statului din Iași. Pe atunci un Miha negustorul de Iași își ținea porcii prin sate; *ibid.*, XXII, p. 298 și urm. Băcani, *ibid.*; un căldărar, *ibid.*, pp. 235, 411. Tot acolo negustorii Teodor și Mirăuță.

[2] *Ibid.*, VI, pp. 347-9.

[3] Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IV, p. 36 (40).

și de mijloc —, cu podurile sale acoperite de bârne: Podul Vechiu, cu târgorile lui, — Târgul-de-jos —, cu străzile: cea Mare, cu biserica ungurească, Ulița Strâmbă, Ulița Nouă, Ulița Ciobotărească, a Feredeielor, a Hagioaii, Ulița din Afară, cu Arcăria ei, având încă „arcari" făcători de arce, lângă biserica armenească [1], Iașul făcea o mare impresie.

Era strălucire, mișcare și veselie: la 1672 se întâmpină într'un zapis nu mai puțin de doi trâmbițași, un vătaf de surlari și Bălan Surlariul [2]. Orașul nu cuprindea însă și o puternică viață economică, de și vameși domnești,— une ori levantini, ca Zane din 1665 [3], — strângeau încă venituri însemnate. Între altele se făcea, fie și numai pentru consumație internă, un mare negoț de pește: „drumul Măjilor" spre Iași, pe care-l bătuse, după legendă, și Petru Rareș, când era numai negustor de pește, „măjar", e pomenit și la 1649 [4]. Erau atâția boi la târg, încât amenda către Vornicii de Poartă se putea ridica în 1645 până la 50 de boi. Marele număr de butnari arată și un negoț de vinuri [5].

* * *

Supt aceste auspicii de granițe închise către creștinătate și de tiranie fiscală a Domnilor, comerțul românesc întra în era „Fanarioților". *Trecusem era comerțului internațional prin străini, încheiam era comerțului național prin Români și ne îndrumam, prin scutirile acordate de Vistierie și Cămară străinilor, în dauna oamenilor de țară către era comerțului național prin străini.*

---

[1] *Uricariul*, XXII, pp. 361-3, 367 și urm. (cu pomenirea lui Sandu sin Tanasie, negustorul). Iar la 1664 era vameș Cristea.

[2] Ghibănescu, *l. c.*, V, p. 59, no. 51.

[3] *Uricariul*, X, p. 231.

[4] *Ibid.* XII, p. 279.

[5] Astfel la anul 1677: „Gavril vătaf de butari, Ion biv vătaf tij de butari și Gavril Mărcuș butar, lângă biserica Ghenghii, unde sunt și ceprăgari.

CUPRINSUL

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TABLA CUPRINSULUI

Introducere. Teritoriul românesc înnainte de Români ca valoarea de producție și de schimb.

I. *Epoca ante-romană* . . . . . 9.

Mărturiile lui Herodot despre producția teritoriilor scitice, 11. Însemnătatea orașelor grecești dela Marea Neagră, 11. Negoțul lor cu barbarii din lăuntru, 13. Decăderea scitică ; întemeierea Statului dacic, 15. Scăderea valorii orașelor grecești, 15.

II. *Epoca romană* . . . . . 16.

Caracterele noii ere economice romane la Dunăre, 16. Perpetuarea amintirilor elenice, 17. Goți și Romani în schimbul de produse, 20. Noul Bizanț roman și însemnătatea lui, 21. Legăturile de comerț ale Bizanțului cu Nordul barbar, 23.

III. *După Romani* . . . . . 23.

Imperiul hunic și influența lui asupra vieții economice, 23. Schimbările produse de așezarea Bulgarilor, 25. Elemente slave de rost economic în limba românească, 26. Francii la Dunărea-de-mijloc, 28. Cazarii, domni ai stepei, 29. Pirateriile Varegilor în Marea Neagră și Rușii la Dunăre, 29. Dunărea în vremea celor d'intăiu Comneni, 30. Epoca lui Manuil Comnenul și Imperiul latin de Constantinopol, 31. Colonisarea Sașilor în Ardeal, 32. Teutonii în țara Bârsei, 33. Horda de Aur și schimbările aduse de dominația ei, 35. Cele d'intăiu organizații de Stat românești în veacul al XIII-lea și valoarea lor economică, 36.

BCU CLUJ UNIVERSITY LIBRARY

Istoria comerțului românesc până la 1700.

Cartea I. Până la 1550.

Capitolul I-iu. Comerțul românesc în veacul al XIV-lea supt ocrotirea Domnilor Țării-Românești . . . . 38.
Cele d'intăiu probe de întrebuințare a banilor la Români, 38. Privilegiul regelui Ludovic al Ungariei pentru Brașoveni, 39. Formarea Brașovului 40. Porturile dunărene cu care el era în legătură: Floci, Brăila, Vicina, Chilia, 41. Însemnătatea cea nouă a drumului comercial prin Țara-Românească, 42. Întinderea principatului în Vest și Sud, 43. Legăturile Brașovului, Sibiiului, Bistriței cu părțile de dincoace de munți, 45. Privilegiul lui Vladislav-Vodă pentru Brașoveni, 46. Ținutul „tătăresc" al „principelui Dimitrie", 48. Legăturile de comerț ale Ardealului cu Apusul, 49. Reunirea trecătoare a Ungariei cu Polonia, 50. Articolele exportului muntean în veacul al XIV-lea, 50. Privilegiul regal pentru Cașovieni, 51. Dușmănia lui Vladislav-Vodă cu Ungurii, 51. Întinderea Turcilor în Balcani, 52. Așezarea lui Mircea-Vodă în moștenirea lui Dobrotici, 53. Noul privilegiu pentru Brașoveni, 55. Drumul muntean de comerț pe la 1400, 55. Privilegiul lui Mircea-Vodă pentru Brașoveni și împrejurările politice în care a fost dat, 57. Dunărea românească supt Mircea, 57. Încălcările turcești la Dunăre, 63. Mihail fiul lui Mircea și legăturile lui cu Ardealul, 63. Sigismund, regele Ungariei, și legăturile lui cu urmașii lui Mircea: măsuri ale acestora pentru comerțul brașovean, 64. Klaus de Redwitz la Severin, 66. Nouă acte privitoare la comerțul ardelean în Țara-Românească înainte de jumătatea veacului al XV-lea și închiderea erei comerțului mare, 66. Cauzele acestei opriri, 67. Domnii munteni din acest timp și Ardealul, 67. Drumul de comerț al Prahovei, al Teleajenului și al Buzăului, 70. Vlad Țepeș și Ardelenii, 71. Articolele comerțului dintre Munteni și Ardeleni în a doua jumătate a veacului al XV-lea, 72. Neagoe Basarab și Ardealul, 73. Dunărea turcească; luarea Brăilei, 74.

Capitolul al II-lea. Comerțul exterior al Moldovei până la 1500 . . . . . 75.

Formarea și desvoltarea Liovului, 75. Legătura lui cu Caffa și drumurile de comerț, 77. Colonizarea cu Germani a orașelor din Galiția după cucerirea polonă, 77. Germani în orașele Siretiu și Suceava, 77. Cei d'intâiu Armeni în aceste orașe, 77. Întemeiarea Domniei moldovene, 78. Cele d'intâiu legături ale Moldovei cu Ardealul, 79. Privilegiul Voevodului ardelean Stibor, 79. Cei d'intâiu negustori din Ardeal în Moldova, 80. Cele d'intâiu articole de import din Polonia, 81. Întinderea Moldovei până la Dunăre și Mare și urmările-i economice, 82. Privilegiul lui Alexandru-cel-Bun pentru Lioveni, 82. Vămile Moldovei, 83. Mărfurile prevăzute în acest privilegiu, 84. Monopolul domnesc, 85. Caracterul și explicația privilegiului, 85. Influența tătărască, 86. Drumul moldovenesc și legăturile Moldovei cu Levantul, 87. Călători apuseni: pelerini ruși și propagandiști de cruciată (Guillebert de Lannoy), 88. Schiltberger și cea d'intâiu pomenire a Iașului, 90. Legăturile Moldovei lui Alexandru-cel-Bun cu Ardealul, 90. Legăturile ei cu Bistrița. 90. Consulatul venețian la Cetatea-Albă, 92. Privilegiul lui Ilie-Vodă pentru Ardeleni, 93. Legături cu Brașovul înnainte de Ștefan-cel-Mare, 94. Privilegiul lui Ștefan fiul lui Alexandru-cel-Bun pentru Lioveni, 95. Privilegiul lui Vlad Dracul pentru aceiași, 96. Cedarea Chiliei către Ioan Hunyadi și planuri polone asupra Cetății-Albe, 96. Privilegiul lui Petru Aron pentru Brașoveni și legăturile Ardealului cu Moldova în acest timp, 97. Privilegiul „cel mare" al lui Petru Aron pentru Lioveni, 98. Caracterul și urmările lui. 99. Cele d'intâiu legături ale Moldovei lui Ștefan-cel-Mare cu Ardealul, 100. Privilegiul lui Ștefan pentru Lioveni, 101. Legăturile următoare ale Domnului cu orașul. 101. Luarea Chiliei de către Ștefan-cel-Mare și importanța lui ca singur stăpân al negoțului polon cu Bizanțul, 102. Legături ulterioare cu Ardealul și prada Brăilei de către Ștefan, 104. Împăcarea lui Ștefan cu Brașovenii, 104. Legături cu Liovul pe la 1475, 105. Pierderea Chiliei și.

Cetății-Albe : urmări pentru comerț, 107. Ultime legături ale lui Ștefan cu Polonii după năvălirea regelui Ioan-Albert, 107. Legături cu Ardealul în cele d'intâiu decenii după moartea lui Ștefan, 109. Legături cu Liovul în același timp, 110. Călătorii de negoț ale Moldovenilor până în Lituania, 111. Plângeri polone supt Bogdan Orbul, 111. Înnoirea privilegiului Liovenilor la 1522, 112. Ștefan-cel-Tânăr și comerțul polon, 113. Petru Rareș și același comerț, 114. Ocuparea Tighinei de către Turci și urmările sale, 115.

Capitolul al III-lea. Comerțul oriental și levantin în țările noastre până la 1550 . . . . . 117.

Lipsa de legături directe cu Bizanțul în epoca mai veche, 117. Vechi legături polone cu lumea bizantină, 118. Cetatea-Albă în relații cu Constantinopolul, 118. Cea d'intâiu mențiune a legăturilor Chiliei cu Pera și cu Apusul, 118. Explicația consulatului venețian la Cetatea-Albă, 119. Genovesi în Galiția și Moldova înnainte de Ștefan-cel-Mare, 120. Cucerirea portului Lerici de către Moldoveni, 122. Ștefan-cel-Mare și Caffa genovesă, 124. Alte legături ale lui Ștefan cu Genovesii, 126. Încercările lui pe lângă Venețieni după 1475, 126. Lipsă de legături mai strânse între Țara-Românească și Levantini, 128. Ragusani la Dunăre, 129. Legături mai târzii ale lor cu Neagoe Basarab, 130. Cei d'intâiu Greci în Țara-Românească, 130. Situația negustorilor greci la Sibiiu pe la 1550, 131. Armeni în Țara-Românească, 132. Partea Turcilor în comerțul principatului, 132. Articolele de desfacere ale lor, 133. Puținii Greci din Moldova veacului al XVI-lea, 134. Armenii și marele lor rol în orașele moldovenești, 134. Câțiva Evrei în Moldova pe aceiași vreme, 136.

Capitolul al IV-lea. Negustori și orașe până la 1550 137.

Domnii Moldovei ca negustori ; scutiri de vamă, 137. Partea boierilor în comerțul moldovenesc : Mihul Logofătul, 138. Alți boieri ai Moldovei ca negustori, 140. Boierii munteni și legăturile lor de comerț cu Ardealul, 141. Cei d'intâi negustori români în principatul muntean, 142. Orașele muntene până la 1550 : Argeșul, 143. Câmpulungul,

144. Piteștii, 145. Târgoviștea, 147. Târșorul, 148. Câmpina, 148. Teleajenul 148. Săcuienii, 149. Gherghița, 149. Florești, 149. București, 149. Giurgiul, 150. Buzăul, 150. Brăila, 151. Târgul-de-Ploci, Cornățel, Dridih, Rușii-de-Vede, 152. Slatina, 153. Severinul, 153. Râmnicul-Vâlcii, 153. Mari negustori greci și armeni în Moldova : Dumitru Volata, 153. Calian și fiul său Duca, 154. Nicolae Brânză, 154. Alți negustori mari din Moldova, 155. Negoțul de boi moldovenești cu Brașovul, 155. Orașele Moldovei până la 1550, Suceava, 155. Siretiul, 157. Dorohoiul, 157. Botoșanii, Hârlăul, 157. Cotnarul, 158. Hotinul, Cernăuții, Neamțul, Soroca, Orheiul, 159. Baia, 159. Iașii, 159. Romanul, 160. Bacăul, 162. Trotușul, 162. Putna, 163. Vasluiul, 163. Bârladul, 163. Tecuciul, Huși, 164. Ținutul Chigheciului, 164.

Cartea a II-a. Comerțul român dela 1550 la 1700 . 167.

Capitolul I-iu. Decăderea orașelor săsești. Factori noi ai comerțului oriental. Direcții nouă ale comerțului românesc . . . . . 169.

Causele decăderii Ardealului, 169. Dușmănia Domnilor moldoveni din veacul al XVI-lea față de această provincie, 169. Articole de export în Ardeal ale Moldovei în acest veac: boii, 170. Oile, porcii, 171. Caii, 172. Bâlciurile : învoiala lui Alexandru Lăpușneanu cu Bistrița, 172. Legăturile cu Ardealul ale Lăpușneanului în a doua Domnie, 173. Amintirea relațiilor lui Petru Rareș cu Ioachim de Brandenburg, 173. Lăpușneanu și relațiile lui cu ducele Albert al Prusiei, 174. Cu Veneția, 174. Alți Italieni în țările noastre, 175. Marele export de boi ai Moldovei după Alexandru Lăpușneanu, 177. Alte articole de comerț moldovenești trimese în depărtare, 178. Negoțul de pește al Munteniei cu Ardealul și schimbul de daruri, 179. Alte articole de negoț muntene, 180. Relații de hotar între Ardeal și Țara-Românească, 181. Negoțul sibian dincoace de munți, 181. Creșterea rolului jucat de comerțul grecesc la Munteni, 181. Greci așezați în principat, 182. Comerțul polon al Moldovei, 184 .Alexandru Lăpușneanu și acest comerț, 185. Ridicarea Galaților, 187.

Noul avânt al Iaşilor, 188. Urmaşii lui Lăpuşneanu şi comerţul polon, 189. Greci mijlocitori ai acestui comerţ, 190. Starea comerţului polon cu Moldova la sfârşitul veacului al XVI-lea, 193. Veniturile vămii Hotinului, 194. Aron-Vodă şi negoţul polon, 196. Grecii ortodocşi şi partea lor specială în aceste legături, 196. Partea Levantinilor : Peroţi, Rodieni, 196. Chioţi, 199. Ciprioţi, 200. Cretani, 201. Italieni de rasă, 202. Articolele de comerţ, 202. Partea Armenilor în comerţul ţărilor noastre din acest timp, 204. Evrei turceşti în legătură cu Galiţia, 205. Turcii amestecaţi în acest comerţ, 206. Ragusanii în Moldova, 206. În Ţara-Românească, 207. Exportul de oi din Moldova, 208. Din Ţara-Românească, 208. Furniturile militare pentru Turci, 209. Pescăriile Moldovei la sfârşitul veacului al XVI-lea, 210.

Capitolul II. Starea comerţului românesc la începutul veacului al XVII-lea. Criza dispariţiei elementului străin, 212. Decăderea vechiului comerţ, 212. Starea oraşelor după 1600. Cernăuţul, Siretiul, 213. Suceava, 213. Baia, 218. Neamţul, 221. Hotinul, 222. Romanul, 224. Şcheia, 225. Piatra, 225. Bacăul, 225. Agiudul, Trotuşul, 226. Focşanii, 228. Putna, 228. Dorohoiul, 228. Botoşanii, 229. Hârlăul, 230. Ştefăneştii, Târgul-Frumos, 231. Iaşii, 231. Vasluiul, 233. Bârladul, 234. Huşii, 236. Fălciiul, 237. Tecuciul, 238. Galaţii, 238. Cotnariul, 239. Oraşele muntene: Brăila, 240. Târgul-de-Floci şi vadurile Dunării, 241. Râmnicul-Sărat şi Buzăul, 241. Târgovişte, 242. Târşorul, Câmpina, 243. Câmpulungul, 243. Argeşul, 246. Piteştii, 247. Slatina. 248. Bucureştii, 248. Râmnicul-Vâlcii şi Ocnele-Mari, 254. Craiova, 255. Caracălul, 256. Baia-de-Aramă, Cerneţul, 257.

Capitolul III. Legături cu străinătatea în veacul al XVII-lea . . . . . 258.

Bogăţia Ţării-Româneşti, 258. Averea boierilor brâncoveni, 258. Preponderanţa legăturilor cu Turcii, 259. Negustori munteni la Veneţia şi articole de export, 260. Noul negoţ ardelean : articole căutate în Ţara-Românească, 261. Porci, 263. Lână, 263. Cai, 265. Vinuri, 265. Miere, ceară, grâne,

265. Articole turcești, 266. Postav, 267. Sfoară, hamuri, cuie, etc., 267. Exportul contemporan al Moldovei, 268. Călătoria lui Tommaso Alberti, 269. Drumul de comerț prin Isaccea-Fălciiu-Iași : călătoria lui Cornelio Magni, 274. Evreii la dânsul, 276. Alte mențiuni de Evrei, 277. Prădăciunile din epoca războiului turco-polon, 277. Export spre Ardeal și bâlciuri, 278. Legături cu Brașovul, 279. Privilegiul acordat Englezilor de Petru Șchiopul, 279. Comerțul cu Danzigul, 280. Afacerile în Polonia ale Movileștilor și ale lui Nistor Ureche, 280. Alți pribegi moldoveni în Polonia, 281. Relații cu Polonia supt Ștefan Tomșa al II-lea : însemnătatea Sorocăi și Orheiului, 282. Urmarea acestor relații, 283. Mărfurile ce se schimbau, 283. Vasile Lupu și negoțul polon, 284. Lăpușna, 285. Decăderea Ciubărciului, Cetății-Albe, Chiliei, 285. Starea Ismailului și Renilor, 286. Hotinul și Cernăuții, 287. Privilegiul lui Gheorghe-Vodă-Ghica și tovarășii de comerț, 288. Un mare bogătaș moldovean : Ursachi, 289. Negoț cu Moscova : Cazacliii, 291. Negustorii de Șargorod, 291.

Capitolul IV. Viața comercială românească la sfârșitul veacului al XVII-lea. Începutul unui nou regim . . 293.

Urmarea legăturilor Țării-Românești cu Ardealul : export de grâne muntene, 293. Export de vite și oi, de vinuri, 294. Viile Sașilor în principat, 294. Exportul de pește, 295. Tariful vamal, muntean, 295. Importul muntean de postav, 295. De sfoară și lucruri de metal, 296. De pielărie, 297. Alte articole, 297. Comenzi de cai în Moldova ale regelui August al Poloniei, 298. Căderea comerțului polon, 298. Legături mai strânse cu Răsăritul, 299. Mano Apostolu, negustorul Brâncoveanului, 300. Negustori de țară în București și Greci în același oraș : cupețul Nica, 301. Spiro Panu, 302. Evrei spanioli și Turci, 303. Moda orientală în locuință și îmbrăcăminte, 304. Norme turcești în administrația principatelor și în organizarea lor economică, 305. Brâncoveanu și noul sistem, 305. Fiscalitate generalizată, 307. Introducerea breslelor de negustori, 307. Negustorii pământeni, 307. Brașovenii, 308. Companiștii din Ardeal, 309. Alți Greci din Ardeal și Armenii, 309. Concentrarea vieții politice și economice

în Bucureşti, 310. Biserici bucureştene nouă, 310. Biserici ale negustorilor, 311. Decăderea oraşelor moldoveneşti şi concentrarea la Iaşi, 312. Reglementaţia târgului de Istrate Dabija, 313. „Cartea“ lui Constantin Cantemir, 314. Scutirea preoţilor din Iaşi, 315. Aspectul oraşului la sfârşitul veacului al XVII-lea, 316.

Universitatea Al. I. Cuza Iasi
Biblioteca de Geologie-Geografie
Cota veche | Preţul
Georg. | 5 lei

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INDREPTARI

Tiparul cu mașine face aproape zădarnice încercările de a da o carte curată cu greșeli.

Dintre cele mai mari însemn însă acestea.

P. 121, rândul 10 de jos: Perotul în loc de preotul. Tot acolo, ceva mai jos: „de Francis Jula“ și în notă 235-6, în loc de 255-6.

P. 127, r. 15 de sus: Uzun-Hasan în loc de: Uzuan-Hasan.

P. 212. Capitolul II, în loc de: V.

P. 297, r. 6 de jos: *mai* sus.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Caravane în munții Brașovului (desemn de Stoica).

Prețul Lei 125

Tipografia „Tiparul Românesc" S. A., Str. Sărindar, 22 — București

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY